

Identitet i samspråk

*Kodväxling till standardvarietet som risk och resurs
i östnyländska samtal på dialekt*

Helena Palmén

Akademisk avhandling som med tillstånd av
Humanistiska fakulteten vid Helsingfors universitet framläggs till offentlig
granskning i auditorium XII, Unionsgatan 34,
lördagen den 15 februari 2014 kl. 10.

Nordica
Finska, finskugriska och nordiska institutionen
Helsingfors universitet
2014

© 2014 Helena Palmén

Denna bok är nummer 34 i publikationsserien Nordica Helsingiensia samt nummer 4 i skriftserien Dialektforskning.

Ansvarig utgivare: Nordica vid Finska, finskugriska och nordiska institutionen.

Kontaktinformation:

Nordica
PB 24
FIN-00014 Helsingfors universitet

nordica-kansli@helsinki.fi

Pärm: Kodväxling i ett östnyländskt landskap
Helena Palmén, foto

ISSN 1795-4428
ISBN 978-952-10-9735-5 (print)
ISBN 978-952-10-9736-2 (online)

Tryckt i Finland av universitetstryckeriet Unigrafia
Helsingfors 2014

HELSINGFORS UNIVERSITET, Humanistiska fakulteten
Finska, finskugriska och nordiska institutionen
Nordiska språk

Helena Palmén, 2014. *Identitet i samspråk. Kodväxling till standardvarietet som risk och resurs i samtal på östnyländsk dialekt*

Sammandrag

Syftet med studien är att fördjupa förståelsen för och beskriva hur människor med dialekt som modersmål och med en stark kunskap i standardvarietet utnyttjar denna dubbla språkliga kompetens i interaktion. Geografiskt ligger fokus på östra Nyland i södra Finland där allmogen tidigt kom i kontakt med det nya högstatusspråket som i början av 1800-talet spreds från Stockholm, via Åbo över Helsingfors och vidare till de många herrgårdarna i östra Nyland. Herrgårdarna var relativt små öar av ”högsspråk” i det omkringliggande dialektala samhället. Högsspråket fick via dem ett ansikte och social anknytning bland allmogen redan före Hugo Bergroths *Högssvenska* (1918) och innan folkskolan infördes på 1920-talet.

Språket hör nära samman med människans identitet. Studien ringar in identiteten från två håll med hjälp av ett varierat material och en rad sociolingvistiska metoder. I teoriavsnittet kommer östnyländska talare till tals i utdrag ur intervjuer ur *Spara det finlandssvenska talet* (Svenska litteratursällskapet i Finland 2005–2008). Utsagorna illustrerar och utvidgar den teoretiska ramen, samtidigt som de konkret förankrar teorierna i en östnyländsk verklighet. På detta sätt skapas ett verktyg med direkt relevans för den egentliga analysen.

Materialet i den egentliga analysen består av vardagliga samtal, mellan deltagarna i en syjunta och deltagarna i ett älgjaktlag. Samtalsdeltagarna har inte kommit samman för inspelningarnas skull och jag har inte själv varit närvarande under de konkreta inspelningarna. Den metod som används kan karakteriseras som en samtalsanalytiskt inspirerad diskursanalys. Jag har närmast mig materialet induktivt utan färdiga scheman, med ett förbehåll: jag fokuserar kodväxling mellan dialekt och standardvarietet.

Den explorativa teoretiska infallsvinkeln om identitet som var baserad på de östnyländska talarnas utsagor visade att existerande teoretiska verktyg inte räcker till för att bearbeta och nå tillräcklig förståelse för materialet. Jag introducerar därför ytterligare en dimension som beskriver människans identitet och som jag kallar *tyst identitet*. Denna nya infallsvinkel på identitetsbegreppet visar sig grundläggande i analysen av de samtal och diskussioner som medlemmarna i syföreningen (kvinnor) och i jaktlaget (män) deltar i.

Analysen visar att kodväxling mellan dialekt och standardvarietet kan utgöra både en resurs, där samtalsdeltagarna utnyttjar sin fulla språkliga kompetens, men också en risk där gruppgemenskapen eller den egna självkänslan är hotad. Den tysta identiteten kan förstärka känslan av gemenskap människor emellan, men den kan också visa sig som en avgrund där individen står ensam med sin känsla av (språklig) skam.

Nyckelord: identitet, dialekt, standardvarietet, kodväxling, sociolingvistik, diskursanalys, vardagliga samtal, språklig kompetens, skam, gemenskap, tyst identitet.

UNIVERSITY OF HELSINKI, Faculty of Arts
Department of Finnish, Finno-Ugrian and Scandinavian Studies
Scandinavian languages

Helena Palmén, 2014. *Identitet i samspråk. Kodväxling till standardvarietet som risk och resurs i samtal på östnyländsk dialekt*

Identity in interaction. Code-switching from dialect to the standard as risk and resource in eastern Nyland

Abstract

The purpose of the study is to show how native dialect speakers with an advanced understanding of the standard variety utilize their double linguistic competence in conversations. The study also more generally sets out to deepen our understanding of dialect usage and of the dialects in eastern Nyland (Östra Nyland) in Finland.

Language is closely related to identity. With the help of a variety of data investigated from a sociolinguistic and dialectal point of view and with primarily sociolinguistic methods, the study approaches the intersection of language and identity.

The material on which the analysis is based consists of colloquial conversations between members of informal groups during their in situ gatherings. The analysis was done inductively without pre-planned schedules, but with a focus on how code-switching from a non-standard dialect to the standard variety takes place. The particular method used is specified as discourse analysis inspired by conversation analytic insights.

To the already abundant list of existing theoretical tools needed to analyze and understand the material gathered, I introduced an additional take on linguistic identity, a notion of *silent identity*. This additional dimension proved fundamental for a deeper understanding and analysis of the group conversations that made up the primary material.

The analysis shows that switching codes between the non-standard and the standard varieties poses risks of ostracism in the social group at hand and a severe blow to one's self-esteem. By contrast, the capacity to code-switch also provides an important resource for the communication participants in a group, who through frequent code-switching can make use of their full linguistic knowledge and competence. The reference to a silent identity has the force to either strengthen the bonds between individuals and highlight their mutual connection, or to completely separate an individual from a group which inevitably results in a deeply felt (linguistic) shame on the part of the outsider.

Keywords: identity, dialect, standard, code-switching, sociolinguistics, discourse analysis, linguistic competence, silent identity, shame.

Förord

En tung vind blåser från sydväst. Skymningen har övergått i mörker och de första nyårsraketerna slår ut i blom på himlen. En kväll som den här ska man se framåt, men jag sitter och tänker tillbaka på mitt avhandlingsarbete.

Det första som dyker upp i mitt medvetande när jag försöker summera är ordet *ensamhet*. Jag har tidvis känt mig ensam. Förklaringen är enkel. Jag har inte ingått som en medlem i något projekt eller i någon grupp med ett gemensamt mål. Snarare har jag lik en ensam varg, med en kanske litet udda infallsvinkel, traskat mina egna vägar. Under avhandlingsarbetet har jag dessutom deltagit i försörjningen av mig och min familj som lärare, och forskningen har därför varit något som jag ofta utfört vid sidan om. Ibland har jag varit tvungen att lägga forskningen helt åt sidan för en tid.

Helt ensam har jag givetvis ändå inte varit. Därför vill jag tacka dem som har inspirerat och stött mig. Jag kommer att presentera er i kronologisk ordning, så som ni tidsmässigt har uppträtt och spelat er roll i mitt avhandlingsdrama, och därefter vända mig till er personligt med ett du.

Utan *Anne-Marie Londens* entusiastiska undervisning i samtalsanalys skulle jag inte ha upptäckt alla de östnyländska samtal som ständigt pågick runtom mig. Du lärde mig lyssna med intresse och det tackar jag dig för.

Och utan *Ann-Marie Ivars* skulle jag fortfarande röra mig helt på intuition i dialektens värld. Du förmedlade kunskap och du var mitt stöd när jag höll mitt första föredrag i Århus på dialektologkonferensen 2006. Du bad mig med till Kristinestad i två repriser där jag fick berätta om min syn på dialekter. Jag är dig evigt tacksam för allt detta. Dessutom är hela det stora insamlingsprojektet *Spara det finlandssvenska talet*, som en betydande del av min avhandling bygger på, din idé.

Mirja Saari vill jag tacka för uppmuntran och kloka kommentarer, och för att du i så berömande ord rekommenderade mig för ett stipendium som jag också fick. Att en tid få skriva och tänka i lugn och ro är avgörande för en forskare. Varmt tack.

Under arbetets gång har jag erhållit stipendier från Ingrid, Margit och Henrik Höjers donationsfond II (SLS) och Språkvetenskapliga nämnden (SLS). Förutom den ekonomiska trygghet som stipendierna har gett mig, har de också bekräftat att det finns någon som tror på mitt arbete. Jag vill tacka alla som har ingått i beslutsprocesserna.

Bland flertalet goda kolleger under mina rätt så många år på Nordica vill jag speciellt nämna *Carita Rosenberg-Wolff*. Vi har diskuterat mycket mer än bara avhandlingen och din klokhets har hjälpt mig många gånger. Att tala med dig har samma effekt som att betrakta stjärnorna, man ser sina futtiga problem i ett större perspektiv och allting faller på plats. Jag värdesätter din vänskap.

Sandra Haavisto som tålmodigt läste mitt manus trots att det varken hade struktur eller disposition och ändå varje gång entusiastiskt utbrast "*Det är ju nästan färdigt!*". Tack för okomplicerad, vilsam men också inspirerande samvaro. Och jag vågar väl också tacka dig för att du är så hemvant östnyländsk.

Jan-Ola Östman har spelat huvudrollen bland mina professionella stödpersoner. Utan Jan-Ola ingen avhandling. Möjligen en helt annan avhandling, men troligen ingen. Dig kan jag inte vara nog tacksam och det är inga överord. Visst kunde jag ibland känna mig osäker när du med ett bekymrat leende konstaterade: "*Men Helena, det är inte en deckare du ska skriva!*" Ändå har du aldrig begränsat mig. Du har väglett och delat med dig av din djupa och breda kunskap. Du har visat vägen utan att tillrättvisa. Det är jag dig oändligt tacksam för.

Och alla ni som lånade mig era röster. Glatt och nyfiket, generöst och okonstlat har ni tillåtit mig att avlyssna era diskussioner. Jag kan inte nämna er vid era rätta namn men tackar

er alla. Både för att jag inte hade kunnat göra detta utan er och för att ni har varit ett så trevligt sällskap i min skenbara ensamhet. Varje gång jag återupptog arbetet med avhandlingen mötte jag er på nytt, och varje gång uppskattade jag mötet lika mycket. Tack för ert sällskap.

Då Jan-Ola förberedde mig inför granskarnas respons sade han att jag kommer att läsa kommentarerna och gråta i några dagar, men att det kommer att gå över. Jag förstod att det här var ett utslag för hans humor, men han fick rätt. När jag läste *Lars-Gunnar Anderssons* kommentarer grät jag faktiskt. Jag blev så innerligt glad över att du förstod mer än jag själv hade fattat. Nu återstår det för mig att fördjupa tanken med dina goda råds hjälp tills vi ses den femtonde februari 2014. Tack för att du tog dig an min avhandling. Och tack för att du vill vara min opponent.

Kommentarerna av *Barbro Wiik* framkallade inga tårar, men jag tog tacksamt till mig alla kloka åsikter. Speciellt glad är jag över att du också språkgranskade och korrekturläste mitt manuskript. Jag tycker om att skriva, men blir aldrig riktigt klok på alla bestämmelser om kolon och semikolon och var punkten ska hamna. Förutom att du såg till sak såg du också till att formen blev betydligt mera felfri. Tack.

Trots att jag inte har nämnt er alla andra vid namn, så har jag inte glömt er. Jag har fått teknisk hjälp och praktisk hjälp. Många har vänligt visat intresse, uppmuntrat och inspirerat mig att gå vidare.

Jag vill också namnge den här platsen på jorden i östra Nyland, Köpbacka by, där jag kan sitta och se ut över Kråkholmsfjärden medan jag skriver. Idag är det möjligt att leta fram referenslitteratur på nätet, men ibland ville jag hålla boken i min hand och då räckte det med ett samtal till Lovisa stadsbibliotek. En trevligare, gladare och bättre betjäning får man leta efter.

Här hemma finns det mest solida stödet bland allt och alla, min riddare och räddare, min vän i nöd och i lust. Här finns också mina barn, även om de hann flyga ut innan boken blev klar. Varje dag är jag tacksam över att jag får dela mitt liv med er.

Ofta har orden ur Björn Afzelius sång *Vi lever ännu* snurrat i mitt huvud: ”*så vi klamrar fast vid tanken på att sträva mot ett mål, sen får tiden visa om man tar sig dit*”. Tanken på den färdiga boken, med pärm och titel och allt på plats, har hjälpt mig att gång på gång återvända till avhandlingen.

Det är troligtvis så att känslan av ensamhet hör till som en del av processen. Jag har egentligen inte varit ensam. Tvärtom. En god östnyländsk vän sade idag att hon är så glad å mina vägnar. Att hon tycker att det som jag skriver om också gäller henne, att hon är med, ”*vi är alla med*”, sa hon. ”*Du har skrivit det men vi är alla med*”.

Och visst, här inom dessa pärmar gömmer sig ett stycke östnyländskt universum.

Till sist vill jag understryka att jag ansvarar för alla eventuella fel som fortfarande gömmer sig i texten. Och om någon läsare anser att fonten ställvis är för liten och svårläst kan jag inget annat än hålla med.

Köpbacka, nyårsafton 2013

Helena Palmén

Innehåll

FÖRORD

1 Inledning.....	11
1.1 Upplägg	12
2 Orientering.....	13
2.1 Det svenska östra Nyland, geografiskt, historiskt och socialt.....	14
2.2 Dialekten i östra Nyland	20
2.3 Dialektforskning	22
2.3.1 Från traditionell dialektforskning till sociodialektologi	22
2.3.2 Från sociodialektologi fram till idag	23
2.4 Termer och begrepp	25
2.4.1 Operativa	26
2.4.2 Allmänna	27
2.5 Forskningsfrågor	32
3 Den östnyländska identiteten	34
3.1 Den stigmatiserade språkliga identiteten	39
3.1.1 Östnyländska röster om språket i skolan	39
3.1.2 Östnyländska röster om språket på arbetsplatsen	46
3.1.3 Östnyländska röster om språket i medierna	48
3.1.4 Östnyländska röster om språkliga möten	51
3.1.5 Sammanfattning	53
3.2 Den sociala språkliga identiteten	55
3.2.1 Östnyländska röster om språklig anpassning	57
3.2.2 Östnyländska röster om anpassning till Helsingforsvarietet ..	60
3.2.3 Anpassning från högststatusvarietet till dialekt	62
3.2.4 Sammanfattning	64
3.3 Den konstruerade språkliga identiteten	65
3.3.1 Östnyländska röster om det egna språket	68
3.3.2 Östnyländska röster om svensk talgemenskap	74
3.3.3 Östnyländska röster om förhållandet till finskan	77
3.3.4 Attityder till den egna dialekten, grannndialekter och andra språk.	84
3.3.5 Sammanfattning	90
3.4 Sammanställning och diskussion	91
4 Material och metoder.....	95
4.1 Icke-arrangerade samtal	96
4.1.1 Syjuntan	97
4.1.2 Älgjägarna	98

4.1.3 Etiska aspekter	99
4.2 Metoddiskussion	100
4.2.1 Samtalsanalytiskt inspirerad diskursanalys	100
4.2.2 Gumperz kontextualiseringsbegrepp	101
4.2.3 Kodväxling	101
4.3 Transkription	103
5 Samspråksanalys	106
5.1 Skolan och kyrkan, traditionell makt	109
5.1.1 <i>när de e skoolbaarnen</i> – maktens spår i språket	110
5.1.2 <i>nå int e he biibelstuudier tehäär</i> – identitet och makt	113
5.1.3 Sammanfattning och diskussion	115
5.2 Citat som risk och resurs	116
5.2.1 <i>ååå de häär siir ju braa uut</i> – tre identitetsstärkande citat	116
5.2.2 <i>så saa hon att</i> – citatmarkörer	120
5.2.3 <i>dåm däär nippärtippåna</i> – stereotypa konstruktioner	122
5.2.4 <i>sidu ein tånt fråån laande</i> – självvironisk identitetskonstruktion	125
5.2.5 Sammanfattning och diskussion	126
5.3 Skriftbilden som uttalsnorm	128
5.3.1 <i>nää du saa låtiån</i> – inslag av högläsningsspråk	129
5.3.2 <i>nå saa ja någa fåånått nu</i> – identitetsorientering	133
5.3.3 Sammanfattning och diskussion	136
5.4 Predikningar och högstämd poesi	138
5.4.1 <i>att tjeena sitt daagliga brööd</i> – sakrala texter som inspiration ..	139
5.4.2 <i>dåm måst ju sii i fågelbookin</i> – kodväxling som identitetsmarkör ..	141
5.4.3 Sammanfattning och diskussion	143
5.5 Drama, berättelser och scenens språk	144
5.5.1 <i>så kann ingen nånnting</i> – språket på och nära scenen	145
5.5.2 <i>een halmhatt på sejj</i> – att ikläda sig aktörens roll	149
5.5.3 Sammanfattning och diskussion	150
5.6 Jobbet – en offentlig scen	151
5.6.1 <i>så treevliga kundär</i> – språket på arbetsplatsen	153
5.6.2 <i>såm ja bara har på arbete</i> – yrkesrollens språkliga identitet ...	157
5.6.3 Sammanfattning och diskussion	159
5.7 Socialt laddade ord	161
5.7.1 <i>tvåå daagar på jább</i> – en social verklighet	162
5.7.2 <i>man kan tilåmee fåå kåmpleks ju</i> – ansiktshotande samspråk ...	165
5.7.3 <i>taa av sej skoorna</i> – sociala umgängeskoder	167
5.7.4 Från <i>smååskoorna</i> till <i>fiinskoonana</i> – formförändring	173
5.7.5 <i>å dehäär at</i> – markörer för kodväxling och citat	175

5.7.6 <i>man ska vara sådäär neutraal</i> – identitetsmarkörer	177
5.7.7 Sammanfattning och diskussion	181
5.8 Perspektivförskjutningar – vem ser på vem?.....	184
5.8.1 <i>å lugnt å tyst å frisk luft å koosjiitlukt</i> – identitetsbyggen	185
5.8.2 <i>å just kviigåna täär</i> – glidande topikutveckling	188
5.8.3 <i>nå men no råntar vi ju</i> – bekräftad tyst identitet	189
5.8.4 Sammanfattning och diskussion	192
5.9 Komplimanger, uttryck för social tillhörighet	193
5.9.1 <i>hon a blivi rööhåårå jo</i> – nedgraderande komplimanger	194
5.9.2 <i>å ja blee närvöös</i> – obekväma komplimanger	200
5.9.3 Sammanfattning och diskussion	202
5.10 Sammanfattning av diskursanalysen.....	204
6 Syntes.....	207
6.1 Diskussion kring forskningsfrågorna	207
6.2 Sammanställning och diskussion.....	211
6.3 Resonemang och reflektioner.....	212
7 Slutord och utblick.....	217
Källor och litteratur	218
 Karta 1. Geografisk spridning av östnyländska talare i undersökningen <i>Spara det finlandssvenska talet</i> (informanter) samt orterna där syjuntan och jaktlaget spelades in.	15
Karta 2. Sjutton större herrgårdar i östra Nyland.	16
 Förteckning 1. Intervjuerna ur <i>Spara det finlandssvenska talet</i>	36
Förteckning 2. Inspelningarna	97
Förteckning 3. Deltagarna i syjuntan	98
Förteckning 4. Älgjägarna i slakthuset	99
 Transkriptionsnyckel	10 och 105

Transkriptionsnyckel

=	yttranden hakas på varandra utan hörbar paus
[anger var en överlappning börjar
]	anger var en överlappning slutar
[[anger samtidigt inledda yttranden
(men)	transkriptionen osäker
(Stina)	talarens identitet osäker
(())	transkriberarens kommentar
<men >	långsammare tal
>men<	snabbare tal
(.hh)	inandning
.jo	ordet sägs på inandning
men	ordet sägs med skratt i rösten
+	legatouttal (mm+m)
-	anger plötsligt avbrott eller stamning (me-)
(.)	mikropaus under 0,5 sekunder
(..)	längre paus
@	förändring i rösten, dramatisering

1 Inledning

*Blåått blåått kva have e blåått
allt e så tust när man kommar hiiåt
blått blåått så langt man siir
täär i siidoost någars blinkar ein fiir*
Helena Palmén, sånggruppen Argbiggorna

All språkforskning handlar i slutändan om människan. Språket kännetecknar människan som art. Således handlar all språkforskning om oss, i förlängningen om mig. Eftersom jag forskar i språk forskar jag i mig själv. I den forskning jag utför är jag själv i högsta grad närvarande. Alla tankar jag tänker och alla slutledningar jag drar kan relateras till hur just jag uppfattar världen. Det ligger en sanning i detta, och vetenskapen söker sanningen, men samtidigt strider dessa påståenden mot kraven på objektiv forskning.

Jag måste därför som forskare hitta en möjlig väg att gå för att undvika en alltför dominerande subjektivitet. Därför har jag valt forskningsmetoder som vidgar mitt eget synfält med andras sätt att se på världen och som tillåter andra röster att blanda sig med min stämma. Eftersom jag forskar i dialekt, som är det språk på vilket jag har tagit till mig världen, vet jag att den som talar dialekt anpassar sig till språkliga möten och till sociala situationer. Därför valde jag ett material som har påverkats så litet som möjligt av min närvaro i egenskap av forskare. Trots att jag har spelat in materialet utan att själv vara närvarande i inspelningsögonblicket, har jag inte kunnat göra mig osynlig. Väl medveten om alla dessa paradoxer och utmaningar antar jag nu forskarens roll och presenterar min studie.

Syftet med denna avhandling är att fördjupa förståelsen av och beskriva hur människor med dialekt som modersmål och med stark kunskap i standardvarietet utnyttjar denna dubbla språkliga kompetens. Jag vill dessutom beskriva konsekvenserna av språkplanering och av att det i samhället förekommer språk med olika status.

Min *hypotes* är att det kan handla om individuell *variation* och uttryck för språklig och social kompetens, där det ytligt sett ser ut som *utjämning* eller *regionalisering* (se kapitel 2.4). Redan på 1970-talet påbjöd Bengt Loman dialektforskarna att ”angripa den brokiga flora av nya dialekter och dialektala varianter som uppstått genom riksspråkets utbredning över äldre folkspråkliga substrat” (Loman 1972:21). Han efterlyste ett tvärvetenskapligt samarbete mellan olika samhällsvetenskapliga forskningsgrenar och lingvister och ett historiskt perspektiv för att nå djupgående resultat.

Jag följer Lomans uppmaning och väljer östra Nyland till forskningsområde eftersom det språkhistoriskt sett är speciellt intressant. Östra Nyland är rikt på herrgårdar och herrgårdarna utgjorde öar av ”högsspråk” i det omkringliggande dialektala samhället.

Herrgårdarna var också betydande maktcentra (se kapitel 2.1) med kontakter till Sverige, Stockholm och hovet. När högstatusspråket spreds från Stockholm, via Åbo över Helsingfors, var det inte bara i städerna utan även i herrgårdarna som språket fick fäste. Eftersom herrgårdarna också fungerade som arbetsgivare kom allmogen som tjänstgjorde på gårdarna genast i kontakt med det nya högspråket.

Mitt *teoretiska och metodologiska syfte* är att analysera sekvenser där *kodväxling* (se kapitel 4.2.3) mellan två varieteter av svenska sker. De två varieteterna har jag valt att kalla dels dialekt, dels *standardvarietet*. Standardvarietet kan också betyda *statusvarietet*, *Helsingforsvarietet* eller i vissa fall *skriftspråksnära talspråk* (för definitioner av begrepp, se kapitel 2.4). Eftersom materialet utgörs av vardagliga samtal mellan kvinnor i en syjunta respektive män i ett jaktlag, fyller kodväxlingen inte funktionen som anpassare till en utomstående standardspråklig person. Männen och kvinnorna utnyttjar kodväxlingens möjligheter för andra syften. Min uppgift är att belysa vilka dessa syften är. Dock kan jag inte utesluta möjligheten att en viss språklig anpassning till en utomstående ändå sker eftersom samtalsdeltagarna är medvetna om att samtalen spelas in.

Ytterligare föreligger ett *övergripande syfte* där jag vill beskriva språkmiljön i östra Nyland ur människans synvinkel. Jag vill låta många röster komma till tals för att närma mig och kunna beskriva den östnyländska språkliga identiten. Förutom kvinnorna i syjuntan och männen i jaktlaget, vars samtal jag har som material för den egentliga analysen, presenterar jag utsagor ur intervjuer ur undersökningen *Spara det finlandssvenska talet* (Svenska litteratursällskapet i Finland 2005–2008). Dessa utsagor ingår i teoriavsnittet kring identitetsbegrepp och förankrar teorierna i en östnyländsk verklighet.

Eftersom mitt arbete tangerar språkliga maktförhållanden vill jag uttrycka mig tydligt utan att ge avkall på den vetenskapliga formen. Den vetenskapliga genren kan också utgöra en språklig maktfaktor som skapar hinder för förståelse och osynliggör budskapet för dem som inte är införstådda med koderna. Mitt *pedagogiska syfte* är därför att så många som möjligt ska kunna tillägna sig denna skrift.

1.1 Upplägg

Efter denna kortfattade inledning kommer jag i kapitlet ”Orientering” (2) att beskriva ”Det svenska östra Nyland, geografiskt, historiskt och socialt” (2.1). I kapitel 2.2 presenterar jag de utmärkande dragen för dialekten i östra Nyland. Därefter redogör jag i kapitel 2.3 för tidigare

forskning med en kort översikt ur ett internationellt perspektiv men med fokus på forskningen i Sverige och Svenskfinland. Jag ger också en översikt av dialektforskningen idag. I kapitel 2.4 definierar och beskriver jag centrala begrepp med anknytning till mitt arbete och kapitel 2 avslutas med en presentation av mina konkreta forskningsfrågor.

Kapitel 3 utgör en teoretisk helhet där jag låter östnyländska talare komma till tals i utdrag ur intervjuer ur *Spara det finlandssvenska talet*. Utsagorna illustrerar och utvidgar den teoretiska ramen. Jag har närmat mig materialet induktivt men har på basis av innehållet i utsagorna gjort en tredelad kapitelindelning som i många avseenden följer Goffmans olika aspekter på identitet: 3.1 "Den stigmatiserade språkliga identiteten", 3.2 "Den sociala språkliga identiteten" och 3.3 "Den konstruerade språkliga identiteten". Indelningen utgör inga faktiska gränsdragningar utan fungerar som stöd för diskussionen. Alla tre identitetskategorier flyter in i varandra. Dessa tre underkapitel indelas var för sig i ett antal kapitel som beskriver olika aspekter av varje kategori. Jag sammanställer kategorierna i kapitel 3.4 och kommer till slutsatsen att en ytterligare kategori bör särskiljas, tyst identitet.

Material och metoder behandlas i kapitel 4, där jag presenterar de icke-arrangerade samtalen (4.1), syjuntan (4.1.1) och älgjägarna (4.1.2) samt för en diskussion kring etiska aspekter (4.1.3). Jag presenterar metoderna i kapitel 4.2 och redogör för *samtalsanalytiskt inspirerad diskursanalys*, Gumperz kontextualiseringsbegrepp och begreppet *kodväxling* (4.2.1, 4.2.2 och 4.2.3). Principer för transkription behandlas i kapitel 4.3.

Den egentliga analysen inleds i kapitel 5. Mitt förhållningssätt är induktivt, med den reservationen att jag fokuserar sekvenser där kodväxling från dialekt till standardvarietet förekommer. Sekvenserna presenteras under separata rubriker, men indelningen ska inte uppfattas som kategorisk. Rubriksättningen fungerar som ett stöd för den sammanfattande diskussionen i kapitel 5.9.3.

Kapitel 6 är en syntes där jag svarar på forskningsfrågorna och för samman det som framkom ur de östnyländska talarnas utsagor (kapitel 3) med resultaten från analys av kodväxling (kapitel 5). Avhandlingen avslutas med ett slutord och en utblick.

2 Orientering

I det här kapitlet presenterar jag mitt geografiska forskningsområde som utgörs av östra Nyland i södra Finland (2.1). Därefter ger jag en skissartad översikt av dialektforskningen genom tiderna och fokuserar så dialektforskningen som gäller det svenska språket (2.2). Jag

redogör för strömningar både i Sverige och i Svenskfinland. Dialekten i östra Nyland beskrivs med sina speciella särdrag (2.3) och i kapitel 2.4 definierar och förklarar jag centrala begrepp som är relevanta för min avhandling. Forskningsfrågorna presenteras avslutningsvis i kapitel 2.5.

2.1 Det svenska östra Nyland geografiskt, historiskt och socialt

*Alla som levd på
Borgäländskommuntidn
så dom e för eevit bönder i själn.
Erik 20 år, Ebbo*

Mitt undersökningsområde omfattar fyra kommuner i det svenska östra Nyland, dvs. de nuvarande kommunerna Sibbo, Borgå, Lappträsk och Lovisa (karta 1). Kommunerna är officiellt tvåspråkiga. Flera kommuner i landskapet Östra Nyland har genomgått omvälvande administrativa sammanslagningsreformer under de senaste åren. Självständiga kommuner som Pernå, Liljendal och Strömfors uppgick t.ex. i ”Stor-Lovisa” med Lovisa stad som centralort år 1.1.2010.

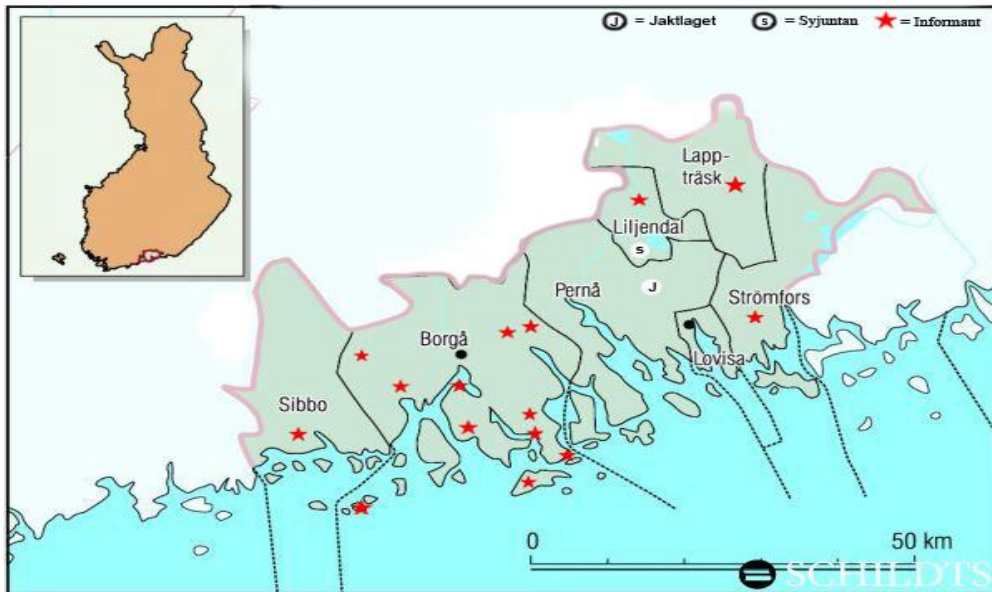
Byn Gislom, där jägarna i mitt material (se kapitel 4.1.2) befinner sig, ligger norr om Lovisa, i Pernå men inte långt ifrån Liljendal. Under 1700-talet löd Liljendal under Pernå församling, men redan år 1886 fick Liljendal en egen kyrka. Som självständig kommun har Liljendal fungerat sedan början av förra seklet, för att fr.o.m. 2010 administrativt uppgå i kommunen Lovisa. Förändringar i de administrativa gränserna har förekommit också tidigare. I mitten av 1500-talet bestod Borgå län (som det hette då) av socknarna Helsinge, Sibbo, Borgå, Pernå och Pyttis (Kuvaja 2008:300–301). För en beskrivning över ortnamnen i Liljendal, se Harling-Kranck (2008:199–211).

Kommunernas befolkningsantal och andel svenskspråkiga är: Sibbo 18 739, 36 % svenska; Borgå 48 833, 31 % svenska; Lovisa 15 552, 42 % svenska; Lappträsk 2848, 34 % svenska (Statistikcentralen, 2012 och respektive kommuns hemsida).

Under slutet av 1700-talet och under 1800-talet försköts språkgränsen norrut i stora delar av östra Nyland (Kuvaja 2008:304). Den svenskspråkiga befolkningens andel var då betydande i området och är fortfarande relativt stor (se ovan). Oraken till att den under de senaste decennierna statistiskt ser ut att minska är den stora inflyttning av finskspråkiga som har skett under 1900-talet. Antalet svenskspråkiga har inte minskat markant. Den snabba förändringen i språkförhållandena hör samman med strukturomvandlingarna i Finland under 1960–70-talen (Meinander 1999:382). Fortfarande lever dock många svenskspråkiga

östnylänningar kvar på de jordbruk som gått i arv i släkten från generation till generation. Området utanför städerna Borgå och Lovisa har traditionellt dominerats av jord- och skogsbruksnäringar men servicenäringarna har vuxit i alla kommuner och trenden ser ut att fortsätta. Idag pendlar många till sina jobb inne i städerna både till Borgå, Lovisa och Helsingfors, samt österut till Kotka.

Karta 1. Geografisk spridning av östnyländska talare i undersökningen *Spara det finlandssvenska talet* (informant) samt orterna där syjuntan och jaktlaget spelades in.

Kartan visar gränserna för de olika kommunerna före de senaste kommunsammanslagningarna. Idag bildar Pernå, Strömfors, Liljendal och Lovisa tillsammans kommunen Lovisa.

Källa : <http://www.uppslagsverket.fi/pub/Uppslagsverket/OestraNyland/OestraNyland.jpg>

Bearbetad av Hjalmar Slangus

Östra Nyland ligger längst ut i öster inom det svenska språkområdet på axeln Stockholm – Åbo – Helsingfors. Loman (1981:48) beskriver hur ett riksspråk skapades i Mälardalen och småningom spred sig till Finland. Sedan 1800-talet har språken levat sida vid sida i svenskspråkiga bygder. Han hänvisar till att den finlandssvenska befolkningen levde relativt isolerat i förhållande till det svenskspråkiga huvudområdet. Här utgår jag ifrån att Loman med *svenskt huvudområde* avser det svenska Sverige.

När det gäller standardvarietetens spridning till finlandssvenska bygder konstaterar Loman (1981:49) att ”det var ekonomiskt lönsamt att kunna tala högspråk”. Kontakter till överklassen – och sociala regler dikterade av överklassen – motiverade en mer allmän

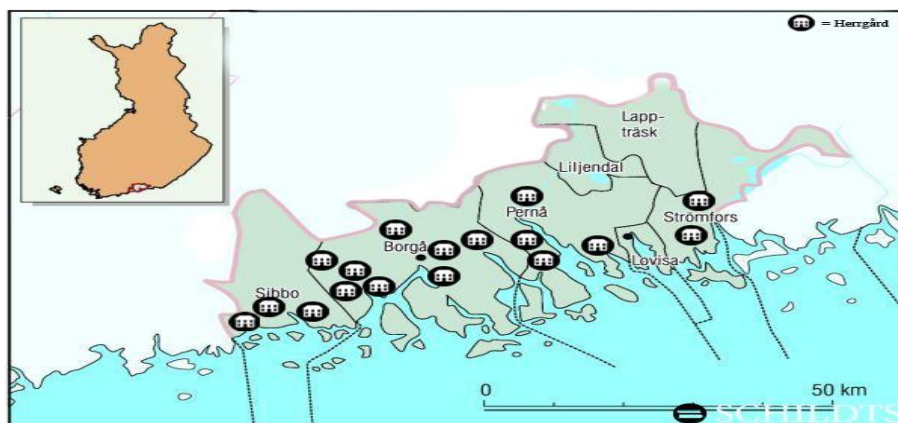
övergång till högspråket. Det var socialt passande att använda högspråk, utom vid samtal med gelikar. ”Detta var naturligtvis speciellt fallet i de bygder där bruks- och herrgårdskulturen var starkt utvecklad, alltså i Nyland samt i östra Åboland” (ibid.).

I östra Nyland ligger herrgårdarna synnerligen tätt och det är inte heller långt mellan städerna. Allmogen i Nyland lärde sig ”ett mildare och renare uttal” enligt Anders Johan Hipping (1788–1866), vilken citeras av Loman (1981:50). Och vidare citerar han Axel Olof Freudenthal (1836–1911) som konstaterar att man ogärna skulle ställa frågor till bönderna om egendomligheter i dialekterna eftersom de då trodde att utfrågaren ville driva gäck med honom. Bönderna skulle känna sig sårade i sin självkänsla.

Herrgårdarnas och brukens ståndspersoner talade högspråk, till en början enbart sinsemellan. Efter år 1850 började de dock tilltala allmogen på detta för allmogen nya språk. En ny generation högspråkstalare hade vuxit upp och dialekten var för dem mera fjärran. Överklassen började betrakta dialekten som en fördärvad svenska, som utspårad. Man kopplade också språket till obildning. Folket på herrgården och folket runtomkring levde i skilda världar och barnen i de olika grupperna lekte sällan med varandra, eftersom herrskapet på gården inte ville att deras barn skulle börja tala dialekt (se Granlund 2012).

För att illustrera hur tätt herrgårdarna ligger presenterar jag en karta över de gårdar som ingår i verket *Herrgårdar i Finland 1920–1930*. Det är inget heltäckande verk utan visar de större gårdarna i östra Nyland.

Karta 2. Sjutton större herrgårdar i östra Nyland.

Källa : <http://www.uppslagsverket.fi/pub/Uppslagsverket/OestraNyland/OestraNyland.jpg>

Bearbetad av Hjalmar Slangus

En intressant och viktig aspekt i min undersökning är herrgårdarnas betydelse som bidragande faktor i konstruktionen av en östnyländsk språklig identitet. I *Herrgårdar i Finland (1920–*

1930, sjutton volymer) omnämns nitton (19) stora gårdar inom området Sibbo i väster och gränsen till Strömfors i öster. Sjutton (17) gårdar beskrivs närmare och dessa gårdar är inprickade på kartan ovan. Loman (1981:49) konstaterar att ”det var ekonomiskt lönsamt att kunna tala högspråk”. Kontakter till överklassen – och sociala regler dikterade av överklassen – motiverade en mer allmän övergång till högspråket. Det var socialt passande att använda högspråk, utom vid samtal med gelikar. ”Detta var naturligtvis speciellt fallet i de bygder där bruks- och herrgårdskulturen var starkt utvecklad, alltså i Nyland samt i östra Åboland”.

Jag återger några citat ur verket *Herrgårdar i Finland* (1920–1930) för att ge en bild dels av det sociala livet på gården, dels av gårdens storlek i förhållande till de fria böndernas och småbrukarnas jordområden. Torparlagen 1918 gav dem som löd under herrgården rätt att köpa sig fria, vilket kommenteras i några citat. Gårdarna beskrivs så som de såg ut då verket skrevs på 1920-talet. De omnämns enligt läge från väster till öster i östra Nyland och återfinns på kartan på sid 12.

Längst i väster i Sibbo ligger gårdarna Westerkulla, Eriksnäs och Östersundom. Därefter följer Kullo gård. Gården ”omfattar en totalareal av 850 har, därav 250 åker” (1927:448). Nära Kullo ligger Gammelbacka, som beskrivs så här: ”Egendomen består av två allodialsäterier, Gammelbacka och Pepot, vilka från 1775 alltid varit förenade i samme ägares hand” (1922:120). Granne med Gammelbacka och Kullo ligger Drägsby där det berättas om ägarinnan så här: ”Friherrinnan Standertskjöld har vidare låtit uppföra tvenne nya stallbyggnader och ombygga den stora ladugårdsbyggnaden som försetts med ett modernt gödselhus. På gården födas sammanlagt 178 kreatur” (1925: 240–244).

Boe gård ligger en bit norrut. Det berättas om ägaren så här: ”Självfallet är att en man med Henrik Adlercreuts kvalifikationer gärna användes i det allmännas tjänst” och om gården står att läsa följande: ”Tilläggas må, att 1918 års torplag icke åstadkom någon nämnvärd minskning i gårdens jordområde (350 ha odlad jord). Endast en mindre torpjord på 6,5 har inlösts av dess åbo. Torparna lämnade nämligen av olika anledning och på eget initiativ sina torpägor till sin husbonde” (1924: 214).

En bit utanför Borgå norrut ligger Kiala gård: ”Gården underhåller för närvarande [1922] 41 hästar och 6 unghästar. Kornas antal är 270, ungdjurens 82, tjurarnas 6 (1922:104). Söder om Borgå finns Stensböle: ”Mathilda Rotkirch, presidentens dotter, var född på Stensböle” (1924:213).

Österut på kartan ligger Sannäs: ”År 1831 utnämndes friherre Axel Gustaf Mellin till viceordförande i senatens justitiedepartement” (1929:89). Och nästan granne med Sannäs ligger

Jackarby gård om vilken det berättas följande: ”Bland senare innehavare av det allt fortfarande vidsträckta godskomplexet intager kapten Teodor Winter, som ägde Jackarby från 1878 till sin död 1895 en mycket bemärkt plats” och ”Ladugården räknar förutom ungboskap 50 kor, här till komma 16 hästar och föl, 20 får och 30 svin” (1922:112).

Följande storgods är Stor-Sarvlaks, vars ”ägor sträcka sig ut till farleden i yttre skärgården och omfatta numera ett tjugotal holmar endast en bråkdel av den övärld som fordom utgjorde godsets utpost mot Finska viken” (1920:1–2). Om Tjusterby berättas att ”Porträttgalleriet räknar sammanlagt 38 porträtt i olja samt en betydande samling kopparstick och litografier, bland dessa Finlands generalguvernörer från Sprengtporten till Adlerberg” (1930:182).

Något söderut från Stor-Sarvlaks ligger Tervik säteri: ”Enligt testamentariskt förordnande gick Tervik vid arvskiftet 1780 till ende sonen, Robert Wilhelm som också övertog Tjusterby med Gerby, Baggnäs, ett hemman i Åtrans och ett i Renum”. Om Terviks öden under 1800-talet kan man läsa: ”Utom Tervik ägde general Ehrnrooth Gammelgård i Lampis, Porlom i Lappträsk samt Rönnäs och Labby i Pernå” (1928:24–25). Norr om Tervik ligger Malmgård: ”Elektrisk belysning infördes i slottet och andra bostadsbyggnader samt i stall och ladugårdar såväl på huvudgården som i Tetom” (1930:123).

Österut från Lovisa ligger Kulla gård: ”Ayrshiredjurförädligen på gården har, som vi sett, gamla traditioner” (1923:156) och ytterligare österut Strömfors bruk samt Stor-Abborfors i Pyttis. Om Stor-Abborfors sägs att: ”Nathalia Indrenius [...] visade sig äga en skarp blick för det praktiska, och man kan säga att friherrinnan och hennes far äro de, som av en vanvårdad, av naturen misslottad jordbit gjort Stor-Abborfors till vad det nu är. I slutet av friherrinnan Indrenius besittningstid utgjorde egendomens areal 951 har utom 43 har impedimenter, därav 785 har skog, 72 har äng, 91 har åker och 30 har odlingsbar mark. Under egendomen funnos 5 torpare, 1 backstugusittare och 2 inhysehjon, som tillsammans utgjorde 1040 hästdagsverken och 96 fotdagsverken” (1921:79).

De slumpmässigt valda citaten ur *Herrgårdar i Finland* (1920–1930) visar att man levde ett annorlunda liv på herrgården jämfört med allmogen och att herrgårdarna utgjorde stora maktcentra med vida jordområden i sin ägo. Herrgårdarnas invånare hade ett brett kontaktnät, reste mycket och innehade höga poster i samhället. Dessutom var herrgårdarna betydande arbetsgivare eftersom det på gårdarna fanns många djur att sköta och stora marker att odla. Runt herrgårdarna växte samhällen upp där folket som arbetade på gården bodde. Allmogen

kom i kontakt med folket på herrgårdarna och högspråket fick sålunda ett ”ansikte” (se kapitel 2.3 och 3).

Min uppfattning är att de många herrgårdarna och språket där har påverkat den östnyländska språkliga identiteten. Även om herrgårdarna som institutioner idag har förlorat sin makt över folket, rentav sålts och gått ur släkterna eller omvandlats till kurscenter eller skolor, kan deras historiska betydelse som språkpåverkare inte förbises.

Som en jämförelse kan nämnas att det för Österbottens del föreligger en (1) utgåva av *Herrgårdar i Finland* (1925) där två (2) herrgårdar, Orisberg och Östemyra, presenteras. Högspråket är betydligt mera ”ansiktslöst” i Österbotten än i östra Nyland.

Utöver herrgårdarnas inflytande påverkades allmogens språk av andra faktorer som exempelvis skolan och kyrkan. Prästen talade högspråk i kyrkan och under religionsundervisningen och senare övergick läraren att tala det i skolan. Om man reste in till den närmaste staden gällde det också att vara uppmärksam på sitt språk. ”Vad som förr togs som något riktigt och naturligt väckte nu blygsel och skamkänslor”, skriver Loman (1981:49).

Städerna Helsingfors i väster, Borgå och Lovisa i öster utgjorde också orter där det nya sättet att tala fick fotfäste. Det här gällde inte minst för Lovisa som var en sjöfartstad där stadsborna orienterade sig utåt världen och ansåg sig därför ”tala finare” än folket på landsbygden runtom (Ivars 1996).

Staden Lovisa, grundad 1745 under namnet Degerby, har idag vuxit till sig genom kommunsammanslagningar. I stadskärnan utgjorde svenskan en knapp minoritet år 1994 (Sirén, 1995:232). Trots att staden ligger till synes ute på landsbygden är det en stad med gamla sjöfartsanor. Ivars (1996:171) påpekar att språket varierar med dialektgeografin, men att ”graden av släktskap med dialekterna i omgivningen varierar i sin tur från stad till stad”. Och hon konstaterar vidare att det för Lovisas del ”handlar om en markant gräns mot dialekterna i omgivningen”. Också de lägre utbildade i Lovisa markerar ett språkligt avstånd till omkringliggande landsbygd. Det här innebär att man på landsbygden utanför ”stan”, där mitt material är inspelat, är medveten om att det inte enbart talas ”finare” i Helsingfors och Borgå utan också några få kilometer därifrån – i Lovisa.

2.2 Dialekten i östra Nyland

Min studie omfattar kommunerna Lappträsk, Stor-Lovisa (f.d. Strömfors, Liljendal, Pernå och Lovisa), Borgå och Sibbo. Tyngdpunkten ligger på Pernå och Liljendal där jag har gjort inspelningarna av samtalen mellan kvinnorna i syjuntan och männen i jaktlaget. De östnyländska rösterna har excerperats ur intervjuer ur undersökningen *Spara det finlandssvenska talet* (Svenska litteratursällskapet i Finland 2005–2008). Representanter från Sibbo i väster till Strömfors i öster ingår i intervjumaterialet. Östra Nyland utgör inte en homogen språklig gemenskap utan dialekterna skiljer sig från by till by, men eftersom fokus i min studie inte ligger på själva dialekten utan på kodväxling mellan dialekt och standardvarietet, presenterar jag en övergripande skiss av östnyländska språkliga särdrag (Harling-Kranck 1998:149).

Kortstavighet i enstaviga ord som *lag* 'laga' och *sit*, 'sitta'.

Kortstavighet i tvåstaviga ord som *vikun* 'veckan'.

Överlång stavelse, *laadd* 'lade' och *småått* 'smått'.

De primära diftongerna *ei*, *öy*, *öu* är bevarade, *ein* för 'en' är allmänt.

Vokalerna *i* och *y* har bevarats, *smiddjån* 'smedjan', *styd* 'stöd'

Hårt *g*-ljud i *kårg* 'korg'.

Bevarat *hv* har övergått till *kv* i *kva* 'vad'.

Ld är bevarat i *haald* 'hålla'.

Arkaistiska pronomen och adverb, *tii* 'dit', *ten* 'den', *tu* 'du', *tå* 'då'

Adjektiv med maskulin form på *-er*, *taamär* 'tam'.

Apokope, (bortfall av ändelse) *slepp* 'släppa'.

Artikelsynkope, *footn*, *bååtn*, 'foten', 'båten'.

Norrländsk förmjukning (lokalt) *veejin* 'vägen'

Hii 'hit', *dii* 'dit' och *kvatt* 'vart' för att ange läge.

Dialektgeografiskt är Pernå, Liljendal och Lovisa belägna i ett *u*-målsområde (se Wessman 1937). "Dessa områden kännetecknas av särpräglade dialekter som utmärks av gamla diftonger, bevarat stavelsesystem, bevarat *i* i kortstaviga ord som *bit* "bett", vokalbalans och villkorlig infinitivapokope" (Ahlbäck 1971:813).

I den här studien förekommer både geografisk och individuell variation. Pernå kommun omfattas både av områden där norrländsk förmjukning förekommer: *kvinnfältji* ”kvinnfolket” t.ex. i. Gislom by, och av områden där det inte gör det: *kvinnfålke*, t.ex. på öarna Sarfsalö och Pellinge (egna empiriska iakttagelser).

Distributionen av vokalfonemen avviker i vissa fall från den riksspråkliga, vanligen beroende på att Pernåområdet bevarar ett äldre uttal. Gammalt *o* är bevarat i t.ex. *posa* ”påse”, *i* i *strik* ”streck” och *a* i *langga* ”långa” och *stanggin* ”stången” (Ivars 1996:139). Syntaktiskt anger adverbena *hii* ”hit”, *kvart* ”vart” och *tii* ”dit” också läge i motsats till standardspråket som använder dessa adverb för att ange riktning.

Ivars (1996:147) hävdar att den överlånga stavelsen är ytterst sällsynt i östra Nyland. Den är inte heller ymnigt förekommande i mitt material, men den förekommer. Ivars nämner också att kvinnorna i hög grad har tillägnat sig riksspråkligt uttal, vilket när det gäller mitt material skulle bevisa att de är kompetenta att framgångsrikt växla mellan dialekt och standard. För en diskussion kring begreppet *Östnyländsk regionalstandard*, se Mattfolk 2008:157–172. Mattfolk sammanfattar: ”Slutligen kan vi fråga oss om dessa varianter [dialekt, utjämnad dialekt, regional dialekt, regional standard] överhuvudtaget existerar som sådana i verkligheten eller om det kanske är så att alla språkbrukare i högre eller lägre grad behärskar olika varieteter och smidigt och fortlöpande anpassar sig till samtalspartners språkbruk” (2008:171).

Lovisa har historiskt sett utgjort en sjöfartstad, där man orienterat sig ut ”mot stora världen” och inte in mot landsbygden. (Se även Gullmets-Wik 2004.) Därför ger språkliga undersökningar utförda i staden Lovisa (stadsmål) inte en bild av *dialekten* i östra Nyland utan kan med tanke på fokus för min studie representera en varietet av det som de dialekttalande uppfattar som standardsvenska.

2.3 Dialektforskning

*Det svenska högspråket är en jämförelsevis sen
och till stora delar artificiell produkt, en språklig artefakt.*
Bengt Loman (1983:72)

I detta kapitel ger jag en översikt av tidigare dialektforskning. En översikt av forskning som hänför sig till attityder och språklig maktutövning återfinns i kapitel 3 om identitet. Fältet är det sociolingvistiska och området är i huvudsak Norden och Svenskfinland, givetvis med utblickar mot övriga världen. Jag diskuterar också hur synen på dialekt och dialektforskning håller på att förändras.

2.3.1 Från traditionell dialektforskning till sociodialektologi¹

”För forskare är dialekterna inte längre något exotiskt eller konstigt” slår Östman fast i inledningen till *Dialekt i östra Nyland, Fältarbete i Liljendal med omnejd* (2008:13). Men det är inte länge sedan dialekterna uppfattades som något som avvek från det ”normala”, dvs. standardspråket. Forskarna anlade ett standardspråkligt perspektiv på dialekten och såg inte på dialekter som fullvärdiga språk. Perspektivet var naturligt i början av förra seklet, inte bara i Norden utan i hela Europa, eftersom man till en början ville kartlägga de gamla och ”ursprungliga” dialekterna, allt i en nationalromantisk anda (Loman 1972:21).

Förgrundsgestalt för den traditionella dialektforskningen i Svenskfinland är Axel Olof Freudenthal som med avhandlingen *Om svenska allmogemålet i Nyland* (1870) lade grunden till mycket av det som skrevs i Svenskfinland senare. Freudenthals syften var ideologiska, han ville garantera svenskans ställning i Finland och intresserade sig därför för den ditintills relativt bortglömda gruppen allmogesvenskar (Loman 1985:33, se även kapitel 3.3). Freudenthal grundade *Svenska landsmålsföreningen i Helsingfors* år 1874, en förening som ligger till grund för dialektordboken, *Ordbok över Finlands svenska folkmål* (Loman 1985:25, 35). En aktiv insamling av dialekterna inleddes. Man sökte upp dialekttalare och antecknade intressanta dialektord. Ofta sökte man upp äldre personer som kunde representera ”den genuina dialekten” på en ort. Det rörde sig ofta om äldre män, *sagesmän*, och dagens dialektforskare kallar dessa informanter *NORM:s, Non-mobile Older Rural Males* (Bockgård & Nilsson 2011:11).

¹ Bockgård & Nilsson (2011) använder begreppet *sociodialektologi* (eng. social dialectology).

På basis av Landsmålsföreningens samlingar och tidigare ordlistor och avhandlingar skrev O. F. Hultman avhandlingen *De östsvenska dialekterna* (1894), ett verk som Ivars (2006:26) bedömer som ”grundläggande och överlägset allt som tidiare publicerats”.

I *Interaktionell dialektologi* (2011:8) skissar Bockgård & Nilsson upp dialektforskningens utveckling och ser att man kan urskilja två grenar inom den nordiska traditionella dialektologin: ”en mer språkhistorisk gren med fokus på att beskriva dialekternas ursprung och släktskap och en mer deskriptiv gren med fokus på ljud- och formläran (se även Dahlstedt 1982:23 och Wessén 1969:78). Vi kan se att Freudenthal representerade det förra medan Hultman stod för det senare.

In på 1900-talet var rädslan för att dialekterna höll på att försvinna och dö ut det som drev dialektforskarna att dokumentera språket. Man ville få *den ideala upppteckningen* (Lilja 1996:133) och undvek därför sådana informanter som kunde störa visionen av ett homogent språkligt system. Forskarna var troligtvis medvetna om att språket kunde uppvisa variation, men kringgick ”problemet” genom att välja sådana informanter som talade på ett önskvärt sätt (Pedersen 1999:244). Eftersom man valde äldre informanter fanns det också en oro för att de skulle ”ta slut” och Loman flaggar redan på sjuttioalet för en förändrad syn bland dialektologer; i brist på meddelare (informanter, undersökningsdeltagare) är man tvungen att leta efter nya infallsvinklar, ansåg han.

2.3.2 Från sociodialektologi fram till idag

Många traditionellt inriktade dialektologer övergick till att fokusera sociala parametrar i stället för enbart lexikala. Man började då intressera sig för nya dialekter och varianter som uppstått under påverkan av riksspråkets utbredning. Ett banbrytande arbete på det här området internationellt är William Labovs klassiker *The Social Stratification of English in New York City* (1966).

Språkliga klasskillnader hade redan innan observerats av Basil Bernstein (1963) i *The Ethnography of Communication* (se Trudgill 1976:62). Bernsteins begrepp *restricted* (begränsad) respektive *elaborated code* (utvecklad kod) ligger till grund för många senare tolkningar. En *elaborated code* utmärks av rik och nyanserad variation i fråga om ordval och syntax, medan *restricted code* står för motsatsen. Talaren rör sig med ett stereotypiskt förråd av ord, fraser och syntaktiska mönster. De lägre samhällsklassernas språk står också långt ifrån det skrivna språket och det i sin tur gör det svårare att gå från tal till skrift. Bernstein är ändå

mån om att understryka att språkbruket inte omedelbart kan kopplas samman med individens intellektuella förutsättningar (Trudgill 1976:64).

Loman (1972:37) bygger vidare på Bernsteins tankegång och understryker att alla medlemmar av ett samhälle har tillgång till den begränsade koden ”de sociala förhållanden under vilka den uppstår är ju allmängiltiga”, säger han. Vissa människor kan växla mellan begränsad och utvecklad kod, allteftersom situationen motiverar det, fortsätter han.

Hur personer ur olika språkliga verkligheter kommunicerar med varandra har också studerats av bl.a. Wolfram & Fasold (1974:20). De använder termer som *standard*, *superstandard* (högsspråk) och *substandard* (lågsspråk). De särskiljer olika sätt att reagera på ett yttrande; om man reagerar på innehållet och inte på formen så uppfattas formen vara standard för lyssnaren. En talare som däremot uppfattas tala snorkigt (eng. *snooty*) representerar superstandard och en som uppfattas tala torftigt står för substandard.

Den tidiga sociodialektologin fokuserade således grupper framför individer (jfr traditionell dialektologi) och man samlade in stora material från en ort (se Thelander 1996:168). Materialet bestod för det mesta av intervjuer, men också av iakttagelser. Bockgård & Nilsson kritiserar sociodialektologerna för att enbart beskriva den sociala sidan av språket och försumma det språkliga. ”Det traditionellt sociodialektologiska intresset för genomsnittets språkbruk gör också att man bortser från det unika och säregna som förekommer i språkbruket”, hävdar Bockgård & Nilsson (2011:20). De säger vidare att man varken inom den traditionella dialektologin eller inom sociodialektologin har, med några undantag när, anlagt ett interaktionellt perspektiv. ”Vi menar att ett interaktionellt perspektiv där dialektinspelningar tas för det de är – nämligen ett sort *samtal* mellan två (eller fler) deltagare där varje dialektalt (eller för den delen standarspråkligt) utformat yttrande fyller en viss funktion i den lokala kontexten – kan berika båda traditionerna”, sammanfattar Bockgård & Nilsson (2011:21).

Bockgård & Nilsson introducerar en ny term, *interaktionell dialektologi*, som en framväxande forskningsinriktning. Den nya inriktningen kan förenklat beskrivas som ”en syntes av dialektologi – i synnerhet sociodialektologi – och interaktionsforskning” (2011:32). Som pionjärer på området nämns Hanna Lappalainenens studie i variation i finska samtal (2004).

Redan år 1972 efterlyser Loman ett perspektiv där man kunde följa ett antal försökspersoners talaktivitet under någon tid, för att se hur de använde talet. Han understryker vidare att man då kunde visa på en språklig flexibilitet. Det har dock länge funnits ett intresse hos forskare för en mera interaktiv syn på dialekter i samspråk. T.ex. Jan-Petter Bloms och

John J. Gumperz (1972:97–127) fältarbete i Hemnesberget (Norge), där de med hjälp av bandupptagningar av informella samtal kunde konstatera att samtalsdeltagarna skiftade kod då de bytte samtalsämne i gruppen. Deras forskningsfråga var hur dialekten och standardspråket kan leva sida vid sida och ändå hållas isär. Svaret blev att det lokala målet har en stark social funktion och att standardvarieteteten associeras med utbildning, makt, nationellt sammanhang och ojämlikhet (1972:124).

Övriga forskare som tidigt observerat exempelvis de pragmatiska partiklarnas funktion i dialekt är bl.a. Robin Lakoff (1972) och Jan-Ola Östman (1986, 1996, 2006a). Östman undersökte pragmatiska partiklar och deras funktion i Solvdialekten (mellersta Österbotten). Intervjuassistenter har också iakttagit vikten av att skapa avspända dialektinspelningssituationer. Pragmatiska partiklar har också studerats av Teleman (1974) och L-G Andersson (1975).

När det stora insamlingsprojektet *Spara det finlandssvenska talet* (Svenska litteratursällskapet i Finland 2005–2008) spelades in valde ett flertal assistenter att sammanföra två personer till en intervju så att det på så sätt skulle uppstå ett naturligt samtal. Projektledningen hade också som mål att de personer som ledde intervjuerna skulle tala samma dialekt som informanterna. Som exempel på mindre arbeten som gjorts i Svenskfinland med fokus på dialekt i samtal kan nämnas Palmén 2004, 2007 och 2008.

Vi kan se att det finns ett stort intresse för dialekter idag och att synen på dialektologi och definitionen av dialektologen har vidgats. Lingvister specialiserade på allmän språkvetenskap har blivit alltmer intresserade av dialekter dels för att dialekterna är goda exempel på variation (inom minimalismen kallad ”mikrovariation”) dels för att språkvetarna har insett att det är viktigt att ta med dialekterna i språktypologiska studier (Östman 2008:13). Interaktionsforskare som företräder CA (*conversation analysis*, se kapitel 2.4) och Interaktionell lingvistik går samman kring interaktionell dialektologi och traditionella dialektologer tillsammans med sociodialektologer söker sig nya vägar med hjälp av de verktyg som står till buds.

2.4 Termer och begrepp

I det här kapitlet redogör jag kortfattat för de termer och begrepp som jag tangerar i avhandlingen. Först presenterar jag begrepp som ingår i operationaliseringen. De operativa termerna och begreppen återges med kursiv och fet stil. Jag redogör för hur jag använder

dessas just i denna studie. Därefter presenterar jag allmänna termer och begrepp som hänför sig till studien. Allmänna begrepp återges med kursiv under särskilda rubriker.

2.4.1 Operativa

Eftersom jag i min analys använder en metod som jag kallar *samtalsanalytiskt inspirerad diskursanalys* redogör jag för vad jag avser med begreppet **diskurs**. Diskursen utgör språket som helhet, dvs. det konstanta samarbetet mellan språk och kultur. Jag utgår från helheten och ser språket i sin kontext.

Med termen **sekvens** avser jag ett utdrag ur diskursen, dvs. ett utdrag ur samspråket där kodväxling mellan dialekt och standardvarietet sker. **Samspråk** är synonymt med *samtal*, men jag har valt en term som inte omedelbart associeras till samtalsanalys eftersom min metod är sociolingvistiskt förankrad på ett bredare plan. **Kodväxling** innebär att en talare växlar mellan två varieteter i samspråket (se även kapitel 4).

Dialekt innebär östnyländsk varietet i min studie dvs. det språk som mina samtalsdeltagare primärt talar. Om jag avser någon annan dialekt skriver jag ut orten, exempelvis **Helsingfordsdialekt**. Begreppet beskriver den dialekt som dialekttalande östnylänningar upplever att människor som kommer från Helsingfors talar. Man kunde också benämna dialekten *icke-neutral-standardvarietet*. Samtalsdeltagarna betonar stereotypa drag i Helsingfordsdialekten.

Jag fokuserar kodväxling mellan dialekt och ett språk som samtalsdeltagarna inte definierar som dialekt. Denna varietet kallar jag **standardvarietet**. Varieteten är inte enhetlig och kan inte placeras in i af Hällström-Reijonens modell (se sid 26). Bytet av kod sker ibland till ett skriftspråksnära högläsningsspråk, ibland till Helsingfordsdialekt, ibland till kyrkans eller skolans språk. Som en övergripande term använder jag standardvarietet för alla dessa underkategorier. I samspråket signalerar samtalsdeltagarna då de byter kod. Signalerna kan vara verbala markörer men också byte av röstläge, intonation, pauser och fysiska rörelser i rummet.

Termen **varietet** definieras av Ivars (1996:24) som ”varje slag av underart som ingår i den repertoar medlemmarna i en talgemenskap förfogar över. Underarterna i repertoaren har var och en sin egen grammatiska struktur som kan beskrivas med regler”. Detta är en definition som jag också kan omfatta. Ivars fortsätter: ”Till och med i en och samma

talsituation kan en talare växla mellan dialekt och riksspråk, vilket gör det svårt att avgränsa de två språkarterna från varandra” (1996:24).

Jag kan visa i min analys att det ofta är lätt att avgränsa de två språkarterna dialekt och standardvarietet från varandra.

Domämförlust innebär att ett språk förlorar sina möjligheter till användning inom ett område. Som exempel kan nämnas engelskan som tar över inom t.ex. forskning, medicin och underhållning. Men ett språk kan också erövra nya domäner som tidigare dominerats av en annan språkvarietet (ett annat språk). Att finlandssvenskar börjar skriva och uppföra sina sånger alltmer på dialekt kan ses som en utvidgning av dialektens **domän** (Östman 2011, se även *NordAnd*, 2012).

Jag använder begreppet domän för att beskriva ett socialt forum där mer eller mindre uttalade regler för språkanvändning gäller. Som exempel kan nämnas skolan, teatern, kyrkan och hemmet.

2.4.2 Allmänna

Jag definierar begreppen med hjälp av de förklaringsmodeller som står till buds och kompletterar med en diskussion vid behov. Om forskare har divergerande åsikter om hur ett begrepp ska definieras redogör jag för respektive synsätt.

Dialekt

Varken dialekt eller standardspråk är några entydiga begrepp. Inge Lise Pedersen (2000:259) beskriver tvetydigheten i ordet dialekt så här: ”Dialekt går tillbaka til graesk *diálektos* og betyder primaert *samtale*, sådan bruger Platon det ex. Hos Demosthenes betyder det derimod ”*måde at tale på*”, mens Plutarchs brug i ordbogen gengives ved ”*mundart, dialekt*”.

Hugo Bergroth (1918) ger följande definitioner: som *provinsspråk* och *landsdelsspråk* betecknar han all ”bildad svenska” som är uppblandad med ord och uttryck av lokal karaktär. *Allmogedialekter* och *folkmål* ”som talas av den kroppsarbetande klassen i landsbygderna” utgör motsatsen till högskräket. Och den lägre stadsbefolkningens språk utgör en blandning av *folkmål* och (vulgärt) *provinsspråk*. Dahlstedt ([1964] 1987 och 1982) ger en något modernare syn på begreppet ”varje geografiskt avgränsad underart eller varietet av ett språk”.

Dialektbegreppets sociala dimension beskrivs också av Hyldenstam och Stroud som hänvisar till Hudson (1980) när de påpekar att om man beaktar rikssvenskan som ett språk och övriga varieteter som dialekter ligger skillnaden främst i *prestige* men också i att dialekterna saknar en standardiserad skrift och en normerad grammatik. Och de fortsätter ”Å andra sidan kan man beakta alla varieteter inom ett språk inklusive standardspråket som olika dialekter” (1991:37).

Flera andra forskare omfattar den här synen, bland andra Chambers och Trudgill (1980:3), Hinskens (1996), Auer och Kerswill (2005:1). Genom att kalla också standardspråket för en (eller flera) dialekt(er), kunde man jämställa språken med varandra och förhindra att något anses vara mindre värt. I Norden har man dock oftast fortsatt att hålla dialekten och standardvarieteteten isär. Eller som Dahlstedt uttrycker det, att dialekten inte kan ”anses utgöra eller tillhöra ett högspråk eller ett standardspråk” (1982:22–23).

Sandström (2010:36) vidhåller också det vedertagna svenska språkbruket och inbegriper inte dialekter i begreppet standardspråk. Men hon tillägger att synen på begreppet har vidgats och att också regionala och lokala varieteter som talas inom ett avgränsat område kan kallas dialekter (se även Svahn 2003:503–512 och Bull 1997:55–62).

Under senare tid har flera forskare (se Widmark 1996, Bull 1997, Pedersen 2000 och Svahn) reflekterat kring begreppet dialekt utgående från samhällsförändringar – ska enbart de gamla dialekterna som finns arkiverade kallas dialekter och allt detta nya som betecknas som utjämnat språk kallas något annat? Man har också kommit med förslag på synonymer som *mål*, *allmogemål*, *bygdemål*, *folkmål* och *landsmål*. Resonemanget ovan innebär att vi är tillbaka hos begreppet *utjämning*, som också visar sig vara svårt att definiera, se nedan.

Allmänna uppslagsverk definierar dialekt enligt följande: *Bonniers Synonymordbok* (2000) föreslår *bygdemål*, *folkmål*, *landsmål*, *landskapsmål*, *allmogemål*, *mål*, *munart*, *idiom* och *lokal språkvariant*. Men dessa begrepp har ett utanförperspektiv. Vad kallar då de dialekttalande sitt eget språk? I Lappträsk benämns språket i Hindersby *de riktiga språktji*, och i mitt material kallar de som bor i Vålox sitt språk *Våloxspråket*. På Pelling talar man *Pellingdialekt*. Begreppen varierar utgående från vem som definierar dem.

Dialektutjämning och regionalisering

Östman (2008:29) återger sin syn på begreppen så här: ”Om vi närmar oss problematiken ur en perceptuell-kognitiv synvinkel med ett semantiskt kategoriseringsbegrepp kan vi börja med

de verb som nominaliseringarna är bildade av, *utjämna* och *regionalisera*. Det första framkallar en kognitiv metafor om ett vertikalt tryck ovanifrån, det senare framkastar en kategorisering i termer av en horisontell utsträckning. Ur det lokala (dvs. här dialektens) perspektiv är den senare företeelsen mer acceptabel än den förstnämnda: ideologiskt ser man ner på den som talar en utjämnad dialekt. Men det är acceptabelt att tala en regional dialekt. Utjämning ansluter sig till det hegemoniska (trycket) medan regionalisering allierar sig med ambivalensens flexibilitet”.

Enligt Östman kan man använda begreppet utjämning om dialekten påverkas av standardvarietet (ovanifrån) men regionalisering om dialekten förändras i kontakt med andra dialekter. Begrepp som utjämning och regionalisering ska ses som viktiga verktyg för språklig analys och inte som negativa fenomen som hotar att förstöra vårt språk, hävdar Östman.

Thelander (1996:169) ser utjämning som ett hot mot dialekternas fortbestånd. Dialekten spelar en roll som positiv gruppssymbol, men ändå sker en dialektutjämning på grund av en mångfald faktorer som kommunikationstäthet, språklig status, sociala attityder etc. Thelander konstaterar att det är med dialekter som med det mesta i det praktiska livet: ”lättare att slå sönder än att sätta ihop!” (1996:168.) Att dialekterna förändras är inte synonymt med begreppet dialektutjämning, hävdar Thelander. Utveckling ligger i alla språks innersta väsen, men det som gör förändringen till utjämning är om olika dialekter förändras i samma riktning så att skillnaderna mellan dem minskar efterhand. Det är detta som har hänt i Sverige sedan slutet av förra århundradet. Den utjämnande faktorn är nästan genomgående det gemensamma standardspråket, hävdar Thelander.

Thelander och Östman är överens om att standardspråket åstadkommer utjämning men Thelander hävdar att det också är fråga om utjämning då dialekter förändras och börjar likna varandra. Orsaken kan i ett sådant fall också vara regionalisering om man följer Östmans definition.

Ivars 1996 och Sandström 2010 ser på *dialektutjämning* och *dialektförenkling* som ett fenomen där markerade, geografiskt begränsade och i praktiken ovanliga varianter i språket försvinner. Det innebär att standardvarietet och dialekterna närmar sig varandra och att man mer eller mindre omedvetet tillägnar sig ett ”glidande” språkbruk där man växlar mellan standard och (utjämnad) dialekt.

Vi kan se att begreppet inte är helt entydigt och det är möjligt att ny forskning fördjupar kunskapen om språkets dynamik och om vi följer Östmans resonemang ovan är det möjligt att vi snart rör oss med helt andra begrepp som beskriver dialektförändringar.

Hugo Bergroth (1917) ger en definition på begreppet *svenskt högspråk* och *högsvenska*: ”den svenska språknormen, det svenska mönsterspråket, i vilket varje ord och uttryck (såvida det icke är en fackterm) utan svårighet igenkännes och förstås samt obetingat anses för riktigt – d.v.s. allmänt brukligt – av alla bildade svensktalande personer, i vilken del av det svenska språkområdet de än äro hemma”. Sextiosex år senare skriver Loman under rubriken ”Perspektiv på Bergroth” (1983:71) att högspråket i praktiken har svårt att slå igenom och att ”möjligheterna att kommunicera på högspråk i realiteten är starkt begränsade för stora delar av den finlandssvenska befolkningen.” Han noterar ändå att Bergroths språkliga normer fortfarande uppfattas som ett ideal.

I broschyren *Så talar vi svenska i Finland*, utgiven av Svenska undervisningsprogrammet Vuxenutbildningen (1981:6) beskriver Bengt Loman högspråket så här: ”Högspråket (riksspråket) är en konstprodukt. Utgående från dialekterna har språkforskare gjort ett urval av former och ord som fått ingå i ett gemensamt normerat (reglerat) språk. Högspråket var ursprungligen ett skriftspråk, men ur det utvecklade sig småningom ett talspråk. Först var det närmast fråga om ett föredragsspråk, ett ”lässpråk” med begränsad användning men numera har det spritts till allt flera genom skolor och massmedia.”

Samtalsanalys (CA conversation analysis)

Eftersom jag i min analys använder en metod som jag kallar samtalsanalytiskt inspirerad diskursanalys presenterar jag kortfattat samtalsanalysens uppkomst och utveckling.

Londen (1995:22) ger en översikt av principerna för CA där talareshandlingar inte förklaras utifrån traditionella sociolingvistiska kategorier som kön, ålder och socialgrupp. I stället utgår man från diskursidentiteter, dvs. de roller som samtalsdeltagarna gör relevanta för varandra i det aktuella samtalet.

Den egentliga CA-forskningen fick sin början i USA i början av 1960-talet med Harvey Sacks. Han samarbetade med Harold Garfinkel, som koncentrerar sig på fyra viktiga faktorer: *medlemmarnas metoder*, *hänvisning*, *reflexivitet* och *medlemskap*. Han anser att medlemmarna i ett samhälle använder sig av olika metoder för att hantera vanemässiga, oproblematiserade och vardagliga situationer. Dessa metoder resulterar i en betydelseproduktion som i sin tur skapar vår sociala verklighet. Med begreppet hänvisning avser Garfinkel hur man genom handlingar och yttranden hänvisar till den vardagliga sociala situationens

kontextuella natur, dvs. sammanhanget. ”Så har till exempel orden inte samma betydelse i alla situationer”, förklarar Cuff & Payne (1983:156).

CA växte i första hand inte fram som en metod för att studera samtal, utan man hade som syfte att utifrån studier av naturligt förekommande social interaktion ”upptäcka och undersöka de handlingsmönster som är grundläggande för individers deltagande i det sociala livet” (Lindström 2003:91). Metoden har kritiserats för att utesluta den kringliggande kontexten (Gumperz 1992a).

Londen (1995:22) visar förståelse för att de samtalsforskare som står nära sociolingvistikens anser det vara naturligt att ta sin utgångspunkt i talarens sociala karakteristika. Ännu viktigare är det för många samtalsforskare att beakta den större sociokulturella kontexten. Hon hänvisar till bl.a. Saari och Adelswärd som representerar forskning ur ett sådant makroperspektiv på samtalsdiskurs samtidigt som de är fast förankrade i ett empiriskt material.

Det som har inspirerat mig i kontakten med samtalsanalytiska metoder är möjligheten att skapa en så vardagsnära situation för samtal som möjligt. Det vardagliga samtalet då forskaren inte själv är närvarande har för mig varit en viktig utgångspunkt i studien. Jag vill dock inte kalla min studie samtalsanalytisk eftersom jag tar vissa sociala och kulturella kategorier som utgångspunkt.

Standardsvenska

Den senaste definitionen på standardsvenska återfinns i af Hällström-Reijonens avhandling *Finlandismer och språkvård från 1800-talet till i dag*. Hon placerar standardsvenskan som ett tak över alla andra varieteter på traditionellt vis, eftersom ”svenskan definieras enligt den” (2012:76).

Under detta tak finns finlandssvenskan som en ensam takorganisation över regionala språk i Finland och under dessa regionala språk hittar vi ”regionala och lokala dialekter, slang och andra subvarieteter” (2012:76).

Bilden är strikt hierarkisk och af Hällström-Reijonen förklarar sitt val med att hävda att hon ser finlandssvenskan som ”en självständig och på en hierarkiskt högre nivå än de övriga svenska regionala språkvarieteterna, eftersom finlandssvenskt riksspråk är en takvarietet för de tre finlandssvenska regionalspråken.” De tre finlandssvenska regionalspråken är åländskt regionalspråk, sydfinländskt regionalspråk och österbottniskt regionalspråk. Kriterier för att finlandssvenskan placeras ovanför regionalspråken i hierarkin

försvaras också, enligt af Hällström-Reijonen av att finlandssvenskan a) samlar de finlandssvenska regionalspråken, b) har prestige och används i skrift c) kodifieras åtminstone i viss mån (Hällström-Reijonen 2012:76).

Problemet med af Hällström-Reijonens modell är att den inte gör en tydlig skillnad mellan talat och skrivet språk. Och att regionala och lokala dialekter, som utgör reglerade språkssystem och modersmål för många, är sammanförda på botten av hierarkin med ”slang och andra subvarieteter” (2012:76). I dylika schematiska modeller anser jag att dialekten, åtminstone indirekt, avfärdas och berövas sitt värde. Men jag inser att bilden visar vilken språkplanerarens uppgift är och vilken norm som ska följas i den offentliga språkvården. Dock har vi ingen enhetlig norm för det talade språket likt en utarbetad grammatik eller böcker om språkvård som *Svenska skrivregler* och *Språkriktighetsboken*. Hur man får tala på olika platser handlar om ett socialt krav, uppfattning eller överenskommelser.

Den finlandssvenska som står över regionalspråken (af Hällström-Reijonens modell) kan eventuellt motsvaras av den som Tandefelt i *Tänk om... Svenska språknämndens förslag till handlingsprogram för svenskan i Finland 2003* (2003:65) beskriver som ett gemensamt ”skriftspråksnära standardspråk” som ”behövs i de flesta sammanhang i vuxenvärlden”. Detta neutrala språk, skriver Tandefelt, är det språk som används i skolan och som står i skolböckerna. Eleverna har inga problem med att hålla isär ”vardagens språk (kryddat med dialekt, slang, engelska och finska)” (2003:63) från skolspråket. Kapitlet berör språket i skolan i Finland, men dialekterna nämns endast så som jag citerat ovan, perspektivet är språkkontakt mellan finska och svenska.

Tandefelt har dock förståelse för att man kan ha en känslomässig bindning till sitt modersmål: ”Det är egentligen lätt att förstå varför en elev håller fast vid sin finska, vid sin finskinfluerade svenska eller vid sin dialekt” skriver hon (2003:63). Handlingsprogrammet eftersträvar en fungerande, kvalitativt högtstående tvåspråkighet, ”särskilt för de elever som har tillgång till bägge språken i sin familj och /eller sin närmiljö” (2003:67). Tandefelt avser en tvåspråkighet där personen behärskar svenska och finska, inte dialekt och standardspråk.

2.5 Forskningsfrågor

Intresset för samtal har varit stort i Svenskfinland och många har med hjälp av samtalsanalytiska metoder närmat sig det talade språket (bl.a. Londen 1991, 1992, 1994, Lehti-Eklund 1992, 2000, Saari 1997, 2000, Lindström 1999, Green-Vänttinen 2001, Lindholm

2003, Henricson 2010). Materialet har ofta bestått av samtal inspelade i Helsingforsregionen och fokus har inte legat på dialekten. Den nya disciplinen inom interaktionsforskning, *interaktionell dialektologi*, har inspirerat forskare som Forsskåhl (2011), Lappalainen (2011), Lindström (2011) och Wide (2011) att också ta sig an dialektalt material och närma sig det ur olika synvinklar.

Tidiga diskursanalytiska studier med dialekten i fokus har utförts av Östman (bl.a. 1986, 1995a) och en undersökning av kodväxling mellan dialekt och standardvarietet i samtal på östnyländsk dialekt utfördes av Palmén 2004. Den följdes upp av en skiss över lyssnarsignaler i Liljendaldialekten (Palmén 2008).

Några mera omfattande studier som beskriver kommunikation på östnyländsk dialekt, eller någon annan dialekt, har inte genomförts med samtalsanalytiskt inspirerade metoder och med det vardagliga samtalet (i motsats till intervjun) som material.

Mitt syfte är att fördjupa förståelsen för och öka kunskapen om den dialekttalandes språkliga situation. Om en människa föds in i en språkgemenskap vars språkvarietet inte är socialt accepterad på alla nivåer i det omkringliggande samhället tvingas hon att lära sig en parallell språkvarietet som har högre status. I skolan kallas detta språk modersmål, även om det inte utgör elevens egentliga modersmål (dialekt). Den dialekttalande människan erhåller därför en bred språklig kompetens, dialekt och standardvarietet, men får tidigt erfara att det egna språket inte är socialt accepterat.

Jag ställer följande forskningsfrågor, vilka jag besvarar i kapitel 6.1:

- 1) Hur fungerar standardvarietet som resurs i det dagliga dialektala livet?
- 2) Vilken språklig identitet kan man spåra bakom de attityder till dialekten som människor i östra Nyland ger uttryck för när de i intervjuer talar om språkbruket i lokalsamhället eller när de kodväxlar i vardagssamtal?

Det är viktigt att utreda den dialekttalande personens faktiska språkliga situation. Dels handlar det om att ett flertal personer har dialekt som sitt första språk, ämnet berör en numerär majoritet. Dels har synen på dialekt alltid beskrivits uppifrån i olika språkpolitiska och språkplanerande syften. Dialektens betydelse har inte beskrivits ur den dialekttalandes perspektiv, dvs. hur man med dialekt som modersmål tar till sig och orienterar sig i världen. Min förhoppning är att kunna vidga och fördjupa perspektivet på dialekt och öka respekten för den dialekttalandes språkliga kompetens.

3 Den östnyländska identiteten

*Att tala sitt första språk är oftast det viktigaste sättet
att markera sin hemmahörighet i sig själv och i sitt
ursprung.* Jan Einarsson (2004:38)

I det här kapitlet introducerar jag teoretiska begrepp och synsätt som berör identitet genom att koppla dem till östnylänningars autentiska beskrivningar av deras språkrelaterade erfarenheter. Jag illustrerar med hjälp av utdrag ur en rad intervjuer hur östnylänningar ger uttryck för sin språkliga identitet. Intervjuerna ingår i insamlingen *Spara det finlandssvenska talet* (Svenska litteratursällskapet i Finland 2005–2008).

Projektet *Spara det finlandssvenska talet* startades år 2005 i Svenska litteratursällskapets regi och på initiativ av Ann-Marie Ivars (2007:203). Ivars hade kunnat konstatera att det fanns stora luckor i arkiven över inspelat material på finlandssvenska eftersom intresset för dialektinspelningar hade dalat drastiskt alltsedan början av 1980-talet. För att fylla dessa luckor startades projektet *Spara det finlandssvenska talet* 2005, som när det slutfördes år 2008 består av ett tusental informanter som speglar ett tvärsnitt av språket i stad och bygd och i olika skikt av samhället.

Informanterna är både yngre och äldre kvinnor och män. Tanken var till en början att enbart spela in unga vuxna födda 1975–1985, men Ivars insåg att det saknades representanter för en äldre generation i arkiven och beslöt därför att också personer födda ca 1925–1950 skulle ingå i projektet. Personer födda 1975–1985 betecknas ”yngre talare” och personer födda 1925–1950 betecknas ”äldre talare”.

Inspelningssituationen förväntades vara avspänd, helst skulle man uppsöka personen i hemmet. Det var viktigt att den som ledde intervjun skulle komma från samma dialektområde som undersökningsdeltagarna. Jag deltog som intervjuare under några perioder och ansvarade för att samla in material i Lovisa, Pernå och Borgå med omnejd. Att samla två personer till ett gruppsamtal var tillåtet vilket jag utnyttjade ett flertal gånger. Som hjälp fick intervjuarna en lista över samtalsämnen som man gärna fick följa, men utvecklingar och spontana utsvävningar var också tillåtna. Samtalsämnena bestod av barndomsminnen, arbete och fritid, framtidsdrömmar och det lokala språket. Eftersom både barndomsminnen och tankar kring det lokala språket ledde till uttalanden som tangerar identitet, beslöt jag att utnyttja utdrag ur intervjuerna för att illustrera den teoretiska introduktionen av begrepp som gäller identitet och på det här sättet göra diskussionen direkt relevant för östra Nyland. Jag har därför endast tagit med inspelningar från östra Nyland.

Jag har valt utdrag ur tjugoen (21) inspelningar där tjugofem (25) personer från östra Nyland kommer till tals. Utdragen är hämtade ur 60 minuter långa intervjuer. De som intervjuar är från samma ort som de som intervjuas. Parterna talar således mer eller mindre samma dialekt. Fyra av intervjuerna har karaktären av gruppsamtal, eftersom intervjuaren samtalat med två personer på en gång. Geografiskt täcker talarna ett område från Sibbo i väster till Strömfors i öster (se karta s. 10). Kriterierna för mitt urval är boningsort, ålder och kön. Jag eftersträvar en geografisk spridning och en jämn ålders- och könsfördelning. Personernas namn är anonymiserade. Av täcknamnet framgår om talaren är en kvinna eller en man. Urvalet har en lätt övervikt på yngre informanter, tio unga män och sex unga kvinnor (födda 1975–1985) ingår. De äldre kvinnornas antal är fem och tre äldre män ingår i urvalet. En kvinna är fyrtio år, i min redovisning för materialet kallar jag henne ändå yngre talare. Hon deltar i undersökningen eftersom hon företräder ön Pörtö där befolkningsantalet är så lågt att intervjuobjekt i de förväntade ålderskategorierna inte kunde hittas.

Efter de stora administrativa förändringarna i kommunerna är gränserna inte längre de samma och vissa kommuner har ”försvunnit”. Orterna finns dock fortfarande kvar och invånarna har kvar sin hemortskänsla (detta framgår upprepade gånger i materialet). Därför har jag valt att skriva Borgå f d landskommun, trots att kommunen idag heter Borgå och placera Lovisa inom parentes i samband med kommunerna Liljendal, Strömfors och Pernå som 2010 uppgick i storkommunen Lovisa.

Transkriptionen av materialet är utförd med tanke på innehållet och läsaren och följer därför inte i detalj principerna för transkriptionen av sekvenserna i kapitel 5. Jag återger det talade språket i en hybridversion, vissa ord och uttryck skriver jag ljudenligt och andra enligt en skriftspråklig norm. Eftersom det är innehållet och inte språket som står i centrum i detta kapitel vill jag göra texten så läsarvänlig som möjlig utan att ge avkall på det geografiskt specifika. Nödvändiga översättningar för att underlätta förståelsen ges i fotnoter.

Intervjuare² är SP = Sandra Petas, JH = Janica Hurmerinta, ML = Magdalena Lindroos och HP = Helena Palmén.

² Sandra Petas talar Hindersbydialekt (Lappträsk), Janica Hurmerinta talar Lovisadialekt, Magdalena Lindroos talar Sibbodialekt och Helena Palmén talar Lill-Pellingedialekt (f d Borgå landskommun).

Förteckning 1. Intervjuerna ur *Spara det finlandssvenska talet*

Band	Kategori, täcknamn	Ort	Intervjuare
2005:73	äldre kvinna, Anna	Hindersby, Lappträsk	SP
2005:75	yngre man, Jesper	Hindersby, Lappträsk	SP
2005:83	äldre kvinna, Ellen	Strömfors (Lovisa)	SP
2005:85	yngre man, Tommy	Hindersby, Lappträsk	SP
2006:204	yngre kvinna, Fanny	Sibbo	ML
2007:76	äldre kvinna, Gretel	Pellinge, Borgå (f d landskommun)	HP
	äldre kvinna, Inga	Pellinge, Borgå (f d landskommun)	
2007:77	yngre kvinna, Elin	Vessö, Borgå (f d landskommun)	HP
2007:78	yngre man, Mikael	Sannäs, Borgå (f d landskommun)	HP
	yngre man, Kalle	Sannäs Borgå (f d landskommun)	
2007:80	äldre man, Börje	Tirmo, Borgå (f d landskommun)	HP
2007:81	yngre man, Janne	Jackarby, Borgå (f d landskommun)	HP
2007:82	yngre man, Magnus	Kullo, Borgå (f d landskommun)	HP
2007:83	äldre man, Hjalmar	Vålox, Borgå (f d landskommun)	HP
2007:84	yngre man, Erik	Ebbo, Borgå (f d landskommun)	HP
2007:85	yngre man, Rasmus	Vålox, Borgå (f d landskommun)	HP
	yngre man, Ville	Vålox, Borgå (f d landskommun)	
2007:86	yngre kvinna, Hanna	Hindhår, Borgå (f d landskommun)	HP
	yngre kvinna, Tina	Hindhår, Borgå (f d landskommun)	
2007:87	yngre kvinna, Sandra	Kråkö, Borgå (f d landskommun)	HP
2007:88	kvinna 40 år, Viola	Pörtö, Borgå (f d landskommun)	HP
2007:280	äldre man, Albert	Liljendal (Lovisa)	JH
2007:282	äldre kvinna, Brita	Liljendal (Lovisa)	JH
2007:283	yngre kvinna, Petra	Eskilom, Liljendal (Lovisa)	JH
2008:38	yngre man, Anders	Strömfors (Lovisa)	JH

21 inspelningar 25 personer 16 orter i östra Nyland

Jag hänvisar till varje bandinspelning genom att bifoga förkortningen SfT, *Spara det finlandssvenska talet*, och bandets nummer. I materialet återkommer tre faktorer: 1) språket som något stigmatiserat, vilket framkallar känslor av skam, 2) språket som det synliggörs genom sociala möten och 3) språket som en del av personligheten och samhället runt om (bygemenskapen). Dessa är inte strikt åtskiljbara kategorier men mönstret framträder tillräckligt tydligt för att en indelning ger framställningen den struktur jag anammat i detta kapitel.

Med utgångspunkt i dessa tre infallsvinklar har jag närmast mig begreppet identitet från informanternas eget förhållningssätt och diskuterar dessa i tre kapitel. Först behandlar jag

”Den stigmatiserade språkliga identiteten” (3.1) där jag som teoretisk grund i huvudsak använder Erving Goffmans studie *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity* ([1963] 1968). Goffman hävdar att en människas språk *stigmatiseras*³ om det förnekas eller i sociala sammanhang upplevs som ett handikapp. För att ett stigma skall uppstå krävs en social kontakt där en individ genom negativa attityder eller uttalanden förhåller sig nedlåtande till en annan individ. Att uppleva sitt eget språk som stigmatiserat påverkar identitetsuppfattningen. Talare från östra Nyland beskriver hur de på olika sätt har känt sig språkligt diskriminerade. I kapitlet introducerar jag begreppen *dialektmarkör* och *diskurspartikel* (Lindström 2008, Östman 1986 m.fl.) med kortfattade definitioner och exempel. (För ytterligare redogörelse av dessa begrepp se kapitel 5.) Min avsikt är inte att analysera talarnas attityder (jfr Mattfolk 2011a, 2011b), utan presentera utsagorna som en illustration till teoridiskussionen. Dock har jag i några fall utnyttjat diskursanalysens verktyg för att lyfta fram det implicita (det underförstådda) i en talarers yttrande.

Följande kapitel, ”Den sociala språkliga identiteten” (3.2) beskriver hur språkliga möten belyser den egna identitetsuppfattningen. Individens identitet formas av att hen är medlem av vissa sociala gemenskaper. Vi bygger upp sociala nätverk, samarbetar och förhandlar med andra individer, fördelar arbetsuppgifter och träffar överenskommelser. Linell kallar detta att ”bygga upp en differentierad social organisation” (1978:46). Eftersom man tar till sig verkligheten och orienterar sig i världen via språket kommer språket att utgöra en stark identitetsskapande och gruppsammanhållande faktor. Språklig anpassning till andra individer och grupper diskuteras och illustreras med hjälp av begreppen *konvergent* och *divergent accommodation* (jfr Einarsson 2009:43, Giles 1979, Trudgill [1974] 1976,) samt *nabooopposition* (Larsen [1917] 1987: 97–109). Jag definierar dessutom begreppet *stereotyper* (Åström 2011:145–148, Leyens, Yzerbyt & Schadron 1994:70) och utnyttjar begreppet till att belysa sekvenser ur intervjuerna.

Den tredje synvinkeln diskuteras under rubriken ”Den konstruerade språkliga identiteten” (3.3), där talare från östra Nyland ger uttryck för sin personliga relation till språket. Kopplingen mellan jaget och det egna språket spelar en grundläggande roll i en människas liv, vilket många forskare är ense om (jfr bl.a. Linell 1978:9, Trudgill [1974] 1976, Fishman 1972, Loman 1972, Andersson 1985, Dundes 1983:243, Preston 2002, Liebkind 1997:48, Einarsson 2004:38). Men språket kan också fungera som ett politiskt maktmedel och en språklig identitet kan därför konstrueras ”utifrån” för att tjäna samhällliga syften

³ Begreppet *stigma* (grekiska) härstammar från att man brännmärkte människor för att lättare känna igen de som var avvikande för att därefter kunna utesluta dem ur den sociala gemenskapen (Goffman 1973:11).

(Lönqvist 1983:179, Anderson 1983, Liebkind 2006, Hyltenstam & Stroud 2000). Kapitlet innehåller exempel på hur denna utifrån konstruerade språkliga identitet ingår i den egna identitetsuppfattningen. I det sista delkapitlet 3.3.4 illustrerar jag hur östnyländska talare ger uttryck för språkliga attityder i förhållande till andra varieteter och språk samt hur de känner för sin egen dialekt.

Kapitel 3 avslutas med en sammanfattning och diskussion (3.4). I diskussionsavsnittet jämför jag bl.a. Goffmans ([1973] 2001) tredelade identitetsbegrepp med de indelningar jag gjort. Goffman utgår från en psykologisk nivå, *jag/själv* eller *uppfattad identitet*, en *personlig identitet* som man som individ själv kan vara medskapare av i social interaktion, och slutligen en *social identitet* som bestäms av roller och social struktur. Jag har, som jag tidigare nämnt, schematiskt delat in identitetsbegreppet östnyländsk identitet i ”Den stigmatiserade språkliga identiteten”, ”Den sociala språkliga identiteten” och ”Den konstruerade språkliga identiteten”.

Indelningen är baserad på talarnas syn i de 21 intervjuerna (*Spara det finlandssvenska talet*) med sammanlagt 25 personer. Mitt huvudsakliga syfte med avhandlingen är inte att etablera nya kategorier utan att iakta hur identitetskonstruktioner och -uppfattningar påverkar kodväxling, hur de tar sig uttryck i kodväxling och hur de olika identiteterna tar plats i kodväxlingssituationer (se kapitel 5). Jag väljer därför här att presentera de olika perspektiven mera deduktivt.

Utdragen ur intervjuerna förankrar teorierna i en östnyländsk verklighet och fungerar som illustrationer till de teorier och begrepp som presenteras. Kapitel 3 är som sådant inte en del av denna studies egentliga analys (se kapitel 5), utan presenterar teori kring begreppet identitet. Dock gör jag i kapitel 3.4 en ansats att utveckla Goffmans kategoriseringsmodell ([1973] 2001) med hjälp av de tankar som presentationen av teorier och begrepp och illustrationerna (intervjusekvenserna) har gett vid handen och blir på basis av genomgången av materialet från östra Nyland nödgad att utvidga hans modell med ytterligare en identitetsnivå – *den tysta identiteten*, för att kunna ge rättvisa åt de östnyländska rösterna.

3.1 Den stigmatiserade språkliga identiteten

Skammen är en känsla som hos en individ skapar en omedelbar impuls att dölja sig. Skamimpulsen skakar om en person och ger en momentan förvirring.

Clarence Crafoord i *Tankar om samtalskonst*

En relevant och existerande identitetsuppfattning i dagens östra Nyland är den stigmatiserade språkliga identiteten. Många talare beskriver hur det egna språket har gett upphov till känslor av skam. Skamkänslor uppstår i kontakt med andra individer som på något sätt ger uttryck för ett icke-godkännande. Detta icke-godkännande skapar ett *stigma*. Goffman (1968) koncentrerar sig på individer med så kallat avvikande beteende och hur de förnekas total social acceptans. I studien fokuseras personer som drabbats av någon form av fysiskt handikapp. Hans resonemang kan dock överföras till att gälla alla slags utanförskap, även ett språkligt, hävdar Patrik Aspers (2007:162–167). Aspers understryker att Goffmans teori kan hantera vilken stigmatisering som helst. I det här kapitlet beskriver talare från östra Nyland hur det egna språket har gett upphov till känslor av skam. De visar också på sociala situationer där de inte har känt sig accepterade på grund av sitt språk. De sociala situationerna utgörs av skolan och arbetsplatsen. Känslor av skam och upplevelse av diskriminering förekommer också i kontakt med personer ur andra samhällsklasser och i kontakt till medierna.

3.1.1 Östnyländska röster om språket i skolan

Under intervjuerna samtalar man om barndomen och då nämns ofta skolan. Att lära allmogen ett bildat språk ingick i folkskolans handlingsprogram från början (se bl.a. Loman 1981). Förståelsen för dialekt var marginell och år 1939 kunde lärarna i Göteborg i en kommunal utredning uppmanas att vara uppmärksamma på sådana dialektdrag som ”äro ur fysiologisk synpunkt betänkliga, i det de medverka till uppkomsten av onaturliga spänningar i talorganen” Citatet återges av Lars-Gunnar Andersson (1989:31). Vi vet att lärarna inte drog sig för hårda metoder då de skulle lära ut det rätta sättet att skriva och att tala. Det som Brita, en äldre talare från Liljendal, fick erfara på 1950-talet bekräftar detta. Hon berättar hur läraren handgripligen lärde ut de rätta fraserna i språket. Läraren hade fattat tag i Brita som då sade ”de tar sjukt”, varpå läraren höll i henne hårdare tills hon lärde sig säga på ”rätt” sätt ”det gör ont”. Hon återger minnet så här:

Brita: eh-, ja kommer no int faktiskt ihåg hur vi prata på rastena men de minns ja bara att vår lärare han hata vår dialekt för han va från Närpes å han va no så vikti me dedär språke, å de va ju på sätt vis va de riktigt bra, för att att han va en såndän som va ganska elak å ironisk så att de fastna ju no myky där, för de minns jag att ja sa nu en gång att ”de tar sjukt” han sa att ”de heter int ta sjukt” då sa ja att ”de tar ont” å då sa han ”de heter int tar ont heller, de heter GÖR ont”, de kommer ja allti ihåg sen, han [läraren] va hemst arg på dialekt så at de vet ja säkert att under lektionerna så prata vi no int dialekt sådär medvetet åtminstone (SfiT 2007:282)

Trots att Brita utsattes för lindrig misshandel på grund av sin dialekt tycker hon idag att det var en bra inlärningsmetod eftersom hon har lärt sig se skillnad på rätt och fel i språket. Hon beskriver lärarens inställning till den lokala dialekten som att ”han hata vår dialekt” och ”han va hemst arg på dialekt”. Läraren kom själv från ett område där man talar dialekt (Närpes, södra Österbotten) och hade troligtvis därför varit tvungen att tillägna sig en för skolan lämplig språklig varietet, som han nogsamt höll fast vid i skolmiljön.

I skolmiljön uppfattas standardvarietet som ”det normala” och dialekten som det avvikande. Man kan här tillämpa Aspers tolkning av Goffman (2007:162–167) där dialekten stigmatiseras i ett skolsamfund. Eftersom stigmatiseringen sker genom socialiseringsprocesser lär man sig vad som är stigmatiserat. Ovan har vi sett exempel på rent handgripliga inlärningsmetoder då Brita utsattes för våld av sin lärare. När hon talade dialekt blev hon förödmjukad och straffad.

Trudgill ([1974] 1976:98) varnar för en dylik inlärningsmetod och understryker det egna språkets vikt som symbol för identitet och gruppmedlemskap. Om man antyder för ett barn att barnets språk är underlägset innebär det att man samtidigt låter förstå att barnet självt är underlägset, förtydligar Trudgill. Han konstaterar vidare att det är ogynnsamt ur psykologisk, social och praktisk synvinkel att i skolan lyfta fram en språklig varietet som ”riktig” och ”bra” på en annan varietets bekostnad (Trudgill refererar till standardengelskan).

Konsekvenserna av stigmatiseringsprocessen illustreras av hur talarna beskriver och benämner dels skolspråket och dels den egna dialekten. Vi får lyssna till Albert, en äldre talare från Liljendal, Jesper, en yngre talare från Hindersby och Brita, en äldre talare från Liljendal.

Albert: ja nå, nu sku ja säga at man sku no liksom försök prat högsvenska no (SfiT 2007:280)

Brita: ja, de va nu så, int vet ja nu om man kan kalla de högsvenska men att int va de ju dialekt som man prata, för de minns ja bara att när ja gick där [i skolan i Borgå] så va de en från Lappträsk som, han prata nu sin Lappträskdialekt så man hörd ju no den när man sto långt ifrån å tänkt öööh ((skratt)) (SfiT 2007:282)

Jesper: nå, mm där [i skolan] va no liksom mer såhär, liksom mer renare svenska, att de va no int dialekt på de vise, dom läraren försökär ju no få en ti prata då mer högsvenska, åt de hälle (SfiT 2005:75)

Den svenska som talas i skolan benämns ”högsvenska”; termen är väl rotad i vardagligt språkbruk. Bergroths och Pettersons *Högsvenska. Kortfattad hjälpreda vid undervisningen i modersmålet*, som utkom i nio upplagor mellan år 1918 och 1968 har bidragit till att ge termen spridning, vilket Reuter (2006:38) understryker: ”Bergroths ande har hela seklet svävat över modersmålsundervisningen i de svenska skolorna i Finland och präglat den svenska språkvården.”

Enligt Jesper var språket i skolan likt högsvenskan, ”åt de hälle”. Han beskriver språket i skolan som något som är ”renare” än dialekten. Brita vet inte om man kunde kalla språket högsvenska direkt, men det var inte dialekt heller. Albert säger att man skulle försöka tala högsvenska i skolan.

Ingen drar upp en klar gräns att man talar dialekt hemma och högsvenska i skolan utan beskriver språkväxlingen som något diffust och obestämt. Alla nämner att det var önskvärt att man skulle byta språk. Brita beskriver hur hon blev generad av att höra en kamrat högljutt tala Lappträskdialekt i skolan. Skolan låg i Borgå, cirka 40 kilometer i sydvästlig riktning från Lappträsk.

Uppfattningen att dialekt utgör ett felaktigt, icke-accepterat språk delas av flera talare, exempelvis Tommy, yngre talare från Hindersby, Brita, äldre talare från Liljendal och Ellen, äldre talare i Strömfors.

Tommy: nå dii [i skolan] försökt man ju no lär en ti prat mer korrekt vill ja minnas, kanske (SfiT 2005:85)

Ellen: ja brukar no rätta mej själv sådär åtminstone i tankana efteråt at jaha, nu sa du igen dedär, de finns endel saker från skolan som man vet, som man ja vet att man int får säga (SfiT 2005:83)

Brita: under skoltidn så va de nu myky viktigt att man nu int sådär direkt ropa ut ((skrattar)) att man va en lantis ((skrattar)) (SfiT 2007:282)

Tommy uttrycker sig vagt när han drar sig till minnes hur han ändrade sitt språk i skolmiljön. Men han beskriver skolspråket som ”mer korrekt”. Ellen lärde sig vad som var fel och förbjudet att säga och Brita ville dölja att hon kom från landet.

Talarna visar på en språksyn där det finns klara gränser mellan ett ”rätt” och ett ”felaktigt” språk. Rent språkvetenskapligt kan man naturligtvis inte tala om att ett språk är bättre än ett annat. Trudgill ([1974] 1976:25) sammanfattar insikterna så här: ”Det

vetenskapliga språkstudiet har övertygat de flesta forskare om att *alla* språk och på motsvarande sätt *alla* dialekter är lika 'bra' som språkssystem beaktade." Denna språksyn har dock inte tillämpats i skolvärlden, där dialekterna har fått ge vika för standardvarietet som den enda accepterade varieteten också i tal (jfr Loman 1981:50, Reuter 2006:38).

Vi lever fortfarande i en verklighet där många talar om standardspråket som något självklart, likt ett naturfenomen. Men standardspråket har uppstått ur en medveten tanke. Det har konstruerats genom språkplanerade och språkvårdande åtgärder i samhället. "I samhällen av vår typ med lång skriftspråkstradition och med århundraden av språkstandardisering bakom sig, tas existensen av ett standardspråk i så hög grad för given, att språkanvändarna inte reflekterar över det faktum att standardspråket är en artificiell produkt", sammanfattar Hyltenstam och Stroud (1991: 43–44).

Hyltenstam och Stroud redogör förutom för standardspråkets historia också för den praktiska nyttan av ett gemensamt standardspråk. De utgår från Haugens (1966) förslag till hur ett standardspråk etableras i ett samhälle. Utvecklingen går från *selektion*, via *kodifiering* och *funktionselaborering* till *accepterande*. För svenskans del skulle det betyda att selektionsfasen startade i slutet av 1700-talet med Gustaf III. Då väljs en eller flera varieteter som grund för standardiseringen. "I allmänhet väljs den varietet som talas där det politiska maktcentret finns", förtydligar Hyltenstam och Stroud (1991:44). Kodifiering eller *standardisering* innebär att språket får en skriftlig form. Därefter utvecklas ordförrådet till att omfatta viktiga funktioner i samhället som parlament, domstolsväsende, utbildning, forskning etc. Till sist krävs ett accepterande av talarna i samhället.

Standardspråket, eller högspråket, spreds över Åbo vidare till Helsingfors och till herrgårdarna i bl.a. Nyland (se även Loman 1981, Mattfolk, Mickwitz & Östman 2004, af Hällström-Reijonen 2011, samt redogörelse i kapitel 2.2.). En språkvarietet behöver inte accepteras av alla för att få status. Det är tillräckligt om språket har makt. Det i sin tur ger status. Därefter sprids språket av människor som representerar status och makt. Genom sociala kontakter mellan statusspråk och icke-statusspråk uppstår stigmatiorier som grundmuras efter hand tills de uppfattas som självklarheter.

Många andra språk har en liknande historia. Standardengelskan utvecklades ur de engelska dialekter som användes runt London och modifierades av dem som umgicks vid hovet. Därefter spreds denna specifika varietet av engelska till vetenskapsmän vid universiteten och vidare till internatskolorna. Den här varieteten kom efter hand att betraktas som förebild för alla som önskade tala och skriva väl (Trudgill [1974] 1976:22–23).

På finlandssvenskt håll har Barbro Wiik problematiserat förhållandet mellan språk och skola (2002:32–33). Enligt Wiik, som utgår från förhållandena i Österbotten, är det möjligt att med skolans hjälp åstadkomma bidialektism. Den språkliga repertoaren skulle utvidgas och det skulle finnas plats för både dialekt och standardspråk. Hon redogör för projektet *Språk och skola i Österbotten* som initierades av professor Bengt Loman och som drogs igång i slutet av 1970-talet. Projektets syfte var att beskriva de österbottniska dialekternas fonematiska, fonotaktiska och morfematiska system för att därefter jämföra dem med finlandssvenskt standardspråk. Denna jämförelse skulle ligga till grund för att undersöka vilka svårigheter barn i grundskolans lägre stadier kan ha då de i skolan möter standardspråket i tal och skrift. Avsikten var att partiellt kunna använda dialekter i grundskolans lägre årskurser. Trots att projektet inte kunde slutföras helt enligt planerna understryker Wiik (2002:33) att man idag i skolvärlden har ”goda möjligheter att beakta de dialekttalandes speciella situation på grund av att lokala läroplaner utarbetats och utarbetas”.

Flera läromedelsförfattare har också bemödat sig att inte ge en snäv bild av ämnet modersmål. De olika finlandssvenska dialekterna presenteras i *Kusten är klar* (Andersson, Lehrer, Henning, Sjöman & Palmén, 2008), lärobok i modersmål för yrkesskolor. Ett längre avsnitt om talat språk i *Ask* (Björkqvist, Palmén & Sund), lärobok i modersmålet för högstadiet, behandlar språklig variation. I boken ingår utdrag ur undersökningen *Spara det finlandssvenska talet*. (För ytterligare diskussion om språk och skola, samt lokala läroplaner, se kapitel 2.2.)

Några av talarna i östra Nyland ifrågasätter också standardvarietetens självklara roll som skolspråk och efterlyser andra modeller. Anders, en yngre talare från Strömfors ser gärna att eleverna kunde undervisas om dialekter. En åsikt som är helt i linje med Trudgills sammanfattning ovan, att alla språk är likvärdiga och Wiiks förvissning att blivande lärare ska kunna arbeta på ett adekvat sätt i olika språkliga miljöer (2002:33). Skolan kunde fungera som en objektiv förmedlare av språkrelaterad kunskap.

Anders: nå nu tycker ja på någån vis att de sku kuna vara i skolan en del av, int vet ja kanske de e nu ren, men att en del av modersmålsundervisningen at man sku ha, int behöver de vara myky, men kort, lite om bygdemål, korta kurser fast dom int ens sku va frivilliga kurser, men att de sku vara både dedär skrift å tal, för ja tycker att de sku va viktigt ba dom sku bevaras (SfiT 2008:38)

Anders motiverar sin åsikt att införa undervisning om dialekter med att han vill att dialekterna bevaras. Han understryker att kurserna kan vara korta. Tommy, en yngre talare från Hindersby synliggör det egna modersmålets (dialekten) undanskymda roll då han ombeds beskriva språket i skolan.

Tommy: *nja nå*, int lär dom ju en dialekt när man har modersmål i lågstadie
direkt int

SP: *nä nä*

Tommy: så man lär ju sej väkisin⁴ säkert (SfiT 2005:85)

Även om Tommy inte avser ett sådant våld som Brita utsattes för, är hans beskrivning talande. Man lär sig standardsvenska i skolan av nödtvång. Det är inte det egna modersmålet som lärs ut i skolan trots att ämnets namn är modersmål.

Tommys svar är intressant eftersom han uttrycker sin åsikt med hjälp av ett flertal *diskurspartiklar*. Diskurspartiklarna, som också bl.a. går under benämningen *pragmatiska partiklar*, har många funktioner i språket. Förutom att de interaktivt signalerar om talaren vill fortsätta att uttala sig eller avsluta ett yttrande modifierar de yttrandet och hjälper lyssnaren att tolka det implicita budskapet i talarens utsaga. De hjälper lyssnaren att läsa mellan raderna (se Mattfolk 2011b:198) och avläsa talarens attityder i relation till samtalspartnern och kulturella betingelser (jfr bl.a. SAG 4, § 16, Lindström 2008:79–122, Östman 1986, 1995).

I Tommys uttalande kan vi tolka följande ord och fraser som diskurspartiklar: *nja nå*, *int*, *direkt int*, *så*, *ju* och *säkert*. Diskurspartiklarna utgörs ofta av korta, enstaviga ord men kan också bestå av flerstaviga ord och fraser. Ett ord eller en fras kan betecknas som en partikel utgående från funktionen i yttrandet (Teleman 1974, Andersson 1975, Östman 1979, 1989, Lindström 2008). Tommys *nja nå* i början av yttrandet signalerar att han förhåller sig avvaktande till ämnet, eller som Lindström (2008:91) beskriver diskurspartikeln *nå*: ”den förekommer i inledningen av disprefererade handlingar, till exempel i en avböjande eller ifrågasättande respons.” Tommy förstärker sitt *nå* med *nja* som uttrycker tveksamhet eller skepticism. funktionen i yttrandet (Teleman 1974, L-G Andersson 1975, Östman 1979, 1989, Lindström 2008). Tommys *nja nå* i början av yttrandet signalerar att han förhåller sig avvaktande till ämnet, eller som Lindström (2008:91) beskriver diskurspartikeln *nå*: ”den förekommer i inledningen av disprefererade handlingar, till exempel i en avböjande eller ifrågasättande respons.” Tommy förstärker sitt *nå* med *nja* som uttrycker tveksamhet eller skepticism. I *Finlandsvensk ordbok* (2008:122) beskrivs partikeln så här: ”**nå** talspr. Vanligt utfyllnadsord i början av satsen. Kan ofta utelämnas eller ersättas med t.ex. **ja**. I svenskan används *nå* främst som uttryck för irritation eller otålighet och även som sammanfattande eller summerande uttryck.”

⁴ ”väkisin” (finska) = med våld.

I samma yttrande förekommer den epistemiska partikeln *ju*, som är den mest frekventa modalpartikeln i svenska samtal (Lindström 2008:96). Med hjälp av partikeln ger Tommy en bild av att detta är något som ”alla känner till”, också intervjuaren Sandra känner vet att man inte undervisas på dialekt i skolan. Han modifierar också sitt följande yttrande med ett *ju*, som signalerar att det är allmänt känt att man får lov att lära sig ett nytt modersmål ”väkisin”, med våld.

Tommys första yttrande inleds och avslutas med *int*, som i motsats till den ”positiva” partikeln *nog* signalerar en negativ hållning (Saari 1995:94). Partikeln *int* i kombination med *direkt* ger uttryck för ironi. Tommy vet, och utgår från att Sandra också känner till det, att man *verkligen* inte undervisar på dialekt (eller om dialekt) i skolan. Tommys andra yttrande inleds med *så* som syftar tillbaka på det som tidigare sagts och avslutas med *säkert* vilket förstärker yttrandets innehåll.

I en diskursanalys kan man förutom att iaktta partiklar också analysera pronomenbruket. Mattfolk (2011b:192) tolkar ett *vi* i ett svar som ett tecken på högre grad av engagemang än om informanten kvarhåller det *man* som intervjuaren använt sig av i frågan. I Tommys första yttrande förekommer ett *dom* som står som motsats till ett *vi*. Det är en utomstående makt, *dom*, som avgör undervisningens inriktning och innehåll. Tommy distanserar sig också i sitt andra yttrande där han väljer pronomenet *man* framför *vi*.

De pragmatiska partiklarna har som funktion att implicit förankra det en talare säger till hans eller hennes subkultur (Östman 1979, 1986:183). Tommy för, med hjälp av diskurspartiklar, en (för den utomstående läsaren och lyssnaren) *underförstådd kommunikation* med Sandra. Sandra och Tommy kommer från samma by (Hindersby) i östra Nyland. De har samma kulturella bakgrund, talar samma dialekt och kan därför sägas tillhöra en gemensam (sub)kultur. Sandra har rollen som intervjuare (hon representerar för ögonblicket den akademiska världen och Svenska litteratursällskapet) i en kommunikativ situation som tillhör en genre med reglerade former – en intervju. Intervjun spelas in som en del av ett större språkvetenskapligt projekt där avsikten är att samla in material för forskning och undervisning. Tommy är medveten om allt detta. I ett vardagligt samtal hade han troligtvis uttryckt sig explicit, öppet och utan förbehåll, men situationen och kontexten gör att han väljer ett implicit uttryckssätt. Han kommunicerar med Sandra på ett förtäckt plan där han implicit hänvisar till deras gemensamma erfarenheter.

Identitetsbegreppet kan delas in i tre delar enligt Goffman ([1973] 2001): en psykologisk nivå *jag/själv* eller en *uppfattad identitet*, en *personlig identitet* som man som individ själv kan vara medskapare av i social interaktion, och slutligen en *social identitet* som

bestäms av roller och social struktur. På en psykologisk nivå konstruerar man således en identitet inom sig själv, medan den personliga och den sociala identiteten skapas tillsammans med andra.

I exemplet ovan kan vi utgå från att Tommy har en personlig identitet som skapats i social interaktion (med bl.a. Sandra) men den aktuella sociala situationen (intervjun) och rollerna (forskare/undersökningsdeltagare) gör att han inte kan uttrycka den personliga identiteten explicit. Han utnyttjar då språkets medel, diskurspartiklarna, till att skapa en implicit, underförstådd, kommunikation med Sandra. Den underförstådda kommunikationen kan tolkas som ett uttryck för ytterligare en identitet, *den tysta identiteten* (se kapitel 3.4).

3.1.2 Östnyländska röster om språket på arbetsplatsen

Vi har sett hur skolan utgör en social miljö där en språkvarietet dominerar på en annans bekostnad. Den dominerande varieteten blir ”den normala” och individer som befinner sig i skolmiljön förväntas uttrycka sig på denna varietet. Goffman understryker att det finns en förväntning hos ”de normala” hur de stigmatiserade ska vara – en förväntad identitet (2001:166). Han kallar detta en identitetspolitik där diskussioner och förhandlingar förs om hur individerna som tillhör den stigmatiserade gruppen ska förhålla sig till varandra och till övriga grupper. Arbetsplatsen utgör en annan social plattform med sociala förväntningar på individen. Nedan redogör jag för några östnyländska personers erfarenheter av språkliga förväntningar på arbetsplatsen.

Anders, yngre talare från Strömfors, beskriver ett försök att tala standardvarietet på arbetet som inte faller väl ut.

Anders: när ja ble anställ i [företag] så försökt ja rikit, å den här håforsarn, hesabon, som ja nu då hadd som min förman, så han, han ”praatta ju otroolit fiint” (skrattar), hem från Åland ännutil, han prata no tycker ja, rikit helsingforsiska (skrattar) å me hånå försökt ja nu prat rikit sådär fint, men när ja första gången sku far ut på kontorsarbet så sa han åt mej att ”å sen när ja far ti kontor så sku ja kuna försöka prata lite mera högsvenska”
JH: ((skrattar)) (SfiT 2008:38)

Exemplet visar hur Anders chef, som har tillägnat sig en språklig varietet med högre status, utnyttjar sitt språkliga maktövertag. Anders identifierar chefen som ålänning, men ålänningen talar som en helsingforsbo ”praatta ju otroolit fiint”, med efterliknande, förlängd stavelse i ”praatta”. I chefens sällskap har Anders talat ”riket sådär fint” enligt sin egen uppfattning,

men det var inte fint nog, eftersom chefen uppmanar Anders att prata högsvenska när han åker på tjänsteresa.

Sättet att tala fungerar som en social signal, ett språkligt klassmärke, hävdar Loman (1974:118). Enligt Loman kan språklig variation kopplas till samhällets sociala struktur. Loman har undersökt om man utgående från en anonym talsekvens kan avgöra den talades sociala status. Han konstaterar att olika yrken ger sina innehavare större eller mindre tillfälle till talträning och att detta ger större eller mindre säkerhet.

Anders chef hade tillägnat sig ett språk som höjde hans sociala status, han var ålänning men talade ”riket helsingforsiska” enligt Anders. Enligt chefen hade Anders ännu mycket att lära när det gällde språkbehärskning eftersom han uppmanade Anders att tala högsvenska. Anders ger uttryck för sin dubbla frustration eftersom hans försök att förändra det egna språket också har påverkat relationen till hustrun där hemma.

Anders: så tänkt ja, just så, här ha ja försökt å gjort mitt allt å Karin här hem ha jävlats me mej att ja talar fint, å så e inga de tiräcklit bra ändå, så konstatera ja att nå nu talar ja som ja talar å så e de där me de (SfiT 2008:38)

Anders hustru Karin har ”jävlats”, drivit gäck, med honom för att han talar fint och försöket var dessutom till ingen nytta eftersom språket ändå inte duger åt chefen. Därför fattar Anders beslutet att sluta upp att anstränga sig och han tänker i fortsättningen tala som han talar och ”så e de där me de”.

I följande utdrag ser vi hur Fanny, yngre talare från Sibbo besluter sig för att inte bry sig om att vakta på sitt språk. Fanny har lagt märke till att hennes arbetskamrater reagerar på det sätt hon uttalar *r*-ljudet. En stigmatiserad *dialektmarkör* i hennes hemtrakt Sibbo är det utmärkande palatala *r*:et. Begreppet *dialektmarkör* används för att beskriva språkliga uttryck på olika nivåer som förstärker en lokal grupps känsla av samhörighet (Brown & Levinson 1979:300, Laver & Trudgill, Labov 1982:17–18). I Fannys fall fungerar *dialektmarkören* som ett stigmamärke ur den yttre betraktarens (hennes chefs) perspektiv. Att medvetet understryka vissa dialektala drag i sitt tal är starkt kopplat till den egna identiteten (jfr Giles & Smith 1979, Preston 2002), men att bli uppmärksamgjord på dialektala drag som man inte själv varit medveten om kan skapa känslor av skam. Fanny berättar hur hon bemöts på sin arbetsplats, dels av sin chef och dels av sina arbetskamrater.

Fanny: nu kan de ju hända att man så där på done till exempel me dom där svenska så int talar ja ju sibbodialekt dit int fast ja no tydligen tycks göra de för att den där VD:n dit han, han börjar allti, vi göRR så då

ML: ((skratt))

Fanny: dom tycker de e så rolit när ja e från Sibbo, så säkert använder ja min sibbodialekt nuförtiden då å int tänker på va ja säger (SfiT 2006:204)

Trots att Fanny själv anser att hon talar standardvarietet i social kontakt med sina arbetskamrater (som är från Helsingfors) utsätts hon för en nedlåtande attityd. Hennes chef upprepar Fannys sätt att uttala *-r* som en *apiko bilateral prepalatal frikativa*⁵ (Malmberg 1968: 92): ”vi gö**RR** så då” och de övriga ”tycker de e så rolit” när Fanny kommer från Sibbo och talar dialekt. I Sandström (2010:372) ligger fokus på genusförändringar i dialekterna i östra Nyland och hur förändringen visar sig som markörer för dialekt, men Sandström noterar också att det i Sibbo förekommer ”ett särskilt uttal av *r*-ljudet, ett velart bakre *r*-ljud som både Sibboborna själva men också invånarna i grannkommunerna är medveta om och detta *r*-ljud tycks vara förbundet med stigmatisering”.

Fanny är i egenskap av dialekttalande från Sibbo i minoritet på sin arbetsplats där språket är finska eller finlandssvensk Helsingforsvarietet. Hon är också i underläge som anställd gentemot sin chef. Hon har funnit sig i rollen som den som man skrattar åt. Det är som om hon har gett upp att tala som de andra förväntar sig.

3.1.3 Östnyländska röster om språket i medierna

Språket i medierna har tidigt stått i fokus för professionell språkvård. Via tidningspressen spreds det tryckta ordet från mitten av 1800-talet i Finland. Den ”nya” tiden sammanfattas av af Hällström-Reijonen (2012:45–46) så här:

Tryckkonstens tillkomst gav incitament för en språksyn där man ser ett språk som en klart avskild enhet, som något som antingen är korrekt eller inte, och där det icke-korrekta, dvs. ”barbarismerna”, måste rensas ur språket. Då uppstod ett språkideal där (det skrivna) språket skulle vara standardiserat, autonomt i förhållande till andra språk, strukturerat och semantiskt klart. Detta språk var den utbildade elitens språk och skilde sig från massornas språk, som i stället sågs som dialektalt, vardagligt, oprecist eller vulgärt. Språkidealet hittade man i grammatikorna, annat språk avråddes man ifrån.

Sammanfattningen baserar sig på Baumans & Briggs (2003) och Blommaert (2006:242). Under andra världskriget införde vissa tidningar spalter där man behandlade språkriktighetsfrågor.

⁵ I utskriften väljer jag att beteckna det apiko bilaterala prepalatala frikativa *r*-ljudet med versaler och fet stil, vilket avviker från gängse fonetisk skrift.

Normeringen gällde till en början det mediala skriftspråket men allteftersom de mediala kanalerna utvecklades skärptes kravet på ett kontrollerat talspråk. Kravet omfattade hela det offentliga rummet: medier, tal inför en större publik och teatern. Under 1950-talet pågick en debatt om vilken varietet av talad svenska som ska ha rätt att höras i det offentliga rummet. I sin översikt av språknormeringen i Svenskfinland lyfter af Hällström-Reijonen (2011:61) fram två debattinlägg av två finlandssvenska professorer, Thors (1955) och Ahlbäck (1956). Enligt Thors är det önskvärt att bruka rikssvenskt högspråk i radio och på teatern. Ahlbäck efterlyser också effektivare skolundervisning när det gäller uttal och ett scenspråk som är en god språklig förebild. Jag fördjupar diskussionen kring teaterns språk i kapitel 5.5.

Under 1960-talet vaknade debatten kring scenspråket upp i tidningspressen på nytt (Reuter 2006:40, af Hällström-Reijonen 2011:61). Startskottet gavs av författaren och regissören Bengt Ahlfors och hans artikel ”Skillnadskan”. Titeln på artikeln syftar på den plats där teatern ligger i centrum av Helsingfors. Ahlfors efterlyste ett scenspråk som skulle ge rättvisa åt det finlandssvenska vardagsspråket. Reuter (2006:40) konstaterar att artikeln inte hade en omedelbar inverkan på vare sig språket på teatern eller i radion. Han sammanfattar språket i det offentliga rummet (2006:40): ”På högre stilistiska nivåer (t.ex. hallåmän och nyhetsuppläsare i radio och tv) har det vårdade finlandssvenska talspråket i traditionell tappning i princip behållit sin ställning.” Tandefelt (1993:111) diskuterar i *Språk och social kontext* också kring språket i radio och formulerar sig enligt följande:

Att höra det vad man vill höra och se vad man vill se är en ofrånkomlig mänsklig ovana. Lyssnaren retar sig på ett språkbruk som på något sätt avviker från hans eller hennes eget. Någon är alltför korrekt, en annan är för vardaglig eller (allra värst?) har en dialektal intonation.

Under våren 2007 och 2008 genomförde Carita Rosenberg-Wolff (lektor i muntlig framställning och retorik vid Nordica, Helsingfors universitet) tillsammans med två studentgrupper, en studie i språkdrag i sändningar i Radio Vega och Extrem (Svenska YLE). Resultatet av undersökningen visar att YLE ”[t]ar sitt uppdrag som språknormerare på allvar” (Rosenberg-Wolff 2010:138) genom att diktera regler för mediespråket i publikationen *Röst och språk*. Publikationen har tillkommit som ett hjälpmedel för redaktörerna och i upplagan från år 2006 (s. 3) kan man läsa följande:

Det är faktiskt du som talar i radio och tv som ger grunden för många språkbruk på svenska i Finland. Det här gör att du har ett stort ansvar när det gäller hur du uppträder språkligt i medierna. Det är inte din privatsak hur du väljer att uttrycka saker och ting. Som anställd vid Rundradion förväntas du använda ett gott språk.

Vad som utgör ett gott språk sammanfattas i fyra små regler för ett vårdat talspråk i samma publikation (2006:6):

Svenskan känner bara långa betonade stavelser. En betonad stavelse innehåller antingen ett långt vokalljud eller ett långt konsonatljud. Säg alltså fö:re, fö:retag, ö:versikt etc.
Uttala ändelserna bordET, börjaDE, talaT, heteR
Fyra små ord: Säg intE, skulle, tiLL och reDAn
Vissa små ord uttalas förkortat; de=de, de=dii, är=e, och=å, skall=skaa, sade=saa

Studien (2007, 2008) visar att den stränga språknormeringen inte följs upp när det gäller alla slags programinslag, utan redaktörerna lämnas ensamma utan konkreta språkliga råd. Kontrollen gäller närmast de sakliga nyhets- och aktualitetsprogrammen. I fria diskussionsprogram kunde man ofta höra *dom* i stället för *di* (inom samma yttrande kunde personen växla mellan *dom* och *di*), samt *int*, *sku*, *måst* och *ti*. Kortstavighet noterades också i *vara*, *vari*, *både* och *våra*. (Rosenberg-Wolff 2010:132– 135.)

Även om reglerna för språket i medierna till en viss grad håller på att lösas upp kvarstår kontrollen när det gäller ”sakliga och allvarliga” genrer som nyhetsuppläsning och kulturprogram. Den stränga normeringen har satt sina spår i den vanliga radiolyssaren. Jesper, en yngre talare från Hindersby får frågan hur språket i radio och TV ska regleras enligt honom.

Jesper: ja tycker no i radio å teve så då ska de no helst va standardsvenska ja tycker (ohörbart) blir sådär fånit på någån vis de verkar så tätat om nån e i teve å såbörjar den dra rikit på sin egi dialekt så man ha blivi så van att de ska va standardsvenska i teve å radion så när dom börjar rikit vrida på me sin egi dialekt så tycker man sådär att du sku nu int kun elär sådär skärp dej nu satan at-SP: nånå nånå ((hyssjande ljud)) ((skratt)) (SfT 2005:75)

Jesper reagerar negativt då han hör att någon talar dialekt i medierna. Han använder föringade uttryck som ”dra rikit på sin egi dialekt” och ”riket vrida på me sin egi dialekt”. Han tycker också att det verkar dumt, ”tätat”, om någon talar dialekt.

Det är inte ovanligt att en individ tar på sig en del av ”skammen” för något som är stigmatiserat, även om personen inte själv står i fokus. (Goffman [1973] 2001). Negativa inställningar gentemot dialekter kan övertas av de dialektalande själva. Fenomenet har undersökts av Lambert (1972) och kallas av L-G Andersson (1985:145) ”självhat”. Jesper skäms på talarens vägnar och säger ”skärp dej nu satan”. Han förstärker sin fiktiva uppmaning med en svordom för att visa sin attityd. Mattfolk (2005) har också kunnat iaktta samma fenomen då hon intervjuat personer från Österbotten som har dialekt som modersmål. Vi kan

jämföra med Brita (kapitel 3.2.1) som skäms över att en kamrat talar dialekt med hög röst på skolgården. Jesper och Brita tar på sig en kollektiv skam.

3.1.4 Östnyländska röster om språkliga möten

Stigma uppstår i social kontakt. Men om parterna uppfattar varandra som jämbördiga individer både språkligt och socialt skapas inga stigmatiseringsprocesser. Det är först då någon anser sig framstå som godkänd i jämförelse med en annan icke-godkänd person, som stigmatiseringen är ett faktum. Den som anser sig stå över någon annan i språkligt hänseende har okritiskt tagit till sig ett kollektivt tankemönster. Kollektiva tankemönster kan uppstå som ett resultat av exempelvis språkplanering (Linell 1978:46, Loman 1972, Hyltenstam & Stroud 1991 m.fl.) då en språklig varietet kommer att framstå som mera accepterad än en annan. Östnyländska talare visar att språkliga möten avslöjar kollektiva tankemönster där en individ utan motivering anser att en språklig varietet (den egna) är bättre än en annan.

Viola, yngre talare från Pörtö, berättar hur hon blev tillrättavisad av en lärare från Helsingfors då hon tog sånglektioner och uttalar orden på ett oacceptabelt sätt enligt läraren. Hon har också tidiga erfarenheter av att det egna språket inte anses duga.

Viola: ja ha no blivi tirättavisad så här i dehär när ja ha sjungi på
finlandssvenska å att de sku låta mera högsvenskt, men nu kommer ja int ihåg,
jo, min sånglärare, den första ja hadd, hon va från Helsingfors tror ja (SfiT
2007:88)

Viola: att dedär, fast man som barn tillexempel uppfatta att dialekt no int va så
bra eh- åtminstone int av dom som då va fina

HP: vem va fin

Viola: nå fina va dedär (paus) sånahäna som int tala dialekt dom va fina å dom
som bodd i stan, dom va också fina (SfiT 2007:88)

Viola är född på en ö med sommargästbebyggelse sedan länge. Stadsborna flyttade ut till ön till sommaren. Det är i det sociala mötet med sommargästerna som Viola som barn har upplevt att ”dialekt no int va så bra”.

Gretel och Inga, äldre talare från Pellinge, har också erfarenheter av möten med sommargäster – herrskap, som Inga säger. Kvinnorna ger en positiv bild av kultur- och språkmötet. Pellinge är en ögrupp som ligger österut från Pörtö. Pellinge har aldrig lytt under någon herrgård utan folket där har varit fria fiskare och småbrukare.

Gretel: Å då va de liksom en öppen ny värld, en annorlunda värld, för då såå
man liksom andra människor, då så börja de koma andra somargäster å allt

sånhänt å man sat å lyssna å int fick man nu riktigt sådär bjäbba me, man lyssna nu bara mera när dom där gamla sat å diskutera. (SfiT 2007:76)

Inga: nå jo nu ha ja ju upplevt sommargäster från de ja ble född, alltså vi hyrd ut å flytta ti en såm vi kalla sommarstugan, en mindre, å de ha ja ju haft då hela min uppväxt så att de va kanske de va lite annorlunda ju på de sätte man hadd all- varje somar så fanns de andra människor runt en

HP: Va va de för folk som kom?

Inga: Nå, de va no egentligen en (paus) som man ju på den tiden sa "härskap" ((skrattar)) "härskapsfamiljer (SfiT 2007:76)

Gretel beskriver hur sommargästerna öppnade hennes ögon för en ny värld "då såå man liksom andra människor ". Med "dom gamla" som satt och diskuterade avser Gretel både sommargäster och ortsbor. Sommargästerna deltog ibland i skärgårdsbornas vardag och i lokala evenemang. Men barnen skulle vara tysta medan de vuxna umgicks. Inga beskriver också sommargästernas ankomst som en välkommen omväxling i tillvaron. De sociala koderna och språket hos "herrsskapet" skilde sig från det som Gretel och Inga var vana vid i sina hem. Herrskapet skulle tituleras och höll sig delvis för sig själva, dessutom talade de ett språk som skilde sig från Pellingedialekten.

Gretel: Jo, de va int SOMMARGÄSTER , de va no "härskap"--- å int va man ju du heller me dom utan de va då doktorn å doktorinnan om dom ha råka vara en sån familj.

HP: Hur förhöll dom sej ti er?

Inga: Nå de va en gång på somarn va de kaffe som man va bjuden me, men då i början sådär så va de myky sparsamt no,men att man gick ju på samma backe alltså hela tiden, de gjord man.

Gretel: jag tror att liksom språke förändrades i å me att dom va där på somarn, å man- de sku då bugas då lite för härskafe att dom sku trivas (SfiT 2007:76)

Gretel tror att hennes språk har påverkats av sommargästernas närvaro. "De sku då bugas då lite för härskafe", vilket kan tolkas som att Greta var tvungen att tala och bete sig på ett annat sätt än vad hon gjorde i sin egen familj. Man bugade för herrskapet, men samtidigt var herrskapet där på skärgårdsbornas villkor, så länge de bodde i skärgårdsbornas hus på hyra. Också då de köpte egna villor var de beroende av skärgårdsborna när det gällde transporter och tillgången till livsmedel. Förhållandet var ett annat än förhållandet på fastlandet mellan herrgårdarnas människor och allmogen.

En intressant jämförelse med Gretels och Ingas beskrivning av herrskapet är Lindqvists artikel "Hur 'de andra' varit och upplevts som annorlunda" (2001:186), där Lindqvist beskriver stereotypa föreställningar mellan språkgrupperna ur ett finskt perspektiv.

De allmänt förekommande åsikterna om svenskspråkiga (hos de finskspråkiga) är att de är *överlägsna, stolta, egenkära* och *välbärgade*. Då svenskspråkiga har talat sitt språk i finnars närvaro har finnarna uppfattat det som att svenskarna vill markera en överlägsen position. För att illustrera samstämmigheten hos Lindqvists material (Museiverket 1978) och utdragen ur mitt material (*Spara det finlandssvenska talet* 2005–2008) citerar jag ett utdrag nedan (2001:190):

Mummini kertoi että Liperin ruotsinkieliset harrastivat m.m. matkailua (Pietari, Savonlinna y.m), lukivat paljon ja harrastivat yleensä hienoja asioita, joita talonpoikaisväestö ei harrastanut⁶

Den grupp som återkommande benämns herrskap i artikeln uppges ha haft gott om fritid i jämförelse med andra och en ekonomisk ställning som gav möjlighet till en annan livstil, konstaterar Lindqvist.

Lindqvist understryker att förmögna svenskspråkiga grupper har fått fungera som representanter för samtliga svenskar i Finland och att det här har gett näring åt uttrycket ”svenska talande bättre folk”. En fras som kan höras också i dagens samhälle. Hon fortsätter med att konstatera att sådana *stereotypa beskrivningar* (se kapitel 3.2) fick näring av att den sociala klyftan mellan svensk- och finskspråkiga på vissa orter var särskilt stor. Den sociala klyftan var stor på Pellinge mellan herrskap och ortsbor, men här handlade det inte om två skilda språkgrupper utan om skillnader i varietet, de som talade standardvarietet (helsingforsiska) och de som talade dialekt.

3.1.5 Sammanfattning

De östnyländska rösterna berättar om känslor av skam som uppstått på grund av språklig diskriminering i skolan, på arbetsplatsen, i kontakt med media och i mötet med personer ur andra samhällsklasser. Vi får se exempel på handgripliga metoder för att motarbeta dialektala uttryck (Brita) där läraren använder fysiskt våld. Den förhärskande ambitionen i skolvärlden har varit att lära ut ett normerat språk både i tal och skrift även om det har gjorts ansatser för att bredda språksynen (Wiik 2002:32–33, bl.a. läroböckerna *Kusten är klar* 2006 och *Ask* 2009). Språkforskare har sedan länge med bestämdhet hävdade att inget språk är bättre än ett annat som språkssystem betraktade. Skillnader i status har uppstått genom sociala värderingar. Skolan har inte lyckats problematisera dessa fakta utan behållit synen på standardvarietet

⁶ Mormor berättade att de svensktalande i Libelits bland annat ägnade sig åt resor (S:t Petersburg, Nyslott o.s.v.), läste mycket och i allmänhet ägnade sig åt finare tidsfördriv som bondebefolkningen inte sysslade med.”

som det enda ”rätta” språket. Standardvarietet uppfattats därför av talarna som ”högsvenska”, ”renare svenska” och ”mer korrekt”. En talare (Anders) efterlyser en breddad undervisning i modersmålet där man kunde berätta om dialekter och en annan talare (Tommy) understryker att man inte får undervisning på sitt modermål (dialekt) under modersmålstimman.

Han ger uttryck för sina implicita attityder och tar avstånd från skolans språksyn med hjälp av *diskurspartiklar*, samtidigt som han skapar ett samförstånd (Östman 1979, 1986:183) med intervjuaren som kommer från samma by. Denna kommunikativa strategi har jag valt att kalla *underförstådd kommunikation*.

Arbetsplatsen utgör en annan social plattform där det föreligger språkliga förväntningar. Två talare ger exempel på hur de har blivit tillrättavisade för sitt språkbruk på arbetet. I det första fallet (Anders) anser chefen att talaren använder ett alltför dialektalt språkbruk och i det andra fallet (Fanny) förhåller sig chefen skämtsamt nedlåtande till talarens dialekt. I båda fallen har talarna själva bemödat sig om att försöka dölja sin respektive dialekt och tala standardvarietet. Fanny har ett karakteristiskt drag, apiko bilabialt prepalatalt frikativt *r*, i sin dialekt. Draget kan fungera som en *dialektmarkör* i positiv bemärkelse för att symbolisera samhörighet (Brown & Levinson 1979:300, Laver & Trudgill), men det kan också bli föremål för förringande kommentarer av personer som uppfattar dialektmarkören som komisk.

Det offentliga språket i medierna behandlas av en talare (Jesper) som känner en kollektiv skam då han hör någon tala dialekt i radion. Det är vanligt att en individ tar på sig en del av skammen för det som är stigmatiserat också då personen själv inte står i fokus (Goffman [1973] 2001, Andersson 1985), ett fenomen som också har iakttagits i Svenskfinland hos dialekttalande österbottningar av Mattfolk (2005).

Östnyländska talare (Viola, Gretel och Inga) ger exempel på språkliga möten där de träffat på personer som lever med föreställningen att en språklig varietet (ofta personens egen) är bättre än en annan. Det handlar om mötet mellan skärgårdsbor och sommargäster där en talare (Gretel) anser att hennes språk påverkades av kontakten till ”herrskalet” och en annan talare (Viola) konstaterar att något fick henne att känna att hennes dialekt ”int va så bra”.

Nästa kapitel skildrar möten mellan olika dialekter och möten mellan dialekt och standardvarietet. Exempelen visar på en betydande komplexitet och belyser talarnas förmåga att identifiera språkliga varieteter och anpassa sig (eller välja att låta bli) efter varje ny situation.

3.2 Den sociala språkliga identiteten

När vi som individer orienterar oss i sociala nätverk påverkas vi av de språkliga beteenden och de konventioner som råder inom olika mänskliga sammanslutningar. Språket utgör en stark gruppssammanhållande faktor. Med hjälp av språket kan man signalera om man vill tillhöra en gemenskap eller ta avstånd ifrån den. En sådan språklig anpassning kan ske medvetet eller omedvetet (Giles & Smith m.fl.1979).

För att kunna ta avstånd från en annan grupp måste man kunna dra gränser mellan *vi* och *dem*. ”Etniska – och språkliga – grupper bevaras som viktiga enheter bara så länge de uttrycker sin olikhet” hävdar Åström (2001:146) och understryker att det blir vars och ens moraliska plikt att leva ut den egna gruppens specifika särart för att bibehålla gränsdragningarna till andra grupper. För att upprätthålla skillnaderna mellan *vi* och *dem* odlar man *stereotypa föreställningar*. Inom den egna gruppen skapas kategoriseringar av andra grupper, man tar intryck och formulerar orsaker till att *de* inte är likadana som *vi*. Stereotypa kategoriseringar kan också fungera som förklaringar när en grupp vill rättfärdiga sitt eget beteende (Leyens, Yzerbyt & Schadron 1994:70). Åström (2001:146) indelar kategoriseringarna i tre grupper efter social funktion: 1) De ger en *förklaring till orsakssammanhang* i det sociala livet. Ofta då man vill beskylla *de andra* för något negativt. 2) De fungerar som *rättfärdiggöranden*. Man försöker med hjälp av stereotypa kategoriseringar rättfärdiggöra sitt eget beteende gentemot en annan grupp. 3) De fungerar som sätt att *markera social (och språklig) differentiering*. Således visa på skillnader överhuvudtaget mellan grupper.

Språket har varit en speciellt betydelsefull markör då man kategoriserar kulturella olikheter hävdar antropologen Mayon McDonald. Man visar med hjälp av språket vad man räknar som sitt eget och vad man tar avstånd ifrån. Det här är speciellt synligt då man drar upp gränser mellan nationer eller gränser som berör majoritets/minoritetspositioner (McDonald 1993:226). Bl.a. Labov (1982:17–18) beskriver det som att det i språket sker stegvisa ljudförändringar som är kopplade till sociala mekanismer. Språkliga förändringar uppkommer först som indikatorer som utvecklas till markörer som därefter kan uppfattas som stereotypa kategorier. Dessa språkliga drag är bundna till hög medvetenhetsgrad hos individerna i ett samhälle.

Trots att det mänskliga beteendet att odla stereotypa konstruktioner tecknar en bild av ett destruktivt och negativt beteende är det viktigt att inte förtiga etniska och språkliga skillnader. Ett förtigande kan leda till att man helt förnekar de faktiska skillnader som trots allt finns. Stereotypa uppfattningar får sin näring av osäkerhet och en grupp skapar dessa för att bygga upp en kulturell och existentiell trygghet. En tryggare tillvaro (men färre stereotypa föreställningar) kan också skapas genom att grupperna tar reda på mera om varandra, eftersom osäkerheten minskar ju mera grupper känner till om varandra (Ehn 1989: 234).

Att odla stereotypa föreställningar kan vara ett sätt att markera skillnader mellan grupper, men det finns också andra. Begreppet *ackommodation* står för anpassning och innefattar både *konvergent* anpassning då man närmar sitt eget beteende till den som man kommunicerar med, och *divergent* anpassning då man fjärrar sitt beteende från sin samtalspartner. Termerna är hämtade från ackommodationsteorin som är en socialpsykologisk modell. Modellen har utarbetats av Giles (1973) och baserar sig på iakttagelser av hur talare med högstatusvarieteter anpassar sig till talare med lågstatusvarieteter. Giles resultat och iakttagelser har legat till grund för diskussionen om dialektutjämning (Trudgill 1986:98– 102, Thelander 1979, Sandström 2010, se även kapitel 2.2).

Jag har inte för avsikt att beskriva anpassning som (eventuellt) leder till dialektutjämning utan kommer att belysa hur talare från östra Nyland utnyttjar sin språkliga kompetens i kommunikation med personer som företräder en annan språklig varietet. (För en utredning av begreppen utjämning och regionalisering, se kapitel 2.2.)

Företeelsen att anpassa sig till en kommunikativ situation är universell, hävdar Einarsson (2009:43). Men han visar också på att man kan förstärka sin egen dialekt i kontakt med det som uppfattas som högstatusvarietet (Stockholm). Han ger ett exempel hur manliga, skånsktalande studenter gärna överdriver sin skånska dialekt då de talar med stockholmare (divergent anpassning). De vill inte inlåta sig i ”något fisförnämt fruntimmerstal. De vill hävda sin identitet, inte överge sin regionala, manliga gemenskap” (2009:45). (Se även kapitel 3.3.4. där Tommy, en talare från östra Nyland anser att han ”sjåpar” sig då han talar standardvarietet.)

Redan år 1886 introducerades termen *naboopposition* av Amund Larsen som kunde konstatera att människor som talar en dialekt ofta förstärker den i kontakt med angränsande dialekter. Östman (1995b:52) beskriver hur dialekttalare i Österbotten (Finland) på det lokala planet språkligt vill visa till vilken by de hör, men samtidigt på ett högre plan identifierar sig som ’österbottnisk dialektalande’. Detta österbottniska, dialektalande folk upplever sig som en enhet skild från standardfinlandssvenskan (det språk som talas i städerna), från andra

dialekter (t.ex. de nyländska), och givetvis också från finskan. Jag hävdar att det är möjligt att beskriva en dialekttalade från östra Nyland på motsvarande sätt, något som vi kan se i kapitel 3.3.3 och 3.3.4.

Språklig anpassning kan också förklaras i termer som *scener*, *sociala situationer* och *sociala handlingar* (Blom & Gumperz 1972:114, 115). Deras modell beskriver hur vi som språkliga och sociala varelser anpassar vårt beteende när vi rör oss i samhället. En scen utgörs av en konkret plats, exempelvis hemmet, kyrkan, skolan eller arbetsplatsen. I hemmet förväntas man tala och bete sig på ett bestämt sätt, i kyrkan på ett annat o.s.v. De här konkreta platserna befolkas med personer under bestämda tider och vi kan då tala om sociala situationer. I dessa sociala situationer äger sociala handlingar rum. Människor i ett samhälle är medvetna om de språkliga och sociala regler som gäller och kan därför identifiera scenen, personerna på scenen, tiden för handlingen och agera i enlighet med situationen. Blom och Gumperz (1972: 114, 115) beskriver detta som gradvis mera komplexa stadier av hur samtalsdeltagare behandlar en situation. Samtalsdeltagarna identifierar scenen, personerna på scenen, tiden för handlingen och därefter agerar de språkligt och socialt. Scenen kan förändras då den sociala situationen förändras vilket skapar nya handlingsmönster. Förändringarna kallas *situationsskiftet* (se även kapitel 5.5).

I kapitel 3.2.1 ger några östnyländska talare exempel på konvergent anpassning där de i kommunikativa situationer har gett avkall på sin egen dialekt.

3.2.1 Östnyländska röster om språklig anpassning

Albert, äldre talare från Liljendal och Anna, äldre talare från Hindersby svarar på frågan om de ändrar sitt språk i någon situation så här:

Albert: nå de kan no hända att om man nu träffar främlingar så försöker man ju prat eh- lite meir hyfsa men (paus) så här nu eh- hemvedärs sådär så no pratar vi ju dedär dialektn men den ha ju no ändrats så att int, int e den ju lika breidär nu meir som den va förr int. (SfiT 2007:280)

Anna: nå kanske nångång i butikär eller sådär men at heim, heim pratar man ju vanlit

SP: men du sa att du ändra lite då me dagbånen

Anna: ja ändra no för att man tala liksom högsvenska – kva ska man sejj – me dom (inandning) när dom talar så villd man ju prat likadant (SfiT 2005:73)

Både Albert och Anna anser att de talar dialekt hemma medan de övergår till en annan varietet i kommunikation med främmande personer, exempelvis i butiker. Butiken utgör en

social scen där Anna väljer att byta språk. Varieteten som Anna byter till kallar hon ”högsvenska” med en viss tveksamhet ”kva ska man sejj”. Albert beskriver den varietet som han använder då han talar med främlingar som ”lite meir hyfsa”. Anna ger ett exempel på konvergerande ackommodation då hon anpassar sig efter dem som talar ”högsvenska” genom att själv vilja prata på samma sätt som de. Albert kommenterar dialekten metaspråkligt, den är inte längre ”lika breidär” och Anna kallar det språk som hon talar hemma för ”vanlit”.

Brita, äldre talare från Liljendal och Elin, yngre talare från Vessö beskriver hur de medvetet anpassar sig efter varje talsituation.

Brita: nåja sidu, de e no såndänt att, de beror på vem ja pratar me, eftersom du int pratar dialekt så blir de automatiskt att ja int pratar, ja int pratar ja ju högsvenska nu heller, men ja pratar int dialekt heller, sku tu prat rikit breitt så sku ((skratt))

[---] då när ja liksom har en kund som pratar dialekt så pratar ja automatiskt, att int tänker ja att ”jaha nu ska ja prata dialekt” utan ja svänger sådär automatiskt, ja e no lite sänhan att ja har ganska lätt att härma, att ja märkt ofta när ja sir på teve eller hör på radio så härmar ja när ja hör någon som pratar lite roligt eller, å så har ja märkt sen att om ja pratar me en ska vi se till exempel finskspråki som då pratar styvt svenska så e de nästan så att min svenska bli lite styv å ((skrattar)) (SfIT 2007:282)

Elin: så fort de blir nånting mera formellt så ändrar ja no ti mammas språke men sen när ja pratar hemskt snabbt å bara me kompisar ellär me människor som ja känner då kommer de no på dialekt ganska mycky också (SfIT 2007:77)

Brita anger samtalspartnern som skäl för vilken språkvarietet hon väljer för ögonblicket. Om intervjuaren (Janica Hurmerinta) skulle ha talat ”riket breitt” så skulle också Brita ha gjort det. Hon beskriver hur lätt hon påverkas av andra människors sätt att prata. Hon är intresserad av språkliga varieteter och lägger märke till språket i medierna.

Enligt Elin är det situationen, ”nånting mera formellt”, som får henne att byta till ”mammas språke”. Elins mamma är modersmålslärare i ett gymnasium och kan antas använda standardfinlandssvensk varietet. Standardvarietet kallas ”högsvenska” av Brita och ”mammas språke” av Elin, medan Brita beskriver dialekten som att ”prat rikit breitt” och Elin tycker att det ”kommer [...] på dialekt ganska mycky också” då hon pratar snabbt tillsammans med sina kompisar.

Albert, Anna, Brita och Elin är alla medvetna om att de anpassar sitt språk dels i vissa situationer, dels tillsammans med vissa personer. Elin hävdar att det faktum att hennes mamma är modersmålslärare inverkar på hennes språkliga medvetenhet:

Elin: helt klart de blir hemst mycky, mindre finlandismär använda, å pappa sa här i nåt skede att när ja tala me honom så tala ja dialekt men när ja tala me

mamma så tala ja ganska ren svenska å ännu mera sen när de går ti famo å fafa så går de no hemst mycky på Vålox- eller Vesödialekt (SfiT 2007:77)

Det språk som Elin talar tillsammans med sin mamma kallar hon ”ganska ren svenska” medan hon talar dialekt både med sin pappa (enligt honom) och med sina farföräldrar.

Också Jesper, en yngre talare från Hindersby, beskriver språklig anpassning. Exemplet visar hur Jesper under sin militärtjänstgöring, ”milin”, träffar personer både från Sverige och Helsingfors och hur han upplever att han förändrar sitt språk då han kommunicerar med dem.

Jesper: ja tycker själv att ja nu int ändrar i alla fall, men nu ble de ju som där i milin, där va en som tala rikssvenska bara, ja för att han va från Sverige ja, så nu börja man tala en stund me ånå så börja man märka att man börja tal- eh- så där ((skrattar)) rikssvenska int vet ja vaför, kanske för de smitta [...] nu blir de liksom (.) som som eh- från Helsingfors som ja ha lärt känna i milin, så int pratar man ju dialekt med dom för man vet ju att int förstår dom ändå många ord utan då blir de no mer (.) standardsvenska

SP: eller åt de hålle i alla fall

Jesper: åt de hålle att man försöker i alla fall att man int använder rikit dom här eh- breidaste orden liksom [...] eh- jåå just att såhär eh- va ska man nu sejj att de på verka på de vise för e de nån som då pratar bara dialekt så fortsäter man ju på sama vis, men man kanske sådär undermed- eh- vetet så börjar man liksom följa doms (SfiT 2005:75)

Jesper beskriver hur han har anpassat sig till personer som kommer från Sverige och från Helsingfors. Anpassningen till sverigesvenska skedde omedvetet medan han medvetet undviker vissa dialektala ord och uttryck, de ”breidaste orden”, då han pratar med någon från Helsingfors. De förstår inte dialekten, säger han. Valet av språklig varietet i det senare fallet är således medvetet.

Jesper har gjort sin militärtjänst i Dragsvik i västra Nyland. Dragsvik är den enda svenskspråkiga garnisonen i Finland och den fungerar som en mötesplats för de flesta språkliga varieteter från hela Svenskfinland. Erik från Ebbo och Tommy från Hindersby har också erfarenhet av språkkontakt i Dragsvik.

Erik: I militärn så en gång så satt ja breve en annan å ja sku ha va heter de – yxan. Ja satt å täljd käppar ti någå läger – ti dom där jækla kantinburkana – å så ropa ja åt ånå att ”hutt hii de yxan⁷, han sto opp å visa opp huvu (paus) å så på yxan, så så han tibaka ti mej å ja ble irritera – att hutt hii de yxan – KAST HII YXAN, nåja int gick de ju alls hem för att han så[g] ut som ett blåbär där at va va vill du... (SfiT 2007:84)

⁷ Hutta = kasta slunga (ngt) La, St, Si, Bo, Li. FO s. 626

Tommy: ja, åtminstone i armén så tänkt man nu på de när man hörd på dom pampesren⁸, ja, å kanske lite om man nu e i Hesa så bör man nu int dra på den värsta Hindersbydialekt om man pratar me nån som e från Helsingfors (SfiT 2005:85)

Jesper och Tommy ger uttryck för konvergent ackommodation där de anpassar sig dels till rikssvenska, dels till Helsingforsvarietet. Både Jesper och Tommy anser att man inte ska tala alltför utpräglad Hindersbydialekt, ”den värsta” eller de ”breidaste orden” med personer som kommer från Helsingfors. Erik däremot förändrar inte sitt språk utan ropar på östnyländska till sin kamrat. (Vi vet inte vilken dialekt kamraten hade.) Verbet ”hutta” i betydelsen ”kasta, slunga” finns upptecknat bl.a. i kommunerna Sibbo, Borgå, Liljendal, Lapträsk och Strömfors (FO). Språkförbistringen handlade om att inte kunna tyda innebörden av ett verb och Erik insåg först efteråt varför det brast i kommunikationen. Eriks ”KAST HII YXAN” är inte en återgivning av något som han har ropat till sin kamrat utan en översättning i inspelningsögonblicket.

3.2.2 Östnyländska röster om anpassning till Helsingforsvarietet

Vi har i kapitel 3.2.1 sett flera exempel på språklig anpassning. Östnyländska talare är medvetna om att de anpassar sitt språk både utgående från situationen och med hänsyn till samtalspartnern. De kan också identifiera samtalspartners språktillhörighet. Mattfolk (2009:174) och Nilsen (2000: 219–238) har visat att också subtila språkliga nyanser kan avslöja en persons språkliga tillhörighet. Mattfolk undersökte attityder till importord i svenskt radiospråk (inspelningarna var arrangerade, således inte tagna ur autentiska radioprogram) och kunde konstatera som ett överraskande resultat vid sidan om det huvudsakliga syftet, att de som deltog i undersökningen föredrog att lyssna till en röst som korrelerade med undersökningsdeltagarens egen språkliga tillhörighet. Ändå talade de fiktiva radioredaktörerna i det närmaste ett identiskt standardiserat mediespråk.

Nilsen redogör för hur redan små intonationsförändringar får en så kallad *schibboleth-effekt*: ”Intonasjonens, eller setningsmelodiens bidrag til å gi karakter til en dalektvariant er bortimot fravaerende i denne type litteratur [traditionell dialektforskning],

⁸ Personer från Österbotten kallas ibland skämtsamt nedlåtande för ”pampeser” av personer som bor i Nyland. Österbotten förliknas vid Pampas, de vidsträckta slätterna i Sydamerika, på grund av sitt låglänta landskap. Uttrycket visar hur vi använder stereotyper för att dra gränser mellan grupper, i det här fallet nylänningar kontra österbottningar.

dette til tross for at det nettopp er måten intonesjonen realiseres på som dorst setter oss på sporet når vi heimfester en dialekt.” (Nilsen 200:218.)

Tandefelt (1993: 112) konstaterar att det finns helsingforsare som inte vill höra österbottnisk språkmelodi i radion och österbottningar som kan reagera negativt då de hör någon tala på helsingforsiskt vis (i det senare avser Tandefelt inte språket i medierna utan då man möts öga mot öga). Hon tar sig själv som exempel och säger att hon utanför Helsingfors (på landsbygden i Finland) brukar understryka att helsingforsiska är den enda dialekt som hon behärskar och att hon således är tvungen att uttrycka sig på den varieteten. (Se även kapitel 3.1.3.) Hennes förhållningssätt och språkliga självkänsla visar att hon inte upplever sin egen varietet som stigmatiserad. Hon håller fast vid sitt sätt att uttrycka sig och anpassar sig inte. Vi ser nedan hur några talare från östra Nyland anpassar sig då de möter någon som talar ”helsingforsiska”.

Jesper och Tommy beskriver hur de medvetet byter språkvarietet då de samtalar med någon som kommer från Helsingfors. Fenomenet beskrivs också av Ellen, äldre talare från Strömfors, och Brita, äldre talare från Liljendal.

Ellen: jo, [...] så ha ja märkt att man tar ganska lätt efter den som man pratar me, om man pratar me nån från Helsingfors såå nu vil man lite halka in i dedär, ja (SfiT 2005:83)

Brita: ja ((förändrar rösten)) praattar tillåmee nästan som en helsingfårssare om ja vill ((återgår till egen röst)) å de känns ja ja tror att de e lättare att prata me folk om man kan prata på deras språk så att säga, åtminstone sådär just i arbete så tror ja att de e lättare att få ur folk va dom vil ha sagt om man om man pratar sama språk helt enkelt, att int folk behöver känn sej besvära, nu tycker ja ju att de e fel om de kommer då en helsinforsare å ja sku börja prata min breidaste dialekt för att när ja vet att den där mäniskan förstår ju int hälften uta de som ja säger så nu tycker ja att de sku va fräckt att göra de (SfiT 2007:282)

Både Ellen och Brita är medvetna om att de anpassar sig efter sin samtalspartner. Brita undviker att tala dialekt på arbetet med kunder som inte talar dialekt. Hon beskriver sin språkliga kompetens som att hon använder den varietet som krävs i en kommunikativ situation. Hon är också tacksam för att hon kan tala både på sin ”breidaste dialekt” och som ”en helsingfårssare”. Brita säger ”praattar” med lång vokal och lång konsonant, en så kallad *överlång stavelse* enligt traditionell kvantitetsbeskrivning. Konsonanterna (klusilerna) *p*, *t*, *k* samt (sibilanten) *s* förlängs i Helsingfordsdialekten (se Reuter 1973:214, 1982).

3.2.3 Anpassning från högststatusvarietet till dialekt

Vi har sett (3.2.2) hur talare från östra Nyland identifierar Helsingforsvarietet och hur de markerar ett avstånd till den, men också hur de anpassar sig då de talar med någon från Helsingfors. Helsingforsvarietet utgör en högststatusvarietet. Det föreligger en social förväntan att den som har dialekt som modersmål i vissa situationer ska byta kod till standardvarietet. Men språklig anpassning handlar inte bara om att göra sig förstådd utan kanske i främsta rummet om i vilken utsträckning man *vill* identifiera sig med en viss grupp och därför byter kod. ”Normanpassning har med solidaritet att göra”, säger Einarsson (2009:37). När några flickor från Helsingfors tillbringade en sommar i Vålax förändrades flickornas språk. Ville och Rasmus, två yngre talare från Vålax, berättar.

Ville : först försto dom int va vi tala, hur, alltså va vi sa int

Rasmus: nää

Ville: myky dålit no

Rasmus: men första somarn som dom hadd vari me oss så tala dom no lite breitt renn

Ville: joo dom börja anvend dialekt efter de ja (SfT, 2007:85)

Flickorna börjar tala ”lite breitt renn” efter första sommaren i Vålax. Ville och Rasmus konstaterar att flickorna från Helsingfors hade svårigheter att förstå språket i Vålax till en början. Men pojkarna avslöjar inte att *de* skulle ha anpassat sitt språk på något sätt, utan det är flickorna som är tvungna att lära sig förstå och dessutom börja tala dialekt själva. I Vålax är Vålaxdialekten normen och andra varieteter och språk är avvikelser. Exemplet visar att pojkarna inte skulle medge att de anpassade sig – dvs. de är stolta över att inte anse sig anpassa sitt eget språk till en högststatusvarietet.

Vissa byar utmärks av en uttalad språklig identitet. Ofta uppvisar de här byarna också stark samhörighet mellan invånarna och livlig intern social aktivitet. Vålax har en gammal seglartradition, många har varit skeppare (”skipare”) och ägt mindre fartyg. Man har bland annat fraktat sand till Helsingfors från sandtagen på den angränsande ön Vessö. Trots att samhället har förändrats och havet inte längre är den viktigaste transportleden, vill Vålaxborna hålla fast vid sina sjöfartstraditioner. År 2002 sjösattes jakten ”Alexandra”, som byggdes med gemensamma, frivilliga krafter.

Magnus, yngre talare från Kullo, är uppvuxen på en herrgård där man inte talar dialekt. Han svarar på frågan om olika sociala situationer påverkar hans språkbruk.

Magnus: absolut, hemma pratar vi allti, int vet ja, högsvenska, typ
finlandssvenska, vanli- ja tänkte säga ((skrattar)) perosfinlandssvenska⁹ kanske
mera här i Kullo sen me bysbor som har riktigt ordentligt sån hänn eh- öst-
borgådialekt så
HP: så du kan den
Magnus: nå kan å kan, jå no kan ja ((skrattar)) (SfiT 2007:82)

Magnus uttrycker sig tveksamt både då han ska beskriva språket hemma och språket i byn. Orsaken kan vara inspelningssituationen och att han vet att språket är i fokus. Han är osäker på den rätta språkliga terminologin. Men orsaken kan också vara en motvilja mot att klassificera de olika varieteterna. Han kallar hemspråket ”högsvenska” och vanlig, ”peros”, finlandssvenska. Många talare anser att hemspråket är det ”vanliga språket” oberoende av om vilken varietet det är fråga om. Men han erkänner att han kan dialekt och att han talar det ibland. Han beskriver sina erfarenheter från skolan i Borgå där han valde att tala dialekt med sina vänner.

Magnus: men at de va naturligt för då kom man mera på samma plan på någån sätt
att man ville ju int liksom – nå de e kanske lite me att växa opp på en sån hänn
gård ((inandning)) så dedär
HP: jå, ha du känt de på någån sätt
Magnus: utan vidare
HP: ha de vari besvärligt nångång
Magnus: eller ska vi seja de har ju sina goda å dåliga sidor, å dedär å å kanske
dåliga sidan e de att hemst många har ganska mycky fördoma (SfiT 2007:82)

Eftersom Magnus har upplevt fördomsfulla attityder har han valt att tala som sina vänner gör för att vara ”mera på samma plan”. Trots att det finns många herrgårdar kring Borgå utgör ändå de som bott på en herrgård en minoritet i skolorna. Magnus första språk är ”högsvenska” men han har också lärt sig ortens dialekt. Loman ([1981]1998:175) hävdar att det inte enbart är de dialektalande som kan bli utsatta för mobbning på grund av sin dialekt: ”En del föräldrar försöker få sina barn att bli enbart högsvåkstalande. Men dessa barn riskerar då att bland jämnåriga utsättas för samma tryck och mobbning som kan drabba även högsvåkstalande vuxna i den genuina dialektmljön.”

Det har varit socialt lönsamt för Magnus att lära sig ortens dialekt även om hans hemspråk nationellt sett har högre status. I Magnus fall har inte föräldrarna medvetet låtit bli att tala dialekt med honom utan det som Magnus beskriver som ”högsvenska” och vanlig finlandssvenska är troligtvis föräldrarnas modersmål.

⁹ Finska perus (jfr uttalet peros i utdraget) betyder ’grund’, ’bas’.

HP: så om man säger att ditt modersmål e mera högsvenska så kan du dessutom en dialekt

Magnus: ja nå int vet ja om de e, nå no e de väl en dialekt, en ganska mild dialekt, borgåsvenskan förstår nog en som kan svenska också – man kanske lite extra måst bevisa att man e likadan som alla andra å där kommer också de här språke in, de att man talar på samma sätt som dom andra (SfIT 2007:82)

Borgåsvenskan, som Magnus kallar dialekten, beskrivs som ”ganska mild” och som något som man förstår om man ”kan svenska”. Han upprepar att han har varit tvungen att bevisa att han är ”likadan som alla andra” och han har insett att språket då är en viktig faktor. Man uppfattas som tillhörade gruppen om man talar på samma sätt.

3.2.4 Sammanfattning

De östnyländska talarna beskriver hur de anpassar sig språkligt både utgående från situationen och från sin samtalspartner. Begreppet konvergent ackommodation innebär att man språkligt närmar sig den som man kommunicerar med. Flera talare (Albert, Anna, Brita och Elin) berättar att de medvetet anpassar sitt språk om de talar med personer från Helsingfors eller någon som de vet representerar normspråkighet (en modersmålslärare). De ger exempel på situationer där de byter till standardvarietet, t.ex. i butiken eller i formella sammanhang.

En social situation uppstår på en scen som utgör en konkret plats (exempelvis hemmet, kyrkan, skolan, arbetsplatsen). Dessa scener befolkas med personer under bestämda tider och sociala handlingar äger rum. De som bor i samhället känner till vilka språkliga regler som gäller för dess scener vid olika tider. (Blom & Gumperz (1972: 114, 115.) Östnyländska talare är medvetna om samhällets olika scener. Man talar dialekt hemma, ”hemvedärs”. Det språk man talar hemma beskrivs som att prata ”vanlit” både då talarna avser dialekt och då de avser ”högsvenska” (Magnus). Dialekten beskrivs också med hjälp av uttryck som ”rikit brett”, ”den värsta Hindersbydialektn”, de ”breidaste orden”. Varieteten som talarna byter till kallar de ”lite meir hyfsa”, ”högsvenska” eller ”mammans språke”.

Östnyländska talare kan med lätthet identifiera en person som talar Helsingforsvarietet. Helsingforsvarietetens särdrag kan betecknas som dialektmarkörer och uppfattas som något stereotyp.

Anpassning sker också från högstatusvarietet till dialekt. Två yngre talare (Rasmus och Ville) från Vålox berättar om några flickor från Helsingfors som besökte Vålox några somrar. Flickorna talade Helsingforsvarietet då de kom men övergick till att tala Våloxdialekt efter två somrar. Rasmus och Ville nämner ingenting om att de själva skulle ha anpassat sitt

språk till Helsingforsvarietet. En yngre talare (Magnus) som har vuxit upp på en herrgård, beskriver hur han i skolan talade dialekt med sina kamrater för att smälta in i gemenskapen även om han talade ”högsvenska” hemma.

3.3 Den konstruerade språkliga identiteten

Den själsklyvning som uppkommer hos människor när munnen är tvungen att tala ett associationslöst skenspråk, medan drömmen alltiämt talar dialekt

Birgitta Trotzig (1977:30)

Med språkets hjälp bygger människan upp sin verklighetsrelation. Språket och den språkliga identiteten uppstår inte i ett tomrum utan i aktivt samspel och under påverkan av den fysiska miljön och den sociala omgivningen. Hur vi tar till oss världen via språket har många forskare gett sin syn på (se Linell 1979:65–88). Linell ger en översikt av språkets betydelse för individen och kategoriserar detta vida område med hjälp av ett antal begrepp. Jag har utnyttjat Linells kategorisering i presentationen av hur östnyländska talare beskriver sitt eget språk. Vi kan iakttä sambandet mellan språklig uttrycksförmåga och individens prestationer på följande områden:

*varseblivning av olika ting i omvärlden,
förståelse och tolkning av omvärlden,
igenkänning och minnen av ting och episoder,
koncentration och uppmärksamhet,
problemlösning och organisation av tänkande,
bearbetade av emotionella problem,
organisation och styrning av handlingar,
samarbete med andra och påverkan av andra,
utvecklande av social identitet, självförtroende och social gemenskap.*
(Linell 1978:31)

I det här kapitlet behandlar jag den individuella språkliga identiteten och hur den konstrueras ”inifrån”. Människor från östra Nyland beskriver det egna språkets betydelse. Dessutom visar jag hur en språklig identitet kan konstrueras ”utifrån” och hur denna konstruktion präglar dem som lever under påverkan av den. Ett begrepp som är centralt då grupper konstruerar sin uppfattning om varandra är stereotypier (se kapitel 3.2). En individ kan också bli stämplad av sin omgivning, stigmatiserad (se kapitel 3.1). Då tillskrivs individen en *virtuell* (skenbar) social identitet utifrån (Goffman 1973, se även Kroskrity, [2001] 2010). Individuellt konstruerar vi en personlig språklig identitet, men en språklig identitet kan således också konstrueras *åt* oss.

Den finlandssvenska självbilden skapades i början av 1900-talet som en politisk beställning efter att de ledande svenska kretsarna insett att de behövde folkets stöd för att

befästa svenskans ställning i Finland. På samma sätt som finskhetsrörelsen i början av 1900-talet skapades som ett ”moraliskt program” (Åström 2001:146). Bo Lönnqvist (2001:444) beskriver processen som en utveckling från en finlandssvensk självbild i vardande år 1906 till en kanoniserad självbild år 1999. Han har, genom att analysera ordalydelsen och diskursen i Svenska folkpartiets program från 1906 och Delegationen för Svenska kulturfondens årsbok 1999, kunnat konstatera att begrepp som *nationalitet* blivit *minoritet* och *sammanslutningen, solidariteten*, omvandlats till *identitet*. Svaret på frågan ”Vem är jag?” har enligt Lönnqvist i Svenskfinland styrts av ett kollektivistiskt synsätt. Begreppet identitet har serverats uppifrån ifrån ett ideologiskt-politiskt hegemoniskt perspektiv.

För finlandssvenskhetens del kan man särskilja följande viktiga faktorer (Lönnqvist 1983:179): upptäckten av ”folket”, insamling och publicering av folkets språk och kultur, grundandet av särskilda organisationer för folkkultur som gjorde att materialet som samlades in fick ett nytt ideologiskt symbolvärde.

Mönstret var inte unikt för Finland utan upprepades bland andra folk i Europa under tiden 1870–1920. Folkets kultur tog sig exempelvis uttryck i massiva sångfester. Lönnqvist har studerat ämnesvalet för hälsningstalen i samband med dessa fester och kunnat göra följande grova indelning av de ämnen som behandlades i talen: Språket (vår svenska sång), Landet (fädernas jord), Folket (vår svenska stam), Ursprunget (vikingastam), Det klasslösa idealsamhället (broder räcker broder handen), Kulturen (vilken skatt av sånger våra svenska bygder äga ---)

De slagord som retoriskt utnyttjades i hälsningstalen har påverkat finlandssvenskarnas (folkets) identitet. Många av oss har kunnat konstatera detta enbart genom att studera överskrifterna på ungdomsgårdarnas scener, hävdar Lönnqvist (1983:197) Och det är lätt att ge honom rätt. Mitt barndoms föreningshus ”Solhälla” på Lillpellinge har följande devis vackert präntad ovanför scenen: ”Vårt land, vårt folk, vår rätt, vår sed – kring dem vi sluta led” och i ”Skärgårdshemmet” på grannön Storpellinge kan man läsa ”För fosterlandet vi arbeta”.

Denna identitetsmässiga och kulturella konstruktion var också ett led i bildningssträvandet. Folket skulle bildas och få tillgång till kunskap och ett vårdat språk. På Lindarås i Hindersby (Lapträsk) hänger en tavla broderad med guldtråd med texten: ”Vi vilja hava den högre bildning, tankar och veto, men trivs vid plogen.” Texten ger uttryck för en eftergift inför det nya kravet på bildning men också en markering att jorden och plogen alltjämt är en viktig del av identiteten.

Forskarna intresserade sig för att samla in och beskriva de ”genuina” dialekterna. På 1920-talet inleddes arbetet med att ge ut en dialektordbok, *Ordbok över Finlands svenska folkmål*, och 1952 började Folkkulturarkivet vid Svenska litteratursällskapet göra inspelningar på band av svenska dialekter (Ivars 2008). Insamlingsarbetet signalerade att det förelåg ett intresse för dialekter, men också att språket skulle vara så ”äkta” och ”genuint” som möjligt för att vara intressant. Man spelade in i huvudsak äldre personer och pratade om ämnen som behandlade hur det var förr (Ivars 2008, Bockgård 2011:15).

Den konstruerade identiteten gav folket rätt att vara stolta över sin hembygd och sitt språk. Till en början talade man enbart om det svenska språket och specificerade inte vilken svenska som var den enda rätta. Som en elak eftertanke med facit på hand, är det frestande att spekulera i om en sådan liberal strategi endast var ett sätt för överklassen (som då hade börjat ta till sig högsvenskan) att få landsbygdens folk på sin sida och på så sätt förstärka den nationella svenskheten.

Några decennier efter att den politiska makten upptäckte ”folket” inledde Hugo Bergroth sin kampanj mot finlandismerna och dialekterna. Hans huvudsakliga mål var att skapa ett ”bildat och vårdat talspråk som var baserat på skriftspråket” och ett ”bildat och vårdat uttal som var fritt från finska och dialektala drag” (Loman 1987:169). En strängt reglerad högspråksnorm infördes i det finlandssvenska samhället cirka 1920 och allmogens barn skulle få lära sig de bildades språk genom folkskolans försorg. För folket betydde detta att överheten signalerade dels att det svenska språket var viktigt och dels att det var viktigt att lära sig svenska på rätt sätt (se kapitel 2.2).

Den finlandssvenska kollektiva identiteten konstruerades inte utifrån en gång för alla under 1900-talet. Representanter för nationella intressen fortsätter att skapa föreställningar som appliceras på individerna i samhället. Vi kan dra en parallell till tvåspråkighetsdebatten i Finland idag. I debatten efterlyser man inte längre individernas egen identitetsuppfattning, utan utgår ofta från att alla identifierar sig som tvåspråkiga (svenska/finska). Att en sådan konstruktion redan okritiskt har fått spridning också bland språkvetare visar Jan Einarssons handbok *Språksociologi* (2009). Einarsson hänvisar till Marika Tandefelt och ger därefter en syn på situationen i Finland på 2000-talet såhär: ”Medlemmarna av en minoritet är nästan alltid tvåspråkiga, även om de vuxit upp i ett hem där enbart minoritetsspråket talas” (2009:41). Einarsson har dragit denna slutsats utgående från Tandefeldts resonemang kring språk och identitet i det svensk- och finskspråkiga Finland (1997:62).

Talare från östra Nyland beskriver i det följande sin personliga relation till det egna språket. Illustrationerna utgår från Linells (1978:31) kategorier *varseblivning*, *förståelse* och

tolkning av omvärlden, *igenkänning* och *minnen* av ting och episoder, *koncentration* och *uppmärksamhet*, *problemlösning* och organisation av *tänkande*, *bearbetande av emotionella problem*, *organisation och styrning av handlingar*, *samarbete* med andra och *påverkan* av andra och utvecklande av *social identitet*, *självförtroende* och *social gemenskap*. En gränsdragning mellan huruvida en identitetsuppfattning uttrycker en inre konstruktion eller en identitetsuppfattning som konstruerats utgående från yttre påverkan är svår att göra. Jag tar mig därför friheten att ibland låta talarnas åsikter tala för sig själva.

3.3.1 Östnyländska röster om det egna språket

Vi kategoriserar och analyserar verkligheten med hjälp av begrepp som är knutna till språkliga uttryck, således *ord*. Ju flera ord vi har att tillgå desto mer detaljrikt kan vi varsebli vår omgivning. Linell (1978:32) ger några vardagliga exempel på detta: där någon talar om blommor, berättar en annan om smörblommor, hästfibblor, rölleka etc. Skillnaden ligger i graden av medvetenhet hos den som iakttar, om man har orden har man förmåga att direkt tolka och uppmärksamma en situation.

Rasmus, en yngre talare från Vålax och Brita, en äldre talare från Liljendal är medvetna om den egna dialektens ordrikedom.

Rasmus: de finns så myky ord i Vålaxdialektn som int går ti beskriva
(SfiT 2007:85)

Brita: ja e myky tacksam för de där att ja kan både högsvenska å dialekt, å ja använder de som liksom behövs för att just me dialekt så får man ju sagt så myky mer än me högsvenska egentligen sådär att orden beskriver på ett annat sätt va man vill säga (SfiT 2007:282)

Enligt Rasmus finns det inte synonymer i standardsvenskan som ger rättvisa åt den egna dialekten. Brita anser också att orden har en djupare innebörd på dialekt. Linell (1998:32) beskriver varseblivning, förståelse och igenkänning som att den som vet något om ett område också har tillgång till många begrepp. Rasmus har flera ord att tillgå om han får beskriva verkligheten på dialekt. Det framgår ur hans berättelse från modersmålsundervisningen i gymnasiet:

Rasmus: å sen så i gymnasie så skrev ja en uppsats som ja skrev på dialekt så den fick ja nästan fulla poäng i å så lest ja åpp den på dialekt framför lärarn å ja ha aldri ((skrattar)) fått så bra i en uppsats ännu för int kund hon ju ge fel heller när hon int visst hur de sku skrivas så ja kund skriv rikit hur ja vil ((skratt)) och ändå va de rätt (SfiT 2007:85)

Rasmus glädje över att få formulera sig på ett språk han behärskar framgår tydligt. Han blir dubbelt bekräftad av läraren som dels låter honom skriva på modersmålet, dels ber honom läsa upp uppsatsen inför klassen. Det här påverkar Rasmus självförtroende positivt. Språkförmågan är sammankopplad med självkänslan eftersom en individ kan *känna* sin begränsning (Linell 1998:44). Exempelvis svårigheten att beskriva något på standardvarietet då modersmålet är dialekt. Orsaken till framgången är enligt Rasmus lärarens oförmåga att kunna bedöma språket. Den verkliga orsaken till att Rasmus lyckades med uppgiften var troligtvis att han hade tillgång till alla ord han behövde för att beskriva ett skeende eller en händelse. Och att han kände till ordens betydelse.

Tommy, en yngre talare från Hindersby beskriver hur han känner sig hemma i dialekten men inte i rollen som standardspråkstalar.

SP: nå talar du standardsvenska i nån situation.

Tommy: va e standardsvenska.

SP: högsvenska.

Tommy: nää-ä aldri, utom om man sjåpar sej så kanske man pratar men int annars.
(SfT 2005:85)

Tillgången till ord är till nytta då man ska tänka och lösa problem. Det tycks inte finnas ett *nödväntigt* samband mellan språkberoende tänkande och talmotorik, hävdar Linell (1978:36), men om man saknar det nödvändiga språket har man svårt att lösa problemen trots att man kan *uppleva* dem. Börje, äldre talare från Tirmo berättar hur han byter språk under tankeprocessen.

Börje: ja, ja talar no lite olika, här heim så kan e no bli lite mera [dialekt],
no blir e ju mera här, men sen när ja tänker lite så vil e bli lite finare åtär

HP: aj ((skratt)) finare säger du

Börje: jåå, jåå, då blir de där högsvenskan kommer mer in

HP: jaa, jaa, när du tänker

Börje: jå, när ja tänker å blir ti fundera så blir e på de vise att eh- då kommar
likom-

HP: va kan de bero på

Börje: de vet ja int (SfT 2007:80)

Börje har kommunala förtroendeuppdrag som kräver hans problemlösningsinsatser. Han talar dialekt hemma men när han tänker så gör han det på ”högsvenska”. Den kommunala beslutsfattarmiljön i Borgå tillhör i dag en språklig domän (se kapitel 2.2) där standardvarietet (och finska) är förhärskande. Det är ett faktum som kan inverka på Börjes val av ”tankespråk”. Börje överger dialekten då han ska lösa ett problem och klär sina tankar i ”högsvenska”.

Standardvarietetens dominans som modell för det skrivna ordet visar sig också hos Viola, yngre talare från Pörtö, som skriver dikter och sånger. Viola har dialekt som modersmål men går via ”högsvenskan” då hon vill uttrycka sig i skrift.

Viola: å då ha ja märkt att de blir hemskt myky bättre om ja först skriver ner de på någån slags (paus) högsvenska som ti synes sir hemskt enkel ut, man måst ju hitta sitt personliga språk (SfiT 2007:88)

Många ritualer och handlingar som en samhällsindivid deltar i är invecklade och till sin karaktär språkliga och symboliska (Linell 1998:38). Linell nämner bland annat löften, domar, dop, utnämningar, invigningar, religiösa riter samt situationer där det krävs en kunskap om olika slags språkspel, t.ex. att begära ordet, rösta och fatta beslut. Inom många domäner i samhället utgör standardvarietet den dominerade språknormen i tal (eller finska ibland i Finland även om man har laglig rätt att uttrycka sig på sitt modersmål, exempelvis inför domstol). Den som har dialekt som sitt modersmål möter förväntningar på att behärska standardvarietet i talad form (bl.a. skolan, domstolsväsendet, kyrkan). Men det finns domäner där man som dialekttalande än så länge kan använda sitt modersmål. Fanny, yngre talare från Sibbo, beskriver vardagliga språkliga situationer på sin hemort.

ML: hur e de i sådär i till exempel banken eller i butiken å så där ifall du pratar svenska att tänker du då på hur du pratar eller-

Fanny: nåä, int nå, ja går nu i banken å i butiken här i Nickby så de e ((paus)) dom talar nu lika

ML: ((skrattar))

Fanny: ((skrattar)) myky sabbådialekt som ja

ML: nå jåå ((skratt))

Fanny: så int tänker ja nu väl då direkt nej

(SfiT 2006:204)

Magdalena (ML) bor i likhet med Fanny i Sibbo och de talar samma dialekt. Magdalena ställer frågan vilken språkvarietet Fanny använder i butiken och Fanny svarar efter en kort tvekan ”dom talar nu lika”. Yttrandet får Magdalena och Fanny att brista ut i ett gemensamt skratt. Skrattet signalerar att de tillhör samma subkultur (Östman 1979, 1986:183) och delar språkliga erfarenheter.

En diskursanalys av sekvensen visar på likheter med samtalet mellan Sandra och Tommy (kapitel 3.1.1).

Den icke-temporala partikeln *nu*, ”dom talar nu lika”, klassificeras som modal i likhet med partiklarna *ju*, *väl* och *nog* (Lindström 2008:81). Lindström säger att modalpartiklarnas innebörder är svåra att ringa in och att de ”inbjuder samtalsdeltagarna till ett gemensamt betydelseskapande arbete (2008:96). Det är tydligt att Fanny hänvisar till en

gemensam erfarenhet och Magdalena svarar med ett inbjudande skratt, ja, hon känner till att man talar dialekt i banken och i butiken.

Fannys avslutningsyttrande ”så int tänker ja nu väl då direkt nej”, påminner strukturellt om Tommys ”nja nå, int lär dom ju [---] direkt int”. De korta utsagorna modifieras av en rad partiklar: *så, nja nå, ju, int, nu, väl, då, direkt* (som här fungerar som en partikel) och *nej*. Jag har tidigare (kapitel 3.1.1) analyserat Tommys yttrande och hävdar att han genom ett rikt partikelbruk för en dold kommunikation med sin samtalspartner Sandra.

Fanny inleder sitt svar på Magdalenas fråga med ”nää, int nå”, jfr Tommys inledning ”nja nå, int. Partikeln *int* signalerar en negativ hållning, i motsats till den ”positiva” partikeln *nog* (Saari 1995:94). Fannys sista yttrande i sekvensen är synnerligen rikt på diskurspartiklar: ”så int tänker ja nu väl då direkt nej”. Utsagan inleds med ett *så*, som syftar tillbaka på det redan sagda, följs av den ”negativa” partikel *int* och avslutas med *nej*, vilket också signalerar en negativ hållning. Mellan dessa partiklar hittar vi ett finit verb, *tänker*, ett subjekt, *ja*, och sedan följer en kedja av partiklar: *nu väl då direkt* med avslutningen *nej*.

Vi vet att yttranden modifieras av diskurspartiklar men vilken är orsaken till att Fanny väljer att använda sex partiklar i en utsaga på nio ord? Även om det är en spekulaton kan vi föreställa oss hur Fanny skulle ha formulerat sig genom att ge ett explicit svar. Hon kunde ha svarat: ”Så det är orsaken till att jag inte tänker på hur jag talar.” I stället uttrycker hon sig implicit med hjälp av en icke-temporal partikel, *nu*, en modal partikel *väl*, partikeln *då* som kan tolkas konsekutivt (i så fall) och *direkt* som här fungerar som en förstärkning (jfr bl.a. SAG 4, § 16, Lindström 2008:79–122, Östman 1986, 1995). Yttrandet börjar och avslutas ytterligare med partiklarna *int* och *nej* som visar på skepticism eller tveksamhet – ”så int tänker ja nu väl då direkt nej”.

Partikeln *direkt* kan fungera som en ”suddighetsmarkör” (se Mattfolk 2011:201 där hon ser på partikeln *egentligen*) som mildrar utsagans negativa ton. Men jag tolkade partikeln som ett uttryck för ironi i kapitel 3.1.1 då Tommy säger: ”nja nå, int lär dom ju en dialekt när man har modersmål i lågstadie direkt int.” Fannys val av partikel har en förmildrande verkan på yttrandet men för också in en ironisk dimension. Den ger uttryck för den östnyländska distanserade, självironiska humorn.

Likt Tommy i kapitel 3.1.1 är Fanny införstådd med ramarna för intervjusituationen. Magdalena, som Fanny känner från tidigare, har rollen som representant för Svenska litteratursällskapet i Finland, och samtalet som de för kommer att spelas in för forskningsändamål. Den yttre kontexten är språkligt styrd och kontrollerad (Linell 1998:38) men en annan kontext är ständigt närvarande och den tar sig uttryck i en underförstådd

kommunikation mellan samtalsparterna. Fanny vädjar till en gemensam subkultur genom att uttrycka sig implicit och modifiera sitt yttrande med diskurspartiklar. Magdalena uppfattar budskapet och svarar genom att skratta. De befäster en gemenskap på ett underförstått plan utan att samtalsparterna ändå överger den yttre kontexten. En oinitierad lyssnare kan tolka Fannys partikelbruk som ett uttryck för osäkerhet och problem med att hitta de rätta orden, medan min tolkning är att hon identifierar samtalskontexten och rättar sig efter den samtidigt som hon implicit signalerar att hon har en gemensam språklig och kulturell bakgrund med den som intervjuar. Hon ger prov på en bred språklig och kommunikativ kompetens.

I en annan och vardagligare kontext skulle Fanny troligtvis ha uttryckt sig mera explicit, nu väljer hon, med hänsyn till inspelningssituationen, att uttrycka sig med ett visst förbehåll. Redan i kapitel 3.1.1 hänvisade jag till Goffmans ([1973] 2001) indelning av identitetsbegreppet i tre delar: en psykologisk nivå *jag/själv* eller *uppfattad identitet*, en *personlig identitet* som man som individ själv kan vara medskapare av i social interaktion, och slutligen en *social identitet* som bestäms av roller och social struktur. Den implicita, underförstådda, kommunikation som sker mellan Fanny och Magdalena och som språkligt konstrueras med hjälp av diskurspartiklar har jag kallat ett uttryck för en *tyst identitet* (se diskussionen i kapitel 3.4).

Hjalmar, en äldre talare från Vålx, beskriver en social situation (gäster på besök i behov av guidning), som kan hänföras till den språkliga kategorin *organisation och styrning* av *handlingar* (Linell 1998:31), där språket spelade en avgörande kommunikativ roll. Beskrivningen kan också illustrera Linells begreppsindelning *samarbete* med andra och *påverkan* av andra (1998:31).

Hjalmar: Vi hadd norrman, danskar, isländare, svenskar å finnar å kva e nu va hi ti Aleksandra¹⁰ å så too ja imot dom för han va int där då han som sku gaida, så to ja imot dom, å tala meddom ein stånd, å så kom an, å så börja han gaid dām å vis dom, å ett ein stånd så steig di ein norrman opp å saa att vatt e den där karn som va här först at han kund tala så at vi försto han, med de som du pratar så de förstår vi int.

Å ja som int alls hadd proa me någå högsvenska (SfIT 2007:83)

¹⁰ Eftersom Hjalmar talar Vålx-dialekt ger jag en översättning nedan: "Vi hade norrman, danskar, isländare, svenskar och finnar och vad det nu var [för ena] hit till Alexandra, och så tog jag emot dem, för han var inte där då han som skulle guida, så tog jag emot dem, och talade med dem en stund, och så kom han [guiden] och så började han guida dem och visa dem och efter en stund så steg där en norrman upp och sa att var är den där karln som var här först att han kunde tala så att vi förstod han, men det som du pratar så det förstår vi inte. Och jag som inte alls hade provat med någon högsvenska."

När en grupp nordiska gäster kommer för att se på fartyget "Alexandra" tar Hjalmar över guidningen eftersom den ordinarie guiden är försenad. Hjalmar talar enbart Våluxdialekt (något som han också understryker själv under intervjun) och anpassar (se kapitel 3.2) inte sitt språk i mötet med de nordiska gästerna "å ja som int alls hadd proa me någå högsvenska". Guiden kommer efter en stund och tar över gruppen men då reagerar en norrman och vill att Hjalmar ska fortsätta eftersom han talade ett språk som norrmannen förstod, vilket inte guiden (som talade standardsvenska) gjorde.

Illustrationen visar hur Hjalmar talade det språk han behärskade utan att anpassa sig till gruppen. Det är inte ovanligt bland "maktspråkstalare" att välja en sådan strategi, jfr Tandefelt som berättade att hon bland dialektalande brukar deklarerat att "helsingforsiska" är den enda dialekt hon kan (1993:112). Tandefelt är dock medveten om att den svenska som talas i Helsingfors utgör ett maktspråk i förhållande till övriga dialekter. Hjalmar talar också den enda dialekt som han kan, men han talar i ett ämne där han behärskar terminologin väl, på dialekt.

Vi kan inte veta om norrmannen reagerar på att själva sakinnehållet i informationen blir sämre då guiden tar över, eller om han faktiskt inte förstår den standardvarietet av svenska som guiden talar. Norrmän har lätt för att förstå varieteter av likartade språk vilket Arne Torp (2001:294) beskriver, då han först har redogjort för skriftspråkssituationen i Norge, så här:

Kanske det ikke er så mye å gråte over heller [den inte helt lättförklarliga skriftspråks-situationen i Norge]. Det er i alle fall denne situasjonen – med uttalen felles med svenskene og ordforrådet med danskene + en interspråklig variasjon som langt overgår det en har i grannelanda – som har gjort at nordmennene alltid kommer ut som suverene vinnere av alle konkurranser i skandinavisk nabospråksforståelse

Utgående från Torps beskrivning ovan torde norrmannen på besök i Vålux också ha förstått den svenska standardvarietet. Men det är möjligt att han identifierade sig med Hjalmar som dialektalande och därför föredrog att lyssna på honom. "Man känner gemenskap med andra om man talar samma språk eller samma variant av språk" hävdar Linell (1998:43). Hjalmar visade glad förvåning över att hans dialekt accepterades till fullo och rentav ansågs som mera begriplig än "högsvenskan".

Ett argument för standardisering, språkvård och språkplanering har varit (och är fortfarande) att ett enhetligt talspråk hjälper oss att övervinna kommunikationssvårigheter (Thelander 1998:163). Det kan också föreligga andra skäl, Einarsson (2009:86) nämner att ett motiv kan vara att det är enklare och billigare att styra ett land på endast ett språk. Vilket motivet än är kommer de som har det utvalda språket (den utvalda normen) som modersmål

att få ett övertag gentemot de övriga. Jag hyser personligen skepticism mot argumentet att vi förstår varandra bättre om alla försöker tala standardvarietet. Den utbredda kommunikativa kompetensen i Norge (Torp 2001:294) talar också mot ett sådant argument och exemplet ovan visar att man kan nå goda resultat i kommunikationen genom att tala dialekt.

Med stöd av Linells (1978:31) kategoriseringar över språkets betydelse för individen, har jag, utgående från östnyländska talares utsagor i delkapitel 3.3.1, kunnat illustrera följande: Hur man med hjälp av språket *varseblir* sin omvärld, skapar *förståelse* och *tolkar* den, hur man *känner igen* företeelser och *minns* ting och episoder, hur språket hjälper till att *lösa problem* och vara ett verktyg då man *tänker* och *bearbetar emotionella problem* och *samarbetar* med andra.

Den sista kategorin, *social identitet*, *självförtroende* och *social gemenskap* har redan delvis tangerats ovan, men begreppen kommer ytterligare att behandlas och illustreras i kapitel 3.3.2, 3.3.3 och 3.3.4. I nästa kapitel, 3.3.2, beskriver östnyländska talare hur de upplever svensk talgemenskap. Kapitel 3.3.3 illustrerar mötet med finsk talgemenskap och i kapitel 3.3.4 ger östnyländska talare uttryck för sina attityder och stereotypa föreställningar som gäller angränsande byar, städer och språk.

3.3.2 Östnyländska röster om svensk talgemenskap

Hyltenstam & Stroud (1991) beskriver i *Språkbyte och språkbevarande* hur minoritetsgrupper överger sitt eget språk till förmån för ett majoritetsspråk då de upphör att utgöra en *talgemenskap*¹¹. Upplevelsen att tillhöra en talgemenskap kan därför ses som en viktig identitetsskapande faktor. En talgemenskap står för sammanhållning, gemensam målsättning och en gemensam livsfilosofi inom minoriteter och är avgörande för språkbevarandet, hävdar Hyltenstam & Stroud (1991:36). Författarna utgår från Hudsons (1980) sammanställning av ett antal definitioner för vad som kan utgöra en talgemenskap. Jag återger sammanställningen så som Hyltenstam & Stroud presenterar den, eftersom jag har skäl att återkomma till den i kapitel 5.

- 1) En talgemenskap består av alla människor som använder ett givet språk (eller given dialekt).
- 2) En talgemenskap består av en grupp människor som kommunicerar språkligt inbördes.
- 3) En talgemenskap utgörs av en grupp människor som delar samma språkliga repertoarer, ormen för hur dessa ska användas och som interagerar språkligt ofta och regelbundet.

¹¹ För en grundlig genomgång av begreppet *talgemenskap*, se Rampton (2010:274–303).

- 4) En talgemenskap föreligger bland talare som omfattar samma attityder till språkliga varianter. Dessa attityder visar sig antingen i individernas eget sätt att använda språket eller i deras värderingar av språkliga varianter.

Ovanstående definitioner utgör endast en del av de försök att ringa in begreppet som gjorts. Hyltenstam & Stroud (1991:41) nämner därför också Boyd (1985) som dragit upp kriterier för en talgemenskap. Enligt Boyd ska följande kriterier uppfyllas:

- I. Gruppen har en gemensam språkvarietet, gemensamma normer för språkbruk och gemensamma värderingar av den egna och andra varieteter. Språket eller varieteten ska vara förstaspråk för åtminstone några medlemmar i talgemenskapen.
- II. En individ ska själv uppfatta sig som medlem av en talgemenskap, men också uppfattas av andra medlemmar som tillhörande denna gemenskap.
- III. Regelbunden personlig kontakt mellan gruppmedlemmarna.

Inom en stor talgemenskap (exempelvis en gemensam språkvarietet) kan man beskriva språklig variation genom att undersöka personernas sociala kontakter. Kontaktnätet utgör ett socialt nätverk, och gruppmedlemmarna i olika *sociala nätverk* kan anamma olika normer och språkligt beteende (Milroy 1980). Enligt Hyltenstam & Stroud (1991:42) är sociala nätverk kännetecknande för hur man i ett tvåspråkigt samhälle använder minoritetsspråket respektive majoritetsspråket. Hemma och bland nära vänner talar man minoritetsspråket medan man byter till majoritetsspråket på arbetet och i kontakt med myndigheter.

Vi kan se att Hyltenstams & Strouds beskrivning inte kan tillämpas på det sociala nätverk som Anders belyser i följande exempel. Om vi tänker oss att minoritetsspråket utgörs av dialekten och majoritetsspråket (den godkända, normerade varieteten) av standardvarietetet vore det troligt att Anders talade dialekt hemma och standardvarietetet när han rör sig utanför hemmet. Men språksituationen hemma såg enligt Anders ut så här:

Anders: morsan min hon kan no [dialekt] men hon pratar int

JH: pratar int

Anders: nå hon kan mogenpörtdialekt å hon pratar int de heller, ja vet int då om hennes generation ha blivi lärd att man ska prata fint, å hon ha no försökt prat så me mej å som bån, sku hon ha mej allti ti prat fint å men de gick int heim (SfIT 2008:38)

Anders mor försökte ”prata fint” med honom då han var liten, och Anders tror att det kan bero på att modern har fått en sträng språklig uppfostran ”ha blivi lärd att man ska prata fint”. Vi får inte veta om modern har blivit lärd att tala ”fint” i sitt hem, i någon annan social kontakt eller i skolan. Trots att modern talade standardvarietetet med Anders, tog han till sig världen på dialekt. Moderns försök att lära honom standardvarietetet ”gick int heim”.

Det finns ett mycket nära samband mellan språk- och kulturinlärning, vilket många språkantropologiska studier visar (Ochs 1986, Lönnqvist 2001 m.fl.). Då ett barn lär sig sitt språk tillägnar det sig kulturella normer och värderingar som kännetecknar det kringliggande samhället.

I många undersökningar har det också framkommit (t.ex. Trudgill 1974, Jaakkola 1974) att kvinnor i högre grad väljer att tala majoritetsspråk än vad män gör. I exemplet ovan valde mamman i familjen att tala standardspråk (inte majoritetens, men väl nog en normerad varietet med högre prestige) medan pappan talade dialekt.

Kamratkretsen på skolgården utgör också en talgemenskap och ett socialt nätverk. Viola, en yngre talare från Pörtö, berättar hur hon upplevde det att inleda sin skolgång Sibbo, som ligger västerut på fastlandet, sedan skolan på hennes hemö i Borgå skärgård hade dragits in.

Viola: ändå fick ja anstränga mej för att börja tala mera Sibbodialekt för när ja börja i skolan så va de popp att tala Sibbodialekt, de va liksom då va man tuff så ja försökt ju rikit breda på (SfiT 2007:88)

För att passa in i den nya gemenskapen anstränger sig Viola att tala på samma sätt som kamraterna ”så ja försökt ju rikit breda på”. Det var populärt att tala dialekt på skolgården under 1980-talet, en trend, något som fortfarande gäller på många håll. Brita, äldre talare från Liljendal, beskriver hur andra normer gällde i skolorna på 1960-talet i Borgå.

Brita: nå då säkert under tonårstidn så prata man int så myky dialekt när man nu va i Borgå i skolan så då villd man int visa att man va sån lantis (SfiT 2007:282)

Fanny, en yngre talare från Sibbo, har gått i skola i Helsingfors och har också liknande erfarenheter som Brita, trots att erfarenheterna är av senare datum, 2000-talet. Fanny talade dialekt i en miljö där hennes skolkamrater kom från huvudstadsregionen (Helsingfors).

Fanny: ja, säkert i alla fall i skolan i början så int tala man alls sibbodialekt liksom direkt, eller man försökt ju no tala så där som all andra [...]men sen kom man nu ti slut fram till att int e de nu nån stor skillna hur man talar, nu förstår dom alla ändå så sen ha ja nu liksom bryr ja nu int mej mera (SfiT 2006:204)

Viola, Fanny och Brita har alla erfarenhet av vara utsatta för ett socialt tryck inom den egna språkgruppen (finlandssvenska) för att språkligt accepteras i en viss talgemenskap. De har med olika språkliga strategier böjt sig för det sociala trycket; Viola började tala Sibbodialekt, Fanny försökte tala Helsingforsvarietet som de övriga i gruppen (men gav upp) och Brita undvek att tala utpräglad dialekt för att inte visa att hon var en ”lantis”.

Vi har i illustrationerna ovan sett exempel på språket i olika talgemenskaper och talare individuellt hanterar språkligt gruppsyck. Vi har också sett hur det inte är givet att språket i ett hem utgörs av en enhetlig talgemenskap utan kan utgöras av dels dialekt, dels standardvarietet. I tvåspråkighetsfostran rekommenderas att föräldrarna talar var sitt språk med barnet. Dock vägrade Anders i fallet ovan att ta till sig mammans standardvarietet.

I följande kapitel, 3.3.3, berättar östnyländska talare hur de förhåller sig till den finska talgemenskapen. De redogör också för sina kunskaper och färdigheter i det finska språket.

3.3.3 Östnyländska röster om förhållandet till finskan

Om man tillhör en majoritet är den egna språktillhörigheten ofta en självklar, icke-ifrågasatt realitet. I exempelvis Sverige och Finland kan en person som identifierar sig med majoriteten oförbehållsamt deklarerar sig som *svensk* respektive *finsk*, också *enspråkigt* svensk respektive finsk, utan att vara tvungen att ge en förklaring eller uppfattas som ett hot. Nuolijärvi & Nuolijärvi hävdar att det egentligen är ”typiskt för en individ som hör till majoriteten att framhäva att hon eller han inte är flerspråkig oberoende av hur många språk hon eller han i någon mån kan använda i tal och skrift” (2003:234). De beskriver i samma artikel en person som visserligen har två ungefär lika starka språk, finska och svenska, men som ändå formulerar sin identitetsuppfattning så här: ”Min identitet är *naturligtvis* finsk” (min kursivering).

En individ som tillhör en minoritet däremot är ställd under observation, både av sig själv, av representanter från den egna minoriteten och av dem som tillhör majoriteten.”[A])t tillhöra en minoritet gör att man ofrånkomligen är medveten om sin språkliga och kulturella tillhörighet” säger Mazzarella i sin essäsamling *Linjer mellan stjärnor; essäer om identitet* (2002:12). En minoritet kan objektifieras och betraktas som en avvikelser. Den kan också utgöra en socialt och kulturellt producerad presentation (jfr queer-theory, bl.a. Kekki 1999), då en konstruktion ständigt måste reproduceras och framföras på ett visst, normativt sätt för att överhuvud taget existera. (Kekki 1999, Anderson [1983] 1991, Lönnqvist 2001, se även avslutande diskussion i detta kapitel 3.4) Den legitimerade hierarkiska makten innehar rätten att presentera en viss identitetsmodell som appliceras på individen och som ständigt upprepas. Lönnqvist drar paralleller till hur bilden av finlandssvenskheten skapats (2001:449).

I diskussioner kring identitet och finlandssvenskhet glöms ofta det faktum att det i den språkliga minoriteten finns språkliga minoriteter (eller numerära majoriteter utan makt). Östman (2008:32) beskriver den mångbottnade språkliga verkligheten så här:

Att vara en minoritet inom en minoritet är att höra till en minoritet utan att höra till denna minoritets kärna (dvs. den prototypiska gruppen, de goda representanterna för minoriteten). Att vara en sådan minoritet är att vara i kläm – ofta utan att man själv vet om det. Dialektalande kan i dagens Svenskfinland ses som minoriteter inom den svenskspråkiga befolkningen i Finland.

Den typiska bild som ständigt reproduceras av finlandssvenskheten är en konstruktion skapad av en legitimerad hierarkisk makt. För finlandssvenskarnas del står den här konstruerade bilden ofta som modell för finlandssvenskan/finlandssvenskarna som helhet (se kapitel 3.1.4). När bilden (konstruktionen) kritiserar drabbas också de som endast varit föremål för konstruktionen, men som inte har varit med om att skapa den (medvetet). Därför händer det ibland att dialektalande från enkla förhållanden (personer utan makt) anses höra till ”ett herrefolk”. Lönnqvist (2001:450) hävdar att detta ”missionsarbete”, att skapa en gemensam finlandssvensk identitet, gjorde de svensktalande till objekt i stället för att de hade fått förbli subjekt och i gränzonen ”odla multipla identiteter, i ett oartikulerat varande i ständig omprövning”. (Lönnqvists teori om ett oartikulerat varande kan också appliceras på alla nationsbyggen, jfr Anderson [1983] 1991.)

Både Lönnqvist och Liebkind varnar för att finlandssvenskar alltför tydligt förstärker sin gruppidentitet med hjälp av större differentiering mellan svenskt och finskt. Lönnqvist (2001:450) påpekar att det i Svenskfinland existerar, trots ett ”på *inbillning* baserat identitetsbygge” som konstruerats sedan länge, också ”ett oartikulerat varande, i form av en kommunikation i vardagen, avskalad all ritualisering och all farlig hegemoni”.

En del av finlandssvenskarna försöker stärka sin gruppidentitet med hjälp av differentiering mellan den svensk- och finstalande befolkningen, hävdar Liebkind (2006:172), och understryker att sådana strategier kan ta sig negativa uttryck i form av fördomar mot finskspråkiga. Ett sådant beteende medför risker, fortsätter Liebkind, och kan skada goda språkrelationer i tvåspråkiga miljöer där finlandssvenskarnas etnolingvistiska identitet objektivt är hotad.

Där Liebkind och Lönnqvist ser en förstärkt inre gruppidentitet hos minoriteten som ett hot mot tvåspråkigheten (och majoriteten), ser Hyltenstam & Stroud (1991) sammanhållning, gemensam målsättning och en gemensam livsfilosofi inom minoriteten som avgörande språkbevarande strategier. De beskriver hur minoritetsgrupper överger sitt eget

språk till förmån för ett majoritetsspråk då de upphör att utgöra en talgemenskap, se kapitel 3.3.2. Mattfolk (2011a:70) har kunnat se att enspråkigt svenska intresserar sig för frågor som berör den svenska identiteten. Hon framkastar att det kunde vara i finlandssvenskans intresse att ”ta reda på om det i språkpolitiska initiativ vore viktigare att uppmuntra till ’ideologisk enspråkighet’ (och parallellspråkighet), än att betona tvåspråkighet”.

Hyltenstam & Stroud (1991:96) understryker att det kan vara gynnsamt för språkbevarandet om minoriteten saknar stora sociala klyftor. ”I minoritets-situationer där de sociala klyftorna är stora kan man se exempel på att en utbildad s.k. elit ofta närmat sig majoritetsbefolkningen och lett övergången till majoritetsspråket”.

Det är mot bakgrunden av ovanstående resonemang som utsagorna ur det östnyländska materialet ska tolkas. De östnyländska rösterna representerar inte en utbildad elit som språkligt har närmat sig majoritetsbefolkningen, utan de är dialektalande som utgör en minoritet i minoriteten (Östman 2008:32), även om deras antal numerärt sett kan vara större än ”elitens”).

Nedan redogör tre yngre talare, Viola (Pörtö), Petra (Liljendal) och Fanny (Sibbo) om sina kunskaper och färdigheter i finska.

Viola: eftersom min pojkväns pappa tillexempel e finskspråki så märker ja att ja kan int utrycka mej helt å hålle på finska, att ja kan int vara mej själv helt å hålle på ett annat språk (SfiT 2007:88)

Petra: de [arbetet] kräver att man ska kuna de finskan å ganska bra [jobba på finska] å de anser ja int ännu att ja kan nära på, men vanlitvis så förstår dom ju no ändå, fast du nu då nästan radar orden efti varandra så dom brukar ju no förstå ändå liksom va man pratar om å sådär sammanhange (SfiT 2007:283)

Fanny: de ha no vari allti lite tungt i skolan ((suck)) sådär lågstadie i början då me de finskan, ja ha nu aldri vari nån hemst guru på de int, men nu ha man ju läri sej me tidn, de ju bara måsta på (SfiT 2006:204)

Det förekommer föreställningar hos majoritetsbefolkningen att representanter för en språklig minoritet behärskar majoritetsspråket väl men att de av någon anledning inte vill tala det. Lindqvist (2001:204) ger följande exempel:

V. 1954 olen ollut automatkalla pohjoiseen kolmen muun huittislaisen kanssa. Ottaessamme ruotsalaisella Pohjanmaan rannikolla (pitäjää en tarkemmin muista) bensiiniä, oli myyjä joko ummikko ruotsalainen tai haluton puhumaan suomea. Muistan, että automme omistaja silloin kimpaantui ja tärytti: ”Puhu,

perkele, suomea vaan, vaikkei tulisi kuin sana päivässä”. Ja kyllä bensan ostoonnistui¹²

Lindqvist berättar att de finskspråkiga i materialet ofta har en uppfattning att de svenskspråkiga inte vill prata finska men att de i trängda situationer såväl förstår som pratar. Informanten återger bilägarens yttrande ”Puhu, perkele, suomea vaan---”, (”Tala finska, din fan---”). När en individ markerar ett avstånd till en grupp gör hen ofta det med hjälp av kopplingar till det onda, djävulen. Den som fäller ett yttrande identifierar sig själv med folk och det främmande får representera fan. I exemplet ovan står bilägaren för det goda, folket, och bensinförsäljaren för det onda, fan. Djävulen kan tolkas som en naturvarelse och stå för det ociviliserade, obildade och vilda (Wolf-Knuts 1991:10) eller som något som man inte vill identifiera sig själv med, helt enkelt något främmande och ont.

Utsagor som rekonstruerar minnen ska tolkas med viss försiktighet påpekar Lindqvist (2001:204). Hon poängterar dock att det finns skäl att minnas att ett hågkomstmaterial inte berättar en objektiv sanning om verkligheten utan att det handlar om subjektiva uppfattningar utifrån informanternas egna referensramar.

Jag har själv varit vittne till en situation där en finskspråkig vårdare från Pyttis beskrev en äldre kvinna från det svenska skärgårdsområdet i kommunen. Den äldre kvinnan, som hade svenska (dialekt) som modersmål togs in på sjukhus och kunde inte kommunicera med vårdaren som enbart talade finska. Men vårdaren berättade att den äldre kvinnan ”nog började förstå då man skrek tillräckligt många gånger på finska åt henne”. Då det handlar om ett så tydligt underläge som att vara patient och beroende av vård kan man tala om en synnerligen trängd situation. Den äldre kvinnan tillgrip troligtvis nödvändiga strategier för överlevnad och exemplet handlar således inte om språkförståelse i egentlig mening.

Viola, Petra och Fanny (yngre talare 1975–1985, förutom Viola som är fem år äldre) beskriver en upplevd, subjektiv språklig kompetens. Viola anser att hon inte kan vara sig själv helt och hållet på ett annat språk. Språket är kopplat till den egna identitetsuppfattningen (konstruerad identitet, se Linell 1978). Hon talar finska men upplever att hon inte är bekväm och att hon inte känner sig hemma i språket.

Petra är tvungen att använda finska på arbetet (det framgår inte var arbetsplatsen är belägen) och anser att hon inte ”ännu” behärskar språket tillräckligt bra, inte ens ”nära på” så

¹² ”År 1954 var jag på en bilfärd norrut med tre andra vittisbor När vi tankade bensin i svenska Österbotten (jag kommer inte ihåg i vilken socken), var försäljaren antingen enspråkigt svensk eller ovillig att tala finska. Jag minns att ägaren till bilen då blev förargad och fräste: ”Tala finska, din fan, också om det bara blir ett ord om dagen”. Och visst lyckades vi köpa bensin” (Lindquist 2001:201)

bra som hon tycker att hon borde. Hon beskriver sina språkliga strategier som att hon ”radar orden efti varandra” och uppnår på så sätt förståelse. Hon ser inläringen av finska som en process och hennes ”ännu” kan tolkas som att hon själv utgår från att kunskaperna kommer att förbättras.

Det har varit ”lite tungt” för Fanny att lära läsa finska i högstadiet (Sibbo) och hon beskriver sig själv som att inte vara ”nån hemst guru” på finska. Hon talar om sig själv i tredje person (generiskt man), som syftar på ett större generellt sammanhang, och säger att ”man ha ju läri sej me tidn, de ju bara måsta på”. Både det generiska *man* och diskurspartikeln *ju* visar att Fanny anser att situationen gäller för flera och att den är ett erkänt faktum.

Viola använder det finska språket privat, eftersom hennes pojkväns pappa är finskspråkig. Fanny och Petra talar finska på arbetsplatsen. Deras yttranden kan inte tolkas som att de visar en ovilja att tala finska trots att de behärskar språket, utan snarare att de gör sitt yttersta för att göra sig förstådda men känner en inre otillfredsställelse både då det gäller att uttrycka sig känslomässigt (Viola) och i sak (Petra). Ovilja att tala tolkas ofta som högfärd trots att det handlar om att man inte behärskar språket hävdar Rosengren ([1988] 1991:263).

Albert, äldre talare från Liljendal medger öppet att han inte behärskar något annat språk än svenska (dialekt), men trots det lyckas ändå klara av att kommunicera med personer från andra språkgrupper. På frågan om han talar något annat språk än svenska svarar han så här:

Albert: nää nää int, int, eh- ja kan så myky finska att ja nu dom nu int kan sälj bort mej men att int kan ja prata egentligen, men ja förstår ju va dom säger

JH: men du har int heller behövt de på någån sätt att du ha klara dej bra me svenska

Albert: nå no ha man ju månggånge behövt no men att man tar fingrana mä då om e behövs å än så e no många som vi ska säg finnar å så, i mång sammanhang så, ja ha prata svenska å den som ja pratar me ha prata finska, vi förstår varandra fast vi har eh- svårt ti prat den andras språk (SfT 2007:280)

Albert beskriver den språkliga kommunikativa situationen med finskspråkiga som att var och en talar sitt respektive språk som den behärskar och på så sätt skapar man en gemensam förståelse. Han har klarat sig bra på svenska, även om han flera gånger ansett att han kunde ha behövt kunskaper i finska, men då har han tagit ”fingrana mää”.

Anna, äldre talare från Hindersby (Lappträsk) förstår finska men kan likt Albert inte tala språket. Hon har som barn talat finska med evakuerade karelare men som vuxen i de svenska miljöerna i östra Nyland behövde hon inte språket och har därför glömt det. På frågan om hon talar finska svarar Anna så här:

Anna: nää dålit ja kan int set ihop någå meningar, ja förstår finskan, kan ja sej nästan allt men int - när ja int ha behöva prat så å ja ha haft å jöra me slik som ha, dom här dagbarnsföräldrarna, så fast dom ha vari finska så dom ha förstått svenska å, så vi ha klara oss på te vise att, att man int ha behöva, här e så svenskt. Ja sku som barn rikit ha prata finska, hi va ju evakuera då krigstidn så va här barn i menn åldär då hadd ja prata finska meddom men he kommär ja int ihåg, ja va så litn (SfiT 2005:73)

Anna har arbetat med barn och umgåtts med barnens föräldrar på svenska. Trots att Anna inte explicit redogör för kommunikationen med föräldrarna kan man dra slutsatsen att hon har talat svenska och föräldrarna har talat finska ”dom ha förstått svenska”, säger Anna (jfr Albert ovan). Hon säger att hon förstår finskan, ”nästan allt”, men hon kan inte ”set ihop någå meningar”. Hon kan inte tala finska.

Hjalmar, äldre talare från Vålox, varken talar eller skriver finska. När det handlar om att fylla i formuläret från Svenska litteratursällskapet i Finland, där man efterlyser uppgifter om informanternas språkkunskaper, svarar Hjalmar så här:

Hjalmar: täär skrivär ja int någå ana för ja kan bara dialekt

HP: va kallar du de då?

Hjalmar: ja vi talar om Vålox-dialekt (SfiT 2007:83)

Det språk utgör Hjalmars modersmål heter Vålox-dialekt, enligt ”vi”, vilket kan ses som alla i byn. Bruket av pronomen i ett samtal signalerar ett engagemang i eller en distans till en fråga (se Mattfolk 2011b:192). Hjalmar svarar med ett ”vi” trots att frågan formuleras med ett ”du”. Han hänvisar till en talgemenskap (Hyltenstam & Stroud 1991:96) som kan hänföras till kategori 3: ”En talgemenskap utgörs av en grupp människor som delar samma språkliga repertoarer, normerna för hur dessa ska användas och som interagerar språkligt ofta och regelbundet.”

Hjalmar beskriver sig som enspråkig dialekttalande med Vålox-dialekt som sitt modersmål, men han lyckas ändå göra sig förstådd bland norrmän, danskar, isländare, svenskar och finnar i exemplet ovan (se kapitel 3.3.1, sid XX). Norrmannen i gruppen steg upp och ville att Hjalmar skulle återta guidningen, som han gett över åt en guide som talade standardvarietet. Agerandet överraskade Hjalmar (och gjorde honom stolt) eftersom han ”int alls hadd proa me någå högsvenska”. Trots att Hjalmar deklarerar sig som enspråkig lyckades han kommunicera med gäster från hela norden.

Kalle, yngre talare från Sannäs, meddelar också explicit att han inte behärskar finska och han förmedlar i sitt uttalande en avståndstagande attityd.

Kalle: ja talar int finska ja, int i misstag. ja ha int rikit aldri haft någå me finska ti göra, ja talar int finska nu, ja kan int finska, ja bryr int mej för de finskan int,

när ja e i en butik å försöker ta reda på någån så ja e no envis ja släpper int ti
finska int
(SfiT 2007:78)

Attityder är inte beteenden utan snarare en beredskap, en böjelse för ett visst beteende. Denna böjelse kan resultera i ett ogillande mot en viss företeelse. Företeelsen kan vara ett språk, en enskild grupp, ett visst språkligt uttryck o.s.v. (Fishbein & Ajzen 1975:6). Vi ska inte glömma bort, säger Einarsson (2009:8) att attityder också kan böttna i privata erfarenheter.

Kalle säger att han inte talar finska ”int i misstag” och fortsätter att berätta att han inte har haft något med finska att göra. Han har rört sig i svenska miljöer; i familjen, bland vännerna, i skolan, i byn och övriga Svenskfinland (eller Sverige, vilket inte framgår ur intervjun). Han talar svenska som kund i butiker och ”släpper int ti finska int” vilket kan tolkas som att han kan finska i viss mån. Både Kalles ”int i misstag”, ”ja, bryr int mej för de finskan int” och ”ja släpper int ti finska int” innehåller många negativa diskurspartiklar (jfr *nog* som positiv partikel, Saari 1995:94).

Kalle uttalar diskurspartikeln *int* åtta gånger under sitt yttrande. Förutom att han explicit uttrycker sin åsikt förstärker bruket av negativa diskurspartiklar den negativa attityden.

Som en representant för en språklig minoritet (också på områden där den svenska minoriteten är betydande) kan man få erfara att inte bli betjänad på sitt modersmål i kundrelaterade situationer. Hanna, yngre kvinna från Hindhår ger två exempel:

Hanna: men ja brukar no allti i Citymarket tillexempel när man betalar så sejärdom på finska ja så sejär ja no på svenska --- no förstår ja ju va dom sejär men bara för att si om dom kan så måst man lite testa. Ja tenkt just på de att nu när ja va å föda henne så sku ja ha vari helt svensk att ja int sku ha kuna finska så sku ja no ha haft problem me min förlossning för ja hadd en helt finsk barnmorska, hon kund int svenska int alls (SfiT 2007:86)

Hanna beskriver hur hon talar svenska i affären för att ”testa” om hon kommer att få betjäning på svenska eller inte. I många affärer (i Borgå och Lovisa) är det vanligt att de som sitter i kassan presenterar slutsumman både på svenska och finska. Om någon inte gör det brukar Hanna svara på svenska. Hanna drar sig till minnes då hon födde barn och hade en helt finskspråkig barnmorska. Hon tar lätt på situationen i butikskassan, ”så måst man lite testa” att tala svenska, men bedömer en språkförbistringssituation i förlossningssalen som något allvarligare, ”sku ja ha vari helt svensk att ja int sku ha kuna finska så sku ja no ha haft problem”.

Vi har sett i kapitel 3.3.2 hur talarna identifierar sig som svenskspråkiga och hur de bedömer och beskriver sina färdigheter i finska. Några talare ger också uttryck för sina

attityder. I följande kapitel, 3.3.3, går jag närmare in på yttranden som illustrerar östnyländska talares attityder till angränsande dialekter och till andra språk.

3.3.4 Attityder till den egna dialekten, grannndialekter och andra språk

Jag har tidigare tangerat språkliga attityder (se kapitel 3.2.2 och 3.3.3) då östnyländska talare beskriver sociala möten och då de berättar om sina erfarenheter av att leva på svenska i Finland. I det här kapitlet beskriver östnyländska talare hur de ser på grannbyarnas och städernas dialekter och hur de upplever sitt eget språk. Centrala begrepp är *attityder* och *stereotypa konstruktioner* (se kapitel 3.2, samt Leyens, Yzerbyt & Schadron 1994: 70, Ehn 1989: 234, Labov 1982:17–18, Milroy 1992:9) och hur de tar sig uttryck i talarnas berättelser.

Det är på sin plats att föra ett kort resonemang om hur begreppen attityd och identitet kan relateras till varandra. Begreppen hänger ihop. En förenklad och schematisk beskrivning kunde se ut på följande sätt: åsikter kan ses som explicita uttryck för identiteten, medan attityder är det som förmedlas mellan raderna och således en kanal och en plattform för den tysta identiteten.

Amund Larsens iakttagelser om *naboopposition* och Östmans (1995b:52) iakttagelser för Österbottens del (se kapitel 3.2) kan också appliceras på materialet. Det är inte ovanligt att personer förstärker sin egen dialekt i kontakt med varieteter som uppfattas ha en högre status, hävdar Einarsson (2009:222). Föreställningar om angränsande dialekter förstärkts av stereotyper. De framstår inte alltid som negativa utan kan också ses som ett sätt att förklara verkligheten och hålla den samman. I ett senmodernt samhälle med snabba förändringar kan det kännas tryggt att kunna identifiera sin omgivning i tydliga bilder.

Tina och Hanna, yngre talare från Hindhår, är bosatta på gränsen till Sibbo och får frågan om de kan höra om en person kommer från Sibbo eller från Andersböle (en by som hör till Borgå), de svarar så här:

Tina och Hanna: ((stort skratt, förhöjda röster)) JÅÅ JÅÅ

Tina: ((förhöjda röster)) ABSOLUT ABSOLUT hör man

Heidi: Jåå de hör man no

HP: Va e de man hör då?

Hanna: De skuRRar me äRRen å man kommäR från Sibbo

HP: Ja men slutar ärren skårra när man kommer hit?

Hanna: Jå

Tina: Jåpp (SfiT 2007:86)

Tina och Hanna meddelar tydligt (med förhöjda röster och gemensamma skratt) att de kan identifiera en person som kommer från Sibbo på *r*-ljudet. Den fonetiska beskrivningen är en

apiko-bilateral prepalatal frikativa, se kapitel 3.2.2. De hävdar också att de kan avgöra var gränsen för *r*-ljudets spridning går.

Också små drag i språket kan användas för att skilja ”vän från fiende”, det här har kallats språkets *schibbolet-funktion*¹³. Man kan med fog säga att Sibbo *r*-ljudet utgör en ”sibbolet”.

Attityder förenklar och hjälper oss att förstå en komplicerad värld (Einarsson 2009:218). Det att vi ogillar våra närmaste grannar är ”i och för sig sorgligt men inte speciellt konstigt”, hävdar Andersson (1985:142), och han påpekar att det inte bara är attityder till olika dialekter som kan ta sig uttryck som ett ogillande utan också attityder till andra språk. Helsingforsvarieteteten utgör en dialekt i vilken den överlånga stavelsen fungerar som en dialektmarkör (eller har en schibbolet-funktion i negativ bemärkelse). Sju yngre talare, Janne (Jackarby), Viola (Pörtö), Kalle och Mikael (Sannäs), Ville och Rasmus (Vålx) och Sandra (Kråkö) använder sig av överlång stavelse då de beskriver Helsingforsvarieteteten.

Janne: jåå ja vet den där ((förändrar rösten)) hur många tåmaattår ska vi ha.
Såna ((sådana som bor i Helsingfors)) har vi nu int ti all tuur ((i byn)) för dām
sku no få illa ti vara¹⁴ (SfiT 2007:81)

HP: kan du höra skillna när de e en helsingfors- å en borgåbo som pratar

Viola: jo jo jo

HP: hur pratar helsingforsbon

Viola: nå de e mera åpp i näsan å så här ((förändrar rösten)) ”praattår” ”å så här
”praattår å peettår krååkkor ur neessan” eh- å borgåbor e mera såhår ((förändrar
rösten)) brett å långsamt å lite djupare ner i bröstet (SfiT 2007:88)

HP: känner ni igen en hesabo på hur dom talar

Ville: joo

Rasmus: joo dom ((förändrar rösten)) praattår

Ville: (förändrar rösten) praattår (SfiT 2007:85)

Sandra: Jå å vi hade besök å ja satt mitt imellan en från Helsingfors å en från
Sverige å den ena ((förändrar rösten)) snacka svenska å den andra ((förändrar
rösten)) ”praatta” å de va så störande ((skrattar)) (SfiT 2007:87)

¹³ Uttrycket hänförs till en berättelse ur Bibeln: ”Och gileaditerna besatte vadställena över Jordan för efraimiterna. Då nu någon av de efraimitiska flyktingarna sade: ’Låt mig komma över’, frågade Gileads män honom: ’Är du en efraimit?’ Om han då svarade nej, så sade de till honom: ’Säg schibbolet’. Sade han då ’sibbolet’, därför att han icke nog lade sig vinn om att uttala ordet, så grepo de honom och högg ned honom där vid vadställena över Jordan. På detta sätt föllo vid det tillfället fyrtyotvå tusen efraimiter” (Domarboken 12:5–6).

¹⁴ ”dom sku no få illa ti vara”= de skulle inte få det så trevligt.

Janne, Viola, Ville och Rasmus och Sandra ger flera exempel på överlång stavelse: ”tåmaattär”, ”praattär”, ”krååkkor”, ”neessan”. Däremot låter talarna orden behålla *-r* på slutet. Betecknande för Helsingfordsdialekt är också *r*-bortfall i slutet av ord (Nyhom 1973:225, se även Höckerstedt 2010). Janne och Sandra förändrar rösten till ett mera nasalt läge och Viola beskriver ett nasalt sätt att tala.

Både *r*-bortfall, ett nasalt uttal och överlång stavelse kan ses som stereotypa drag i Helsingfordsdialekten. Reuter beskriver den överlånga stavelsen så här (1973:217):

Ett typiskt drag i den s.k. ”bildade” helsingforssvenskan är att tonlösa konsonanter är förlängda efter lång vokal i betonad stavelse: bok, blåsa. Förlängningen sker över stavelsegräns men inte över morfemgräns (alltså i båtar men inte i påtar ’påtagar’). Ibland kan den här förlängningen vara så kraftig att konsonanten får samma varaktighet som motsvarande konsonant efter kort vokal, t.ex. lika långt t i veta som i vetta; i allmänhet är dock konsonanten efter lång vokal ca 80–85 % av konsonanten efter kort vokal.

Denna kraftiga förlängning är inget nytt fenomen i Helsingfordsdialekten. Redan 1922 publicerade Bergroth *Om kvantitetsförhållanden i den bildade finlandssvenskan*. Det förklarar att allmogen i östra Nyland, som i generationer har umgåtts med herrskap från Helsingfors, eller med människorna på herrgårdarna, har kunnat iaktta dessa drag i språket under en lång tid och skapa stereotypier för hur en person från Helsingfors, eller en högstatusperson, låter.

Mikael och Kalle efterliknar inte Helsingforsvarietet genom att förändra rösten eller utnyttja överlång stavelse då intervjuaren (HP) ställer dem frågan om de kan känna igen en person som kommer från Helsingfors.

Mikael: ((inandning)), tyvärr ((skrattar))

Kalle: ((skrattar)) (SfiT 2007:78)

För att tolka Mikael och Kalles kommunikationssekvens utnyttjar jag samtalsanalysens verktyg och hjälpmedel (för en definition av begreppen, se kapitel 4). I sekvensen förekommer inga diskurspartiklar eller pronomen, men däremot inandning och skratt. Mikael ”tar sats” med en djup inandning innan han faller yttrandet ”tyvärr”. *Norstedts Svenska synonymordbok* (2009:793) ger bl.a. synonymerna *dessvärre*, *olyckligtvis*, *tråkigt nog*, varför vi kan slå fast att Mikael uttrycker ironisk negativ distans. Han tillägger ett skratt som Kalle faller in i. Ett gemensamt skratt är tecken på närhet och konsensus (Adelswärd 1998:12) och visar här att Kalle är av samma åsikt som Mikael.

Också Jannes och Sandras uttalanden avslöjar en negativ attityd och ett avståndstagande men också en humoristisk distans. Janne säger att det lyckligtvis inte finns några helsingforsbor i byn och att det är bra för ”dåm sku no få illa ti vara”, de skulle inte få det så trevligt. Sandra tycker att de olika språkvarieteterna hon möttes av var ”störande”. Trots att uttalandena är negativa innehåller de skratt. Skratten kan fungera som något som

lindrar den annars alltför negativa effekten av stereotypa yttranden. Identifikation med den egna gruppen är stark bland ungdomar (Trudgill [1974] 1976:97). De sju talarna ovan är unga och markerar ett avstånd till Helsingforsvarietet.

Vi kan se att de stereotypa uttalandena ovan innehåller skratt och uttryck för en rå humor. Beskrivningen gällde då en annan varietet, Helsingforsvarietet. En skämtsam ton kombinerad med fördomsfulla attityder förekommer också då Sandra, yngre talare från Kråkö och Ville och Rasmus, yngre talare från Vålox beskriver andra språk:

Sandra: ((skratt i rösten)) man ska int bli rädd men han [Sandras pappa] ha allti sagt att min pojkvän får int vara finsk han får int bo i Vålox å han får int va muslim ((skrattar)) (SfiT 2007:87)

Sandra ursäktar sin far genom att säga ”man ska int bli rädd men” och så presenterar hon alla de restriktioner hon fått vid valet av en blivande pojkvän. Förbuden gäller ort (Vålox ligger cirka 10 kilometer söderut från Kråkö), språk (majoriteten av invånarna på Kråkö är svenskspråkiga) och religion (de flesta hör till lutherska kyrkan). Sandra skrattar efter sitt yttrande och har också skratt i rösten medan hon uttalar sig. Hon uppfattar inte att faderns förbud är reellt, utan snarare enbart ett uttryck för sin fars råa humor.

Ville och Rasmus är två yngre talare som bor i Vålox, en by där den lokala dialekten har en stark ställning. Ville berättar om sin flickvän:

Ville: hon har ju svensker faare å
Rasmus: ja
Ville: men moodrån därimot
Rasmus: hon e no duktigt finne
Ville: ((skrattar))
HP: aj e de skillna på finnar å svenskar
Rasmus: bra myky skillna
Ville: ((skratt i rösten)) nåjo de ha man no fått lär se sen litn
Rasmus: ((skrattar))
Ville: ((skratt i rösten)) int e de bra ti va finne int
Rasmus: nåä-i (SfiT 2007:85)

Tonen är glad och skämtsam och sekvensen innehåller många skratt. Ville berättar att flickvännens far är svensk men att modern är ”duktigt finne”, vilket kan motsvara *väldigt mycket finne*. Rasmus och Ville säger att de redan som barn har fått lära sig att det är skillnad på finnar och svenskar. Det framgår inte om det är av egen erfarenhet, men en trolig tolkning är att det är något som Rasmus och Ville har anammat av tidigare generationer. Ville säger med skratt i rösten ”int e de bra ti va finne int”, där de negativa diskurspartiklarna i början och i slutet av yttrandet står i kontrast till den humoristiska tonen i rösten. Utsagan och Rasmus

”nää-i” visar på ironisk humor. Trots att yttrandet ger uttryck för en negativ attityd är tonen inte aggressiv utan humoristisk.

Hjalmar, en äldre talare från Vålax, uttrycker inte heller aggression men hans ton är allvarlig när han beskriver nyinflyttade i byn som har finska som modermål:

Hjalmar: he e no tjee- he e knepit tetäär nu alltså eindeil läär noo se svenskå å talar svenskå men eindeil e no så miki att så lengg dom e nykta så talar dom svenskå men så fort dom blir dråkkåga så kåmmär e fram att dåm e finnar, men he e nu så

HP: kommer de fram på någå negativt sätt då att dom e arga

Hjalmar: alltså tåm e no arga op svenskana

HP: dåm e de

Hjalmar: jo (SfiT 2007:83)

Hjalmar beskriver språksituationen i byn och säger att en del har lärt sig svenska och pratar svenska, men att det ändå är en knepig situation. Han säger att allt går bra så länge finnarna är nyktra men om de blir berusade kommer det fram ”att dåm e finnar” och att de är ”arga op svenskana”.

Östnyländska talare kan också visa beundran inför grannbyns dialekt. Börje, en äldre talare från Tirmo beskriver språket i Vålax så här:

Vålax e starkt, dom har- dom har stark identitet, dom e- dom har sin dialekt som e helt lysande, dom har ett gott självförtroende, dom e stolta. (SfiT 2007:80)

Och språket i en närliggande stad, Lovisa, beskrivs av Tommi, en yngre talare från Hindersby som rätt så likt den egna dialekten:

SP: nå va tycker du om språke som talas i närmaste stad

Tommy: aj i Lovisa då

SP: mm

Tommy: nå de e nu å ganska lika som hi i Hindersby

(SfiS 2005:85)

Det egna språket upplevs som viktigt för många talare. Språket är betydelsefullt för den sociala identiteten, självförtroendet och den sociala gemenskapen (Linell 1978:31). För Erik, en yngre talare från Ebbo, representerar det svenska språket hembygden, ”här” och det välkända, det ”normala”. Han nämner ingen speciell dialekt, men beskriver det egna språket som något som är skönt att lyssna till och beskriver det så här:

Erik: svenskan för mig e normaalt de e här, de e som att seja det känns så hemåtdragande, hemåt e ju allti skönt för öra. (SfiT 2007:84)

På frågan var det vackraste språket talas svarar Jesper och Tommy, två yngre talare från Hindersby och Anna en äldre talare, också från Hindersby så här:

Jesper: jaa nå nu måst man ju sej att nu e de i Lappträsk den finaste kommer ifrån, för den behärskar man ju bäst själv” (SfiT 2005:75).

Tommy: I Finland förstås, Hindersby.

SP: Hindersby.

Tommy: njååh (SfiT 2005:85)

SP: nå vart talas den besta å vack- eller vackraste svenskan enlit dej

Anna: vart den talas

SP: mm

Anna: Hindersby tå ((skratt)) (SfiT 2005:73)

Trots att flera talare anser att språket i den egna byn är det vackraste finns det personer som generellt anser att svenskan är vackrast, men som ändå har en favorit bland varieteterna.

Börje, äldre talare i Tirmo:

HP: vilket språk e de vackraste som du vet

Börje: no e svenska språke de vackraste

HP: å på viken plats talar man den vackraste svenskan

Börje: ((lång paus)) ja måst seja att ja ty- ja sku int seja att de e i borgåbygden int, ja tycker int at de e den vackraste i å för sej om ja rikit e ärli, att ja tycker om de västnylänska dialektn (SfiT 2007:80)

Petra, en yngre talare i Eskilom, anser att dialekten ger uttryck för den språkliga gemenskapen i en kommun.

Petra: de e ju en viss kommuns gemensamma, då en gemenskap tycker ja, att int tycker ja att de e någån dålit alls, de e ju bara synd att så få kan helt sådär flytande å de kommer naturlit (SfiT 2007:283)

Ovan har vi sett exempel på dialektens betydelse för den sociala gemenskapen, men Hjalmar, äldre talare från Vålax kopplar dialekten till den egna identiteten:

Hjalmar: Nå sku ja int tala så som ja gör så sku ja int vara ja int (SfiS 2007:83).

Och när två yngre talare, Ville och Rasmus från Vålax, uppmanas beskriva sitt eget språk uttrycker de sig med ett allvar som kan hänföras till den högstämda retorik som enligt Lönnqvist (1983:197) är ett arv från den identitetskonstruktion som skapades i början av 1900-talet (se kapitel 3.3). Men vi kan inte vara säkra, adjektivet kan också ingå i deras vardagliga ordförråd och det som är uppenbart och odiskutabelt är att språket i Vålax upplevs som viktigt:

3.3.5 Sammanfattning

I kapitel tre behandlar jag den individuella språkliga identiteten och hur den konstrueras dels ”inifrån” (bl.a. Linell 1978:31), dels ”utifrån” som beställningsarbete av makthavarna i samhället (bl.a. Lönnqvist 1983:197, 2001, Anderson [1983] 1991). En identitet konstrueras givetvis inte i avgränsade block och min kategorisering utgör därför enbart ett hjälpmedel i ett försök att beskriva identitetsbyggets komplexitet.

Jag illustrerar teoridiskussionen med kommenterade utdrag ur undersökningen *Spara det finlandssvenska talet*, och utnyttjar i några fall diskursanalysens verktyg för att komma åt den underliggande (implicita) kontexten. Det är viktigt att synliggöra det implicita, eftersom det då är möjligt att visa hur östnyländska talare skapar kontakt, kommunicerar och uttrycker sin identitet.

I kapitel 3 vädjar exempelvis Fanny till hennes och intervjuarens (ML) gemensamma (sub)kultur. En icke-införstådd iakttagare kan tolka Fannys utsaga som språkligt bristfällig (Fanny tvekar och letar efter ord), men med hjälp av diskursanalysen är det möjligt att visa att Fanny befäster en gemenskap på ett dolt plan samtidigt som hon tar hänsyn till den yttre kontexten. Den yttre språkliga kontexten är ofta präglad av standardreglerade normer (intervjun som genre, talspråksnormer), och de som har dialekt som modersmål lär sig tidigt att hantera en komplex verklighet som består av dels den ”godkända” språkliga verkligheten (normen), dels den ”icke-önskvärda” språkliga verkligheten (dialekten).

Parallellt med utdragen ur intervjuerna presenteras begreppen *sociala nätverk*, *minoritet i minoriteten* (Östman 2008:32) och *attityder och stereotypa konstruktioner*. Östnyländska talare beskriver också svenska talgemenskaper (om begreppet *talgemenskap*, se Hyltenstam & Stroud 1991:36, Rampton 2010: 274–303) och delger sina erfarenheter om att leva nära majoritetsspråket finska.

Som avslutning ger de uttryck för sina känslor för det egna modersmålet, dialekten. De adjektiv och fraser som talarna väljer då de beskriver dialekten är: ”starkt”, ”lysande”, ”skönt för öra”, ”hemåtdragande”, ”den finaste dialekten”, ”en viss kommuns gemensamma” och ”heelit”.

3.4 Sammanställning och diskussion

Begreppet identitet är både mångtydigt och undflyende. Eftersom identiteten är viktig för den som "har" den, måste talarna själva få komma till tals, och därför har jag valt att utgå från östnyländska talares egna identitetsrelaterade utsagor och därefter byggt upp en teoretisk modell kring dessa yttranden. Jag har induktivt gjort distinktioner som följer talarnas egna perspektiv på identitet. Det är dessa distinktioner jag använder som verktyg för att nå en djupare förståelse av östnyländska talares kommunikativa beteende. Verktögen är speciellt viktiga för analysen av kodväxlingssekvenserna i kapitel 5, till den del den tangerar identiteten.

Distinktionerna kan kategoriseras under tre huvudrubriker: Den stigmatiserade språkliga identiteten, Den sociala språkliga identiteten och Den konstruerade språkliga identiteten. Det är viktigt att understryka att denna tredelning inte tar sig uttryck som separata språkliga fenomen knutna till en viss individ. Tvärtom kan vi se att en och samma individ uppvisar en sammansatt språklig identitet där alla tre synvinklar gör sig gällande samtidigt. Det egna språket kan samtidigt vara kopplat till känslor av både skam och stolthet, social gemenskap och utanförskap. Språkliga uttryck kan utgöra en del av en identitetskonstruktion på ett personligt plan samtidigt som de kan hänföras till ett samhälleligt identitetsbygge (jfr Lönnqvist 2001).

Kategoriseringarna utgör ett analytiskt hjälpmedel för att skapa struktur och stöd för tanken under arbetet att nå en djupare förståelse för den komplexitet som identitetsbygget och -upplevelsen utgör. I verkligheten är identitetskonstruktionen en ständigt pågående, skiftande process styrd av ambivalens, samt medvetna och omedvetna val.

Kapitel 3 utgör inte i sig en del av arbetets egentliga analys utan ingår i teoriavsnittet som fungerar som stöd för analysen (kapitel 5). Dock för illustrationerna, utsagorna ur intervjuerna, in information som motiverar en diskussion kring några teorier och begrepp. I kapitel 3.1.1 hänvisade jag till Goffmans ([1973] 2001) indelning av identitetsbegreppet i tre delar: en psykologisk nivå *jag/själv* eller en *uppfattad identitet*, en *personlig identitet* som man som individ själv kan vara medskapare av i social interaktion, och slutligen en *social identitet* som bestäms av roller och social struktur. Den första kategorin, *jag själv/uppfattad identitet*, beskrivs också av Linell (1978) och behandlas i kapitel 3.1. Kategori två hos Goffman, *en personlig identitet* skapad i social interaktion, sammanfaller i mångt och mycket med det som diskuteras i kapitel 3.2. Den tredje kategorin,

social identitet, motsvarar den identitet som konstrueras av samhällets makthavare (kapitel 3.3) och som därefter tillämpas på individen (bl.a. Lönnqvist 1983:197, 2001, Anderson [1983] 1991). Standardiseringsprocesser och språkplanering kan också hänföras till denna grupp eftersom de är konstruktioner som skapas utifrån (se kapitel 3.3).

Eftersom dialekterna inte sedan standardiseringsprocesserna kom igång på 1800-talet varit helt socialt accepterade (Andersson 1985, Loman 1981 m.fl.), kan man anta att den språkliga verkligheten, med en klar differentiering av godkänt språkbruk/icke-godkänt språkbruk, har satt sina spår i människors medvetande. Vi kan se tecken på detta i östnyländska talares utsagor. Känslor av skam har uppstått på grund av språklig diskriminering i skolan, på arbetsplatsen, i kontakt med medier och i mötet med personer ur andra samhällsklasser. Skammen är inte enbart personlig, utan talare känner också en kollektiv skam då den egna dialekten hörs exempelvis i medierna (se kapitel 3.1.3).

På något sätt är individen tvungen att hantera sin livssituation. Man kan ge efter för skammen som uppstår som en följd av stigma. Men man kan också koppla loss känslan och hantera skammen (jfr Kekki 1999), övergå från att vara objekt till att vara subjekt. Skam är en känsla och känslor handlar i grunden om vad det innebär att vara människa, sammanfattar Sten Andersson i *Känslornas filosofi* (1992:143). Om språket är det som kännetecknar människan som art och det i sin tur är stigmatiserat, drabbar skammen med kraft och den påverkar identitetsuppfattningen. Vem är jag i förhållande till mig själv och andra? – jag är något skamligt. Skammen är också en moralisk tillrättavisning, ”ett straff, om man så vill”, hävdar Andersson (1992:143). Vilka strategier människan än väljer så påverkar stigmatiseringen ens identitet. Stigmat uppstår i kontakt med andra människor. ”Våra känslor är produkter av våra sociala relationer” säger Asplund (1983:88).

Utgående från resonemanget ovan kan vi återgå till kapitel 3 och iaktta hur östnyländska talare hanterar sin språkliga verklighet. Som exempel tar jag Tommy (3.1.1) och Fanny (3.3.1):

Tommy: nja nå, int lär dom ju en dialekt när man har modersmål
i lågstadie direkt int

SP: nå nå

Tommy: så man lär ju sej väkisin¹⁵ säkert (SfiS 2005:85)

ML: hur e de i sådär i till exempel banken eller i butiken å så där ifall du pratar
svenska att tänker du då på hur du pratar eller-

Fanny: nåä, int nå, ja går nu i banken å i butiken här i Nickby så de e ((paus))
dom talar nu lika

¹⁵ Finska, väkisin = med våld.

ML: ((skrattar))
Fanny: ((skrattar)) myky sibbåddialekt som ja
ML: nå jåå ((skratt))
Fanny: så int tänker ja nu väl då direkt nej
(SfiS 2006:204)

I kapitel 3.1.1 och 3.3.1 gör jag en ansats att med hjälp av diskursanalysens metoder nå det implicita innehållet i utsagorna, det som sägs mellan raderna. Kännetecknande för både Fannys och Tommys yttranden är den rika förekomsten av diskurspartiklar. I ett yttrande på nio ord väljer Fanny att använda sex diskurspartiklar (termen förklaras i kapitel 3.1.1). Förutom diskurspartiklar utnyttjar Fanny konstruktionen *int – int* (Lindström 2009), samt skratt som kommunikationsstrategier. Konstruktionen *int – int* förekommer också hos Tommy. *Int* signalerar något negativt där *nog* står för en positiv attityd (Saari 1995:94). I Tommys yttrande förekommer inte skratt, men han formulerar sig ironiskt distansnerande med hjälp av partikeln *direkt*, en s.k. suddighetsmarkör, som här fungerar som en förstärkning (jfr bl.a. SAG 4, § 16, Lindström 2008:79–122, Östman 1986, 1995, se även Mattfolk 2011a, 2011b).

Både Tommy och Fanny är införstådda med ramarna för intervjun. En intervju utgör som sådan en genre som representerar en styrd språklig situation. De som intervjuar (SP och ML) är i samma ålder som Tommy och Fanny, och paren känner varandra sedan länge, men i intervjusituationen har var och en sina specifika roller (se diskussion om intervjun som undersökningsform i kapitel 4). I en annan och vardagligare kontext skulle både Fanny och Tommy troligtvis ha uttryckt sig mera explicit, men nu väljer de, med hänsyn till inspelningssituationen, att uttrycka sig med en viss reservation.

Den yttre kontexten är språkligt kontrollerad (Linell 1998:38) men med hjälp av diskursanalys kan vi se att en annan kontext ständigt är närvarande. Denna kontext kan ta sig uttryck i en implicit, underförstådd, kommunikation mellan samtalsparterna. Den underförstådda kommunikationen ger uttryck för vad jag kallar *en tyst identitet*.

Jag vill också på basis av denna genomgång och detta resonemang foga ytterligare en dimension till Goffmans identitetsbegrepp – *den tysta identiteten*. Den nya kategorin kan placeras in som kategori 4 och kännetecknas av situationer då individen inte öppet kan (eller vill) ge uttryck för sin *personliga identitet* och sin *sociala identitet* för att kontexten inverkar hämmande. I sådana situationer är det möjligt att med hjälp av språkliga medel (bl.a. diskurspartiklar och val av pronomen) föra en underförstådd kommunikation med dem som tillhör en gemensam (sub)kultur.

Då en person upplever sig språkligt diskriminerad, stigmatiserad, händer det lätt att hen byter språk och döljer sin bakgrund bakom ett fint språk (Melin & Melin 2005). Den här språkliga strategin kan också hänföras till kategori 4.

Symboler spelar en central roll i Goffmans resonemang kring fenomenet stigma. Han menar att symbolerna regisserar identiteten ("stigma management") och att vissa symboler inte går att ändra medan andra gör det. En människas hudfärg är konstant, men språket som symbol för stigma kan förändras. En dialektalande person kan förändra sitt språk för att dölja sin dialektala härkomst.

Viveka Adelsvärd beskriver hur hon mötte en politiker som gjort en lysande karriär. Han talade tämligen neutral svenska som varken avslöjade socialt eller geografiskt ursprung. Hon ställde då en, som hon själv tyckte det, "oskyldig" fråga vad han gjort av sin dialekt. Politikern rodnade häftigt och Adelsvärd insåg att hon trampat in på ett känsligt område. Dialekt hör i högsta grad ihop med vår identitet, konstaterar hon (1991:168). Det som Adelsvärd kanske inte insåg var att hon i samma ögonblick som hon ställde frågan distanserade sig från politikern och ansåg sig ha rätt att kommentera hans val av språklig kod. Adelsvärd uppfattade inte att hon begick ett integritetsbrott med sin till synes oskyldiga fråga. Hon hade själv inte upplevt skammen över att tala på fel sätt.

Vi har sett hur östnyländska talare med hjälp av diskurspartiklar, pronomenbruk och icke verbala medel (skratt) för en underförstådd kommunikation med personer från samma kulturella och språkliga bakgrund. Denna implicita kommunikation ger uttryck för en tyst identitet (kategori 4). Om den explicit uttalade kommunikationen kan ses som en sida av den personliga identiteten, är den tysta identiteten likt en skugga som utageras via en underförstådd kommunikation. Den tysta identiteten kommer till uttryck i utdragen ur intervjuerna nedan:

Brita: under skoltidn så va de nu myky viktigt att man nu int sådär direkt ropa ut ((skrattar)) att man va en lantis ((skrattar)) (SfiT 2007:282)

Fanny: dom tycker de e så rolit när ja e från Sibbo, så säkert använder ja min sibbodialekt nuförtiden då å int tänker på va ja säger (SfiT 2006:204)

Jesper: ja tycker no i radio å teve så då ska de no helst va standardsvenska ja tycker (ohörbart) blir sådär fånit på någån vis de verkar så tåntåt om nån e i teve å så börjar den dra rikit på sin egi dialekt så man ha blivi så van att de ska va standardsvenska i teve å radion så när dom börjar rikit vrida på me sin egi dialekt så tycker man sådär att du sku nu int kun elär sådär skärp dej nu satan at-SP: nånå nånå ((hyssjande ljud)) ((skratt)) (SfiT 2005:75)

Brita erkänner explicit att hon döljer en del av sin identitet, Fanny har ansträngt sig att göra det men misslyckats eftersom de (arbetskamraterna) fortfarande skrattar åt henne och Jesper vill inte bli påmind om sin tysta identitet genom att höra dialekt i offentligheten. Den Goffmanska bilden av identitetsbyggets olika delar kunde således i utvidgad form se ut så här:

- 1) en *jag/själv –identitet* eller en *uppfattad identitet*
- 2) en *personlig identitet* som konstrueras i social samverkan
- 3) en *social identitet* som skapats utifrån
- 4) en *tyst identitet* som undermedvetet ständigt är närvarande

Trots att detta teoretiska resonemang ska ses som vad det är – en förenkling av verkligheten, ger dock den utvidgade bilden av identitetskonstruktionen större rättvisa åt de utsagor vi fått ta del av. Det är tydligt att talarna ger uttryck för en ambivalent inställning till den egna dialekten, något som också forskare har konstaterat tidigare (bl.a. Andersson 1985, Einarsson 2009). Ambivalensen tar sig uttryck som underförstådd kommunikation som vädjar till samtalspartnerns tysta identitet.

En tyst identitet behövs för att hantera en språklig verklighet där skillnaderna i status hos olika varieteter fortfarande är stora. ”Mitt språkbruk är en del av mig själv” säger Lars-Gunnar Andersson (1985:235) och hävdar att det är lätt hänt att kritik mot det egna språkbruket tolkas som kritik mot oss själva och vår livsmiljö. Därför kan en tyst identitet också fungera som ett skydd, en rustning som skyddar det språk som ligger vårt hjärta närmast, dialekten.

4 Material och metoder

Det sägs att man "glömmer" inspelningssituationen. Man glömmer den inte! Den är hela tiden närvarande: det finns vid en inspelning alltid en tredje åhörare till det personliga samtalet. Plötsligt är samtalsrummet en teater – där är den fjärde väggen ersatt av en mörk salong med anonyma åskådare och lyssnare, man vet inte hur många och kan sällan kontrollera vilka de är.

Clarence Crafoord i Tankar om samtalskonst

I detta kapitel redogör jag för det material och de metoder jag använder i diskursanalysen. I delkapitel 4.1 klargör jag bakgrunden till mitt val av material och rör mig då i diskussionen mellan begreppen metod och material. Kapitel 4.1.1 beskriver syjuntan och kvinnorna som deltar i den, medan kapitel 4.1.2 behandlar männen i älgjaktlaget. Jag tangerar etiska aspekter

i kapitel 4.1.3 och går sedan över till en metoddiskussion i 4.2, som innehåller en presentation av begreppet *samtalsanalytiskt inspirerad diskursanalys*, 4.2.1. Därefter redogör jag för Gumperz *kontextualiseringsbegrepp* i kapitel 4.2.2. Kapitel 4.2.3 behandlar begreppet *kodväxling* och i kapitel 4.3 går jag igenom principerna för transkriptionen av materialet samt bifogar en transkriptionsnyckel.

4.1 Icke-arrangerat samtal som material

Att uppnå en optimal inspelningssituation där undersökningsdeltagarna är totalt oberörda av att de är föremål för forskning, är en utopi. Varje gång vi som forskare går ut för att ”forska” kommer vår egen närvaro att synas i det slutliga resultatet (Labov 1972, *Observers’s paradox*). Väl medveten om detta ville jag ändå närma mig dialekten så osynlig som möjligt och valde att spela in vardagliga, icke-arrangerade samtal (se även Palmén 2004) där jag själv inte var närvarande.

Inom CA-inriktad forskning, se kapitel 2.4, där det empiriska materialet ”bildar själva förutsättningen för att någon analys alls ska kunna företas” (Norrby 1996:32) råder det en enighet om att samtalsanalysen ska bygga på faktiskt uppkommen interaktion. Inom traditionell dialektforskning har man tillämpat intervjun som insamlingsmetod. Det är förståeligt eftersom de tidiga dialektforskarna under slutet av 1800-talet och i början av 1900-talet fokuserade ord- och saker (Wörter und Sachen) med hjälp av frågelistor och först senare övergick till att prioritera en mera interaktiv intervjuform. Men också då forskarna fram till 1960-talet hade som syfte att finna den ”genuina dialekten” övergav de inte intervjun som inspelningsform (Lönnqvist 1981:71–84, se även Nordlund 1981 och Lilja 1996).

Inspirerad av samtalsanalytikernas tanke om faktiskt uppkomna samtal som material spelade jag in de första samtalen för min magisteravhandling år 2001, i vilken jag undersökte kodväxling på dialekt (Palmén 2004). Jag spelade då in ett vardagligt gruppsamtal (som också skulle ha förts utan min närvaro) hos en syjunta och deltog i älgjakten i Liljendal och Gislom (Pernå) för att spela in samtal mellan män.

Jag har utökat inspelningarna med tre nya inspelningar hos syjuntan och utfört nya analyser av de inspelade samtalen i jaktlaget. Samtalen är audiobandade och jag är medveten om att man idag gärna ser videoinspelningar som material. Ändå är jag övertygad om att mitt material ger tillräckligt stoff för att kunna analysera och få en förståelse av vad som sker i interaktionerna. En videokamera kunde ha skapat irritation och osäkerhet hos

samtalsdeltagarna och rent praktiskt skulle det ha varit svårt att hantera en kamera i skogen. En kamera ska skötas på ett sätt som utesluter att samtalsdeltagarna själva tar hand om inspelningen. Det innebär att det måste finnas en utomstående person (forskaren själv eller en tekniker) i rummet eller i närheten under samtalet. Minidisken och mikrofonen sköter sig däremot själva även om forskaren lämnar platsen.

Det material som jag har valt att använda för diskursanalysen i denna studie, består av sammanlagt 4 timmar och 56 minuter samtal. Totalt uppgår mitt material från älgjakten och syjuntan till över 8 timmar samtal, men jag har utelämnat sådana avsnitt där jag själv är närvarande i rummet (skogen) eller deltar som samtalspartner och inspelningen därför har drag av en intervju. En viktig förutsättning har varit att samtalen förs utan min medverkan och närvaro.

Jag har grovtranskriberat materialet efter att först ha lyssnat igenom det ett flertal gånger. Därefter har jag excerperat de sekvenser där kodväxling mellan dialekt och standardvarietet förekommer (se kapitel 4.2.3) och gjort noggranna utskrifter (se kapitel 4.3) av dessa.

Materialet uppvisar en ojämn tidsmässig fördelning mellan kvinnor och män. Det innebär att antalet sekvenser där kvinnor deltar är fler än sekvenserna med manliga samtalsdeltagare. Mitt syfte har inte varit att utföra en genusrelaterad analys och därför anser jag att obalansen inte stör. Det väsentliga är att både kvinnor och män är representerade i analysen.

Förteckning 2. Inspelningarna

Deltagare	Ort	Datum	Tid	Karaktär
6 män	Gislom (slakthus)	13.10.2001	74 min	dialog och gruppsamtal
7 kvinnor	Liljendal (hemmiljö)	31.10.2001	74 min	gruppsamtal
7 kvinnor	Liljendal (hemmiljö)	20.2.2006	74 min	gruppsamtal
7 kvinnor	Liljendal (hemmiljö)	24.4.2006	74 min	gruppsamtal
13 personer			296 min	

4.1.1 Syjuntan

I syjuntan deltar sju (7) kvinnor som regelbundet träffas i varandras hem för att handarbeta, umgås och dricka kaffe. De har träffats under många år och känner varandra väl. Ingen i

gruppen är en nära vän, släkting eller arbetskamrat till mig, men några av medlemmarna i syjuntan är jag bekant med eftersom vi bor på en liten ort. Inför varje inspelning kontaktade jag den som stod i tur att vara värdinna för syjuntan. När jag tog kontakt var de positivt inställda att delta. De gav tillstånd till att jag fick spela in samtalet och använda det i forskningssyfte. Jag har anonymiserat deltagarna genom att ge dem förtäckta namn. Jag nämner inte deras yrken men anger inom vilket fackområde de arbetar. De har samma täcknamn i alla inspelningar.

När syjuntan samlades gjorde jag ett snabbt besök och lämnade minidisken och mikrofonen på bordet i det rum där undersökningsdeltagarna befann sig under kvällen. Vi kom överens om att någon i gruppen skulle återbörda minidisken till mig senare. Jag startade inspelningen och lämnade platsen. Därefter spelades allt som yttrades i rummet in på minidisken i 74 minuter tills den var fylld.

Kvaliteten på inspelningarna är god eftersom rummet fungerar som en studio och samtalsdeltagarna inte rör sig utan behåller sina platser. Det är endast värdinnan som ibland lämnar rummet för att koka kaffe och se om serveringen. Ett visst skrammel av bestick kan ibland orsaka att det är svårt att uppfatta allt som sägs, men det får man som inspelare räkna med. Eftersom gruppen består av sju kvinnor som känner varandra väl kan samtalet tidvis vara livligt och ibland uppstår parallella samtal.

Förteckning 3. Deltagarna i syjuntan

<i>Täcknamn</i>	<i>Födelseår</i>	<i>Födelseort</i>	<i>Bostadsort</i>	<i>Yrkesområde</i>
Siv	1953	Lovisa	Liljendal	Service
Anna	1961	Liljendal	Liljendal	Lantbruk
Lisa	1956	Liljendal	Liljendal	Kontor
Vera	1951	Liljendal	Liljendal	Offentliga sektorn
Pia	1956	Liljendal	Liljendal	Service
Rut	1955	Liljendal	Liljendal	Kontor
Moa	1950	Liljendal	Liljendal	Lantbruk

4.1.2 Älgjägarna

Min erfarenhet är att det var lätt att hitta en grupp kvinnor som gick med på att låta sig spelas in, medan det var betydligt svårare att få ett medgivande av de män jag till en början

kontaktade. De som däremot ställde sig positiva både i Liljendal och i Pernå (Gislom) var representanter för respektive byars jaktlag.

Jag deltog därför hösten 2001 i älgjakten både i Liljendal och i Pernå. Att osynliggöra sig som forskare i egenskap av ensam kvinna i ett jaktlag var en omöjlig uppgift. Jag spelade in samtal vid lägerelden ute i skogen, under avslutningsfesten i jaktstugan samt gjorde några intervjuer med jägare då vi stod tillsammans på pass. Ljudkvaliteten är inte alltid den bästa och undersökningsdeltagarna var mycket rörliga både i skogen och under avslutningsfesten. Dock lyckades jag tillsammans med jaktlaget i Gislom hitta ett utmärkt utrymme, slakthuset, som kunde fungera som ”studio”. När de styckade höstens sista älg hängde jag upp mikrofonen i taket, placerade minidisken på ett bord och avlägsnade mig därefter.

I slakthuset befinner sig sex (6) män. Två styckar älgen och fyra sitter en bit ifrån och pratar. Det uppstår ett gruppsamtal där fyra personer för ett samtal medan två kommer med inflikande kommentarer. Tempot är långsammare och samtalsämnet påverkas av att det pågår en aktivitet i rummet. Det fysiska avståndet mellan männen är längre än vad det är mellan kvinnorna på symötet. Samtalet är icke-arrangerat, jägarna skulle ha träffats även om jag inte hade bett om att få spela in dem.

Förteckning 4. Älgjägarna i slakthuset

<i>Täcknamn</i>	<i>Födelseår</i>	<i>Födelseort</i>	<i>Bostadsort</i>	<i>Yrkesområde</i>
Gustav	1935	Pernå	Pernå	Företagare
Bo	1937	Pernå	Pernå	Service
Harald	1930	Pernå	Pernå	Lantbruk
Albert	1941	Pernå	Pernå	Lantbruk
Kalle	1956	Pernå	Pernå	Lantbruk
Ville	1974	Pernå	Pernå	Företagare

4.1.3 Etiska aspekter

Alla samtalsdeltagare är myndiga personer som har gett sitt samtycke till att spelas in och till att samtalen får användas i forskningssyfte. För att skydda samtalsdeltagarnas identitet har jag anonymiserat deras namn och nämner inte personernas yrken, endast den bransch inom vilken de arbetar. Jag har berättat att inspelningen gäller forskning i samtal och att jag kommer att transkribera (se kapitel 4.5) materialet och analysera det.

Eftersom mitt forskningsområde gäller östra Nyland har jag inte maskerat orternas namn där inspelningen sker eller samtalsdeltagarnas hemorter. Men när samtalsämnet tangerar personer och orter har jag maskerat namnbruket. Samtalet tangerar inte så känsliga ämnen att jag har varit tvungen att be om några specialtillstånd för att få använda materialet.

4.2 Metoddiskussion

Mitt perspektiv är induktivt och jag använder enbart kvalitativa metoder i analysen. Fokus ligger på kodväxling (se kapitel 4.2.3) mellan dialekt och standardvarietet och därför har jag först upprepade gånger lyssnat igenom materialet för att därefter kunna välja ut de sekvenser där kodväxling förekommer. Jag har grovtranskriberat stora delar av det totala materialet. Sekvenserna där kodväxling förekommer har jag transkriberat enligt de principer som jag redogör för i kapitel 4.3. Inspelningarna har alltid utgjort mitt primärmaterial och jag har därför ofta återvänt till dem under arbetets gång. En transkription är ändå nödvändig för analysen. Det exciperade och transkriberade materialet (parallellt med inspelningarna) har jag därefter närmast mig utan färdiga scheman eller modeller och låtit kategorierna växa fram efter hand.

4.2.1 Samtalsanalytiskt inspirerad diskursanalys

Den metod som jag har använt kallar jag *samtalsanalytiskt inspirerad diskursanalys*. Metoden baserar sig på Gumperz kontextualiseringsbegrepp (1982, 1992a, 1992b, se även kapitel 4.2.1), men jag har också inspirerats av pragmatisk diskursanalys (Lakoff 2000, Östman 1981, 1986, 1995).

Inom pragmatiken, ett forskningsfält som studerar kommunikativ interaktion med lingvistiskt syfte, används den tekniska termen *kontext* (Levinson 1983, Eastman 1995) för omständigheter kring själva talsituationen.

Förutom dessa metodologiska hjälpmedel utnyttjar jag de verktyg som samtalsanalys, interaktionell lingvistik (t.ex. Steensig 2000, Lindström 2008) och de senaste forskningsrönen inom interaktionell dialektologi (se kapitel 4.2.4) kan erbjuda. Min infallsvinkel är sociolingvistisk och de resultat jag når med hjälp av analyser på mikroplanet, dvs. diskurspartiklar, skratt, pauser o.s.v., speglas på ett makroplan mot de verktyg jag har skapat i kapitel 4 om östnyländsk identitet.

4.2.2 Gumperz kontekstualiseringsbegrepp

Gumperz (1972) och Lakoff (1972) har tidigt inriktat sig på analys av kommunikativ interaktion. De hävdade att kontexten inte är något statiskt och befintligt utan att den skapas under samtalsdeltagarnas interaktion. Gumperz perspektiv är vidare än principerna för CA där man främst ser till sekvensernas ordningsföljd. Den yttre kontexten som innefattar den kringliggande kulturen och sociala aspekter är väsentlig då man förklarar talarnas motivationer och avsikter (Gumperz 1992b:230).

Samtalsdeltagarna ger uttryck för sina avsikter genom kommunikativa signaler. Dessa signaler har betydelse för vilka slutsatser samtalsdeltagarna kan dra under det pågående samtalet. De här tolkningsförsöken sker på tre plan: *det perceptuella planet*, *det lokala sekvensplanet* och *det globala planet*. Gumperz visar att tolkningsprocessen är komplex och han utgår från att talaren har intentioner som ständigt uttolkas av åhörarna. Han understryker att alla inte använder kontekstualiseringstrategierna på samma sätt utan att de är bundna av en yttre samhällskontext (etnisk grupptillhörighet, socialgrupp, kön osv.) och eftersom det finns skillnader i hur samtalsdeltagare kommunicerar uppstår missförstånd (Gumperz 1992b).

Gumperz kanske viktigaste budskap med sitt resonemang är att vi ska vara medvetna om att alla inte drar samma slutsatser av ett yttrande och att en samtalsdeltagare kan ha intentioner som inte tolkas av lyssnaren så som talaren har avsett. Hur sådana missförstånd uppstår och vilka konsekvenser de får har bland andra Deborah Tannen (1984, 1989 [1986], 1989, 1990, 1995) undersökt.

4.2.3 Kodväxling

I min studie är förekomsten av fenomenet kodväxling en inkörsport till och därmed en förutsättning för hela analysen. Därför är min avsikt inte att ifrågasätta eller omdefiniera¹⁶ (se t.ex. Asif Agha 2007, Gafaranga 2007) fenomenets existens. Jag utvecklar inte heller min metodologiska diskussion till att omfatta språkkontakt i en vidare bemärkelse (jfr Thomason och Kaufman 1988:35, 212, Trudgill 2011) utan stöder mig på iakttagelser av kodväxling som gjorts av t.ex. Gumperz (1982:59), Auer (1998, 1999:312), Auer & Eastman 2010, Wei (1998:156,2005), Poplack, Wheeler & Westwood (1987:34f) samt flera forskare i Norden, t.ex. Saari 1989:200, Halmari (1997:16) och Lehti-Eklund (2002:131).

¹⁶ Vid LANCHART-centret i Köpenhamn utvecklar bl.a. Norman Jörgensen och Spindler Möller tillsammans med Asif Agha nya teorier kring språkväxling, s.k. ”polysprognings”.

Som term för fenomenet använder jag begreppet *kodväxling* (*code-switching*), växla kod. Termen avser växling mellan två språkvarieteter. Enligt Gumperz (1982:59) är kriteriet för att man ska kunna tala om kodväxling att grammatiska skillnader föreligger mellan två språkvarieteter. I min studie växlar samtalsdeltagarna mellan standardvarietet och dialekt. Det existerar grammatiska skillnader mellan olika dialekter, något som bl.a. Ivars (1996:30) har redogjort för. Saari (1989:197) konstaterar att också en växling mellan ”högspråk och dialekt” kan klassificeras som kodväxling utgående från de kriterier som Gumperz ger. Östnylänningarna (se kapitel 3) talar om sina dialekter som sina *språk*, och varje språk är per definition olika. Mitt val att fokusera ett språkligt byte mellan dialekt och standardvarietet och kalla det kodväxling är således motiverat.

Dock är orsaken till mitt val av fokus inte själva språkbytet i sig. Jag kan konstatera att något sker i interaktionen då samtalsdeltagarna byter från dialekt till standardvarietet. Det är dessa interaktiva reaktioner som visar att en växling av kod har ägt rum. Interaktionellt inriktade forskare föredrar att inte på förhand slå fast språken i samtal utan iakttä hur samtalsdeltagarna signalerar att de hanterar separata språkvarieteter (Auer 1999:312, Wei 2005, Auer & Eastman 2010). Jag kommer inte att ge detaljerade grammatiska beskrivningar av skillnader mellan dialekt och standardvarietet, utan koncentrerar mig på att lyfta fram och diskutera de språkliga val som ger sig till känna i utdragen från samtalen med hjälp av de metoder jag presenterar i kapitel 4.2.1 och 4.2.2.

Flerspråkighet i samtal uppmärksammades redan av Blom & Gumperz år 1972 under deras vistelse i det norska samhället Hemnesberget (1972:97–127), där de fann att människor bytte språk beroende på vem de pratade med men att språkbytet och var bundet till *vad de pratade om*. Samtalets miljö verkade också spela in. Man talade ofta dialekt när man var i sin dialektala miljö oberoende av ämnet. Men om man försökte få ungdomar, som var hemma på ferie men som studerade i Oslo eller Trondheim, att tala dialekt om ämnen som hade allmän eller allmännersk karaktär växlade de över till ett mer standardnära språk.

Utiifrån dessa iakttagelser utvecklade Gumperz begreppen *situational alternation* och *conversational alternation*, vilket innebär dels en situationsbunden språkalternering, där språket används inom olika domäner (se kapitel 2.4), dels alternering inom ett samtal där den språkliga kompetensen används som en resurs. Gumperz (1982:66) har också introducerat begreppen *we-code* och *they-code*. De som är införstådda med *vi-koden* uppfattar omedelbart då någon i samtalet övergår till *de-kod* (se kapitel 3).

Att man kodväxlar innebär således inte att man har bristande kunskaper i sitt modersmål (se Auer 1998:1–24), utan snarare att man har god insikt också i en annan

språkvarietet, både rent språkligt men också kulturellt, och därför kan uttrycka sig mera nyanserat. Det förutsätter dock att de som lyssnar är väl införstådda i koderna. Kodväxling kräver att man kan kommunicera på båda språken men också att man har förmågan att byta språk på ett lingvistiskt adekvat sätt och att man har ”känedom om kodbytets sociala funktioner”, sammanfattar Saari (1996:199). Hon påpekar att det dock är artigt att göra samtalsparten uppmärksam på att något oväntat följer, men det är inte alltid nödvändigt, eftersom bägge två (eller alla) behärskar båda språken.

En övergång från ett språk till ett annat kan ske på två sätt, antingen så att man markerar övergången eller så att man låter bli, och de två språken utan särskild ”flaggning” glider in i varandra. ”Flaggning”, eng. *flagged switch* respektive ”obehindrad eller mjuk övergång”, eng. *smooth switch* behandlas bl.a. av Poplack, Wheeler & Westwood (1987:34f.). Markeringar kan ta formen av en kommentar, en översättning, en partikel, men också av något annat som till exempel ett tveksamhetstecken (Saari 1989:200). I analysen observerar jag dessa markörer för kodväxling och diskuterar deras funktion.

4.3 Transkription

Att återge tal i skrift är vanskligt. Det vi hör tolkas och transformerar i våra sinnen och förvandlas till skriftspråksform som styrs av normerade regler. De samtal som jag transkriberat för min undersökning förs på en dialektal varietet av svenska och ska därför överföras till skrift på samma varietet. Problemet är att det inte finns en standardiserad norm att hålla sig till då man skriver på dialekt. När man skriver på dialekt blir man tvungen att från fall till fall välja mellan ”tillnärmning och avståndstagande”, hävdar Forsman (2012:98).

De råd för transkription som har utarbetats inom samtalsforskningen (CA) är mindre lämpliga att följa då man ska närma sig ett dialektalt material. Norrby (1996:83) drar upp riktlinjer för talspråksanpassad transkriptionen. Om man vill markera särskilda egenheter hos en talare kan man göra det, men ”naturligtvis bör man inte särskilt markera t.ex. ett bakre *r*-ljud eller tjockt *l*-ljud om det är normaluttalet hos personen ifråga”, understryker hon. Ett s.k. bakre *r*-ljud och ett tjockt *l*-ljud är dialektala drag i språket. Hon konstaterar också att man inledningsvis kan påpeka om någon av samtalsdeltagarna har ett från standardspråket genomgående avvikande uttal. ”Att transkribera som vanligt och utan att ge inledande upplysningar, ger givetvis intryck av att det som sägs överensstämmer med ett förväntat ’normaluttal’”, skriver hon vidare (1996:85).

Norrby utgår från standardspråket som norm medan jag utgår från dialekten som ”det normala”. Eftersom alla mina informanter har ett från standardspråket avvikande uttal kan jag inte följa Norrbys principer för att återge form- och uttalsvariationer. Jag kommer därför att följa den transkriptionsmodell som är utarbetad av Wiik och Östman (1983). Wiik och Östman redogör för problemen med att skriva på dialekt men understryker också att svårigheterna inte är oöverkomliga. De påpekar att de finlandssvenska dialekterna inte är totalt avvikande vare sig från varandra eller i jämförelse med högspråket¹⁷. För att förstå en text som är skriven på dialekt gäller det att tillägna sig de kunskaper som behövs, för ”dialekternas ljud- och böjningssystem samt syntaktiska system är regelbundna och överskådliga” (1983:191). Om ordförrådet utgör problem för en standardspråklig läsare kan man använda sig av ordförklaringar, tillägger de.

Wiik och Östman rekommenderar att vi håller oss till det vanliga alfabetet då vi återger dialekt. Jag har valt att följa deras rekommendation och utnyttjar därför inte specialtecken då jag återger dialekt. Specialtecknen står för interaktiva uttryck vilka jag beskriver i transkriptionsnyckeln nedan.

De distinktioner som förekommer i det standardiserade skriftspråket men inte i talad svenska har inte beaktats. *Sje-* ljudet och *tje-* ljudet har jag återgivit konsekvent; *sjiida* för ’skida’ och *tjööra* för ’köra’.

Kortstavighet är utmärkande för östra Nyland. Vokallängden upplevs som relevant för de dialekttalande. Jag har därför dubbelskrivit vokalerna för att skapa en distinktion mellan kort- och långstavighet. Konsonantlängd utmärks också med dubbelskrivning – *ck* skrivs *kk*. Både de primära och de sekundära diftongerna har markerats.

En transkription är nödvändig även om själva bandupptagningen utgör det primära materialet. Eftersom jag i mitt syfte bland annat ställer frågan vilka funktioner kodväxlingen har i samtalet är jag tvungen att transkribera så noggrant att en tolkning av samtalsdeltagarnas interaktiva strategier är möjlig. Transkriptionen är relativt detaljerad. Jag beaktar uttalsvarianter och skriver genomgående på den dialekt deltagarna talar. Uttalsvarianterna beaktas också då talaren kodväxlar till en annan varietet av svenska. Om talaren exempelvis i en narrativ sekvens säger ”glaassöögån” med överlång stavelse väljer jag att återge ordet som ovan.

Dialektala ord som kan vara svåra att förstå och lånord från finskan förklarar jag i fotnot. Röstförändringar återges i transkriptionerna, likaså skratt, harklingar, inandningar

¹⁷ Wiik och Östman har valt att använda termen högspråk där jag skriver standardvarietet.

m.m. Överlappande tal markeras, dock ofta endast där överlappningen börjar. Ibland har jag märkt ut var överlappningen slutar. Pauserna är markerade, men de är inte mätta vare sig med tidtagarur eller datorprogram. Jag utmärker kortpauser (.) och längre pauser (..).

Intonation och betoning har beaktats så att tydlig betoning stryks under. Stigande och fallande ton utmärks inte. En abrupt avslutad mening anges med - . I samtalen har namn på personer, och platser samt föreningar av etisk hänsyn ersatts med fiktiva namn (se Forsblom-Nyberg 1995). För övrigt när det gäller specialtecken och funktioner hänvisar jag till transkriptionsnyckeln nedan.

Dialekten utgör matrisen och återges med brödtext, medan kodväxlingen till en annan varietet (t.ex. Helsingforsvarietet eller skriftspråksnära uttal) markeras med fet stil.

Transkriptionsnyckel

=	ytranden hakas på varandra utan hörbar paus
[anger var en överlappning börjar
]	anger var en överlappning slutar
[[anger samtidigt inledda yttranden
(men)	transkriptionen osäker
(Stina)	talarens identitet osäker
(())	transkriberarens kommentar
<men >	långsammare tal
>men<	snabbare tal
(.hh)	inandning
.jo	ordet sägs på inandning
men	ordet sägs med skratt i rösten
+	legatouttal (mm+m)
-	anger plötsligt avbrott eller stamning (me-)
(.)	mikropaus under 0,5 sekunder
(..)	längre paus
@	förändring i rösten, dramatisering

5 Samspråksanalys

I det här kapitlet analyserar jag sekvenser ur samtalen mellan dels kvinnorna på symötet, dels männen i jaktlaget. Kategorierna har vuxit fram under arbetets gång och dispositionen antog först i slutskedet av analysen sin slutgiltiga form. Dispositionen avspeglar kodväxlingens komplexitet: presentationen går från en traditionell och relativt okomplicerad kodväxling till en alltmer komplex, med högre risktagning och grad av ambivalens. Kategoriseringarna utgör ett stöd för analysen och ger struktur åt diskussionen, eftersom det är möjligt att utläsa gemensamma interaktiva fenomen i respektive kategori. Men dessa fenomen är så komplexa till sin natur att en annan kategorisering också hade varit möjlig som utgångspunkt för analys och diskussion.

Indelningen i underkapitel rubriceras enligt de språkhandlingar som i huvudsak står i fokus i de sekvenser som ingår i respektive avsnitt, t.ex. citat, komplimanger och dramatiska berättelser. Samtalsämnet spelar också en roll i kategoriseringen, eftersom det speglar förhållandet mellan dialekt och standardvarietet och avslöjar språkliga domäner. Därför ges exempelvis skolan och kyrkan, kapitel 5.1, en egen rubrik då de företräder gamla maktcentra i samhället där standardspråket länge har utgjort den dominerande normen.

I kapitel 5.2 tar jag upp citat i samtal. Att lyfta in en annan kontext och en annan röst i sin egen utsaga utnyttjas frekvent i det mänskliga samtalet och utgör i regel inget problem för samtalsdeltagarna (Gafaranga 2007:165). Jag visar och analyserar citat där röster ur en standardvarietetskontext ingår i yttranden på dialekt. Följande kapitel, 5.3, presenterar sekvenser där samtalsdeltagarna utnyttjar skriftbilden i kodväxlingen.

Kapitel 5.4 tangerar det föregående kapitlet, men perspektivet är mera medvetet dramatiskt och samtalsdeltagarna utnyttjar bl.a. skönlitteraturen i samspråket med hjälp av citat. I kapitel 5.5 accentueras det teatraliska ytterligare då vi får ta del av dramatiserade scener och korta narrativer.

Kodväxlingen ökar i komplexitet och kräver allt mer lyhördhet och kompetens (social och språklig) av samtalsdeltagarna då samtalet tangerar yrkesroll och språk i kapitel 5.6 och i kapitel 5.7 behandlas socialt laddade ord. I de avslutande kapitlen, 5.8 och 5.9, konstruerar samtalsdeltagarna bl.a. en gemensam identitet och bemöter komplimanger. Rubriken på varje underkapitel består av ett utdrag ur en sekvens som ingår i respektive kapitel samt en förklarande fras (t.ex. *när de e skoolbaarnen* – maktens spår i språket). Utdraget ur sekvensen återges som den har transkriberats. Alla sekvenser är radnumrerade och

kodväxlingen är utmärkt med fet stil. Sekvenserna är numrerade och försedda med rubrik enligt samma principer som kapitelrubrikerna, rubriken utgör en del av samtalskontexten i sekvensen.

Jag närmar mig materialet med hjälp av samtalsanalytiskt inspirerad diskursanalys (se kapitel 4.2.1) och det verktyg för identitetsbeskrivning som jag skapade i kapitel 3. I analysen hänvisar jag till den diskussion jag förde om identitet i kapitel 3, och till allmänna teorier kring identitetsskapande, men jag lyfter inte in de östnyländska talarnas utsagor som behandlas i kapitel 3 i samspråksanalysen.

En konkret jämförelse mellan det som går att utläsa i kapitel 3, och de resultat som analysen i kapitel 5 ger presenteras i kapitel 6. I huvudsak stöder jag mig på den teori om identitet som behandlas i kapitel 3, men nya tankar dyker också upp som kräver en viss utvidgning av den teoretiska ramen (t.ex. Giddens [1991], 2007:128 och Schohamy, 2006:175). Jag motiverar utvidgningen med att fokus i kapitel 3 ligger på människans identitet, medan infallsvinkeln när det gäller samtalen är vidare.

Den samtalsanalytiskt inspirerade diskursanalysen (4.2.1) gör det möjligt för mig att röra mig dels på ett makroplan och placera in kommunikativa strategier i ett övergripande sammanhang (t.ex. samhällets maktstrukturer och hur de har påverkat den enskilda individens språkbruk), dels på ett mikroplan där jag exempelvis identifierar diskursmarkörer och beskriver vilken funktion de har i kommunikationen.

För att visa hur kodväxling (*code-switching*) kan ta sig uttryck presenterar jag ett exempel ur Gumperz *Discourse Strategies* (1982:30) där en svart student tar kontakt med sin universitetslärare inom hörhåll för studentens vänner. Diskussionen utspelar sig enligt följande *Could I talk to you for a minute? I'm gonna apply for a fellowship and I was wondering if I could get a recommendation?* [Skulle jag kunna få tala med dig en stund? Jag planerar att söka ett stipendium och jag undrar om jag kunde få ett rekommendationsbrev?] Läraren svarar: *OK. Come along to the office and tell me what you want to do.* [OK. Följ med till mitt rum och berätta för mig vad du vill göra.] Studenten vänder sig utom hörhåll för läraren till sina vänner och säger: *Ahma git me a gig!* [Jag ska fixa mig ett jobb!]

I sin analys konstaterar Gumperz att det finns en tydlig kontrast i hur studenten uttrycker sig i samspråk med läraren och då han vänder sig till sina vänner. Studentens sista yttrande innehåller ordet "ahma" som kan sägas stå för "jag ska" (jfr *I'm a-gonna*) och som är karakteristiskt för afroamerikansk engelska (eller AAVE=African American Vernacular English, som Gumperz kanske skulle ha uttryckt det senare). Studenten byter språk från

standardengelska till sin egen varietet. Men dessutom väljer han ordet *gig* för jobb, som har en bibetydelse av lågstatusjobb och ostadiga anställningsförhållanden. Varför han väljer ett sådant uttryck för att beskriva ett akademiskt stipendium förklarar Gumperz med att studenten vill visa inför sina vänner att han fortfarande känner sig solidarisk med dem som alltid har haft och fortfarande har låg status. Studenten visar detta med lingvistiska medel, lekfullhet och ironi.

Långt innan jag tog del av Gumperz beskrivning av kodväxling spelade jag in mina första samtal hos en grupp kvinnor som träffades på syjunta i Liljendal. Jag lade speciellt märke till en sekvens där en av kvinnorna, Anna, berättar om sitt nya arbete. Här sker också en växling av kod i samband med ordet ”jåbb”, och orsaken till kodväxlingen är även här att talaren vill solidarisera sig med den egna gruppen.

(1) TVÅ DAAGAR PÅ JÅBB
01 Anna: jo he va annårs jännä ju nää ja börja **här** (.) **på mitt @jåbb**@ eh
02 (hh) så [((SKRATT))
03 Många: [((SKRATTAR))
04 Anna: [@>**jåbb**<@
05 Många: [((SKRATTAR))

I motsats till exemplet i Gumperz (1982:30) väljer Anna ett högstatusord för att beskriva sin nyanställning. Hon kunde ha valt att säga ”arbet”, se nedan, men förställer i stället rösten och säger ”jåbb”. Det gemensamma skrattet som följer bekräftar gruppgemenskapen (Adelsvärd 1991:82). Exemplet visar att kreativiteten är stor och att det föreligger flera möjligheter då talare vill visa solidaritet med sin egen grupp. I exemplen ovan ser vi att samtalsdeltagarna valde olika strategier: studenten närmade sig vännernas språk (*we-code*) medan Lisa valde att uttrycka sig på ”de andras” varietet. Trots det signalerar Lisa också att hon solidariserar sig med den egna gruppen (*we-code*).

I kapitel 3 har jag introducerat och presenterat begreppet *tyst identitet* som kan identifieras då samtalsdeltagarna kommunicerar på en icke-uttalad nivå, där de vädjar till en gemensam språklig och kulturell bakgrund (se kapitel 3.1.1). Jag kan således tolka Lisas val av strategi som ett uttryck för denna tysta identitet i samspråk.

5.1 Skolan och kyrkan, traditionell makt

I det traditionella samhället före andra världskriget hade kyrkan och skolan en betydande makt över människorna och det språk de talade. Utvecklingen har gått mot en större frihet för den enskilda individen via det moderna samhället och fram till det som idag kallas senmodernitet. ”I dag ska i princip alla samhällsmedlemmar ha rätt att delta i offentliga diskussioner; ingen ska i utgångsläget ha större möjligheter (dvs. ”makt”) att påverka än andra”, hävdar Östman (2011:357). Han visar i sin artikel hur populärmusik på dialekt avspeglar samhället i tiden. Vi har gått från traditionella dialektala texter, mot dialektutjämning till texter där den egna dialekten får fritt spelrum och uttrycker den individuella identiteten. Att uttrycka sin individuella identitet genom dialekten är dock en mycket sentida företeelse och handlar också om hur ungdomen bryter sig loss från en äldre föräldrageneration.

Ändå kan man se hur kyrkans och skolans ”gamla” makt fortfarande präglar samtal i östra Nyland (se även kapitel 3.1.1). Orsaken kan vara att nya strömningar tar tid på sig att nå alla orter utanför de stora moderna tätorterna. Enligt Giddens ([1991], 2007:128) har de gamla maktutövarna (bland annat kyrkan och skolan) visserligen förlorat sin faktiska makt, men fortfarande styrs språket av djupt liggande traditioner och kulturella koder. Shohamy (2006:175) beskriver språklig maktutövning med hjälp av begreppet *mekanismer*. Begreppet är i det närmaste synonymt med Giddens *traditioner* och *kulturella koder*.

Dessa mekanismer, språkliga koder eller uttryck för traditioner, utgör system som reproducerar sig i handlingar eller i tankemönster. Fenomenet är internationellt och har iakttagits och undersökts också av bl.a. Fishman (1972) som beskriver språklig variation utgående från begreppet domän (se kapitel 2.4.1). Han nämner också Schmidt-Rohr (1963) som delade in den språkliga verkligheten i nio domäner: familjen, lekplatsen och gatan, skolan, kyrkan, litteraturen, pressen, militären, rättsväsendet och den administrativa statsmakten.

Skolan har fortfarande en betydande roll som språklig påverkare. Historiskt sett var en av skolans viktigaste uppgifter att lära ut högspråket till dem som hade dialekt som modersmål (se bl.a. Bergroth 1917, Dahlstedt 1974, Loman 1981, Andersson 1989). Tanken var god men skolans språksyn kom att prägla människor i generationer och ännu idag kan häftiga debatter kring dialekternas berättigande i skolmiljön blossa upp (jfr utsagor i kapitel 3.1.1).

5.1.1 när de e skoolbaarnen – maktens spår i språket

(1) NÄÄR DE E SKOOLBAARNEN

Kodväxlingen ovan ger inte upphov till någon reaktion hos de övriga i gruppen. Det är som om Lisa skulle komma av sig på rad 7 då hon yttrar *skoolbaarnen* i bestämd form. Syntaktiskt förväntar man sig en bisats, men i stället övergår hon till att tala om att det inte var så mycket föräldrar på själva festen, de kom bara dit för att avhämta sina barn. Ett lugnt tempo kännetecknar hela den här sekvensen. Även om Veras replik sammanfaller med Lisas

110

på rad 8, har alla kunnat höra vad båda säger, att *skoolbaarnen* har uppträtt i skolan och att de här barnen kallas *båån* då de kommer hem.

Skolan är en domän där dialekterna inte har getts stort utrymme i positiv bemärkelse. Loman ([1981] 1998:173) redogör för förhållandena i Finland och då speciellt i Österbotten där läraren i princip talar högspråk på lektioner i skolan, men privat övergår till dialekt. Österbotten utgjorde i synnerhet tidigare ett homogent jordbrukssamhälle där man också i mer offentliga sammanhang ”fick”, och fortfarande ”får”, tala dialekt. I östra Nyland har situationen varit en annan både socialt och historiskt. (Se kapitel 2.1 och 3.1.1.) Argumenten för att barnen skulle lära sig *högspråk* i skolan tog sig inte sällan under 1900-talet rent av militanta uttryck. Lektorn vid folkskolseminariet i Gamlakarleby gav ut en liten pedagogisk handledning som hette ”Dialektegenheter och sättet att motarbeta dem” (Loman [1981] 1998:172) Eftersom skolan har berört snart sagt alla individer har den otvivelaktigt inverkat på attityder, identitetsuppfattning och språkbruk.

När John J. Gumperz och Jan-Petter Blom utförde sin fältundersökning i Hemnesberget i Norge (1972:96–127), kunde de iaktta hur studenter som var födda i Hemnesberget, men som studerade på annan ort, övergick till att tala standardspråk när de samtalade om studierna med varandra. Detta skedde också då de var på hemmaplan.

I sekvensen ovan kan vi se hur Lisa övergår till att tala om *skoolbaarn* medan Vera enbart utsträcker sig till att förändra pronomenet från *he* till *de* och bibehålla begreppet *båån*, rad 8. Och skolan som mekanism har utövat sådan makt att ingen kommenterar kodväxlingen. I skolan är det självklart att man är ett *barn*, medan man får vara ett *båån* där hemma.

I följande sekvens (2) berättar Anna att hon har börjat släktforska, eller sysslar med sitt *slektfårskarstudeerande*, som hon uttrycker sig. Studier tillhör utbildningsdomänen och språket förväntas vara standardvarietet.

(2) JA HAR SÅ BRÅÅTT ME METT SLEKTFÅRSKARSTUDEERANDE

- 01 Anna: ja har så bråått me mett slektfårskarstudeerade
02 Pia: ti viket århundrande ha du kâmi nu
03 PARALLELL DISKUSSION
04 Anna: va
05 Pia: ti viket århundrande ha du kâmi
06 Anna: ja ha noo liksâm fari tjööri raakt tii sâi första e
07 täär sjuttånhundraåtti att ja veit deras
08 allas [dödsorsakar å däär e ein sâi ein uta vâår
09 föörfeedär sâi han han drånkna [nittifyyra [å då
11 Pia: [jo

12 Vera: [he
 13 beretta du joo
 14 Anna: beretta ja å ja veet no å va han doo åå de första men
 15 nu va ja ju nu beinar ja ju ut liksåm nu hållär ja
 16 opa ennu me dehäär alla Kurres **syskån å allas syskåns**
 17 **baarn å baarnbaarn** [at nu fikk ja Vinbergs Pelles
 18 Pia: [jåå
 19 Anna: alla uppjiftär i lördas å så ha ja fått uta
 20 Lisse å Margit å [ja har myky såm fatas ennu

Anna redogör på dialekt för hur långt hon har kommit i sitt arbete med beskrivningar som att hon har *tjööri raakt tii såm första e täär sjuttånhundraåtti*, hon ”kör” rakt genom århundradena. Hennes sätt att beskriva aktiviteten är humoristiskt och lättsamt, hon vill inte göra sig märkvärdig, men när hon närmar sig det som hon håller på med just nu börjar hon tveka inför formuleringarna (14 till 17) *men nu va ja ju nu beinar ja ju ut liksåm nu hållär ja opa ennu me dehäär*-. Hon blir allvarligare, tempot blir långsammare och hon växlar kod till standardvarietet när hon beskriver Kurres syskon och *alla syskåns baarn å baarnbaarn* (16, 17). Uttalet av *syskån* sammanfaller på dialekt och standardspråk, men som jag tidigare nämnt gör *baarn* det inte.

Kodväxlingen ger inte upphov till något spänningsmoment i interaktionen. Anna har läst i kyrkböckerna – ytterligare en domän där standardvarietet är förhärskande. Varken kyrkan eller skolan för med sig känsla av att vara tvungen att befästa gruppens identitet. Man konstaterar endast faktum: Anna väljer att säga *baarn* och *baarnbarn* och Pia uppbackar¹⁹ med ett neutralt konstaterande *jåå*.

Vilken är då kodväxlingens funktion i ett sådant yttrande? Kanske enbart att ge en signal till de övriga att man är medveten om att det här är områden där standardspråket är allenarådande. Kodväxlingen kan också vara ett uttryck för att mekanismerna skola (dvs. utbildning) och kyrka (en offentlig inrättning) håller ett mentalt grepp om talaren, som instinktivt byter kod redan när hon/han närmar sig nämnda domän.

Det första man lär sig i skolan är att *leesa* och *skriiva*. Ordet skriva sammanfaller i uttal på dialekt och standardvarietet, men *leesa* låter annorlunda på östnyländsk dialekt *lesa/les*, med kortstavigt uttal och villkorlig apokope (bortfall av ändelse). Det är inte svårt att föreställa sig hur den som vet att företeelsen heter *lesa/les* uppfattar lärarens uppmaning ”nu ska vi leesa”. Det låter roligt, men knappast har någon vågat skratta.

¹⁹ En *uppbackning* tillhör diskurspartiklarna och förekommer i sekvenser där lyssnaren inte har för avsikt att ta turen utan enbart visar uppmärksamhet (Green-Vänttinen 2001:56).

När Rut och Pia har fått tag på en bok under symötet blir de så försjunkna i den att det överraskar dem själva.

(3) INT SKU VI SIT Å **LEESA**

01 Rut: nu börja vi rikit å les bookin
02 Lisa: jåo
03 Anna: nå int e he biibelstuudiär [tehäär
04 Vera: [tu e i byyin nu jo
05 Pia: nää men ja hitta
06 Många: (skrattar)
07 Anna: vi ska **praata int sku vi sit å [leesa** häär nu
08 Pia: [nä
09 Vera: vi ska **umgåås**

Rut utbrister *nu börja vi rikit å les bookin* och Lisa instämmer, varmed Anna skämtsamt påpekar att det här inte handlar om några *biibelstuudiär*. Och Vera faller in med en kommentar om att man inte ska läsa när man går på visit, *e i byyin*. Pia börjar försvara sig och många skrattar eftersom de här tillrättavisningarna är ett uttryck för humor och inte allvarligt avsedd irritation. Men en gnutta allvar kan man ändå skönja i Annas klargörande replik *vi ska praata int sku vi sit å leesa häär nu*. Hon drar upp ramarna för umgänget och i det ingår inte *leesandet* som ett element.

Uttalet är standardspråkligt, men inte Helsingforsdialektalt eftersom hon inte fördubblar *s*-ljudet (Reuter 1973:216). Den här kodväxlingen hör skolan till, inte det sociala mötet mellan ”fint” och ”mindre fint”. Därför är kodväxlingen inte heller laddad eller ansiktshotande. I skolan säger man *leesa*, men här läser man inte, här talar (kortstavigt uttal) man. Annas uppmaning *vi ska praata* ingår också i kodväxlingen; i skolan *praatar* man, man *talar int*. Veras förtydligande kan därför ses som att hon tar avstånd från det standardspråkliga *taala* och föreslår att man ska *umgåås* i stället. Ordet *umgåås* förekommer både i standardspråket och i östnyländska dialekter (telefonsamtal med Sandra Petas 23.11.2011). Men yttrandet kan också tolkas som ett humoristiskt sätt att avsluta diskussionen.

5.1.2 *nå int e he biibelstuudiär tehäär* – diskussion kring identitet och makt

Sociologen Anthony Giddens beskriver hur den moderna människans vardagsliv alltmer styrs av traditioner och djupt rotade kulturella koder än av påbud och normer från administrativa centra. Han hävdar att synlig och markant övervakning har övergått till att bli en osynlig och dold maktutövning, och att det numera är svårt att lokalisera makten (1991, 2007:128). Det är

möjligt att utgående från Giddens resonemang se de gamla institutionerna, skolan och kyrkan, som gamla maktcentra vars direkta makt har upphört att gälla men vars kvardröjande makt trots allt lever kvar som djupt rotade kulturella koder och att detta kan synliggöras i språket.

Teoretiskt sett borde den senmoderna människan inte längre låta sig förtryckas språkligt av maktutövare som kyrkan och skolan, hävdar Östman (2011:357), men han konstaterar att det dock är möjligt att situationen ser annorlunda ut i mera avlägsna byar. Eftersom kyrkans och skolans maktutövning har upphört och inte längre kopplas till ett ansikte, uppfattas den inte som något hotfullt längre. Den utgör snarare en del av den egna identiteten.

När Lisa i sin replik (**NÄÄR DE E SKOOLBAARNEN**) närmar sig skolans domäner i sin beskrivning av festen i byn, kodväxlar hon till standardvarietet, *skoolbaarnen*.

07 Lisa: joo nå de [e ju ett sett ti fåå fålk **näär de e skoolbaarnen**
08 Vera: [näär **de e** bäär

Samtidigt har Vera hakat på med samma tankegång, men hon väljer det dialektala begreppet *bäär*. Vi kan inte veta den sanna orsaken till att så sker, men en möjlig tolkning är att Lisa i kontexten ser på barnen som barn i skolan; *skoolbaarn* medan Vera ser dem som ungarna i byn; *bäärnen*.

Anna ger en skämtsam tillrättavisning i **INT SKU VI SIT Å LEESA**, och övergår till standardvarietet när hon uppmanar sina gäster (hon är värdinna) att *praata* och inte *leesa*.

07 Anna: vi ska **praata int sku vi sit å [leesa** häär nu
08 Pia: [nä
09 Vera: vi ska **umgääs**

Lisa och Anna skulle utifrån Giddens resonemang, ge uttryck för en djupt rotad kulturell kod, myntad av en gammal maktmekanism. Maktmekanismen lever kvar i samhällen med traditionella värderingar, också sedan institutionen som utövade makt har förlorat sin ställning (jfr. kapitel 3.1.1).

I sekvensen **JA HAR SÅ BRÄÅTT ME METT SLEKTFÅRSKARSTUDEERANDE** är Anna forskare och studerande, en identitet som traditionellt kopplas samman med ett standardiserat språkval. Dessutom utgörs hennes material av gamla kyrkböcker.

12 Vera: [he
 13 beretta du joo
 14 Anna: beretta ja å ja veet no å va han doo åå de första men
 15 nu va ja ju nu beinar ja ju ut liksåm nu hållär ja
 16 opa ennu me dehäär alla Kurres **syskån å allas syskåns**
 17 **baarn å baarnbaarn** [at nu fikk ja Vinbergs Pelles

Anna tvekar då hon ska beskriva var hon just nu befinner sig i sin forskning. Eftersom hon forskar med hjälp av gamla kyrkböcker utgör de en del av kontexten, och en rimlig tolkning kan då vara att hon väljer en språkvarietet som är lämplig i sammanhanget. Det skrivna ordet representerar i de flesta fall standardspråket. Då skulle Annas val av varietet basera sig på samma faktorer som i sekvensen ovan, men mekanismerna skulle utöver skolan vara kyrkan och det skrivna ordet med den makt de mekanismerna utövar. Dock utgör ingen av dessa maktfaktorer längre ett hot mot gemenskapen i gruppen när samtalsdeltagarna språkligt närmar sig dem.

5.1.3 Sammanfattning och diskussion

Det avspeglas i samspråket då samtalsdeltagarna mentalt närmar sig en maktdomän. Maktens gamla fläktar lägger sordin på samtalet och gör tempot långsammare. Samtalsdeltagarna växlar kod från dialekt till en standardspråklig, skriftnära varietet. Kodväxlingen utgör dock inget hot och därför uteblir de glada gemensamma skratten som kännetecknar ett samtal där känslan av gemenskap antingen är i fara eller starkt aktiverad. Skrattet behövs inte för att befästa gemenskapen, rädda ansikten eller lösa upp kriser. Uppackningarna fungerar enbart som kvitteringar att man lyssnar och växlingen av kod utmanar inte vi-känslan (*we-code*).

Att traditionerna är djupt rotade och i det närmaste uppfattas som självklara naturlagar omöjliga att rubba, bevisar det faktum att kodväxlingen inte skapar en kris i interaktionen. Det är som om växlingen av kod utgjorde en del av den egna identiteten.

Om dessa språkliga uttryck bevisar en försenad senmodernism i byarna på landsbygden, eller ett djupt accepterande av traditioner (se även kapitel 3.3 om konstruerad identitet), är svårt att avgöra. Östman (2011:357) konstaterar t.ex. att allt fler artister i Svenskfinland överger engelskan och standardfinlandssvenskan för att i stället sjunga på sin egen dialekt. Om vi kan vänta oss en språklig frigörelse gentemot skolspråket och kyrkans språk får framtiden utvisa.

5.2 Citat som risk och resurs

I det här kapitlet visar jag med fyra exempel hur samtalsdeltagarna utnyttjar citatet, eller direkt anföring, som en resurs i samspråk men hur citat också kan förorsaka kris i kommunikationen. Voloshinov (1973) diskuterar relationen mellan citatets återgivning och själva citatet. Anföring är sällan en exakt upprepning av det som har sagts, vilket även bl.a. Tannen har uppmärksammat (1989b). Citat kan bestå av egna (tidigare utsagda) och andras yttranden men kan också utgöra icke-verbal återgivning av något som har skett: miner, gester eller handlingar och reaktioner.

Genom att förstålla rösten kan en samtalsdeltagare signalera att det som sägs ske tolkas som en annan persons röst. Effekten blir en mera dramatisk framställning. På det här sättet kan en samtalsdeltagare spela flera roller och göra framställningen mera levande (Norrby 1996:195). Man kan också citera sig själv genom att återge det som man tidigare har sagt i en ny kontext. Bl.a. Goffman (1981:144–145) har gjort upp ett schema över citatets struktur: en *animator*, den som talar, en *author*, den som står bakom utformningen av återgivningen och en *principal* som är ansvarig för det som yttras. I vardagliga samtal sammanfaller ofta animator med author.

Eftersom bruket av citat och direkt anföring är en beprövad och frekvent kommunikativ strategi för att skapa en utvidgad kontext i samtal, innebär de sällan något problem (Gafaranga 2007:165), utan kan ses som en resurs (Clark & Gerrig 1990). Citat är dock inte alltid problemfria. Jag presenterar tre exempel där citat fungerar som en resurs (4, 5 och 6), för att stärka den egna identiteten och ett exempel på citat (7) som visar hur en främmande social kontext möts med misstro i den egna gruppen.

I de exempel där citaten fungerar som resurs utnyttjar samtalsdeltagarna de möjligheter citatet ger för att ge färg och liv åt berättelsen.

5.2.1 *ää de hääir siir ju braa uut* – tre identitetsstärkande citat

Anna har börjat på sitt nya arbete i en affär och är ovan vid att hantera pengar och ge rätt summa tillbaka till kunden. Hon berättar för sina vänner i syjuntan om en kund som var tvungen korrigera henne i affären. Det handlar om tiden då Finland håller på att övergå från myntenheten mark till euro.

(4) JA FIKK NOO LIITE KÅRTSLUUTNING

01 Anna: ja tenkt no att ja väägar int far dii ti (namn) i januaari ja
02 tå sām e sirkuleerar mark å eurå så tåntå sām ja e täär va ju
03 ein kund siist så han fick sejja sen e blir noo femtifem mark
04 gee [tibaaka
05 Många: [((SKRATT))
06 Anna: ja sa ja fikk noo **lite kortslutning** at int visst ja va ja sku
07 jee-
08 Vera: nähkö
09 Många [((SKRATT))
10 Anna: [SIDU EIN TÅNT FRÅÅN LAANDE KÅMMÅR hi å staar ein daa
11 i butiikin [he e noo någå heelt-
12 Många: [((SKRATT))

Då Anna citerar kunden (3) skiftar hon inte till standardvarietet. Först på rad 6, då hon citerar sig själv, växlar hon kod och säger att hon fick *lite kortslutning*. Ordet "kortslutning" återfinns i *SAOL* (1999:446) och hör till det svenska standardordförrådet. På dialekt kunde Anna ha sagt exempelvis: "ja blei råddå". Annas yttrande där hon citerar sig själv på standarvarietet ger upphov till ett gemensamt skratt (9). Veras kvittering *nähkö* (8) fungerar som en humoristisk, ironisk markör och kan också förklara skrattet som infaller omedelbart efteråt. Vera och Anna samspelar, vilket är kännetecknande för det som Norrby (1996:191–193) kallar *närhets- och engagemangsstilen* i samtal. Anna förstärker vi-känslan genom att återge en egen personligt upplevd berättelse där hon citerar sig själv för att åstadkomma autenticitet. Hon använder direkt anföring, vilket är vanligt i kvinnors berättelser som dramatiserande drag (Adelswärd 1999:109). Kvinnor har också en förkärlek för ironi, hävdar Adelswärd, och vi kan se att Vera utnyttjar ironins möjligheter då hon yttrar sitt *nähkö* (8). Green-Vänttinen konstaterar att vi får varianten "nähkö" och "nehe" genom medialt inskott av konsonanten *h*. "Det nekande svarsordet *nej* med dess olika varianter är en vanlig uppbackning då talarens yttrande *innehåller* någonting negerat" säger Green-Vänttinen (2001:122). Jag tolkar Veras *nähkö* som en stödjande kommentar. (För en presentation av uppbackningar i östnyländsk dialekt, se Palmén 2008:145–156.)

Anna beskriver sig (10, 11) som *EIN TÅNT FRÅÅN LAANDE* med förhöjd röststyrka. Enligt *FOreg* är *tont* ett okvädesord till och om en enfaldig'. Hon höjer rösten då hon förstärker den egna lantliga och dumma (*tånt*) identiteten. För att skapa en engagerad och livfull framställning är det vanligt att förutom verbala citat använda sig av variation i röststyrkan, förändring av röstkvaliteten (röstförställning) och ljudillustrationer (Norrby 1996:195). Hennes självvironiska beskrivning åtföljs av ett gemensamt skratt (12).

Sekvensen där Anna återberättar situationen i affären kan ses som dramatisk, där hon utnyttjar citatet som en av flera strategier för att skapa autenticitet. I sekvensen sammanfaller animator, author och principal. Citat är sällan ordagranna i vardagligt samtal (Londen 1991, Kotsinas 1994, Anward 2007:188). Då någon citerar sig själv eller någon annan är avsikten inte att exakt återge ett förflutet skeende, utan att skapa effekt i det samtal som pågår. Anna väljer att återge sitt yttrande på standardvarietet, som är hennes arbetsspråk i affären i staden (Lovisa).

I följande exempel ABSÅLUUT INGENTING, har Lisa besökt ögonläkaren i en närliggande stad (Borgå), och återger besöket för syjuntan.

(5) ABSÅLUUT INGENTING

01 Lisa: när ja käämmär heim så bruukar ja taa åå me glasöögåna
 02 [då e ja ju nestan blind [så ja siir ju ingiting (.) men nu
 03 Många: ((SKRATTAR)) ((SKRATTAR))
 04 Lisa: när ja va t- ti öögånleekarn så så saa hon att **nå du gåår**
 05 **ju vel me glaasöögåna påå hela tiiden** ja saa nej ja taar noo bårt
 06 dām (.) när ja käämmär hem (.) hh @ **jör du så** men du kan ju int
 07 sii absåluut ingenting @ ((SKRATTAR)) sa hon
 08 Många: ((SKRATTAR))
 09 Vera: [ajjaha sa hon (ohb) har så dååli syn
 10 Lisa: (ohb) men att kansje de e liika braa att man int siir så myky
 11 saa hon hemma
 12 Många: ((SKRATTAR))

Eftersom läkaren tillhör en yrkeskategori som av tradition stått som klassisk symbol för normspråket i samhället, i synnerhet ur ett landsbygdsperspektiv, kan man anta att Lisa har talat standardvarietet hos läkaren. Lisa är inte konsekvent i sitt citat, hon låter läkaren tala både standardvarietet och dialekt. Hon berättar i högt tempo och växlar ofta kod mellan varieteterna.

Hon inleder ordet *glaas* (5) med utdraget *a*-ljud och spetsigt *s*-ljud, vilket kännetecknar Helsingforsvarietet (Reuter 173:215), för att sedan övergå till *öögåna*, i stället för ”ögonen”. Lisa återger dialogen mellan sig själv och läkaren i sin helhet. I nästa återgivna replik talar hon standardvarietet och säger *hem* i stället för ”heim” (6). Och läkaren replikerar (Lisa förställer rösten): *jör du så men du kan ju int sii absåluut ingenting* (6, 7). Man kan anta att läkaren i verkligheten har uttalat *jör* med förlängd vokal, och inte kortstavigt som Lisa citerar. Troligt är också att läkaren i talögonblicket har sagt ”inte se” i stället för *int sii* (6, 7), så som Lisa väljer att återge yttrandet.

Lisa väljer att betona frasen *absåluut ingenting* (7) för att sedan övergå till sin egen språkvarietet också då hon fortsätter att citera läkaren, förutom i det sista ordet i citatet,

hemma (12). I östnyländska dialekter gör man inte skillnad på befintlighet och riktning (se kapitel 2.3), därför skulle Lisa ha sagt ”hem” eller ”heim” på dialekt, inte *hemma*.

Jag tolkar Lisas berättarteknik som att hon utnyttjar citatets möjligheter för att ge en *illusion* av den språkliga verklighet som hon återger. På samma sätt som författaren använder dialektmarkörer för att ge en illusion av språket i en roman, använder Lisa markörer för standardvarietet för att beskriva den språkliga situationen. Hon växlar kod mellan dialekt och standard och betonar de språkliga drag som uppvisar en tydlig skillnad mellan varieteterna: *glaas, absåluut* och *hemma*.

Nästa exempel på citat där kodväxling utnyttjas som en resurs, SIIR BRAA UUT, återger en sekvens från jaktlagets diskussioner i slakthuset. Bror, Gustav och Albert sitter och pratar om hur veterinären, djurläkaren, som det heter på landet, en gång kom för att kontrollera jaktlagets verksamhet.

(6) ÅÅÅ DE HÄÄR SIIR JU BRAA UUT

01 Bror: han ((SKRATT)) han djurleekarn han ((SMÅLL)) han luurar int
02 heller han på dom där keikkåna (ohb)
03 Gustav: [nä
04 Bror: nää (.) han jikk såhäär ((SKRAPANDE LJUD AV STEG)) @ ååå de
05 häär siir(.) de häär siir ju braa uut @ (.) så jikk han uut ett
06 stempeln å ett såndänt blåkk å så börja han-
07 Albert:han visst ju eh- vem såm hadd laga de-

När Bror ska beskriva djurläkares besök i slakthuset reser stiger han upp (det hörs i inspelningen eftersom han stöter till stolen) för att visa hur djurläkaren rörde sig i rummet. Han *jikk såhäär* (4), säger Bror, och så förändrar han rösten och citerar djurläkarens replik. *ååå de häär siir (.) de häär siir ju braa uut* (4, 5). Bror skapar en illusion av standardvarietet genom att markera drag som ligger långt från det dialektala. Han förställer rösten i ett nasalt läge och säger *ååå* med stark betoning. Utgående från mina egna empiriska undersökningar i östra Nyland har jag kunnat konstatera att interjektionen *åh* inte är frekvent förekommande hos män som talar en östnyländsk dialekt. Min tolkning får stöd i Brors sätt att uttala ordet i ett högre, ”kvinnligt” tonläge med tydlig betoning.

Bror agerar dessutom fysiskt: han går över golvet med hasande steg för att ge en bild av djurläkaren. Alla i rummet vet hur djurläkaren ser ut, talar och rör sig och det förstärker den komiska effekten. Bror signalerar både verbalt och icke-verbalt att djurläkaren inte hör till ”oss”, jfr Gumperz (1982:66) *we-code* och *they-code*. Det kan handla om ett språkligt avstånd, men också om ett socialt avstånd, och ytterligare, i det här sammanhanget, ett

avstånd till djurläkaren som representerar en myndighet och som kommer för att utöva kontroll.

Ivars (1996:159) hävdar att det traditionella sociolingvistiska mönstret är att kvinnor har en benägenhet att tala riksspråk i högre grad än män. Det skulle innebära att kvinnor således också innehar större skicklighet att växla mellan dialekt och standardvarietet. Jämför vi Lisas strategi att ge en illusion av standardvarietet med Brors att alternera mellan standardvarietet och dialekt, *de hääär siir* (.) *de hääär siir*, har vi två valmöjligheter: 1) Bror låter medvetet bli att återge djurläkaren så som han lät i verkligheten 2) Bror har inte den kompetens som krävs för att klara av en sådan tydligt avgränsad kodväxling. Jag tolkar både Lisas och Brors yttranden som illusionsskapande kodväxlingssekvenser i dramatiserade berättelser där de drar nytta av sin kompetens i två varieteter, dialekt och standardspråk.

5.2.2 *så saa hon att* – citatmarkörer

Innan jag presenterar analysen kring uttryck för identitet, ska vi kort se på citatmarkörer. Henricson ställer den direkta frågan ”Är *att* en citatmarkör?” (2010:112–122) och konstaterar i sin studie att det i finlandssvenskan (talat språk) är vanligt att ett citat markeras med *att*, medan det i sverigesvenskan inte är det, men att konstruktionen också förekommer där. Hennes iakttagelser stöds av bl.a. Lehti-Eklund (2001). Subjunktionen *att* har en syntaktiskt underordnande funktion i skrift (SAG 2:733–741), men i tal är funktionen snarare samordnande konstaterar Lindström & Londen (2008).

Att förekommer i samtal på finlandssvenska både i kombination med verb eller i verblös form som citatmarkör (Henricson 2010:118). I sekvenserna i samtalen mellan kvinnorna i symötet följande exempel:

(4) JA FIKK NOO LIITE KÅRTSLUUTNING

05 Många: [((SKRATT))
06 Anna: ja sa ja fikk noo **lite kortslutning** at int visst ja va ja sku
07 jee-
08 Vera: nähä
09 Många [((SKRATT))

Exempel 4 visas att Anna konstruerar citatet inledningsvis utan *att* men med ett inskjutet *at* mellan två citat. Anna inleder sitt citat *ja sa ja fikk* utan citatmarkör, men efter kodbytet skjuter hon in ett *at* innan hon fortsätter citatet *at int visst ja va ja sku jee*. Henricson

(2010:115) konstaterar att *säga* är ett verb som är ”mycket starkt förknippat med *att*”, och att konstruktionen kännetecknar finlandssvenskt talspråk (bland ungdomar i synnerhet). Vi kan dock se att Anna inte konstruerar sitt citat med hjälp av *att* utan går direkt till subjektet efter *sade* (*sa*). Henricson påpekar också att *att* kan avgränsa yttranden i citatkedjor, vilket vi kan se i yttrandet ovan, då Anna fortsätter sitt citat på dialekt och säger *at int visst ja*.

Den första delen av Annas citat är en utsaga, där hon återger sitt eget yttrande. Hon har talat standardvarietet, byter därför kod och konstruerar citatet skriftenligt. Man kan skriva ut citatet som en direkt anföring enligt skriftnormen: Jag sade: ”Jag fick nog litet kortslutning”.

Följande led är ett tankeled, där Anna återger sina egna tankar. Hon byter inte kod eftersom hon har ”tänkt på dialekt”, och nu inleder hon citatet med ett *at*. Det är i enlighet med vad finlandssvenska talare har för vana att göra då de konstruerar citat i kombination med *sade* (Henricson 2010:115). Då Anna talar dialekt följer hon den finlandssvenska principen för citat. En tolkning för att förklara det uteblivna *att*:et i yttrandet, *ja sa ja fikk noo lite kortslutning*, kan vara att Anna påverkas av kodväxlingen till standardvarietet och därför uttrycker sig på ett skriftnära språk.

(5) ABSÅLUUT INGENTING

03 Många: [(SKRATTAR)] [((SKRATTAR))]
 04 Lisa: när ja va t- ti öögånleekarn så så saa hon att **nå du går**
 05 **ju vel me glaas**öögåna **påå hela tiiden** ja saa nej ja taar noo bårt
 06 dām (.) när ja kåmmär hem (.) hh @ **jör du så** men du kan ju int
 07 sii absåluut ingenting @ [((SKRATTAR)) sa hon

Lisa ger i exempel 5 prov på en utpräglad finlandssvensk *säga & att* konstruktion, *så så saa hon att*. Exemplet är ett s.k. *expanderande led* där *så så* fungerar som en utbyggnad och *hon* som en precisering. Henricsons material uppvisar en motsvarande konstruktion, *så frågar man att* (2010:117).

Lisa fortsätter att återge dialogen mellan sig själv och läkaren och citerar sitt eget yttrande: *ja saa nej ja taar noo bårt dām (.) när ja kåmmär hem*. Hon konstruerar inte citatet med hjälp av *att* utan följer en skriftspråksnorm för direkt anföring: Jag sade: ”Nej, jag tar nog bort dem när jag kommer hem.” Konstruktionen är den samma som hos Anna ovan i exempel 4: Jag sade: ”Jag fick nog litet kortslutning”. Trots att det enda ord som avviker från dialekten i Lisas yttrande är *hem* (*heim*), ger Lisa ändå en illusion (se ovan) av att hon har

talat standardvarietet med läkaren och vi kan därför slå fast att också hon närmar sig skriftspråket då hon konstruerar citat i tal där kodväxling till standardvarietet ingår.

En ytlig analys av *att* som citatmarkör i sekvenser där kodväxling ingår ger vid handen att dialekttalare följer det finlandssvenska mönstret för strukturer, men att själva kodväxlingen kan resultera i att man överger den gängse talspråkliga strukturen och närmar sig skriftspråkets struktur för direkt anföring. Ett extra *att* (*at*) i slutet av utbyggda strukturer & citat är också värt en mera omfattande analys.

5.2.3 *dåm däär nippärtippåna* – stereotypa konstruktioner

Följande sekvens handlar om hur Harald, som är en äldre och erfaren jägare, uppmanar de yngre männen i jaktlaget, Kalle och Ville, att se upp för ryttare i skogen och be dem hålla sig borta då det är älgjaktstider. Männen har träffat på några unga flickor, men de vet inte vem de är och varifrån de kommer. De är således inte flickor från den egna byn. Männen samspråkar om vem flickorna kunde vara:

(7) HIIT PÅÅGÅÅR ELJJAKT

01 Harald: tåm täär som riidär på tåm hestana (.) försöök få dåm ti hållas
02 bårt hiiifrån
03 (Ville): [=va
04 Gustav: [=tjennär du
05 Bror: hvem va de som reed
06 Ville: nå int visst ja alls vem de va
07 Harald: tåm e noo i tenn åld- liite yngeri sām tu [men
08 Bror: [kvems heestar va e
09 tå
10 (Någon) (ohb)
11 Harald: hu sku man vita (.) int tjennd ja tåm helder tåm [(ohb)
12 Bror: [int int kund
13 e va nåån ti fråån Uddas för dii va åtminståne tålv stykken i
14 ååkärn
15 Ville: nåå dåm foor (.) [(ohb
16 Harald: [nää nää
17 Kalle: [ååt staan til
18 (ohb)
19 Albert: minkfarmen de gamel minkfarmen
20 Bror: dii op (ohb) dii
21 Harald: å så kāmmer dām neer hii ti ååkärn [så far dām
22 Bror: [at de in i dii ifrån (ohb)
23 Gustav: nå träffa nåån dām då
24 Kalle: [nå på avstånd så vissla ja ååt dām å så sām dām noo å så roopa
25 Harald: [så far tām neer ti (ohb) ((PARALLELL DISKUSSION))
26 Kalle: ja saa ååt dām at **hiit (.) påågåår eljjakt** at- (.) så börja dām
27 staan åpp
28 Gustav: staana

De ridande flickorna är okända, men Harald tycker att de är i samma ålder (07) eller litet yngre än Ville. Ville känner inte dessa ryttare. Men Kalle har också sett dem (24) och säger att han har vislat till dem och att han *roopa åt dām at hiit påågåår eljjakt* (26). Uttrycket *påågåår* är standardspråkligt, på östnyländsk dialekt skulle Kalle troligtvis ha sagt *vi jagar hii, aktin idär* (vi jagar här akta er, i imperativ pluralis). Det att Kalle håller en paus efter *hiit* (26) för att sedan citera sig själv kan tolkas som att han drar sig till minnes hur han uttryckte sig. Dock är det som Kalle säger troligtvis inte ett exakt återgivet citat (Londen 1989:128).

Vi kan således anta att Kalle inte sade exakt så här. Han kunde ha gjort det men han kan också vilja ge sken av att han gjorde det eller att han borde ha gjort det. När han återger sitt yttrande i berättelsen gör han det genom att växla till standardvarietet.

Adverbet *hit* anger både plats och riktning i östnyländsk dialekt (Ivars 1996:149). *Hit* uttalas på dialekt *hii*, varför Kalles fras *hiit påågåår eljjakt* kan tolkas som kodväxling till standardvarietet i sin helhet, då han uttalar *hit* med hörbart *t*, trots att man på standardvarietet skulle säga *här*, en s.k. hyperkorrekthet. Kalle markerar sitt citat med *at* både före och efter citatet.

Att Kalle kodväxlar till standardvarietet förmedlar information om ryttarnas identitet till de övriga samtalsdeltagarna (Sebba & Wootton, 1998:277) i älgjaktlaget. De främmande ryttarna talar standardvarietet och inte dialekt. Insikten om att det troligtvis handlar om flickor ”från stan” (eller från någon närbelägen större gård) utmynnar i en diskussion där männen beskriver dessa främlingar med hjälp av *stereotypier*. Inom den egna gruppen konstruerar man kategoriseringar av andra grupper. Man formulerar beskrivningar om att *de* inte är likadana som *vi* (bl.a. Leyens, Yzerbyt & Schadron 1994: 70, Åström 2001:146). Åström indelar stereotypierna i tre kategorier efter social funktion: 1) De ger en *förklaring till orsakssammanhang* i det sociala livet. Ofta då man vill beskylla *de andra* för något negativt. 2) De fungerar som *rättfärdiggöranden*. Man försöker med hjälp av stereotypier rättfärdiggöra sitt eget beteende gentemot en annan grupp. 3) De fungerar som sätt att *markera social (och språklig) differentiering* (se även kapitel 3.2 och 3.3).

De stereotipa konstruktioner som männen i jaktlaget gör, kan hänföras till punkt 1 och 3; Harald får en förklaring till varför flickorna inte hälsade och hela sekvensen visar att männen vill markera den sociala och språkliga differentieringen mellan landet (våra egna flickor i byn som hälsar och talar dialekt) och staden (främmande flickor med ett främmande utseende som inte hälsar och som talar standardvarietet).

(7a) fortstättning

01 Harald: nesan i (.) veddre haadd dâm däär nippärtippåna nää dâm (ohb)
02 Gustav: njaå
03 Harald: jåå int luura dâm åt [siidån heldär
04 (Någon) [(VISSLAR))
05 Gustav: såå du åm dâm haadd öörhengen å nesaringar å va dâm [nu haar
06 (Harald) [(ohb)
07 Gustav: i leppan å vart man all stell ska haa dâm
08 Harald: dâm haar all steell dâm ringana jåå
09 Gustav: dâm haar all [(ohb)
10 Bror: [fiira fiira i kvar ööra

De ridande kvinnorna hade haft *nesan i veddre*, vilket kan tolkas som att de var högmodiga och dessutom hade de inte *luura åt siidån*, vilket innebär att de låtit bli att hälsa. Haralds uttalande ger Gustav orsak att fråga i detalj hur främlingarna såg ut. Han ställer en flerledad fråga²⁰ – *öörhengen å nesaringar å va dâm nu haar* (05).

Att Harald, Gustav och Bror överhuvudtaget diskuterar dessa främmande personer kan härledas till Kalles citat av sitt eget yttrande: *ja saa dåå dâm at hiit (.) pågåår eljjakt* (26). Samtalsdeltagarna registrerar att Kalle har talat standardvarietet med ryttarna. Han har växlat kod och således gett avkall på sin egen dialekt när han ropade till flickorna, s.k. *konvergent anpassning* (jfr Giles 1979, Trudgill [1974] 1976, Einarsson 2009:43), vilket stör de övriga i gruppen eftersom kodväxlingen ger upphov till en emotionell reaktion hos Harald, Gustav och Bror: Dessa *nippärtippår* (1) representerar inte oss (*we-code*) eftersom Kalle byter språk till *de-kod* (*they-code*) (Sebba & Wootton 1996:263).

Nu följer en uppräknings av stereotypier (se kapitel 3.1 och 3.3) som beskriver flickor från stan (i motsats till ”våra egna flickor i byn”). Harald svarar inte på Gustavs fråga om huruvida de hade örhängen och näsringar i läppen *å vart man all stell ska haa dâm* (07), utan han hakar på påståendet att man har ringar på de mest konstiga ställen och säger *dâm haar all stell dâm ringana jåå* (08). Gustav upprepar sitt yttrande *dâm haar all-* och Bror inflikar med samtidigt tal och säger *fiira fiira i kvar ööra*²¹. Det föreligger en social beställning på att man vill, eller snarare *bör* (Åström 2001:146), ge uttryck för sin kritiska attityd för att befästa gemenskapen i den egna gruppen genom att ta avstånd från ”de andra” med hjälp av nedvärderande, stereotypa beskrivningar. Exempel 7 illustrerar inte bara hur man förstärker sin egen grupp utan också att man här ser hur en främmande social kontext kan användas för att skapa distans till andra.

²⁰ Camilla Lindholm behandlar flerledade frågor i *Frågor i praktiken. Flerledade frågeturer i läkare-patientsamtal* (2003).

5.2.4 *SIDU EIN TÄNT FRÅÅN LAANDE* – självironisk identitetskonstruktion

Annas beskrivning av sig själv, *EIN TÄNT FRÅÅN LAANDE*, kan också ses som en stereotyp beskrivning (Bausinger 1977:214, Wolf-Knuts 1995:20, Åström 2001:146, se 3.2.1), men det är en beskrivning av hur man antar att *de andra* ser på *oss*. Vi har sett ovan att Åström indelar stereotypierna i tre grupper efter social funktion: Annas yttrande i exempel 4 JA FIKK NOO LIITE KÄRTSLUUTNING kan hänföras till grupp 3 ovan, då en person markerar sociala skillnader mellan olika grupper, i det här fallet mellan landet (Anna) och staden (kunden i affären i staden). Anna skapar en differentiering genom att beskriva sig själv sedd ur ett stadsperspektiv. Hon återger den stereotypa bild som hon antar att stadsbor har av en person som kommer från landet.

10 Anna: [SIDU EIN TÄNT FRÅÅN LAANDE KOMMÄR hi å staar ein daa
11 i butiikin [he e noo någå heelt-
12 Många: [((SKRATT))

Att beskriva sig själv som en stereotyp sedd med utomståendes, ”de andras”, ögon kan utgöra en risk i samspråk, men Anna blir genast bekräftad med ett gemensamt skratt. De övriga i gruppen godtar att Anna applicerar den stereotypa bilden som skapats av landsbygdsbor på sig själv, och samtidigt indirekt innefattar de övriga i gruppen i samma kategori.

Annas agerande resulterar i ett uttryck för gemenskap, man skrattar tillsammans. ”Etniska – och språkliga – grupper bevaras som viktiga enheter bara så länge de uttrycker sin olikhet” hävdar Åström (2001:146). Att leva ut den egna gruppens specifika särart blir då en moralisk plikt för var och en som tillhör gruppen, sammanfattar hon.

Eftersom språket utgör en stark gruppsammanhållande faktor kan vi språkligt signalera om vi vill tillhöra en gemenskap eller ta avstånd från den. En sådan språklig anpassning kan ske medvetet eller omedvetet (Giles & Smith 1979 m.fl.). I exempel 4 visar Anna att avståndet till kunden som talar standardvarietet i affären inne i staden är stort. Att Anna växlar kod från dialekt till standardvarietet utlöser hennes identitetskonstruktion.

En förutsättning för att en kommunikationsstrategi, där man hänvisar till stereotyper, ska falla väl ut, är att alla i gruppen är medvetna om gränserna mellan ”vi” och ”de” och att alla godtar differentieringen. Då Anna faller sitt yttrande *SIDU EIN TÄNT FRÅÅN LAANDE*

²¹ Översatt till normerat skriftspråk: ”fyra, fyra, i varje öra”.

kunde det ha uppstått en kris i kommunikationen. Men eftersom gruppen har en gemensam *tyst identitet* (3.4) befäster man i stället samhörigheten med ett gemensamt skratt.

Att gruppen delar en tyst identitet är en förutsättning för att en underförstådd kommunikation ska fungera i en grupp. Gruppen har en gemensam, icke-uttalad språklig och social erfarenhet att falla tillbaka på. En tyst identitet får näring i en språklig verklighet där det förekommer parallella språk av olika status. Synen på den egna språkvarieteteten eller dialekten blir då ambivalent eftersom man dels upplever det egna språket som något synnerligen viktigt (se kapitel 3.3.4), dels skäms för sitt språk då det utsätts för diskriminering (se kapitel 3.1). Genom att konstruera en tyst identitet kan människan hantera denna komplexa verklighet både på ett individplan (se kapitel 3.1) och i grupp. I samspråk tar den tysta identiteten sig uttryck som underförstådd kommunikation som i sin tur resulterar i exempelvis gemensamma skratt, vilket vi kan se i exempel 4.

5.2.5 Sammanfattning och diskussion

Både kvinnorna i syjuntan och männen i älgjaktlaget ger prov på att behärska dramatiserandets konst och att kunna dra nytta av citat för att skapa liv och dramatik i en berättelse. Citat kan vara oproblematiskska och utgöra enbart en resurs i kommunikationen. Både kvinnorna (Lisa) och männen (Bror) växlar kod då de återger en person som har uttryckt sig på standardvarietetet. De blandar de båda varieteterna genom att alternera mellan dialekt och standard. Denna kreativa strategi tolkar jag som att Lisa och Bror snarare vill ge en *illusion* av standardvarietetet i stället för att återge ett citat i sin helhet på en och samma varietet. Strategin är således ett uttryck för språklig kompetens och berättarkonst.

När Anna växlar kod till standardvarietetet då hon citerar sig själv i affären, uppstår ingen kris i gruppen. Men trots det befäster hon gemenskapen med hjälp av ett självvironiskt och humoristiskt grepp. Hon beskriver sig själv som *EIN TÄNT FRÅÅN LAANDE*, och utnyttjar de *stereotypa föreställningar* som hon vet (eller föreställer sig) att *de andra* har konstruerat om landsborna. Hennes agerande resulterar i flera gemensamma skratt som är kännetecknande för en grupp där känslan av samhörighet är stor. Dessa samstämmiga skratt kan tolkas som ett uttryck för gruppens gemensamma *tysta identitet*, där gruppmedlemmarna implicit visar att de identifierar sig med den bild som Anna målar upp.

Reaktioner uppstår däremot i jaktlaget då Kalle citerar sig själv på standardspråk (exempel 7) och det framgår att de ryttare som rört sig i skogen inte har kommit från den egna byn, utan visat sig vara främlingar som talat standardvarietetet. Medlemmarna i gruppen

reagerar genom att uttala stereotypa beskrivningar av *de andra*. Det är inte nog med att Harald yttrar sig, också Gustav och Bror kommer med var sitt bidrag i beskrivningen av det främmande: *nesan i veddre haadd dâm däär nippärtippåna, jåå, int luura då åt siidån heldär, öörhengen å nesaringar i läppan å vart man all stell ska haa dâm, dâm har all stell dâm ringana, fiira fiira i kvar ööra*.

Vi kan urskilja ett mönster i sekvenserna för hur citaten accepteras och uppföljs. I exempel 5, ABSÅLUUTINGENING och exempel 6, ÅÅÅ DE HÄÄR SIIR BRAA UUT, fungerar citaten som resurs och ger färg åt framställningen. Kvinnorna konfirmerar gemenskapskänslan med hjälp av flera samstämmiga skratt (exempel 5) och i exempel 6 visar Bror med stor tydlighet att han spelar en roll då han förändrar rösten och rör sig på det sätt som djurläkaren brukar göra. Bror är i citatögonblicket inte *en av oss* som talar standardvarietet, utan han representerar *de andra*. Han gör det dessutom på ett löjeväckande sätt så att gruppmedlemmarna blir övertygade om att Bror distanserar sig och visar till vilken grupp han själv egentligen tillhör, språkligt och socialt – den egna gruppen.

I exempel 4, JA FIKK NOO LIITE KÅRTSLUUTNING, och 7, HIIT PÅÅGÅÅR ELJJAKT citerar både Anna (4) och Kalle (7) sig själva. Anna har i egenskap av försäljare talat standardvarietet i affären tillsammans med en kund (affären ligger inne i staden Lovisa) och Kalle har ropat till några okända ryttare i skogen. I vardera sekvensen utnyttjas stereotypier för att visa på differentiering grupper emellan. Anna citerar sig själv på standardvarietet och befäster därefter den egna gruppgemenskapen med hjälp av den stereotypa bilden av landsortsbon som en *tånt* – *en dumsalle*. Anna återger denna stereotypi trots att det inte har uppstått problem i gruppen på grund av hennes eget citat.

När Kalle visar att han har växlat kod till standardvarietet då han har ropat till de främmande flickorna på hästarna (exempel 7), reagerar den egna gruppen genom att ta avstånd från *de andra* och konstruerar stereotypa beskrivningar av den främmande företeelsen – flickorna från stan. Kalle deltar inte själv i den uppföljande diskussionen där de äldre männen i jaktlaget, Harald, Bror och Gustav beskriver flickorna på hästarna. Men han protesterar inte heller där han står en smula avsides och styckar älg. Någon visslar medan männen pratar, men det är omöjligt att avgöra om det är Ville eller Kalle.

Förutom ett mönster där ett citat som medför ett latent hot mot samhörigheten i gruppen följs av stereotypa beskrivningar av *de andra*, kan vi iaktta en skillnad mellan kvinnornas och männens sätt att hantera problemet. Kvinnorna (Anna) avvärjer hotet med hjälp av självironisk humor, och utnyttjar stereotypier som *de andra* har konstruerat, SIDU EIN TÅNT FRÅÅN LAANDE (exempel 4) Männen däremot (Harald, Gustav och Bror), går till

anfall mot *de andra* och skapar stereotypier om dem, *nesan i (.) veddre haadd dām däär nippärtippåna* (exempel 7). Beskrivningen av de främmande flickorna eskalerar.

Åström (2001:146) hävdar att en etisk och språklig grupp bevaras bara så länge som den uttrycker sin olikhet. Vi har sett ovan att dialekttalare uttrycker sin olikhet och sin egen samhörighet då någon i gruppen avslöjar att den har växlat kod (eller känt sig tvungen att växla kod) till standardvarietet. Kvinnor och män utnyttjar varierande strategier, men målet är det samma, att med hjälp av stereotypa kategoriseringar skapa differentiering.

Att som citatmarkör följer inte i ett samtal på dialekt de strukturer som man har kunnat hitta i samtal hos finlandssvenska ungdomar på språköar²² i Finland och i Helsingforsregionen (Henricson 2010). Vi såg bland annat att kvinnorna i syjuntan (Lisa och Anna) närmar sig en skriftspråklig norm då de återger yttranden på standardvarietet. De konstruerar inte citaten med *att* & direkt anföring, som är kännetecknande för de finlandssvenska ungdomarna. Om citatet uttalas på standardvarietet i sin helhet eller delvis för att ge en illusion av standardvarietet konstrueras citatet som i skrift: *ja sa ja fikk noo lite kortslutning*. Kalle (man i jaktlaget) följer mönstret för de finlandssvenska ungdomarna men han utvidgar konstruktionen med ytterligare ett *at*, se ovan: *ja saa dåt dām at hiit (.) påågåår eljjakt at*. Anna följer samma mönster som ovan då hon återger sig själv på dialekt, men hon avslutar inte citatet med ett *att* utan konstruerar ett dubbelcitat där första ledet saknar *att* och återges på standardvarietet och där det andra ledet inleds med *att* och yttras på dialekt: *ja sa ja fikk noo lite kortslutning at int visst ja va ja sku*. Mönstret för hur citat återges på dialekt är värt en mera omfattande och grundlig analys. Mina iakttagelser ovan tyder på att *at* inte har funktionen som infinitivmärke i dialekterna utan inleder en potentiell sats.

5.3 Skriftbilden som uttalsnorm

Vi har sett att kvardröjande språkliga maktfaktorer som skola och kyrka ger upphov till kodväxling då samtalet närmar sig dessa domäner (kapitel 5.1) och att citat kan användas som resurs då samtalsdeltagarna vill ge en illusion av standardspråk i dramatiserade berättelser på dialekt (kapitel 5.3).

I det här kapitlet presenteras hur växling av kod ger upphov till en kreativ lek med ord. Kodväxlingen sker här från dialekt till standardvarietet ”utan egen röst och ansikte”, man kan kalla det ett skriftenligt *högläsningsspråk*, ett litterärt språk eller exempel ur en ordlista.

²² Samhällen med svensk befolkning sedan länge i det finska Finland kallas ”språköar” i Henricsons material, sådana är exempelvis Kotka, Björeborg, Tammerfors och Uleåborg.

5.3.1 *nää du saa låtiån* – inslag av högläsningsspråk

Anna berättar om en kosmetikprodukt som sprejas på kroppen med hjälp av en sprutflaska. Alla i gruppen känner inte till hur produkten ska användas och Anna förklarar:

(8) DU FLÅTAR IN DEJ

01 Vera: ja troodd at e bara va meir sánthäänt att man sku liksám spruut
02 e just **påå** åm man haadd [någå sām e sjuukt
03 Anna: [joo joo he e sjuukt [för he å men sen å
04 Vera: [jo
05 Anna: bakett dussjande i stelle för sánhänn någå
06 Vera: >**låtiån**<
07 Anna: joo * **låtiån** ((skrattar)) joo så[så setär man tetäär å ja tykkär
08 Många: [((skrattar))
09 Anna: noo att e tjenns [ganska sjöönt
10 Vera: [nå saa ja någa fåånåt nu
11 Anna: nää du [saa **låtiån**
12 Många: [((skrattar))
13 Lisa: **LÅTIÅN** (ohb)
14 Pia: **du flåtar in** [dejj ((skratt))
15 Många: [((skrattar))
16 Anna: [men ja tykkär (ohb) ja ha prooa ti sprejja ja
17 tykkär att de redan liksám lindrar nää heendren blir tårra å

Vera tror att produkten enbart ska användas för att lindra någon form av åkomma, *någå sām e sjuukt* (2), och Anna medger att så är fallet, men att man också kan spruta medlet på sig efter duschandet. Hon letar efter ett lämpligt ord för det som man använder på kroppen efter duschen. Det vanligaste ordet skulle vara *flåt*, en enstavig kortstaving. Och vi får inte veta om hon kanske skulle ha valt det ordet eftersom Vera snabbt tar turen och föreslår *låtiån*.

Lotion kan man läsa på många kosmetikaförpackningar, men det kan vara svårt att veta hur ett sådant ord ska uttalas. Om man har dialekt som sitt modersmål har man blivit van vid att nya och ord ständigt dyker upp, ord som inte passar in i det egna språket. Ofta väljer man att uttala dem skriftenligt. Ett exempel är traktormärket Ford Major Power som uttalas ”fård majoor påvär” (kortstavigt uttal i ”fård” och ”påvär”, två betonade korta stavelser med huvudbetoning på den första).

Att prata om kroppsvård kan upplevas som besvärande. Samtalsämnet närmar sig det intima och privata. Det är intimt att säga exempelvis *bakett dussjande när ja flåtar in me*. Vera räddar situationen genom att välja det främmande ordet *låtiån*, ett ord som inte ingår i det egna språket och ämnet som hotfullt närmat sig det alltför privata distanseras. Samtalsdeltagarna reagerar omedelbart på Veras initiativ och en ”smakrunda” uppstår där

ordet "lotion" går runt och framkallar många gemensamma skratt. Men ett skriftenligt uttal kan också ha andra funktioner i samspråk.

Östman problematiserar begreppet *skriftenligt uttal* i artikeln "Standardspråk, dialekter och populärmusik i ett senmodernt Svenskfinland" (2011:360). Han jämför den standardiserade finlandssvenskan med en skriftuttalad varietet (eng. "the reading-of-the-writing variety"; ty. "Sprechen nach der Schrift") och hävdar att det är just denna skriftuttalade varietet som alla med dialekt som modersmål eftersträvar som sitt (hög)läsespråk.

Anna upprepar *låtian*, men med skratt i rösten och kort senare skrattar många andra (8). Kort efter skrattet (10) undrar Vera om hon sade någonting fänigt, och Anna replikerar snabbt att det gjorde hon inte, hon sa *låtian*. Återigen åstadkommer upprepningen många skratt, och Lisa höjer rösten och uttalar ordet på samma sätt som föregående talare. Nu har *låtian* yttrats fyra gånger av tre olika personer.

En sådan upprepning kan fungera som *repetition* (Tannen 1989:66) och som ett sätt att visa att man lyssnar eller uppskattar ett skämt. Nilsson (2011:224) kallar språkliga enheter som en annan samtalsdeltagare just använt för *återanvändning*. Hon undersöker dialektal anpassning i interaktion och konstaterar att "individer inte bara använder dialekt- eller standardvarianter beroende på i vilket sammanhang de befinner sig, utan att de också kan växla mellan dialekt- och standardvarianter i ett och samma samtal." (2011:245). En av hennes slutsatser är att återanvändning av samma språkliga varianter är socialiserande handlingar som stärker gruppssammanhållningen. Fenomenet har observerats och analyserats av ett flertal forskare bl. a. Goodwin & Goodwin (1987:217), Coates (1996) och Lappalainen (2011).

Den s.k. *ackommodationsteorin* (Giles, Coupland & Coupland 1991:2) utgår också ifrån att det tycks finnas ett behov av att anpassa sig till en social situation, ett behov av att *konvergera*. (Men man kan också välja att distansera sig i en kommunikativ situation, dvs. man *divergerar*, se kapitel 3.2.) I exempel 7, 8 och 9 är anpassningen dock så framträdande den inte kan kategoriseras som enbart konvergens.

Pia gör en kreativ utveckling av diskursen och säger med ett skratt: *du flåtar in dej*. Assonansen i *låtian* och *flåtar* är rent poetisk och dessutom fångar Pia skickligt upp likheten i det vanliga dialektala ordet *flåt* och det främmande ordet *lotion*. Att "flåta in sig" betyder att smeta in sig med någon kräm eller annat fett. Pia har avdramatiserat det främmande ordet *lotion* med alla sina associationer och med hjälp av en ordlek återbördat diskursen till ett dialektalt plan.

Följande exempel (9) visar hur Gustav utnyttjar skriftenligt uttal och högläsningsspråk i samtalet. Älgjägarna är samlade i slakthuset och diskuterar där gemensamma minnen:

(9) VARJE ÅÅR SIN FEEGRING

01 Albert: å så sku tu haa haaa [klakkjärn hi i skoonan nääär du jikk
02 Bror: [jååå
03 Bror: jaa å så sku du haa oppkaavla by- buntana hii ti (.)[undi
04 Albert: [jaa no e
05 Bror: knää sku e va oppkaavla buntana ju
06 Albert: de allti
07 (..)
08 Gustav: no haar de allt- sin varje åår sin fee gring >ellär varje
09 [åårstiid heetär de<
10 Albert: [mm
11 Gustav: **sin fee gring**
12 Bror: **=sin fee ghet** meenar du
13 Gustav: mm

Albert och Bror, två älgjägare från östra Nyland, talar modet förr. De sitter en smula avsides tillsammans med Gustav och Harald och småpratar medan de följer med hur två yngre jägarkolleger, Kalle och Ville, styckar dagens byte. Albert och Bror drar sig till minnes hur de brukade klä sig då de var unga.

Att diskutera kläder är troligtvis inte det vanligaste samtalsämnet bland jägare som kommer samman i östra Nyland. ”Flickor är mer beroende av utseende och kläder” hävdar Adelsvärd (1999:140) då hon katalogiserar olika samtalsämnen. Men här sitter två starka karlar i slakthuset och talar om *klakkjärn hii i skoonan* och *oppkaavla buntana*²³.

Robin Lakoff hävdar att det som hon kallar *kvinnospråk* utmärks av en stor uppsättning ord som beskriver kvinnors intressen; sådant som traditionellt betecknas som ”kvinnosysslor”. Om män använder dessa ord tenderar de att vara ironiska, fortsätter hon (1975:53). Albert och Bror är inte ironiska, de talar på allvar om klädernas detaljer och de låter sig engageras av sina gemensamma minnen.

Gustav (som är en aning äldre än Bror och Albert) lyssnar och tar turen efter en lång paus (7). Pausen är så lång att den signalerar ett tydligt avbrott. Har Albert och Bror blivit alltför känsllosamma i sin iver att minnas sin ungdomstid? Det övriga i sällskapet som har hört dem tala har inte gett sig in i diskussionen, inte ens med uppbackningar. Det anses vara karakteristiskt för samtal mellan män att de är av monologisk natur, i motsats till kvinnor som

²³ uppvikta byxben (*Finlandssvensk ordbok* 2008:34)

anses kunna tala ”i munnen på varandra” utan att förlora kontrollen över ämnet (Adelsvärd 1996:36).

Gustav samlar sig till en litterär kommentar, han talar långsamt med en ”prästerlig”, faderlig ton, som om han stod och predikade (8): *no haar de allt-*, säger han, varefter han gör ett kort avbrott och tar ny sats och yttrar långsamt: *sin varje år sin feegring*²⁴. Gustav har tappat bort sig i syntaxen och korrigerar genom att snabbt säga *eller varje årstid heter de* och Albert instämmer med ett *mm*. Uppbackningen *mm* har ofta en kvitterande funktion, Albert signalerar att han lyssnar men inte mer (Green-Vänttinen 2001:116). Det övertygar inte Gustav om att hans citat uppfattats på rätt sätt utan han upprepar *sin feegring* på rad 11. Bror räddar situationen och, i stället för att rätta till citatet, vänder han det till ett skämt och säger *sin feeghet meenar du*.

Detta kunde tolkas som att det inte är korrekt att män visar känslor, uppskattning för estetiska världen eller kunskap om skönlitterära verk. Men Jan Einarsson (1995:64–65) varnar oss för att dra en sådan slutsats ”att mäns oförmåga att samtala om sig själva, känslor och relationer bottnar i brist på känslor eller tankar om relationer!” Jag tolkar Brors yttrande snarare som att han vill rädda ansiktet på Gustav som inte lyckas hitta rätt bland de litterära citaten. Bror utnyttjar ordet *feegring* och ”överställer” det till *feeghet*, en ordlek som Gustav inte fortsätter att utveckla utan enbart kvitterar med ett *mm*.

Exempel 10 visar hur ett ord som inte hör hemma i dialekten ger upphov till en liknande ”smakrunda” där samtalsdeltagarna i tur och ordning prövar på att ta ett ord i sin mun. Exemplet hänförs till detta kapitel eftersom det kan kategoriseras som ett ord hämtat ur ett register (ordlista) och inte som en återgivning av någons talade språk. Vera har tagit ett hygienpass (tillstånd att hantera livsmedel), och berättar om hur hon klarade provet som visade sig ha rätt så besvärliga frågor.

(10) JA E HYGIEENISK

1 Anna: så tu e **hygieenisk** nu tu
2 Vera: ja e **hygieenisk**
3 Anna: * no e he nu på tiidn
4 Många: ((skrattar))
5 Lisa: så du spriidär int * [fågelinfluensa ((skrattar)) **hygieenisk**
6 Många: [((skrattar))

²⁴ Gustav har troligtvis för avsikt att säga ”varje årstid sin fägring har”. Den mycket kända sommarpsalmen ”Den blomstertid nu kommer” kan också utgöra inspirationkälla för Gustav, eftersom det i den ingår raden ”med lust och fägring stor”.

Annas replik på rad ett kan ses som en humoristisk kommentar där hon plockar upp *hygieenisk* från ”hygienpass”. Hygienisk står för *renlig, ren, hälsosam, sund* (Bonniers synonymordbok 2000:216), och eftersom ”hygienisk” inte ingår i det vardagliga dialektordförrådet kunde Anna ha sagt ”så tu e rein nu tu”, men hennes val av kod gör innebörden tvetydig. Dels kan det uppfattas som om Vera, efter att ha fått sitt hygienpass, har uppnått en högre status, dels att hon är ren, rentvättad.

Därefter påbörjar en lek med ordet *hygieenisk* där en efter en i gruppen avsmakar det. De som inte tar ordet i sin mun bidrar i ”avsmakningen” med gemensamma skratt. Vera upprepar Annas formulering (2) och Anna fortsätter med att säga *no e he nu på tiidn* (3) med skratt i rösten. Propositionellt låter påståendet förstå att Vera har varit ohygienisk, smutsig, länge.

Det här kunde vara ett ansiktshotande påstående. Norrby (1996:174) hänvisar till Reimers (1995), Brown & Levinson (1987) när hon redovisar för *taktstrategier, solidaritetsstrategier* och *respektstrategier* i ett samtal. Taktstrategierna tar sig uttryck genom att vi håller en viss distans och inte är för närgångna eller påflugna i ett samtal. Brown & Levinson utgår från enskilda yttranden i sin analys, medan Norrby (1996:175) hävdar att yttrandenas innebörd avgörs och förstås i kontexten. Man kan inte därför slå fast att Annas *no e he nu på tiidn* är ansiktshotande innan vi ser till helheten. Snarare blir det klart att yttrandet är ett exempel på den för regionen typiska svarta, självironiska humorn (jfr exempel 6, kapitel 5.2.2). Lisa tar därefter upp ett tidigare samtalsämne (5), fågelinfluensans härjningar, och upprepar ytterligare en gång ordet *hygieenisk*.

En kollektiv ”avsmakning” av ovanliga och främmande ord är vanlig inom gruppen (se även ex. TVÅÅ DAAGAR PÅ JÅBB, kapitel 5.6). Upprepandet har också en stödjande funktion. Initiativtagaren till ordleken backas upp och de övriga visar sin entusiasm. Syftet är att umgås och ha trevligt och humorn får ett stort utrymme. I exemplet ovan är det själva ordet som roar, eller också ordleken i förändringen från ”hygienpass” till ”hygienisk”.

5.3.2 nå saa ja någa fåånåt nu – identitetsorientering

Kapitlet innefattar tre resonemang som vardera behandlar olika aspekter av identitetsorientering. Med identitetsorientering avser jag hur samtalsdeltagarna i samspråket orienterar sig mot en gemensam identitetsuppfattning som tar sig uttryck i samförstånd och gemenskap.

Först tar jag upp begreppet *tyst identitet* i relation till Veras fråga *nå saa ja någa fåånåt nu* i exempel 8. Därefter behandlar jag globalisering som ett fenomen i ett lokalt samhälle under global press. Som en tredje aspekt gör jag en liten utvikning och skissar ett etnologiskt synsätt på identitet.

I kapitel 3.4 hävdar jag att en tyst identitet kan fungera som en rustning och ett skydd om det finns risk för att ens språk utsätts för diskriminering. När Vera i exempel (8) DU FLÅTAR IN DEJ, snabbt föreslår *låtiån*, uttalat enligt skriftbilden, fångar Anna upp ordet i samma form och det uppstår en lek med ord i gruppen. Ordleken ger upphov till gemensamma skratt.

05 Anna: bakett dussjande i ställe för sänhänn någå
06 Vera: >**låtiån**<
07 Anna: joo *låtiån ((skrattar)) joo så [så setär man tetäär å ja tykkär
08 Många: [((skrattar))]
09 Anna: noo att e tjenns [ganska sjöönt
10 Vera: [nå saa ja någa fåånåt nu

Veras öppna fråga *nå saa ja någa fåånåt nu* (10), indikerar att hon anar att de övriga i gruppen också har varit osäkra på hur det främmade ordet "lotion" ska uttalas. Den omedelbara responsen i form av återanvändning (Nilsson 2011:224) av ordet *låtiån* och de gemensamma skratten som är ett uttryck för samhörighet understöder en sådan tolkning.

Varje dialektalande har troligtvis under sitt liv råkat ut för tillrättavisningar, kommentarer eller antydningar om att hen inte uttrycker sig korrekt. Därför är en möjlig tolkning av sekvensen ovan den, att Vera garderar sig och väljer en säker strategi. Att uttala ett okänt begrepp skriftenligt och skämtsamt kan således brukas som ett skydd för att inte avslöja den egna tysta identiteten.

Men strategin kan, som vi kan se i exempel 8, också resultera i att gruppmedlemmarna, med hjälp av varierande kommunikativa uttryck, visar att de solidariserar sig. Var och en deltagare i gruppen uttrycker sin egen tysta identitet implicit och gruppen konstruerar tillsammans en tyst identitet som de delar. Denna gemensamt konstruerade tysta identitet skapar en känsla av samhörighet. Samhörigheten åskådliggörs i exempel 8 genom återanvändning av ord och gemensamma skratt.

Ett skriftenligt uttal lämpar sig också väl för vardagliga samtal på dialekt där man som grupp prioriterar det lokala framför det globala och inte har för vana att strö in

främmande ord i diskursen. Att uttala på engelskt vis kunde tolkas som att man vill framhäva sin egen person.

Forskningen visat att angloamerikansk påverkan upplevs som ett hot, men att finlandssvenskar som strör in engelska ord och uttryck i sitt språk ändå röner uppskattning. Uppskattningen uttrycks implicit (Mattfolk & Kristiansen 2006, Östman 2006, Sandöy & Östman 2004).

Globalisering upplevs som ett tryck ovanifrån och individen förväntas vara negativt inställd till denna påtvingade påverkan, men ändå uppskattar man det globala i hemlighet (Östman 2008:24). Det lokala upphöjs, hävdar Östman, t.o.m. i lokalnationalistisk anda (jfr diskussionen i kapitel 3.3), men i praktiken och i det dagliga livet vill ingen ”leva i ett museum” (2008:24). Östman ställer frågan hur dialekterna, dialektkulturerna och dialekttalande ska klara sig i den alltmer globala situationen. Han utreder begreppen *utjämning* och *regionalisering* (se kapitel 2.4) och för en diskussion om hur den nordiska ideologin idag tar sig uttryck som *glokalisering* vilket innebär att den inkorporerar det globala i det lokala och gör det till sitt (2008:29).

Om vi tillämpar Östmans resonemang på exempel 8, kan vi se hur Vera ger prov på språklig glokalisering. Hon införlivar det utländska, främmande ordet i den lokala dialektala verkligheten. Vera får ytterligare hjälp i glokaliseringsprocessen av Pia som associerar det främmande ordet *låtiån* med det dialektala uttrycket ”flåta in sej”:

- 13 Lisa: **LÅTIÅN** (ohb)
14 Pia: **du flåtar in** [dejj ((skratt))
15 Många: [(((skrattar))
16 Anna: [men ja tykkär (ohb) ja ha prooa ti sprejja ja
17 tykkär att de redan liksom lindrar när heendren blir tårar a

Pia säger med ett skratt: *du flåtar in dej*. Hon utnyttjar assonanansen i *låtiån* och *flåtar* och fångar Pia upp likheten i det vanliga dialektala ordet *flåt* och det främmande ordet ”lotion”. Pia hjälper till att avdramatisera det främmande, eller för att anknyta till Östmans diskussion om ”Det globala i det lokala” (2008: 22–34), hon inkorporerar det globala i det lokala och gör det till sitt.

Den tredje aspekten av identitetsdiskussion kan uppfattas som långsökt, men jag vill ändå göra en utvikning till ett etnologiskt perspektiv. Inom etnologin har man kartlagt vad som anses vara civilisationens kännetecken, där det positiva utgörs av bland annat en fast adress och klart definierad bostad, planerade måltider, hälsosam föda, mode och konfektion och god hygien. ”Studerar man samhällsideal och kulturmönster under 1900-talet,

utkristalliseras en syn på idealmänniskan som i hög grad frambringar en normativ kultur” hävdar Lönnqvist (1996:151). Till beskrivningen av civilisation hör också värdesystem, utseende, sätt att tala och tänka.

Drar man en parallell från en ren kropp till ett ”rent” språk, kan man hitta förklaringen till att gruppen tolkar Annas yttrande i exempel 10, JA E *HYGIEENISK*, som humoristiskt. Det är på tiden att den dialektalande Vera, blir ren, *hygieenisk*, ett ord inlånat från standardspråket.

- 1 Anna: så tu e **hygieenisk** nu tu
2 Vera: ja e **hygieenisk**
3 Anna: * no e he nu på tiidn
4 Många: ((skrattar))

Vera upprepar Annas påstående och medger att hon är *hygieenisk*. När Anna med skratt i rösten säger *no e he nu på tiidn*, insinuerar hon skämtsamt att Vera har varit smutsig länge och att det är dags att bli hygienisk. Om det godkända och positiva i ett samhälle kännetecknas av bl.a. god hygien kan det ”smutsiga” utgöra det stigmatiserade och icke-godkända (Goffman [1973] 2001, se även kapitel 3.1). Den skämtsamma dialogen mellan Anna och Vera kan därför tolkas som ett sätt att hantera det stigma som är kopplat till dialekten.

Det är också möjligt att återknyta till den första diskussionen i detta kapitel som behandlade tyst identitet. Anna ger uttryck för en tyst identitet i sitt första yttrande, *så tu e hygieenisk nu tu*, varefter Vera ger sitt medgivande och samtidigt implicit signalerar att hon har förstått vad Anna avser (även om ingenting har uttalats explicit). Anna kan då spetsa till sitt yttrande genom att skämtsamt tillägga *no e he nu på tiidn*. Hon är trygg i dialogen tillsammans med Vera eftersom de har en outtalad, gemensam språklig och social bakgrund. De övriga i gruppen lyssnar på dialogen mellan Vera och Anna och visar sin solidaritet genom att falla in i det gemensamma skrattet. Samhörigheten i gruppen är åter en gång befast.

5.3.3 Sammanfattning och diskussion

I exemplen på kodväxling i kapitel 5.2 utgör det skrivna ordet, litteraturen och högläsningsspråket materialet. Ordet uttalas skriftenligt, vilket för främmande ord (på främmande språk) fungerar som ett skydd. Man slipper visa att man kanske inte vet hur det främmande ordet bör uttalas, och man gör sig inte heller märkvärdig genom att visa att man vet hur det *ska* uttalas på utländskt vis. Det senare kan skada vi-känslan i gruppen.

Samtalsdeltagarna utnyttjar högläsningsspråket i kommunikationen och även om ett första intryck kan vara att det handlar om en lek med ord (exempel 8, 9 och 10), ger en djupare analys vid handen att vi har att göra med avancerade kommunikativa strategier och uttryck för gruppgemenskap och solidaritet.

Kvinnorna leker lättsamt med det främmande ordet *låtiån* och standardformen *hygieenisk*. Sättet att samspela i diskussionen kan liknas vid en musikuppvisning, och Adelsvärd (1999:36) har också jämfört kvinnors samtal med jazzmusikernas ”jam sessions”. Man växlar mellan solopartier och livliga samspelssekvenser. Både sekvenserna JA E HYGIEENISK och DU FLÅTAR IN DEJ är exempel på den här typen av glatt samspel.

En upprepning kan fungera som *repetition*, (Tannen 1989b:66) återanvändning av ord och uttryck för att uttrycka solidaritet och förstärka gemenskapen i gruppen (Nilsson 2011:224). Fenomenet att upprepa ord i samspel kan också kopplas till *ackommodationsteorin* (Giles, Coupland & Coupland 1991:2). Den utgår från individen har ett behov av att anpassa sig i en social situation (*konvergent ackommodation*), eller en vilja att visa avstånd och distansera sig från en grupp (*divergent ackommodation*). (Se även kapitel 3.2.)

Kvinnorna i syjuntan samspelar livligt medan männen i jaktlaget har en tendens att uttrycka sig monologiskt, vilket korrelerar med de forskningsresultat om manlig och kvinnlig samtalsstil som Norrby redogör för (1999:205). Tonen hos männen är allvarlig och högtidlig. Tempot är också betydligt långsammare hos männen, pauserna är flera och uppbackningarna färre. Skrattet saknas helt.

Gemensamt för kvinnorna och männen är ordleken *feegring* – *feeghet* och *låtiån* – *flåtar*. Kvinnorna och männen delar också den svarta, ironiska humorn genom att nedgradera (förringa) företeelser, ord, sig själv eller någon annan. Gustavs högstämda citat, uttalat på utpräglad högläsningssmål förvandlas till en kommentar om feget och den väldoftande (?) kroppskrämen med den eleganta beteckningen ”lotion”, omvandlas till något som man *flåtar* in sig med. När Vera beskriver sig själv som *hygieenisk* kommenterar Anna att det är hög tid för Vera att uppnå ett sådant tillstånd, *no e he nu på tiidn*.

Dialektgemenskapen är viktig för gruppens sociala identitet och ”det främmande” kan därför uppfattas som ett hot (Östman 2008:23). Ändå uppskattas det globala också i lokala samhällen, men uppskattningen uttrycks implicit och i hemlighet (för attityder som uttrycks implicit, se även Mattfolk 2011b). Då det globala införlivas i det lokala uppstår *globaliseringsprocesser*. Vi kan i kapitel 5.3 se hur kvinnorna i syjuntan inkorporerar det främmande ordet *låtiån* i en dialektal verklighet och tillägnar det sig som något eget. De

arbetar i samspel genom att utnyttja ordlekens möjligheter och assonansen i ordparet *låtiån* och *flåta*.

Begreppet tyst identitet kan utnyttjas som analysverktyg för att beskriva materialet i sekvenserna 8 DU FLÅTAR IN DEJ och 10 JA E HYGIEENISK. Gruppmedlemmarna orienterar sig mot varandra och stärker solidariteten och gemenskapen genom att identifiera en tyst identitet hos varandra och därefter bekräfta den med gemensamma skratt eller implicit med hjälp av humor och ironi.

5.4 Predikningar och högstämd poesi

Sekvensanalysen i kapitel 5.3 visar att skriftspråket har påverkar vårt sätt att tala (se även diskussionen i kapitel 2.1). Det som vi har lärt oss via skriften kan vara svårt att återge på ett annat sätt än i sin ursprungliga form. Vi har tagit del av skriften genom att läsa själva, men också genom att lyssna till uppläst text. Kyrkan har förmedlat denna genre under en lång tid. Den skriftspråkliga stilnivå som bibeln företräder har på ett eller annat sätt kommit de flesta till del. In på 1960-talet krävdes det dessutom att man skulle kunna citera vissa utvalda delar ur Bibeln och Katekesen utantill.

Texterna i Bibeln är avsedda för att läsas högt, och därför är rytmen i dem viktig. Den hjälper uppläsaren (prästen) att memorera och lyssnaren att minnas vad som sagts. Bibeln har haft en märgfull och ”folklig” språkdräkt från början eftersom den har skrivits ner (översatts till svenska) av människor som inte var så specialiserade på sitt område (Teleman 1983:77). Bibeln uppfattas därför inte som högreståndslitteratur utan som texter skrivna för vanligt folk. De upplästa texterna ur Bibeln är dessutom välbekanta för ett flertal dialekttalande och kan därför utgöra stoff för kodväxling.

Det kan även psalmer och andra profana sånger göra. Östnylänningarna är ett sjungande folk och kan många sånger utantill. Det här kan iaktas på mindre och större fester där man ofta sjunger allsång utan stödpaper. Sångerna är skrivna och sjungs i de flesta fall på litterärt skriftspråk. Fragment ur sånger och upplästa bibelcitater kan därför också utgöra strategiska uttryckssätt i en interaktiv situation då man växlar kod.

5.4.1 att tjeena sitt daagliga brööd – sakrala texter som inspiration

Anna har varit i en större stad och där blivit vittne till hur hennes son antastades av andra ungdomar. Situationen visade sig dock vara av mer kamratlig än fientlig art, vilket också Anna inom kort insåg. Hon återger för syjuntan hur hon stod i beråd att ingripa i incidenten och försvara sin son och hur han har uppfattat situationen som en aning besvärande.

(11) STÅLT ÖÖVÄR SIN MOODÄR

01 Anna: e e bara såndän reaktjon bara såm (.) kammär
02 (.)
03 Anna: men no märkt ja sen at int (.) ((sväljer))näär han hadd
04 fundeera opa e så int (.) han han kansje noo insåå at
05 egentligen så bryyr ja ju noo endå åm [ånå
06 Pia: [jåo
07 Vera: [jåo+o
08 Vera: [(ohb)
09 Anna: [ja troor att han too e noo sen från rikti- [han förstoo noo
10 Vera: [kanske å- veet du
11 Anna: för ja saa
12 Vera: å sku e nu a vari någå vari någå e- du sku ha tajji i kull dām
13 veit du han sku noo ha vari s-stålt öövär sin moodär
14 Anna: = *jåå
15 Många [((SKRATT))
16 (Någon): [(ohb)
17 (Vera): at jo int e tu ooheevär entå

Anna beskriver sina känslor och försvarar sin kanske överilade reaktion med att den bara var en *såndän reaktjon* (1), och att han (hennes son) kanske nu förstår att hon verkligen bryr sig om honom – han *kansje noo insåå at egentligen så bryyr ja ju noo endå åm* (4, 5). Det är inte lätt att tala om djupa känslor, och moderskänslorna hör hit. Anna håller många pauser, sväljer och tvekar. Alla lyssnar utan att ge uppbackningar, men Vera faller in i Annas berättelse och tillspetsar beskrivningen hur Anna skulle ha *tajji i kull dām* (10) och att sonen då skulle ha varit *stålt öövär sin moodär*. Vera tvekar innan hon växlar kod genom att säga *s-stålt*, vilket kan tolkas som att hon inte minns hur citatet skall lyda, eller att hon överväger hur hon ska beskriva känslan.

I Bibeln står att vi ska hedra vår fader och vår moder och man kan anta att det är just det här citatet som får Vera att uttrycka sig som hon gör. Bibelns språk är högtidligt och Vera talar långsamt och med ett utpräglat patos. Hon väljer att klä Annas presumtiva hjältedåd i bibliska ord för att uppnå rätt högtidlig effekt utan att samtalsämnet ändå ska bli alltför känslösamt och personligt.

Anna instämmer snabbt med skratt i rösten (14) *jåå*, och omedelbart därefter svarar hela gruppen med ett gemensamt skratt. Den högtidliga stämningen är bruten. Vera ger också en komplimang på det för regionen karakteristiskt nervärderande sättet *at jo int e tu ooheevär entå* (17), se kapitel 5.9 om komplimanger. Hon understryker att Anna inte är *oheevär*²⁵, ’okunnig’, trots att Anna erkände en viss osäkerhet hur hon skulle hantera situationen och pojken besvärade attityd.

I exempel 12 har jägarna samlats i slakthuset efter dagens lyckade jakt. De yngre jägarna är sysselsatta med att stycka älgen, medan de äldre, Albert, Harald, Gustav och Bror, sitter tillsammans och småpratar. Gustav grämer sig över dagens ungdom som klär sig så att *dåm måst ju sii i fågelbookin ti viken raas dåm representerar* (3, 4). Han skapar en målände metafor för att beskriva hur han upplever att ungdomarna klär sig och kammar sig. Den humoristiska metaforen förmildrar hans yttrande, eftersom han yppar starka egna åsikter som kanske inte alla i gruppen delar. De två yngre jägarkollegerna lyssnar på samtalet mellan de äldre jägarna, trots att de samtidigt styckar älgen som hänger i slakthuset.

(12) SITT DAAGLIGA BRÖÖD

01 Gustav: men no e de braa när man siir nu da-da-- just nu på nuutiidns
 02 ungdom dåm där me öörhengen (.) å oxringar yviallt (.)
 03 hååarena e ju färga så at dåm måst ju sii i fågelbookin ti
 04 viken raas dåm representerar * nääär dom käämmer heim*
 05 Albert: he he
 06 Gustav: * de e oomöjlit ti tjenn ijen dåm
 07 (.)
 08 Harald: de stemmår noo
 09 Gustav: ja (.) va ska de blii uta såndåna [ha dåm aldär tenkt på att
 10 (Någon): [(ohb)
 11 Gustav: dåm sku måst arbeta för **att tjeena sitt daagliga brööd**

Gustav avslutar sin beskrivning av nutidens ungdom med citatet *tjeena sitt daagliga brööd* (11), som kan härledas ur Bibelns ”vårt dagliga bröd”, trots en viss modifiering. Gustav anpassar smidigt det bibliska citatet till sitt yttrande.

Kodväxlingen till högstämt skriftspråk kan ha funktionen att ge mera moralisk tyngd åt uttalandet. Underförstått är det inte enbart Gustav (och Albert och Harald med sina

²⁵ Ordet *häv* kommer från det fornsvenska *häver* ’duktig’. I positiv bemärkelse används *heev* om enperson som är duktig eller duglig eller för att beskriva den stolthet man kan känna för andra. Ytterligare en användning har ordet i betydelsen ’bra’ tillsammans med *inte* för att bekräva en sak eller handling som inte är så bra eller kanske rent av dålig. Källa: <http://www.sprakradet.se>, hämtat 15.5.2010.

instämmande och roade kommentarer) som tycker att ungdomarna är ansvarslösa och oestetiska – det står skrivet i bibeln också.

Litterära citat förmedlar en högtidlighet genom sin skriftspråklighet. De kan också utgöra en slags sköld mot en alltför stor känslsamhet; man gömmer sig hellre bakom ett högrävande citat än formulerar sig själv med ett högstämt patos. Bibeln är produktiv som inspirationskälla, så även folksånger.

Peter Trudgill (1974:138) hävdar i sin beskrivning över *låga* och *höga* språkvarieteter, att de båda koderna är funktionsspecialiserade. Typiskt användningsområde för den höga varieteten är predikningar, formella brev, politiska tal bland annat. Den låga varieteten används inom familjen och bland vänner.

Gustav lyfter ut predikotexten ur sitt högstämda sammanhang och för in det i ett vardagligt samtal av privat och informell natur. Men han drar nytta av citatets moraliska tyngd när han vill understryka sina egna åsikter. Samma strategi använder Vera när hon väljer ett budord, som hon modifierar en aning, i sin beskrivning av hur Annas son uppfattar sin mamma. I bägge fallen hänvisar talarna uttryckligen till skriftspråket och inte till en annan talspråkgemenskap där det råder andra koder. Språket har inte ett ansikte, med reservation för prästens, men det för med sig en fläkt av bibliska värderingar.

5.4.2 *dām måst ju sii i fågelbookin* – uttryck för humor och allvar

Skriftspråket är tillgängligt för alla, men att läsa är en ”tyst” sysselsättning och ingen social verksamhet. Eftersom man troligtvis alltmåra sällan idkar högläsning vid sociala sammankomster, kan man dra slutsatsen att både jägarna och syjuntan har hört uppläst text huvudsakligen i kyrkan. Skrift i talad form är en genre som utövas där (Wallgren Hemlin 1997:46–55).

Kyrkan utgör en del av den kulturella identiteten. Den är traditionsbevarande och skapar en känsla av gemenskap genom att inbjuda människorna till rituella sammankomster. I samhällen där de flesta tillhör samma religionssamfund är det ”ofarligt” att föra in bibelcitat i den vardagliga diskursen. Bibelcitats kan signalera både allvar och ironisk distans. Vera kombinerar en dråplig bild av Anna som slåss med ett allvarligt modifierat bibelcitats i STÅLT ÖÖVÄR SIN MOODÄR.

12 Vera: å sku e nu a vari någå vari någå e- du sku ha tajji i kull dām
13 veit du han sku noo ha vari s-**stålt öövär sin moodär**
14 Anna: = *jåå
15 Många [((SKRATT))

”Du skall hedra din fader och din moder” är ett av de tio budord som inkorporerats väl i det vardagliga språket, dialekten, och som likt flera andra bibelcitats fått karaktären av ordspråk (se Östman 2006c). Att ta bibelcitats i sin mun utgör därför inte ett direkt socialt kodbyte som kan vara hotfullt för vi-känslan i gruppen. Språket i kyrkan låter lika för alla, det är i den bemärkelsen demokratiskt.

Man är dessutom van att se varandra i en ”kyrklig roll”, exempelvis på begravningar och i julkyrkan, och därför föreligger det inget ansiktshotande i då Vera kodväxlar till högstämt skriftspråk. Kodväxlingen inspirerar inte heller till gemensamma ”provsmakningar”(jfr kapitel 5.3) eller andra uttryck för solidaritet som gemensamma skratt. Orsaken kan vara att detta högtidliga skriftspråk utgör en del av gruppens gemensamma identitet. Kyrkans språk drabbar alla, både dem som talar dialekt och dem som talar standardvarietet. Det är ett maktspråk utan ansikte i motsats till standardvarietet som kopplas till utövare med språket som modersmål. Dessutom utgör kyrkan en institution som i dagens senmoderna samhälle har förlorat sin faktiska makt och det som återstår är en kvardröjande makt som uppgått i individernas varseblivning som en del av den egna identiteten (Giddens 1991, 2007:128)

Gustav drar nytta av de moraliska associationer som kännetecknar högstämt kyrkospråk i sekvensen. SITT DAAGLIGA BRÖÖD.

09 Gustav: ja (.) va ska de blii uta såndäna [ha dåm aldär tenkt på att
10 (Någon): [(ohb)
11 Gustav: dåm sku måst arbeta för **att tjeena sitt daagliga brööd**

Men han har tidigare talat med skratt i rösten om dessa ungdomar, och hans målade beskrivningar om deras utseende och beteende *dåm måst ju sii i fågelbookin ti viken raas dåm representerar* (11, rad 3, 4) har inte enbart varit ett uttryck för kritik utan också en strategi att roa samtalsdeltagarna.

Att uttrycka sin kritik på ett humoristiskt sätt är ett typiskt dialekt sätt att förhålla sig till sin omvärld (se Östman 2011:364). När Gustav avrundar med ett bibelcitats och iklär sig i prästerlig skepnad blir bilden komisk. Gustav kodväxlar inte till en *högre* spåkvarietet även om han tar till högstämda uttryck. Att tjäna sitt dagliga bröd innebär inte att skaffa sig en ”fin” tjänst där man talar standardsvenska (jfr TVVÅÅ DAAGAR PÅ JÅBB, kapitel 5.6), utan helt enkelt att ”bete sig som folk”. Citat ur bibeln associeras inte till en högre samhällsklass

och de värderingar som härskar där, utan till ett högre plan av andlighet där rättvisa råder. Gustav tolkar därför bibelordet enligt sitt eget sinne för rättvisa och ordning.

5.4.3 Sammanfattning och diskussion

I kyrkan kan vi lyssna på ett talspråk som ligger nära skriftspråket. Det här upplästa skriftspråket utgör grunden för mångas uppfattning om hur högstämda tal ska låta. Talet baserar sig på Bibeln, en skrift som många har kommit i kontakt med. Bibeln representerar en högstämd stil, men uppfattas samtidigt som något allmängiltigt, ett språk som gäller oss alla, ett språk som representerar Guds ord och inte människans.

Trots att Peter Trudgill (1974:138) hävdar att predikningar representerar en *hög* språkvarietet, saknar kyrkans språk den sociala belastning som exempelvis Helsingforsvarietet har för dialektalande östnylänningar. Det kyrkliga, högstämda språket ingår som en del av den kulturella identiteten, även om det inte är ett språk som man använder sig av i kommunikation med andra. Men så representerar det också ett uppläst skriftspråk utan ansikte, men reservation för prästens.

Därför hävdar jag att kodväxlingen i sekvenserna STÅLT ÖÖVÄR SIN MOODÄR och SITT DAAGLIGA BRÖÖD inte utgör exempel på kodväxling från låg till hög nivå i språket (om man följer Trudgills kategorisering), utan att det snarare handlar om en växling mellan dialekt och det närmaste man kan komma *neutral standard*. Språket i kyrkan representerar en genre av språket som drabbar alla lika och som visserligen representerar makten, men en *högre* makt där inga sociala skillnader råder (enligt Bibeln). Den faktiska makt som kyrkan har haft har övergått till att uppfattas som en del av den egna traditionen och blivit en djupt rotad kulturell kod snarare än ett tvång (Giddens [1991], 2007:128). Det högstämda kyrkospråket tillhör därför alla, också dem som har dialekt som sitt modersmål.

Ändå utesluts inte möjligheten att samtalsdeltagarna förhåller sig distanserat till denna stilnivå och att man drar nytta av den som en humoristisk resurs i diskursen. Man ironiserar inte med ett annat socialt sammanhang och en annan talgemenskap, men med de värderingar som det högstämda skriftspråket associerar till – hög moral och respekt för traditionella värderingar. Dock kan ambivalensen ständigt skönjas, en balansgång mellan skämt och allvar, något som kodväxlingen gör möjligt.

5.5 Drama, berättelser och scenens språk

I tidigare kapitel har vi sett hur kodväxling kan fungera som tecken på att man närmar sig en standardspråklig domän i diskussionen (5.1), som illusionsskapande strategier i citat (5.2), bl.a. glocaliseringsprocesser för att inkorporera främmande ord i en lokal kontext (5.3) och som uttryck för humoristisk distans i allvarliga utsagor som innehåller samhällskritik eller moraliska värderingar (5.4). Vi har också sett hur alla dessa yttringar kan kopplas till begreppet identitet.

Det här kapitlet behandlar berättelser, eller *narrativer*, som dessa ofta kallas då de återges i analytiskt syfte. Eftersom det primära syftet med min analys inte är att undersöka narrativernas struktur, utan språkliga fenomen som är kopplade till samtalsgenren, och hur de tar sig uttryck, presenterar jag endast i korthet en analysmodell för hur narrativen är uppbyggda (Labov 1972, Labov & Waletzky 2006 [1967]).

Vårt vardagliga prat består till en stor del av berättelser där vi återger något som hänt, något som vi har sett och upplevt eller något som någon har sagt. Adelswärd (1999:87) konstaterar att berättelser utgör ett populärt forskningsfält. ”Ett fruktbart sätt att se på berättelser är att se dem som viktiga kulturella verktyg” som vi människor använder för att ”bringa ordning i våra upplevelser”, sammanfattar hon (1999:88). När man berättar skapar man ett drama och framställningen är ofta inlevelsefull. Berättaren bjuder in flera aktörer på scenen och citerar både sig själv och andra.

Labov (1972) presenterar en analysmodell som jag återger i mycket avskalad form. Modellen fungerar som verktyg då jag beskriver sekvenserna 12, 13, och 14 där kodväxling ingår i berättelser. Fritt efter Labov innehåller en berättelse följande element:

Abstrakt – en sammanfattning av händelsen som anger temat för berättelsen

Orientering – en beskrivning av tid, plats, personer, bakgrund

Handling – själva händelsen

Evaluerings – en utvärdering av händelserna, deltagarna, platserna

Resultat – konsekvenserna av det skedd

Koda – en övergång till nuet

Jag tar också upp scenspråket som en aspekt av språkvård och standardisering. Scenspråket tillhör det offentliga rummet där språket kontrollerats. Språket på nationalscenerna ska ge en

”god” bild av språket i nationen. En svensk nationalscen hade invigts i Helsingfors 1860, men skådespelarna talade sverigesvenska en god bit in på 1900-talet, något som Ahlfors (1995:15) kallar ”apartheid”. Först år 1915 beslöt man att börja anlita finlandssvenska skådespelare (Laurén 1985:33). Reuter (2006:39) redogör för de regler som var förhärskande då den finlandssvenska nationalteatern öppnades för det finlandssvenska språket: kortstavigt uttal accepteras inte, oreducerat uttal av *inte*, *skulle* och *måste* och hörbara ändelser i ordformer som *taket*, *kastade*, och *kastat*. Dessa regler skulle inte uppfattas som absoluta och specifika (inte specificerade) finlandssvenska drag kunde tillåtas i pjäser som skildrade finlandssvenska vardagsförhållanden.

På 1960-talet startade Ahlfors en debatt där han kallade språket på Svenska Teatern ”skillnadskä”²⁶. Han ansåg att skillnadskä lät onaturlig. Språket var som ”en mask, en kostym, en roll” (1995:16). Han berättar att man på teatern kunde sitta och dryfta om det ska heta ”toobak” eller ”tobbak”, då alla finlandssvenskar i samhället runtomkring fortsatte att röka ”tobak” med korta stavelser.

Scenen är en domän som traditionellt dominerats av standardspråket eller en varietet som representerar makten, medan dialekterna har förpassats till buskisrevyer på landsbygden. Ibland har dialekter fått tillträde till finare scener, men inte till statustyngda genrer som exempelvis opera. Det är inte ens provocerande att hävda att scenspråket är ett resultat av maktmekanismer sätta i system sedan länge, och att detta i sin tur har präglat uppfattningen om vilket språk som äger tillträde till detta offentliga rum.

Jag presenterar fyra kodväxlingssekvenser, (13, 14 och 15) som illustrerar hur scenens språk rent konkret, explicit men också implicit, påverkar samspråket mellan kvinnorna på symötet och männen i jaktlaget.

5.5.1 *så kann ingen nånnting* – språket på och nära scenen

Vera har besökt första träffen inför årets lokala teatersatsning men tvekar om hon tänker fortsätta att delta i övningarna eller inte.

(13) Å SÅ KAN INGEN NÅNNTING

- 1 Vera: ja va ju ti första treffn men sen dedäär sen när ja kām heim å
- 2 börja fundeera så tenkt ja nää [(.)å nu draar e uut på tiidn
- 3 (Siv) [.m ohörbart]
- 4 Vera: he e seks vikusluut (.)sām man sku va fast

²⁶ Platsen där Svenska Teatern ligger i Helsingfors heter *Skillnaden*.

5 Pia: jåå
 6 Lisa: jåå
 7 Vera: å sen dehäär nää allt bliir ti siista [minuutn nää man int
 8 (Moa) [.jåo
 9 Vera: lää se uutantil å så ska man- så bestems e premiäär (.) å
 10 **så kann ingen nånnting** [å så käämmär fälk
 11 Siv: [m
 12 Rut och Pia: [jåo

Vera uttrycker sig på dialekt när hon beskriver vad som händer hos teatersällskapet men när hon ska beskriva premiären, när hon ”närmar sig scenen”, växlar hon kod till standardvarietet och säger *å så kann ingen nånnting* (10). Hon vill poängtera det fatala i att skådespelarna inte har lärt sig manuskriptet. Därför byter hon roll i samband med kodväxlingen från syjuntans Vera till skådespelaren Vera – en Vera som talar standardspråk. Samtalsdeltagarna reagerar med uppbackningar *m* och *jåo*. De yttras lågmält och i ett lugnt tempo. Inga gemensamma skratt förekommer.

Kodväxlingen passerar således utan större reaktioner i gruppen. Ramen är klar, det gäller teater och då talar man standardvarietet, om det inte handlar om revy på dialekt, men det är ett undantag och det är alla medvetna om. Scenspråket representerar en språklig maktfaktor och domän (se kapitel 2.4.1) och det att man talar standardspråk på scenen upplevs som en självklarhet. Det är inte överraskande eller ansiktshotande för gruppen att Vera byter skepnad till skådespelare och utbrister: *å så kan ingen nånnting*. Alla i gruppen har sett Vera spela teater och alla har sett henne byta språk på scenen.

Kontexten, den mentala kontakten till scenen och scenspråket, får Vera att växla kod till standardvarietet i exemplet ovan, men hon använder också kodväxlingen som strategi då hon berättar om ett intressant möte som inträffat för några dagar sedan.

(14) SJIFÅNGDUUK RUNT BRETTEA

01 Vera: vet du nää ja skratte rikit jærtlit nää ja kää ti käärsningin
 02 (ohb) nu minns ja int åm e va op löördaaetmiddaain nää ja foo
 03 ti Viirby ellär söndaain men så kommär Anderssons Ulla
 04 marssand åm on tå va på veeg ti sjell(.h) å så hadd on (.h)*
 05 **een halmhatt på sejj** ((SKRATT)) **en gröönviit sänhänn**
 06 **sjifångduuk runt brettea me en stoor rosett hää baak**
 07 [((FNISS))
 08 Många: [(((SKRATTAR))
 09 Vera: **en såndänn halvlång** ((SKRATT)) öh öh (.) **råkk** (.h) sām no
 10 troor ja va **sän hänt ylle** men den va liite nästan (.) **sjää**
 11 (.) färja [liila tjool
 12 (Någon:) [mm+m
 13 Vera: * å sen sina **dām däär liila** vinterstyvvlanā tām täär
 14 tjåkka [((SKRATT))
 15 Många: [((SKRATTAR))

En narrativ analys i Labovs (1972) anda kan visa var växlingen av kod sker. Vera inleder med ett *abstrakt* – en sammanfattning (1) *vet du när ja skratta rikit järtlit* där hon presenterar temat för berättelsen, det kommer att handla om något roligt. Abstraktet presenteras på dialekt. Därefter följer *orienteringsfasen* i berättelsen då Vera beskriver tid, *nu minns ja int åm e va op löördaaettmiddaain*, plats, *när ja foo ti Viirby*, personer, (*ellär söndaain*) *men så kommär Anderssons Ulla marssand*, och bakgrunden till historien då Vera placerar berättelsen i ett sammanhang, *åm on tå va på veeg ti sjell(.h) å så hadd on*. Här övergår Vera till att tala standardvarietet.

Vera följer de Labovska iakttagelserna²⁷ för hur en berättelse byggs upp. Abstraktet följs av en orienteringsfas och så långt i berättelsen talar Vera dialekt. Då Vera övergår till att redogöra för berättelsens handling och beskriva hur Anderssons Ulla (fingerat namn) såg ut, övergår hon till standardvarietet: *een halmhatt på sejj en gröönviit sãnhãnn sjifångduuk runt brettene me en stoor rosett hãär baak en sãndãnn halvlång õh õh råkk sãm no troor ja va sãn hãnt ylle men den va liite nãstan sjãär färja liila tjool å sen sina dãm dãär liila vinterstyvvlana tãm tãär tjãkka*.

Den egentliga narrativen slutar här, eftersom *evalueringen* sker i grupp som ett samtal på dialekt, där gruppmedlemmarna deltar med värderande kommentarer. *Resultatet*, konsekvenserna, bearbetas också kollegialt i gruppen och någon *koda* (se ovan) är inte nödvändig eftersom övergången till nuet sker med gemensamma skratt direkt efter att Vera har presenterat handlingen (14).

Vera alternerar mellan dialekt och standardvarietet då hon presenterar föremålet för berättelsen. Hon ger en illusion av standardvarietet (se kapitel 5.2). Det är omöjligt att slå fast om växlingen av kod säger något om Ulla Andersson eller om Vera antar skådespelarens roll, inträder på scenen och den standardspråkliga domänen och därför växlar kod. Om kodväxlingen är kopplad till Ulla Anderssons person, kan man anta att alla i gruppen känner till hur Ulla pratar. Kodväxlingen ger berättelsen färg på samma sätt som om Vera skulle citera Ulla och låta hennes röst och språkvarietet befolka rummet.

Den narrativa sekvensen kan kategoriseras som skvaller. De övriga i gruppen är inte passiva när Vera (01) börjar sin berättelse. Man lyssnar utan att avbryta men skrattar och fnissar så att Vera förstår att hon kan fortsätta. Adelswärd (1991:130) har undersökt skvallrets dramatik och hävdar att den som skvallrar berättar om något som en annan gjort men efter ett

bestämt schema. Berättelsen har en moralisk dimension: man tar ställning, kommenterar och värderar. Skvallrets dramatik och struktur följer Labovs (1972) schema för hur en narrativ är uppbyggd. De som lyssnar på skvaller ska känna till skvalleroffret och får inte vara för passiva. Om responsen uteblir upphör den som skvallrar att skvallra, hävdar Adelswärd (1991:131ff.).

I följande exempel återvänder vi till männen i slakthuset där Gustav ger sin syn på hur älgjakten borde organiseras. Han framför ingen narrativ men han tar scenen, som kan förliknas vid en talarstol, eftersom hans uppträdande mera är likt ett föredrag än en föreställning. Språket är dock det offentliga rummets. Och som Reuter (2006:40) påpekar: ”De principer som fastställdes för scenspråket blev vägledande också för annat vårdat talspråk, t.ex. offentliga tal och föredrag, predikningar och, när det blev aktuellt, språket i radio och tv.” Gustav håller en monolog:

(15) SÅSIAALA SAMVAARON

01 Gustav: Eljjaktn boorde vara årganiseera på de sette (.) de sku kuna
02 vara een å tvåå vekkår (.) sku va een måånas paus så sku de
03 ååtar va een å tvåå vekkår (.) så sku dehäär såsiaala
04 samvaaron sku va meera je-jenåm ååre (.) meera årganiseera
05 de där att de mitti allt kåmmår en någår vikur eljjakt å så
06 e då ååtar leng toomt

Gustav går in i rollen som föredragshållare och talar med tydliga pauser och med ett standardspråkligt uttal: *tvåå vekkår*, för att sedan växla kod till dialekt *någår vikur*²⁷ på rad 4. *Årganiseera* har tappat *d*:et men det ger ändå en illusion av standardspråkighet genom den högtidliga fraseringen. Ingen avbryter Gustav, han talar rytmiskt, alla ord som uttalas på standardvarietet betonas. Hans tur avslutas med att han uttrycker en känsla av saknad. Det högtidliga patoset döljer ett personligt engagemang.

I monologen ger Gustav prov på det som betecknas som *manlig samtalsstil*. Även om Norrby varnar för genusrelaterade generaliseringar (1996:197), presenterar hon en lista på sådana drag som är typiska för män. Av dessa kan *polemisk stil*, *hierarkiskt*, *mer monolog*, *avbrott* och *färre uppbackningar*, appliceras på Gustavs yttrande.

²⁷ I senare studier har Labov noterat att evaulering inte tar en viss plats i narrativen utan också förekommer i de övriga delarna

²⁸ några veckor

5.5.2 *een halmhatt på sejj* – att ikläda sig aktörens roll

Gumperz (1992b:230) redogör för hur samtalsdeltagarna ger uttryck för sina avsikter och intentioner genom kommunikativa signaler som han kallar *kontextualiseringssignaler*, 'contextualization cues'. Dessa signaler har betydelse för vilka slutsatser samtalsdeltagarna kan dra under det pågående samtalet.

Den yttre kontexten, sociala aspekter och den kringliggande kulturen, är väsentliga faktorer då man förklarar talarnas avsikter, enligt Gumperz. Jag har i kapitlen ovan (5.1, 5.2, 5.3 och 5.4) i analyserna utgått från Gumperz principer för kontextualisering, men applicerar nu modellen direkt på hur Vera och Gustav agerar i samspråket för att skapa en gemensam kontext i gruppen.

Den omedelbara yttre kontexten i exemplen 13, 14 och 15 ovan är vardagligt samspråk mellan personer som känner varandra väl i en bekant miljö. En vidare tolkning av kontexten är att gruppen består av personer som talar dialekt och som bor på landet. En ytterligare utvidgning, som inkluderar en kulturell och social beskrivning, kan innefatta en gemensam bakgrund med gemensamma erfarenheter, värderingar och språkligt relaterade uppfattningar.

När en samtalsdeltagare i gruppen vill byta perspektiv från exempelvis ett vardagligt samtal till en monologisk narrativ listar Gumperz (1992b:230) följande verktyg som hjälp vid kontextualisering:

Prosodiska drag (intonation, ordbetoning, tonhöjd)

Paralingvistiska drag (taltempo, pausering, tvekanden, överlappande tal)

Val av kod (dvs. lingvistisk variation, val av kod/stil/dialekt)

Val av vissa typer av lexikala uttryck och formelartade uttryck (rutinmässiga öppnings- och avslutningsfraser)

Kontexten är inte något statiskt och befintligt utan den skapas under interaktionen av samtalsdeltagarna (Lakoff 1972), något som vi kan iaktta i exempel 13, Å SÅ KAN INGEN NÄNNTING och 14, SJIFÅNGDUUK RUNT BRETTEA, då Vera kodväxlar till skådespelarrollen då samtalsämnet tangerar teater, dels iklär sig rollen som berättaren och växlar kod. I exempel 15, SÅSIAALA SAMVAARON, ställer sig Gustav bildligt i en talarstol då han håller sin monolog.

Enligt Gumperz är tolkningsprocessen komplex. Han utgår från att talaren har intentioner som ständigt ska uttolkas av samtalsdeltagarna. Eftersom processerna är så

komplexa finns det risk för missförstånd (se t.ex. Tannen 1990, 1995), men vi kan se att det i ovanstående exempel inte uppstår några tolkningsproblem i gruppen. En förklaring kan vara att scenspråket har upphört att vara en symbol för högre status och i stället införlivats i den egna identitetsuppfattningen (ex. Giddens [1991], 2007:128). Vi kan dra paralleller till skolspråket och språket i kyrkan (kapitel 5.1 och 5.4).

Den långa traditionen av språkvård och språkplanering (se af Hällström-Reijonen 2012, för en beskrivning av språkvården i Svenskfinland) har också satt sina spår och skapat en kollektiv skam hos individer med dialekt som sitt modersmål. Den kollektiva skammen är en produkt av stigmatisering (se kapitel 3.1) och tar sig uttryck i att man skäms också för andra och inte enbart för egen del. Man känner skam då man hör den stigmatiserade dialekten talas i det offentliga rummet (se kapitel 3.1.3).

Därför är kontexten för samtalsdeltagarna given då Vera och Gustav signalerar att de stiger in i det offentliga rummet. De växlar kod till standardvarietet, och en sådan kodväxling uppfattas som en självklarhet av de övriga i gruppen som inte känner behov av att bekräfta den egna gemenskapen med exempelvis skratt eller ”anfalls- eller avvärjningsmanövrar” (se kapitel 5.2), där man skapar stereotyper av *de andra* för att befästa *vi*-känslan i den egna gruppen.

Skratten som förekommer i exempel 14 har en annan funktion. Det signalerar för Vera att hon kan fortsätta sin berättelse. Veras narrativ kan klassificeras som skvaller och den som skvallrar behöver samtalsdeltagarnas positiva bekräftelse i form av skratt eller uppbackningar. Om bekräftelsen uteblir dör skvallret.

5.5.3 Sammanfattning och diskussion

Att stiga upp på scenen eller närma sig den påverkar den dialekttalandes språkbruk. Gustavs agerande i exemplet SÅSIAALA SAMVAARON (exempel 15), påminner om Veras kommunikativa strategi i Å SÅ KAN INGEN NÅNNTING (exempel 13), där vardera mentalt placerar sig inför publik, Vera på en scen och Gustav i en talarstol. De anger med sitt språkval att de befinner sig i en annan språklig kontext. Strålkastarljuset faller på dem själva och de antar det offentliga språket som uttrycksform.

När Vera däremot beskriver mötet med Anderssons Ulla agerar hon berättare som med språkliga medel dramatiserar händelsen. Språket utgör i samtliga fall standardvarietet och en växling mellan dialekt och standard sker då samtalsdeltagarna antingen stiger upp på scenen eller i talarstolen, närmar sig teaterns domän eller axlar rollen som berättare. Dock

med en reservation att Vera i exempel 14 också kan låta Ullas språkliga varietet höras genom att växla kod när hon beskriver henne. Jämför hur Bror i kapitel 5.2.1 går över golvet och talar som djurläkaren. Vera kan, utan att hon citerar Ulla, växla till en språklig kod som beskriver henne.

Samtalsdeltagarna reagerar inte på kodväxlingen med skratt eller andra kommunikativa strategier som skulle visa att en bekräftelse av *vi*-känslan är nödvändig. Jag tolkar de uteblivna kontextualiseringsproblemen som att det offentliga språket (och teaterns språk) uppfattats som något som inte kan ifrågasättas. En lång språkreglerande process har satt sina spår i människornas medvetanden. Kollektivt uppfattar gruppen scenspråket som något som avviker från deras eget. Vi kan också här dra paralleller till en *tyst identitet* som är så tyst att den knappt uppfattas hos samtalsdeltagarna själva. Eftersom både Vera och Gustav växlar kod då de träder in i det offentliga rummet och tar scenen, kan vi inte veta hur samtalsdeltagarna skulle reagera om Vera och Gustav hade fortsatt att tala dialekt. Att höra dialekt i det offentliga rummet kan framkalla den kollektiva känslan av skam (se kapitel 3.1).

5.6 Jobbet – en offentlig scen

Vi har sett hur språkbruket i kyrkan, skolan och på teaterscenen präglar språkbrukarna *även* då de befinner sig i ett informellt och vardagligt sammanhang (kapitel 5.1, 5.4 och 5.5). När samtalsämnet berör dessa gamla maktcentra växlar samtalsdeltagarna kod från dialekt till standardvarietet. Samtalsdeltagarna är ändå inte tvungna att utnyttja kommunikativa strategier för att bibehålla solidariteten i gruppen, eftersom kodväxling till kyrkans, skolans och scenens språkvarietet inte hotar gemenskapskänslan. Språket skiljer sig från dialekten, men det uppfattas också som en del av den egna språkliga identiteten för den som har dialekt som modersmål.

Den moderna människans vardag styrs alltmer av traditioner och djupt rotade kulturella koder än av påbud och normer från administrativa centra (Giddens [1991], 2007:128). Den synliga makten har övergått till en osynlig och dold maktutövning som idag är svår att lokalisera. Trots att varken kyrkan, skolan eller teatern längre utövar en aktiv språklig makt lever föreställningen om deras auktoritära ställning kvar hos människorna och synliggörs i språket. Vi kan iaktta hur samtalsdeltagarna fogar sig i de gamla maktstrukturerna utan att markera att de är tvungna att växla kod till en annan varietet (kapitel 5.1, 5.4 och 5.5).

De gamla maktstrukturerna utgör inget socialt problem som kan äventyra samhörigheten och vi-känslan i gruppen.

Då samtalsdeltagarna däremot refererar till en gemensam skriftspråksverklighet (det skrivna ordet, litteraturen och högläsningsspråket) eller då de citerar utomstående personer eller sig själva, fungerar kodväxlingen kommunikativt både som en risk och en resurs (kapitel 5.2 och 5.3). För att upprätthålla känslan av gemenskap i gruppen utnyttjar deltagarna olika kommunikativa strategier. Männerna uttrycker sig med en råare humor och en med en kommunikativ strategi som jag kallar *anfallsstilen* (kapitel 5.2) då de skapar stereotypa beskrivningar för att uttrycka differentiering. Kvinnorna återanvänder ord och utnyttjar självironisk humor i sekvenser med uppbackningar och många skratt.

Språket på arbetsplatsen kan också utgöra både en resurs och ett riskmoment, vilket vi kommer att se i exemplen 16 och 17. Även om arbetsplatser inte kan betecknas som maktcentra i samma bemärkelse som kyrkan och skolan, utgör varje arbetsplats sin språkliga och sociala verklighet där bestämda restriktioner och regler råder. För den som har dialekt som sitt modersmål handlar det ofta om att byta språk då man går till ”jåbbet” (se kapitel 5.7).

I det här kapitlet presenteras och diskuteras kodväxlingssekvenser där språket på arbetsplatsen färgar av sig i ett vardagligt samtal på dialekt bland vänner. Samtalsdeltagarna växlar kod då samtalsämnet tangerar arbetsplatsens domän.

För att beskriva hur vi som språkliga och sociala varelser anpassar vårt beteende när vi rör oss i samhället utnyttjar jag Bloms och Gumperz (1972) tredelade skiss *scener, sociala situationer* och *sociala handlingar* som utgångspunkt och verktyg för en diskussion och analys. En scen är en konkret plats som exempelvis hemmet, kyrkan, skolan eller arbetsplatsen. I hemmet förväntas man tala och bete sig på ett bestämt sätt, i kyrkan på ett annat o.s.v. Människorna i ett samhälle är medvetna om reglerna och restriktionerna för varje scen. Om man befolkar scenen med personer under en bestämd tid kan vi tala om en social situation och i denna sociala situation äger sociala handlingar rum. Blom och Gumperz beskriver detta som gradvis mera komplexa stadier av hur samtalsdeltagare behandlar en situation. Samtalsdeltagarna identifierar scenen, personerna på scenen, tiden för handlingen och därefter agerar de språkligt och socialt. Scenen kan dessutom förändras då den sociala situationen förändras vilket orsakar nya handlingsmönster. En sådan här förändring betecknas *situationsskifte* (1972: 114, 115).

Vi har redan tidigare sett att en *scen*, exempelvis skolan, kan påverka talaren också då hen befinner sig på en helt annan scen, t.ex. i hemmet, i en helt annan tid med helt andra

personer. Detta innebär att samtalsdeltagarna utnyttjar sin språkliga och sociala kompetens ytterligare och glider mellan scenerna under samtalets gång.

5.6.1 så *treevliga* kundär – språket på arbetsplatsen

Anna har börjat på sitt ”jåbb” (se kapitel 5.7) och delger gruppen sina erfarenheter. Vi kan iaktta hur samtalsdeltagarna med hjälp av berättandets magi flyttas från den faktiska scenen, vardagsrummet hemma hos väninnan, till en annan scen, Annas arbetsplats, där andra språkrestriktioner gäller.

(16) SÅ TREEVLIGA KUNDÄR

01 Vera: nå men va he int roolit[tå
02 Anna: [aj kva he e roolit
03 Många: [((SKRATTAR))
04 Anna: ja hadd **så treevliga kundär** at eina å (.) **däär** va eitt par dām
05 tjöpt ganska myky ja sa at nåjaa ja e noo liite nyvär ja e
06 först ana daan häär å ja pakka å ja knååpa där då å dām blee noo
07 fiina (smackljud) å han too rikit i haanden å så *kiitos hyvästä*
08 *palvelusta*²⁹ (hostning) veet du @ja va[liksām@
09 Vera: [vet du de ha ja rååka ut
10 för i Virby å kunder sām

När Anna (04) beskriver sina kunder använder hon adjektivet *treevliga*. Ordet ingår i artighetsfraser som exempelvis ”trevligt att ses” och ”det var trevligt att höra”, vilka ur ett dialektalt östnyländskt perspektiv utgör stereotypa hövliga uttalanden av personer som talar Helsingforsvarietet. Hövlighetsstrategierna skiljer sig mellan landsbygd och stad, och det är inte vanligt att som dialektalande strö ut komplimanger eller superlativa omdömen. Jag har kunnat iaktta kulturella skillnader då personer från Helsingfors eller kringliggande herrgårdar uppfattar östnylänningar som oartiga, och omvänt att östnylänningar anser att personer som uttrycker sig på Helsingforsvarietet med fraser som ”Guud så ljuuvligt” ger sken av falsk vänlighet. Hövlighetsstrategier är ett utforskat område, bl.a. Lakoff & Ide 2005, Melin & Melin 2005 redogör för ett otal undersökningar, men någon kontrastiv empirisk forskning i hövlighetsstrategier mellan standardvarietet och dialekt har inte gjorts i Svenskfinland.

Jag vågar ändå slå fast att Annas val av ord utgör en kodväxling där hon förutom språklig kod också växlar social kod. Att utbyta artigheter är ett välinövat socialt mönster idag och historiskt sett har regler för umgänge med eget stånd och andras varit strikt reglerade. ”Det var [på 1700-talet i Finland] synnerligen viktigt att med rätta ord tilltala och bemöta

varandra i ett samtal”, hävdar Lilius (1998:120) på basis av studier av *Compliment-Bok* från år 1741.

Kodväxlingen till standardvarietet på rad 4, *hadd så treevliga kundär at eina* markeras med hjälp av partikeln *at* (se kapitel 5.2.2 och 5.7.3). Anna säger *at eina å* och håller så en paus som kan tolkas som att hon planerar hur hon ska gå vidare och tvekar om hon skall välja standardvarietet eller dialekt. Det att hon säger *däär* i stället för ”dit” signalerar att hon på nytt växlar till standardvarietet men därefter övergår hon till att tala dialekt.

Under sekvensen som följer är det ingen som vare sig avbryter eller backar upp. Turen innehåller citatmarkörer (se kapitel 5.2.2) *ja sa at* och *å så* vilka indikerar att Anna återger något som hon själv har yttrat eller något som någon annan har sagt i en tidigare kontext (kapitel 5.2). Vi kan se att Anna konstruerar en citatmarkör med *sa (sade) & at (att) & direkt anföring* (Henricson 2010:113), vilket är kännetecknande för finlandssvenskt talspråk (Henricsons material består av ungdomar från språköar i Finland och från huvudstadsregionen). Anna talar dialekt då hon återger sitt eget yttrande i kombination med *sa at*. När Anna citerar kunden saknar citatstrukturen *at*. Citatet markeras i stället av att Anna bygger ut med ett expanderande led *å så* för att signalera till lyssnarna att ett citat är på väg.

05 tjöpt ganska myky ja sa at nåjaa ja e noo liite nyvär ja e
06 först ana daan häär å ja pakka å ja knååpa där då å dām blee noo
07 fiina (smackljud) å han too rikit i haanden å så *kiitos hyvästä*
08 *palvelusta* (hostning) veet du @ja va[liksåm@

Anna återger kundens yttrande på finska. Vi kan dra en parallell till hur Anna och Lisa konstruerar citat i kapitel 5.2.2, där de i citat som innehåller en kodväxling väljer *sade & citat*, men då de återger sig själv på dialekt väljer *sade & att & citat*.

Exempel 17 beskriver hur Lisa, som arbetar på ett kontor, har problem med sin syn. Hon kommer, tack vare EU-bestämmelser, att få nya glasögon. Scenen är arbetsplatsen, men skriftspråket och myndighetsspråket påverkar val av språklig kod, eftersom Lisa hänvisar till en broschyr³⁰ om arbetsskyddsfrågor.

²⁹ *Kiitos hyvästä palvelusta* är finska och betyder *tack för god betjäning*.

(17) ENLIGT EEUUDIREKTIIVEN

01 Anna: aj jaa men du ska ha eitt par til nu
02 Lisa: jo ja ska ett par såndäna för- såm ja bara har på arbete
03 Anna: ajjaa jaa
04 Lisa: såm **arbetsjiivarn e sjyl di att** skaff åt mej
05 (.)
06 Pia: ajjaa
07 Vera: aj jaha
08 Lisa: [jo eenligt eeuudirektiiven
09 (Pia): [(ohb)
10 Vera: VA SAA DU NU
11 Lisa: eeuudirektiiven åm man ska ha [någå sjelv för-
12 Pia: [ajjaha
13 Lisa: **arbeetsglaasöögån så (spesiaalglaas för arbeete** så [så e de
14 Vera: [.jo va ska
15 Lisa: arbetsjiivarn
16 Vera: man ha för arbet för ti ha **spesiaalglaas**

Man talar om synförmåga och glasögon och Lisa nämner *arbetsjiivarn*. Det uppstår en paus eftersom det som hon yttrar förorsakar en viss förvirring: *arbetsjiivarn e sjyl di att skaff åt mej*. Lisa har fört in ett nytt samtalsämne genom att ge överraskande information. Ämnet är nu arbetsglasögon och Lisa övergår till standardformen av infinitivmärket *att* i stället för det dialektala *ti*.

Efter den korta pausen följer Pias uppbackning *ajjaa* och Veras *aj jaha*. Dessa uppbackningar kan tolkas som responser eller svarsord, men varken Vera eller Pia tar turen utan de väntar på en fortsättning. Uppbackningarna *aj*, *aha* och *jaha* med varianter hör enligt Green-Vänttinen (2001:132) till en grupp av responser som i huvudsak ger uttryck för hur lyssnaren förhåller sig till det som talaren säger. Genom att ge en sådan uppbackning visar lyssnaren att det som talaren säger innehåller ny information. Responserna betecknas som *nyhetsmarkörer* och *insiktsmarkörer*.

Lisa är tvungen att precisera sitt påstående, på grund av den förvåning som uppstått. Hon säger *jo*, som markerar att en kodväxling är på väg och därefter med stark betoning *eenligt eeuu direktiiven*. Någon säger någonting ohörbart och Vera visar att hon vill veta mera om detta och yttrar med förhöjd röststyrka (10) *VA SAA DU NU*.

Vera har med största sannolikhet uppfattat vad Lisa har sagt, men hon vill höra det en gång till eftersom kodväxlingen signalerar att Lisas yttrande inte enbart handlar om att förmedla neutral information. Veras fråga avslutas med ett *nu*, som inte fungerar som ett temporalt adverbial utan snarare utgör en diskurspartikel. Partikeln *nu*, en form av *nog*, har enligt SAOB två betydelser, 'troligen' och 'visst, förvisso'. Saari påpekar att partikeln är kännetecknande för Helsingfors och att den, då den står inne i en mening, anses tona ner ett

³⁰ Jag har inte kunnat spåra denna broschyr och vi kan därför inte veta den exakta ordalydelsen.

yttrande. Hon exemplifierar med ”ursäkt nu, men---” (1995:94). SAOB ger följande definition av *nu*: ”i allm.obetonat o. mer l. mindre modalt, antydande l. understrykande den talandes l. skrivandes inställning l. uppfattning l. allmänt nyanserande ett yttrande l. ett omdöme o.d.; stundom övergående i rent pleoastisk anv.”.

Veras *nu* i frågan *VA SAA DU NU* förstärker snarare än försvagar yttrandet. Därför är det sannolikt att *nu* i det aktuella fallet utgör ett temporalt *nu* som konventionaliserats som en sorts diskursmarkör med en *garderande* funktion (Lindström 2008:120). Enligt Lindström befinner sig partikeln på ett stadium mellan temporalt och modalt bruk. Östman (1986:38–71, 2006:252) redogör för hur partiklarna *å*, *tå*, *na* och *elå* placeras sist i en fråga i Solvdialekten (Österbotten), t ex ”Finns e TÄÄR då” (1986:48, 2006:243). Att modifiera en fråga med en partikel är vanligt i Solvdialekten, enligt Östman, och det är inte uteslutet att regeln gäller också för östnyländska dialekter, *VA SAA DU NU*.

Partikeln *nu* understryker Veras ironiska inställning, som sammanfaller i tonen med Lisas yttrande (8) *eenigt eeuudirektiiven*. Lisa ger uttryck för ironi genom att växla kod och Vera utnyttjar partikeln *nu* för att visa att hon garderar sig tillsammans med Lisa inför dessa *eeuudirektiiv*. Veras val av ett ironiskt förhållningssätt är en solidaritetsyttring.

Lisa tar därefter turen (11) och upprepar *eeuu direktiiven* och fortsätter att i samma tur med markerat uttal säga *spesiaalglaas för arbeete*. Det är som om hon läste ur minnet från en broschyr om EU-anpassade arbetsskyddsanvisningar. Att Lisa återger skriven text förklarar varför hon så tydligt uttalar *g-et* i *enligt*. I talspråk utnyttjar de som har standardvarietet som sitt modersmål ofta så kallad *uttalslättnad* och säger ”eenlit”. I kapitel 5.3.1 redogör jag för hur dialekttalande har skriften som modell och därför uttalar skriftenligt för att på så sätt vara säkra på att uttala ”rätt” (Östman 2011:360). De s.k. uttalslättnaderna som anses vara godtagbar variation i uppläst text utgör ytterligare en norm som dialekttalare inte känner till.

Myndighetsspråket är ofta synonymt med byråkratspråk. Blom & Gumperz iakttar i Hemnesberget (Norge) att ”former för status, definert med hensyn til det overordnede norske systemet, medføre bruk av standard”, de ger som exempel bl.a. ”rapporter og bekjentgjørelser” (1972:115). Språkbruket hos byråkrater har blivit klarare sedan 1972, men de formulerar och uttalar sig fortfarande för det mesta på standardvarietet. Det är sällan dialekttalande får ta del av direktiv på sitt modersmål, vare sig det handlar om muntlig eller skriftlig information idag.

När det gäller skriftliga direktiv på dialekt har vi inte mycket att hämta i det förflutna utan får snarare ställa en förhoppning till framtiden (se Wiik & Östman 1983). År 1972, då Blom och Gumperz iakttog språkliga handlingar på kommunkansliet i Hemnesberget under en

förmiddag, kunde det hända att vissa kommunala tjänstemän talade dialekt både sinsemellan och med besökare. Men dessa övergick ändå till att tala standard då ämnet blev mera ”officiellt” (1972:125).

Lisa markerar ett avstånd till myndigheterna då hon uttalar *eeuudirektiiven* och *spesiaal glaas för arbeete* med tydlig betoning och utdragna vokaler. Hennes ton är ironisk. Hon lånar sin röst till myndigheten och byter kod till standardvarietet men visar med sin attityd att hon distanserar sig. Veras fråga *VA SAA DU NU* visar att Vera har uppfattat ironin och det att hon ytterligare upprepar Lisas yttrande *spesiaal glaas* (16) kan tolkas som att hon solidariserar sig med Lisas ironiska attityd (Tannen 1989:61, Norrby 1996:182, Nilsson 2011:246).

5.6.2 *såm ja bara har på arbete* - yrkesrollens språkliga identitet

I artikeln ”Om svenskan i Finland” (1998) påpekar Loman att dialekten inte längre var ekonomiskt lönsam då högsvenskan vann terräng från början av nittonhundratalet. Det innebar att man var tvungen att byta språk då man skulle förtjäna sitt uppehälle. Visserligen fanns det arbetsgemenskaper där dialekten tolererades och rentav var normen, men i regel gällde det att lära sig maktens språk för att själv få pengar och makt.

Också idag talar många ett annat språk på jobbet än vad de gör hemma. Då avser jag inte skillnader i stilvalörer utan mera genomgripande olikheter som dialekt – standardvarietet eller svenska – finska/engelska. Yrkesrollen har en språklig identitet.

Anna arbetar som försäljare i en butik och beskriver sina kunder som *treevliga*, ett standardspråkligt adjektiv i sekvensen *SÅ TREEVLIGA KUNDÄR*. De kunder hon berättar om har inte talat dialekt. Det visar sig senare att de inte har talat svenska överhuvudtaget, utan finska. När hon citerar sig själv gör hon det på dialekt (05) *ja sa at nåjaa ja e noo liite nyvär ja e först ana daan häär*. Citat är sällan exakta återgivningar av ett yttrande (bl.a. Tannen 1989b) och eftersom Annas kunder har talat finska har hon troligtvis förklarat på finska för dem att hon är ny.

Inför gruppen översätter hon sitt yttrande och återger det huvudsakligen på dialekt, förutom adverbet *häär* i slutet av satsen. Valet av *häär* i stället för det dialektala *hii*, kan vara ett uttryck för ambivalens. Anna är osäker om hon ska välja dialekt eller standardvarietet. Adverbet *häär* är starkt kopplat till arbetsplatsen och det språk som den representerar (arbetsplatsen som en scen enligt Blom och Gumperz 1972:114), men hennes yrkesroll är ännu inte automatiserad och grundmurad, eftersom hon endast har arbetat i några dagar. Hon

anpassar översättningen till den sociala situationen i syjuntan, men citatet tydliggör själva arbetsplatsen med dess språkliga normer och restriktioner och i slutet av yttrandet övergår hon därför till standardvarietet – arbetsspråket på arbetsscenen. Anna understryker inte att hon är tvungen att byta språkvarietet på sitt arbete, hon signalerar endast att kunderna inte talar dialekt. Hon ger en bild av sig själv som den Anna som alla känner genom att översätta sina uttalanden på jobbet till dialekt.

Lisa har sedan länge arbetat som kontorist i ett mellanstort företag och är trygg i sin yrkesroll. Hon växlar kod till standardvarietet i sekvensen ENLIGT EEUUDIREKTIIVEN när hon talar om sin arbetsgivare (4) *såm arbetsjiivarn e sjyldi att skaff åt mej*. Språket avviker inte märkbart vare sig morfologiskt eller lexikalt från standardvarietet, men Lisa talar långsammare än normalt med en lätt betoning och använder formen *att skaff* i stället för *ti skaff*. Kodväxlingen orsakar en paus i samtalet. Lisa har fört in något nytt och sällskapet väntar. Uppbackningarna *ajjaa* (6) och *aj jaha* (7) visar att Pia och Vera har tagit emot ny information (Green-Vänttinen 2001:134). Men Lisa har också gått in i en ny roll – sin yrkesroll. Och hon spelar vidare på den.

08 Lisa: [jo eenligt eeuudirektiiven
09 (Pia): [(ohb)
10 Vera: VA SAA DU NU

När Lisa med allvar och stark betoning uttalar *eenligt eeuudirektiiven* reagerar Vera och vill att Lisa ska upprepa det som hon har sagt (10). EU-direktiv är något som många landsbygds människor är grundligt trötta på och det kan vara orsaken till att Vera vill ha ett förtydligande. Har EU också börjat blanda sig i valet av glasögonmodeller? Lisa upprepar sitt yttrande och reciterar som ur en broschyr *arbeetsglaasöögån så spesiaalglaas för arbeete*. Hon återger texten skriftenligt.

Lisa går in i sin yrkesroll men distans och ironi riktad mot både arbetsgivaren och de direktiv hon är tvungen att följa på sitt arbete. Trots att hon växlar kod till standardvarietet solidariserar hon sig med den egna gruppen och syjuntan. Medan Annas strategi går ut på att förminska sin egen prestige och osynliggöra sin yrkesroll spelar Lisa över och visar på så sätt att hon håller distans och tar avstånd från sitt yrkesjag, just nu och här. Lisas och Annas solidaritetsstrategier behövs för att befästa gemenskapen i gruppen. De visar med sina val att de hör hemma där man talar dialekt trots att de är tvungna att byta språk på jobbet.

5.6.3 Sammanfattning och diskussion

Den sociala kontexten är viktig för hur vi spelar våra roller. Det blir påtagligt då vi lyfter in vår yrkesroll, vårt arbetsspråk eller myndighetsdiskurs i ett sammanhang av privat karaktär. Eller uttryckt med Blom och Gumperz (1972:114) begrepp: då vi analyserar *scenen* och den *sociala situationen* för att avgöra vilka *språkliga handlingar* vi ska tillämpa härnäst.

I kapitel 5.4 är scenen ett hem hos en nära vän, den sociala situationen är ett symöte på regelrätt tid och kvinnorna i syjuntan väljer sina språkliga handlingar utifrån dessa faktum i sekvenserna SÅ TREEVLIGA KUNDÄR och ENLIGT EEUUDIREKTIIVEN.

Dock är den språkliga verkligheten mera komplicerad än så. Och Blom och Gumperz påpekar också att det kan ske situationsskiften på scenen om något oväntat inträffar. Som exempel berättar de om en händelse under fältarbetet i Hemnesberget då de iakttog en grupp invånare i byn som avslappnat stod och småpratade med varandra. Blom och Gumperz vandrade fram till gruppen och lade märke till hur gruppdeltagarna omedelbart blev besvärade och växlade språk från ranamål till bokmål. De noterade också att taltempot blev långsammare i gruppen, att språkrytmen förändrades och att pauserna ökade.

I sekvensen SÅ TREEVLIGA KUNDÄR och ENLIGT EEUUDIREKTIIVEN ser vi att det inte krävs en fysisk yttre förändring på scenen för att det ska ske ett situationsskifte. Enbart ett yttrande från en samtalsdeltagare där hon kodväxlar från dialekt till standardvarietet är nog för att skapa en helt ny situation där gruppen är tvungen att välja nya handlingsmönster.

Denna nya situation ställer ytterligare krav på den språkliga och sociala kompetensen. Enligt Blom och Gumperz (1972: 114, 115) beskrivs de tre begreppen scen, social situation och social handling som gradvis mera komplexa stadier av hur samtalsdeltagare behandlar en situation. Att skifta situation när man väl har identifierat den och valt ett handlingsmönster skapar nya utmaningar för samtalsdeltagarna.

Man kan se det som att Lisa och Anna i sekvenserna ovan spelar dubbla roller, eller skapar två scener, en faktisk och en fiktiv. Dels befinner man sig på en scen hemma hos Anna bland syjuntans medlemmar dels förflyttas man till Annas och Lisas respektive arbetsplatser där andra språkliga och sociala regler och restriktioner råder. På arbetsplatsen är språket antingen standardvarietet eller finska, och i syjuntan är språket dialekt. Genom sina språkliga handlingar visar Anna och Lisa vilken grupp de solidariserar sig med. Anna osynliggör sin yrkesroll och spelar sig själv också då scenen utgörs av arbetsplatsen. Då hon citerar sig själv på jobbet talar hon dialekt. Lisa förhåller sig ironiskt distanserad och inbjuder de övriga

gruppmedlemmarna att delta i ironin. Både Anna och Lisa håller distans till yrkesjaget och visar solidaritet med syjuntan.

De dubbla scenexponeringarna kräver god uppmärksamhet hos samtalsdeltagarna och en skicklig balansgång hos talaren. Det handlar om att tyda och skapa subtila kontextförskjutningar, en konst som personer med dialekt som modersmål är tvungna att lära sig behärska. Det är möjligt att utnyttja modellen med scen, social situation och sociala handlingar som Blom och Gumperz har utarbetat då man analyserar människors kommunikativa beteende, men modellen har sina begränsningar också då man inkluderar situationsbytet.

Modellen fungerar inte enligt likartade principer i alla sammanhang. Det bevisas redan av Bloms och Gumperz' exempel från Hemnesberget. De beskriver hur de närmar sig en grupp lokala invånare som avslappnat står och pratar med varandra. När forskarna, som symboliserar status och bokmål, sällar sig till gruppen uppstår ett situationsskifte där gruppens deltagare växlar kod från Ranamål till bokmål. Scenen är den samma men personerna på scenen har förändrats och då väljer gruppdeltagarna ett nytt socialt handlingsmönster. Blom och Gumperz vill visa att det sker ett situationsskifte och att gruppens språkbruk förändras. Slutsatsen skulle då vara att en grupp anpassar sig till förändrade förhållanden rent språkligt. Varje individ i gruppen har varit tvungen att utnyttja sin sociala och språkliga kompetens genom att göra fyra bedömningar: identifiera scenen, identifiera personerna och välja handlingsprogram samt dessutom ompröva situationen då forskarna anländer till gruppen.

Vi kan pröva modellen på en omvänd situation: En grupp forskare står och pratar någonstans i Hemnesberget och två lokala invånare närmar sig. Utgående från de här forskarnas synvinkel är scenen en fältarbetsplats, personerna kolleger och den kollektiva sociala handlingen utgörs av en diskussion på forskarnas arbetsspråk, som i det här fallet kanske är bokmålsgrammatik. Då tar de lokala personerna kontakt med forskarna och inleder ett samtal på Ranamål. Nu ska ett situationsskifte ske om vi följer Bloms och Gumperz modell. Men vad händer? Är det troligt att forskarna omprövar den sociala situationen och inleder ett samtal med de lokala personerna på sina respektive dialekter (om de har sådana)? Eller håller de fast vid sitt gemensamma arbetsspråk, vilket resulterar i att ”nykomlingarna” som orsakat situationsskiftet, växlar språk till bokmål?

På dessa frågor har jag givetvis inget svar, det handlar om hypotetiska situationer. Men min erfarenhet av hur personer som talar standardvarietet fungerar i grupp, visar att de

sällan berörs av situationsskiften, utan fortsätter att tala det språk som de upplever som sitt eget.

Modellen fungerar fullständigt enbart då gruppen utgörs av personer som har stor språklig kompetens (dialekt och standard) och därför behärskar kodväxling och/eller utvecklad medvetenhet om det egna språkets (låga) status och därför växlar kod. Medan en grupp som representeras av personer med snävt språklig kompetens (enbart standardvarietet) inte växlar kod trots att det sker ett situationsskifte. Orsaken kan också vara att gruppen är omedveten om det egna språkets (höga) status och därför tar det som en självklarhet som inte kan ifrågasättas.

En inflyttad Helsingforsbo meddelade mig hösten 2012 att ”ingen talar dialekt i östra Nyland längre” och kunde berätta att varhelst han rör sig (vid olika möten och samkväm på landsbygden) talas det enbart standardsvenska. Efter en kort diskussion kunde jag upplysa honom om att han hade orsakat upprepade situationsskiften där han drog fram.

5.7 Socialt laddade ord

I kapitel 5.6 kan vi se hur de kommunikativa strategierna i samband med växling av kod mellan dialekt och standardvarietet ökar i komplexitet. Från en relativt ”bekymmersfri” kodväxling i kapitel 5.1, 5.2, 5.3, 5.4 och 5.5, till alltmer riskfyllda och ambivalenta situationer i kapitel 5.6, och till språkliga strategier som ställer krav på samtalsdeltagarnas språkliga kompetens.

Ju mera markant den sociala differensen mellan den dialektalande och den standardvarietetstalande framträder desto mera krävande blir valet av rätt strategi för att behålla *vi*-känslan i gruppen. Ett skenbart neutralt ord kan aktivera det som jag har kallat den *tysta identiteten* om ordet associerar till en främmande social verklighet. Den tysta identiteten utvecklas där flera språk(varieteter) av olika status lever nära, eller inflätade i varandra, och där den språkvarietet som har lägre status stigmatiseras. För att ett *stigma* (Goffman 1968) ska uppstå krävs en social relation mellan den som stigmatiseras och den som stigmatiserar (Aspers 2007:162–167).

I kapitel 3 beskriver många talare från östra Nyland hur det egna språket har gett upphov till känslor av skam. Talarna hänvisar till sociala situationer där de har haft kontakt med personer ur andra samhällsklasser och då känt sig icke-accepterade på grund av sitt språk. I det här kapitlet visar jag hur kodväxling mellan dialekt och standardvarietet som

tangerar social klass, dels kan utgöra en resurs i samspråket (exempel 18), dels en risk (exempel 19) som kan äventyra gruppens *vi*-känsla.

5.7.1 *två daagar på jobb* – en social verklighet

Anna har börjat på sitt nya arbete inne i staden Lovisa och berättar nyheten för sina vänner på symötet. Hon väljer att beskriva arbetet med det standardspråkliga ordet *jobb*. Valet av ord ger upphov till återanvändning (se kapitel 5.3) där flera samtalsdeltagare upprepar ett yttrande, och många gemensamma skratt som är tecken på samhörighet i gruppen.

(18) TVÅ DAAGAR PÅ JÄBB

01 Anna: jo he va annårs jännä³¹ ju när ja börja **här** (.) **på mitt @jäbb@**
02 (hh) så ((SKRATT))
03 Många: ((SKRATTAR))
04 Lisa: [@>**jäbb**<@
05 Många: ((SKRATTAR))
06 Anna: ja ha vari @ **två daagar på jäbb** redan @ [(hh) nä men så saa hon
07 Vera: [jå]
08 Anna: nu när ja praata me henna Ritva så meina (.) saa hon at ja va
09 nu sätäär vaanlit men endå stäädit kleeddäär (.) ja sa at (.)
10 man ska nu int vara en för fiin hellär så saa hon nej att man
11 fåår noo int (.) hon ha vari på kursär å dām ha sagt att man fåår
12 int va de fiinaste i en (hh) butiik att man ska vara sådäär
13 neutraal att åm åm man e för fiin (.) så fålk haar ju sådäär (.)
14 dām tjennär [att int kan man nu far
15 Vera: [jo]
16 Anna: diit
17 Vera: nää

När Anna berättar om sitt nya arbete väljer hon att växla kod. Hon inleder på rad 1 med pronomenet *he* och borde således enligt dialektala konsekvenser fortsätta med ”hii” men hon väljer en annan strategi och säger *här* med standarduttal. Därefter håller hon en paus för att markera att någonting nytt följer och fortsätter med *på mitt*, för att så förändra rösten till ett mera nasalt läge betona ordet *jobb*. Melin & Melin (2005:21) påpekar att ett nasalt tonläge som ensam språklig markör inte är ett tecken på ”fint språk”, men Anna kombinerar det med byte av röstläge och växling av språklig kod. Vi kan därför anta att Anna vill ge en illusion av ett språk av högre status. *Finlandssvensk ordbok* (2008:86) rekommenderar ’vara på jobbet’.

Det naturliga valet av ord skulle för en som talar östnyländsk dialekt vara ”arbeit”. Ordet *jobb* (jobb) återfinns i *FO (Ordbok över Finlands svenska folkmål)*, vilket kan tolkas som att ordet ingår i det dialektala ordförrådet. Jfr: *Jobb* = 1) *arbete; arbetsplats* 2) *möda*,

³¹ finska = spännande

bestyr. Jobba = arbeta hårt en kort stund med tillfälligt arbete. I inget av ordboksförklaringarna ovan kan man utläsa att jobbet skulle ha en hög status. *Strömbergs synonymordbok* ger *extraknäck, småjobb* för uppslagsordet ”jobb”, men också *arbete, anställning, yrke, fack, strävan* (1998:404).

Det är dock kontexten och samtalsdeltagarnas reaktioner som gör att valet av *jåbb* kan ses som en kodväxling. Anna väljer ett standardspråkligt ord för att beskriva att jåbbet finns inne i staden (Lovisa) där man inte talar dialekt. Den egentliga kodväxlingssekvensen inleds redan vid *här*. Pausen efter ”här” kan tolkas som en signal att man går över till ett annat språk (Saari 1989:200). Det är således fråga om en markerad kodväxling.

Samtalsdeltagarna uppfattar kodväxlingen och faller in i ett gemensamt skratt med Anna. ”Skrattet ger oss möjlighet att hantera paradoxer, dvs. motsägelsefullhet” säger Viveka Adelsvård (1991:86). Adelsvård beskriver också *det inbjudande skrattet* (1991:82) som inbjuder den andra att se på saken på samma sätt som man själv gör. Skrattet ovan (rad 2 och 3) betecknar gemenskap – man delar ett perspektiv. Vi har tidigare i studien sett flera exempel på att gemensamma skratt signalerar kontakt. Ensamma skratt däremot syftar till att kommentera uttryck eller attityder (1991:83).

Efter det gemensamma skrattet växlar Anna kod till dialekt (rad 6) *ja ha vari* (kortstavig stavelsekvantitet) och omedelbart därefter förändrar hon röstkvaliteten, återgår till standardvarietet och preciserar *tvåå daagar på jåbb* med överdriven lång vokal i *tvåå* och ytterligare lång vokal i *daagar* där man i dialekten vanligtvis brukar kort stavelsekvantitet (Harling-Kranck1998:149). Här följer en inandning samtidigt som Vera ger uppbackningen *jå* och Anna markerar att den dramatiska sekvensen är slut genom att säga *nä men*. Dessa diskurspartiklar kan ses som en gränsmarkering till att ”föreställningen är över” och att hon övergår till dialekt. Även om det gemensamma skrattet har uttryckt närhet och förståelse, preciserar Anna situationen (rad 8–14) och berättar hur chefen på jobbet har förmanat henne att inte vara alltför fint klädd:

TVÅ DAAGAR PÅ JÅBB (forts.)

08 Anna: nu nää ja praata me henna Mirja så meina (.) saa hon at ja va
09 nu sätää vaanlit men endå stäädit kleeddäär (.) ja sa at (.)
10 man ska nu int vara en för fiin hellär så saa hon nej att man
11 fåår noo int (.) hon ha vari på kursär å dām ha sagt att man fåår
12 int va de fiinaste i en (hh) butiik att man ska vara sådäär
13 neutraal att åm åm man e för fiin (.) så fålk haar ju sådäär (.)
14 dām tjennär [att int kan man nu far
15 Vera: [jo]
16 Anna:diit
17 Vera: nää

Anna förklarar vilka råd som chefen har gett henne. Hon tvekar då hon ska förklara varför man inte ska klä sig för fint i affären. Det uppstår pauser och en osäkerhet hur hon ska förklara det att kunderna (*fålk*) kanske inte vill komma till affären om försäljaren allför fint klädd.

Vera backar upp med *jo*. Green-Vänttinen (2001:104) hävdar att det finns en skillnad i hur *jo* respektive *ja* utnyttjas i en kommunikationssituation. *Ja* används ofta som kvittering då det inte finns något att tillägga, medan *jo* är instämmande och bekräftande. Det lugna tempot i kombination med Veras uppbackningar signalerar att samtalsämnet närmar sig ett område som kan vara ansiktsotande. Siv tar därför turen på rad 18 och utnyttjar självironin och stereotyper om landsbygden som en strategi att lätta upp stämningen:

18 TVÅ DAAGAR PÅ JÄBB (forts.)

18 Siv: du sku kansje nåån gång måsta lukta kudda nää du e-
19 Anna: tenk man sku tål taa [föusbyksåna
20 Lisa: [fålk kām in rikit i stoora mengdär
21 [(SKRATT)]
22 Anna: [jåo (hh)
23 Många: [(SKRATTAR)]
24 Anna: @ at veit tu tii i te butiikin tii sām e luktar föus (hh)
25 jo nää men he va liksām (.) [man veit ju at man fåår eitt visst
26 Vera: [jo]
27 Anna: sådäär

Siv föreslår att Anna borde lukta ko, *kudda*, (rad 17) och Anna avbryter och nämner *föusbyksåna*³², när Lisa faller in med samtidigt tal och målar upp en scen där folk skulle strömma till affären i fråga. Sekvensen följs av ett gemensamt skratt och Anna förställer rösten och ger röst åt en dialekttalare på rad 24 *at veit tu tii i te butiikin tii sām e luktar föus*. Anna citerar en fiktiv dialekttalare som gärna skulle komma till en plats där det luktar ladugård, *föus*. Känslan av gemenskap är bekräftad. Anna gör en gränsmarkering genom att säga ”jo nää men” och övergår till en allvarligare ton, hon vill dra upp nya ramar för diskursen (Norrby 1996:50). Det visar sig att hon återvänder till problemet med att vara för fint klädd på arbetet.

³² föusbyksåna = byxor som används i ladugården.

5.7.2 man kan tilåmee *fåå kampleks* ju – ansiktshotande samspråk

I det här underkapitlet redogör jag för hur kvinnorna på symötet avvärjer ett ansiktshotande samtalsämne. I kapitel 5.7.6 går jag tillbaka till exempel 18 och behandlar det tillsammans med sekvens 19 ur ett identitetsperspektiv.

I följande sekvens fortsätter diskussionen kring Annas ”jåbb”. Anna har talat om för gruppen vilka direktiv hon har fått av sin chef: *att man fåår int va de finaste i en (hh) butiik att man ska vara sådäär neutraal*, och samtalet närmat sig en punkt då situationen kan bli ansiktshotande. För att lätta upp stämningen byter Siv ämne, *du sku kansje nåån gång måsta lukta kudda*, men Anna återgår till diskussionen om hur man ska vara klädd på arbetet.

- 18 TVÅ DAAGAR PÅ JÅBB (forts.)
- 28 Anna: visst [sådäär åm nåån e för (.)]
29 Vera [jåo]
30 Anna: åppsnåfsa [så tjennär man se [liite sätäär dååligär]
31 Vera: [joo] [jo .jo]
32 Lisa: att man int våågar gåå närmare
33 Anna: jåå (ohb)
34 Vera: man kan tilåmee *fåå kampleks* ju
35 Många: ((SKRATTAR))
36 Vera: nå jo jo
37 Lisa: he noo he jo * såm e feil [((SKRATT))]
38 Anna [(ohb) åm man sku kām för
39 se[((SKRATT))]
40 Många: [((många skrattar men skrattet innehåller pauser och suckar))]
41 Vera: [he e no någa såm man måst-
42 Pia: ja tenk opa tām täär ludibisana täär vi [(ohb)
43 Lisa: [ja om vi ska ta ein
44 sliken mää

Samtalsämnet, topiken, i nästa sekvens är alltjämt klädsel på arbetet. Men inte längre inom en skämtsam ram utan Anna vill (28) beskriva problemet med att någon är för fint klädd, *åppsnåfsa*, och att det i sin tur kan få en att känna sig *sätäär dååligär*. Då tar Vera turen (34) och betonar att man kan *fåå kampleks* varefter många skrattar. Begreppet ”komplex” (’hämning, tvångsföreställning, tvångstanke’ *Bonniers synonymordbok* 2000:270), är ett socialt laddat ord.

Det att Vera säger *kampleks* (34) kan också tolkas som ett kodskifte, eftersom hon väljer ett standardspråkligt ord som uttalas med kraftig betoning. *Komplex* ingår inte i FO:s uppteckningar över dialektala ord. Att få komplex är ett resultat av stigmatisering och vi har sett i kapitel 3.1 att östnyländska talare har erfarenhet av språklig diskriminering i olika sammanhang.

Vera förstärker yttrandet genom att säga *tilåmee* och avsluta turen med *ju*. *Ju* är en mycket frekvent partikel i svenskan. Lindström klassificerar den som en modalpartikel (2008:95). Partikeln hänvisar till att något är välbekant för lyssnaren och vädjar till den gemensamma kunskapen i gruppen, säger Lindström vidare. När Vera vädjar till gruppmedlemmarnas erfarenhet av att få komplex närmar hon sig områden som kan uppfattas som känsliga.

Att tala om sina komplex kan lätt uppfattas som ansiktshotande även om man är trygg i gruppen. Adelsvärd (1996:86) konstaterar att ett gemensamt skratt (35) kan visa att vi är i en gemensam knipa. Sekvensen innehåller rikligt med uppbackningar och många gemensamma skratt. Vera återtar turen och bekräftar sitt eget påstående med en kedja av uppbackningar bestående av *nå* och *jo jo*.

Lyssnarresponserna *nå* och *jo jo* gör inte gör anspråk på att ta över turen av den som talar. De längre formerna av uppbackningar ger ofta någon tilläggseffekt i samtalet påpekar Green-Vänttinen (2001:103). Här kan vi se att så sker. I Palmén (2008:153) presenteras en kortfattad översikt av lyssnarsignaler i form av *kedjor* i samtal på dialekt. Dessa kedjor skiljer sig från den förteckning över lyssnarsignaler som återfinns i Green-Vänttinens material över samtal i Helsingfors. Lyssnarsignaler i form av kedjor i materialet från östra Nyland (2008:150) är bl.a. *jåo jåo he e noo, jo jo jo, åj åj åj åj, nää+i nää+i*. Materialet i studien från år 2008 är för litet för att några slutsatser gällande kedjornas funktion ska kunna dras, men en försiktig tolkning är att de ger uttryck för ett engagemang.

(18)

34 Vera: man kan tilåmee **fåå kåmpleks** ju
 35 Många: ((SKRATTAR))
 36 Vera: nå jo jo

När Vera bekräftar sitt eget påstående med kedjan *nå jo jo*, som på basis av diskussionen ovan uttrycker ett engagemang, hakar Lisa omedelbart på (37) och säger att det är det som *e feil*. Med *he*, 'det' avser hon det att man får komplex. Hon vill omforma ramarna (Tannen 1986, 1989:101) för diskussionen och föra in den på ett plan där man ifrågasätter orsaken till att man känner sig mindervärdig i vissa kläder. Hon skrattar för att lindra effekten av sitt påstående och hela sällskapet faller in i skrattet: det uppstår tveksamhet, skratt och pauser och Pia passar på i rad 42 att byta ämne och till att tala om *ludibisar*³³.

³³ *ludibisar* = *ludi* är luden men också litet skum och *bisi* betyder gubbe (numera också yngre man) på östnyländska.

Norrby påpekar att man bör komma ihåg att alla kommunikativa handlingar kan vara ”potentiellt ansiktshotande för såväl talaren som för de andra samtalsdeltagarna” (1996:175). Norrby exemplifierar med ett drastiskt byte av samtalsämne då samtalet hotar någons (eller allas) självbild. Hon poängterar dock att det är troligare att man tillsammans försöker lösa problemet. Man samarbetar sig ur det känsliga ämnet. Londen (1995:44) redogör för *troubles-talk*, en term som myntats av Jefferson (1984). Londen illustrerar begreppet med två transkriberade samtalssekvenser. I ett av exemplen glider samtalet in på existentiella problem: vi kan dra en parallell till exempel 18 rad 34, *man kan tilåmee fåå **kåmpleks** ju*, och hänföra det att få komplex till kategorin existentiella problem. Vi har sett i kapitel 3 hur språklig diskriminering och en känsla av att inte vara accepterad utgör en reell verklighet för talare i östra Nyland. Begreppet *komplex* är därför nära anknutet till överlevnad och existens.

Både i Londens exempel (1995:46) och exempel 18 i denna studie, orienterar sig samtalsdeltagarna bort från det brännbara ämnet. Kvinnorna i Liljendal övergår smidigt till att tala om *ludibisar*, viket är ett ämne som inte berör samtalsdeltagarna direkt och som man därför kan hålla en betryggande distans till. Lisa, som på rad 37 har tillspetsat situationen genom att säga att det *e feil*, tar tag i det nya samtalsämnet och överlappar Pias föregående replik med att glatt utbrista *ja om vi ska ta ein slikan mää* (43, 44), (‘ja om vi ska ta med en sådan’).

I exempel 19 ser vi hur sociala umgängeskoder inte uppfattas på ett enhetligt sätt bland kvinnorna på symötet och hur kodväxling till standardvarietet därför skapar ansiktshotande situationer i gruppen.

5.7.3 *tua av sej skoorna* – sociala umgängeskoder

Vera har sett ett program på tv där man lär ut bordsskick och vett och etikett. Hon återger innehållet i programmet för kvinnorna på symötet. Sekvensen är lång men hålls samman av Veras replik på rad 8 där hon introducerar *skoopååssen* och knyts samman av Lisas replik på rad 45 där temat avslutas.

01 Vera: såå ni nu på betiinas säffan hon denhäär sām hadd vett å
02 etikett
03 Lisa: hur man ska bete se
04 Moa: ja såå int hela int
05 Siv: mm
06 Vera: joo me all kniivar å gafflar å glas å saakär
07 Vera: å dehäär at @ **man absåluut int får taa av sej skoorna när**
08 **man kammär [man ska haa sin skoopåasse å smååskoorna mee**
09 Lisa: [nä
10 (Siv): [jåo
11 Vera: **när man gåår** ti byyn man fåår int gåå i strumpföötren
12 [å klee
13 (Moa): [nä joo
14 Siv: [nä så e e
15 Vera: **aav sej**
16 (Moa) joo
17 Siv: de ju noo
18 Anna: int hii hellär ((klirrande ljud)) åm man sku kām sähäär ti byyin
19 Vera: öh- ja förstoo at övärhuvu [(ohb)
20 Lisa: [jo int taar man åm man nu gåår
21 på tileksempel en student (.) dimisjoon [ellär sähäär int
22 Vera: [int kleer man åå se
23 Lisa: gåår [man me strumpföttren inn
24 Pia: [näå näå [näå å int int femtiåårskalaas ellär å sånt hellär
25 (Rut): [(ohb) kalaase
26 Lisa: [(ohb) man har [ju inneskoor
27 Vera: [nä he e ju noo näär man
28 kammär[såtäär meir privataat
29 Pia: [jåå
30 Anna: men int op syymööte så haar vi ju int *insk-* [*fiinskoonana*
31 Lisa: [näå [näå då har vi
32 Vera: [näå näå (ohb)
33 Lisa: int @ **skoopåassen mee** int ((skratt))
34 Vera: tenk om vi sku jåå men sett nu **fråteesåkkåna** i [*fiinskoonana*
35 Många: [((skrattar))
36 Anna: he noo liite trangt joo
37 Vera: ja sku sejj e [((skrattar)) int för he man marssar ju int så
38 Anna: [jo ((skrattar))
39 Vera: *hemst myky
40 ((många skrattar))
41 Anna: * näå nu kan man ju sita (ohb) ((skrattar))
42 ((många skrattar))
43 Lisa: * jo den blee noo @ **skoopåassen** blee no hem
44 ((många skrattar))

Vera har introducerat samtalsämnet om tv-programmet som behandlar vett och etikett, men styr in samtalet på ett specifikt område med hjälp av språkliga medel då hon säger (7) *å dehäär at*, som ytligt sett är ett demonstrativt pronomen omgivet av en konjunktion och en bisatsinledare. Men yttrandet kan också definieras som en markör för kodväxling, se närmare kapitel 5.2.2 och 5.7.5.

Efter markören *å dehäär at* följer växling av kod då Vera förställer rösten, gör den nasal och talar med standardspråkligt uttal i *taa av sej skoorna*. Lisa och Siv ger var sin

uppbäckning (9 och 10) . Lisa säger *nä* samtidigt som Siv säger *jåo*? Uppbäckningarna infaller i början av kodväxlingen då Vera inte har hunnit säga mera än *man absolut int får ta av sej skoorna när man kommar* (7 och 8). Lisas *nä* kan därför tolkas som att hon instämmer i Veras påstående och att hon inte har uppfattat ironin. Lisa håller med om att man inte ska ta av sig skorna inomhus. Det är däremot svårt att avgöra om (Sivs) *jåo* kan ses som ett tecken på att hon har uppfattat kodväxlingen och samtidigt också ironin.

Uppbäckningarna noteras inte, vilket är karakteristiskt för just uppbäckningar, och Vera fortsätter därför turen och presenterar ett nytt element i diskursen, nämligen sin *skoopåsse* (8). Ordet *skoopåsse* uttalas med *överbång stavelse* vilken kännetecknar Helsingforsdialekt (jfr *praatta* [prata], *äätta* [äta]) då klusilerna *p*, *t* och *k* samt sibilanten *s* förlängs efter vokal, eller som Reuter (1973:217) förklarar fenomenet:

Ett typiskt drag i den s.k. ”bildade” Helsingforssvenskan är att tonlösa konsonanter är förlängda efter lång vokal i betonad stavelse: *bok*, *blåsa*. [-] Ibland kan den här förlängningen vara så kraftig att konsonanten får samma varaktighet som en motsvarande konsonant efter kort vokal, t.ex. lika långt *t* i *veta* som i *vetta*.

Beskrivningen ovan sammanfaller med de stereotypa återgivningar av Helsingforsdialekt som återfinns i de östnyländska talarnas utsagor i kapitel 3.1.4, 3.2.2 och 3.3.4.

Nu torde det stå klart för alla samtalsdeltagare att Vera inte har yttrat sig i egen sak utan antagit rollen av en som talar Helsingforsdialekt med värderingar som inte nödvändigtvis sammanfaller med gruppens egna. Jan Anward beskriver detta att dramatisera något som att man återberättar med begreppet ”att befolka samtalsrummet” (2007:185–200). Han visar i en fallstudie hur samtalsdeltagarna på olika sätt iscensätter händelser under interaktionens gång. Rummet ”befolkas” då med aktörer från det som beskrivs och samtalsdeltagarna identifierar sig med dessa nya aktörer (se även kapitel 5.2).

Lisas *nä* (9) kan därför tolkas som att hon inte har insett att en ny person tagit Veras plats. Men det avslöjar också att Lisa håller med om påståendet att man ska behålla skorna inomhus. Vera tar däremot avstånd från påståendet och förhåller sig ironiskt distanserat genom att växla kod och byta roll.

Det föreligger en förväntning att gruppen ska instämma i de värderingar som Vera ger uttryck för, eftersom det är kännetecknande för ett vardagligt samtal vänner emellan. Hon har iklätt sig en roll där hon på Helsingforsdialekt anser att man inte får ta av sig skorna och att man ska ha sin skopåse med sig när man går på visit. Man kan därför utgå från att Vera förväntar sig att gruppen tar avstånd från den ”nya samtalsdeltagarens” åsikter.

Men gruppens omedelbara respons uteblir. (Moa) och Siv ger var sin tvekande

uppbäckning: *nå joo* (13) och *nå så e e* (14). Eftersom det omedelbara bifallet uteblir kan man tolka det som att gruppen inte enhälligt håller med Vera.

Att behålla skorna på inomhus eller gå i strumplästen är en av många vattendelare mellan olika samhällsklasser. Som ett exempel på att så är fallet kan jag beskriva en sammankomst på Lovisa Medborgarinstitut 1993, där Vivica Bandler³⁴ höll ett föredrag och berättade om sin tid i östra Nyland. Hon beskrev livligt hur hon tyckte att det var ”vansinnigt” när folk gick omkring i strumplästen hemma hos varandra, också vid festligare tillfällen. Jag kände omedelbart hur genansen spred sig i publiken – det var ju just det vi alla höll på med! Många kommenterade också skornas vara eller inte vara i kaffepausen efter hennes föredrag.

Man kan således utgå från att Vera känner sig på säker mark när hon förhåller sig ironiskt distanserad till uppfattningen om att behålla skorna på inomhus eftersom hon i samma tur introducerar ytterligare en företeelse – *sin skoopåsse* (8) varefter hon väljer termen ”småskoorna” som är en direkt översättning från finskans *pikkukengät*. Senare repareras den här felsägningen både av henne själv och de övriga i gruppen (kapitel 5.7.3). Det att hon väljer pronomenet *sin* som bestämning till skopåsen understryker ironin i yttrandet. Man ska ta med sig något som anses vara självklart att alla äger, sin egen skopåse. På rad sju växlar hon kod till dialekt och samtidigt förtydligar hon detta förbud att gå ”i strumpföten ti byyn”. Uttrycket ”ti byyn” betyder inte att man går till en by, utan att man går på visit.

Samtidigt som Vera återgår till standardvarietet med utdraget öppet *a*-ljud *klee aav sej*, i stället för det dialektala ”*klee åå se*” (12, 15) uttalar Siv och Moa lyssnarsignalerna *nå jo* och *nå så e e*. De här är exempel på uppbäckningar även om de inte återfinns i Green-Vänttinsens tabell (2001:94–95) över uppbäckningar i finlandssvenska samtal (i Helsingfors).

Men som Green-Vänttinen påpekar (2001:334) :”man kan tänka sig att det också finns skillnader i uppbäckningsbruk och partikelbruk i allmänhet mellan Nyland och Österbotten.” Det har visat sig att det finns skillnader också mellan Helsingfors och östra Nyland. Palmén (2008:149) listar uppbäckningar ur ett begränsat material inspelat i Liljendal (östra Nyland). Här förekommer *nåjaa* och *nåjoo* samt bl. a. *nä ä+i* och *jåo* som avviker från uppbäckningarna i Helsingforssamtal (se kapitel 5.7.1).

³⁴ Vivica Bandler (1917–2004) känd teaterchef och regissör. Hon hette som ogift Frenckell. Tervik säteri (en stor herrgård) var Vivicas farmors barndomshem. Vivicas fars kusin, Louis Ehnrooth, skriver i sina minnesanteckningar från barndomen på Tervik: ”Inomhus har man innekängor på fötterna. Tofflor på dagen är jämfört med att inte ha byxor på sig. Tofflor förekomma endast vid övergångsstadium till eller från sängläge. Strumpfötter är inte ens värt att tala om.” (Granlund 2012:77).

Nå jo och nå så e [e] (13, 14), ”nå så är det”, uttalas med svag röststyrka vilket kan tolkas som en *icke-instämmande uppbackning* (Green Vánttinen 2001:217). Siv och Moa är försiktiga medan de övriga är tysta. Moa medger att det är så som Vera beskriver *nå så e e*. Moa instämmer i Veras yttrande men hon gör det försiktigt. Det är också Moa och Siv som ger avslutande uppbackningar *joo* och *de e ju noo* (16 och 17). När ett samtalsämne ebbar ut uppträder ofta en *uppbackningsrunda* på slutet (Green-Vánttinen 2001:184). I en uppbackningsrunda signalerar talarna att de inte har mera att tillägga i ämnet. Moas och Sivs uppbackningar signalerar tveksamhet snarare än avslut. Ämnet är inte uttömt, det har knappt introducerats, men något har ”gått fel” och Vera lyckas inte få det entusiastiska bifall hon har förväntat.

Ämnet visar sig vara komplext och ansiktshotande. Eftersom Vera växlar kod (7) signalerar hon att hennes yttrande inte angår *oss* (gruppen) utan *de andra*. Det är de andra som behåller skorna på eller har finskorna i en skopåse. Entusiasmen hos samtalsdeltagarna uteblir och i stället uppstår det en tyst, och lågmäld protest. Man håller inte med Vera. Hur ska problemet lösas? Alla är nu varse att Vera tar av sig skorna och att hon inte har en skopåse. Hon har exponerat sin världsbild och sina åsikter, de övriga sitter tysta med sina uppfattningar om verkligheten och sig själv. Eftersom samtalsdeltagarna delar bakgrund och erfarenheter kan de avläsa också mindre tydliga budskap. Vera har varit tydlig.

Det privata samtalet, eller *närspråket* (Norrby 1996:181) tar sig ofta uttryck i skämtande och skrattande och samtalsdeltagarna ger olika slags samtalsstöd till varandra. På rad 17 är *vi*-känslan i farozonen och måste på något sätt räddas. Solidaritetsstrategier där man visar närhet, solidaritet, delaktighet och intimitet med gruppen hör hemma i privata samtal. Om de uteblir uppstår en krissituation.

Genom att be om ett förtydligande visar Anna (18) att hon solidariserar sig med Vera och vill bibehålla ett trevligt samtalsklimat (hon är dessutom kvällens värdinna), *int hii hellär åm man sku kām sähäär ti byyin*, säger hon. Hon för över sammanhanget till den egna gruppen och deras syjuntaträffar. Här, bland sina gelikar, får man väl gå i strumpfötterna och här slipper man ha sin skopåse med sig? Vera kommer av sig, *öh-*, frågan överraskar henne, och hon svarar *ja förstoo att överhuvu*, att reglerna gäller överallt, också gruppens syjuntamöten.

Då är isen bruten och faran förbi. Samtalets dialogicitet ökar omedelbart. Lisa, som redan på rad 9 har yttrat ett *icke-instämmande nä*, uttrycker nu sin avvikande åsikt med bestämd röst, man tar inte av sig skorna om man går på studentfest. Flera samtalsdeltagare instämmer, Vera själv (22), Pia (24), som fyller i att man inte heller går i strumpfötterna på ett

femtioårskalas och (Rut) som upprepar Pias påstående. Flera samtalsdeltagare vågar nu visa vem de identifierar sig med; den som anser att skorna ska hållas på eller den som vill klä av sig dem. Gruppen har fått flera alternativ; en privat sfär där etikettskoden är mindre sträng och en offentlig sfär där man ska följa givna regler, både etikettsmässiga och språkliga.

Vera gör då ett förtydligande *nä he e ju noo* när man kämmär såtäär meir privaas (27, 28). Anna säger i lättsam, skämtsam ton (30) *int op syymöte så haar vi ju int insk-fiinskonana* och backas upp av Lisa *nää nää då har vi int påå dām* och Veras *nää nää*. Gruppen har förhandlat sig fram till en lösning som tillfredsställer alla. Nu är solidariteten befast igen och skrattet ligger i luften samtidigt som uppbackningarna följer tätt på varandra.

Stämningen är så lättsam och gemenskapskänslan så solid att Lisa vågar sig på en kodväxling. Hon upprepar Veras beskrivning av *sin skoopåasse* (8) och förändrar rösten till att låta mera nasal samt förlänger vokalerna och konsonanterna till en så kallad överlång stavelse (Reuter 1973) i *skoopåassen mee* (33), och befäster yttrandet med ett skratt. Hon som var kritisk till Veras kodväxling utnyttjar nu möjligheten att skämta med Helsingforsdialekten eftersom situationen i gruppen är trygg; alla vet att vi visserligen kan använda *fiinskoonana*, men vi väljer själva när vi gör det, och här i vår egen grupp gör vi det inte.

Lisa vill eventuellt också uttryckligen visa sin solidaritet gentemot Vera eftersom det är hon som solidariserat sig med ”den nya samtalsdeltagaren” och inte omedelbart uppfattat ironin i Veras yttrade (9) och dessutom förklarat var man inte kan gå i strumpfötterna (21). Vera hakar på och målar upp en humoristisk bild av gruppen iförda *fråteesåkkåna i fiinskoonana*. Sockor, uttalat *såkkår*, är en form som inte används i dialekter i östra Nyland där man uttalar ordet– *ein sodd, fleira sokkar*. Nu följer omedelbart ett gemensamt skratt (35). Det är ett gemensamt skratt som Vera får uppleva efter en lång förhandling, man kan utgå från att hon förväntade sig det redan efter kodväxlingen på rad 7 och 8.

Vera och Anna spinner vidare på bilden av syjuntan iförd *fråteesåkkår* och åstadkommer en uppsluppen stämning med många skratt. På rad 44 sammanfattar Lisa ämnet med en avslutande kommentar som innehåller kodväxling *jo den blee noo @ skoopåassen blee noo hem*. Hon befäster gruppens gemensamma referensramar och konstaterar att skopåsen inte hör till syjuntans rekvisita. I den här gemenskapen tar vi av oss skorna och går i strumpfötterna, i en annan kontext kanske vi behåller skorna på och använder skopåse, men den koden hör inte hit.

Sekvensen innehåller ett exempel på en gemensam reparation. När Vera under kodväxlingen dramatiserar berättelsen och ”lyfter in en aktör” som talar Helsingforsdialekt i samtalet säger hon *smååskoorna*, en direktöversättning av finskans ”pikkukengät” (*Finlandssvensk ordbok* 2008:154) i stället för det gängse dialektala begreppet *fiinskoonar* (*fiinskoonana* i bestämd form). Under diskussionens gång föreslås också *inneskor* som ett alternativ.

Det är möjligt att personen i fråga har talat finska och använt just detta uttryck i det tv-program om vett och etikett som Vera hänvisar till. Det är också möjligt att Vera helt enkelt inte hittar det rätta uttrycket i hastigheten; hon har mycket att hålla reda på eftersom hon växlar kod vilket kräver språklig skicklighet och koncentration.

Lisa beskriver på vilken typ av fester man behåller skorna på och hon förtydligar genom att säga *man har ju inneskor*. Ju:et förvandlar inneskorna till en självklarhet. Samtidigt som hon drar upp riktlinjerna för hur man klär sig rättar hon också till Veras *smååskorna* och använder den standardspråkiga benämningen *inneskorna*. Att en annan än den som orsakat felet sköter om korrigeringen är ovanligt. Norrby (1996:121) hävdar att det endast finns en given plats för den här typen av reparation (som går under beteckningen *other-repair*), nämligen andraturen som följer direkt efter problemturen. Men Lisa rättar till *inneskor* långt senare. Det kan förklaras med att Veras val av term – *smååskorna* – inte upplevs som så problematisk. Det finns många andra problem som gruppen har att tampas med i sekvensen. Att rätta någon annan kan uppfattas som hotfullt och Norrby hänvisar till Levinson som säger att ”in the rare event of other-repair occurring, it is followed by ‘modulators’ like *I think* or prefaced by *y’mean* or otherwise marked” (1983:342) I fallet ovan (26) finns inga sådana

förmildrande omständigheter, endast ett konstaterande *man har ju inneskor*. Den här direkta tillrättavisningen resulterar i att Vera omedelbart reagerar och förtydligar att man kan ta av sig skorna endast då tillställningen är av privat natur.

30 Anna: men int op syymööte så haar vi ju int *insk-* [*fiinskoonana*
31 Lisa: [näå [näå då har vi
32 Vera: [näå näå (ohb)
33 Lisa: int @ **skoopååssen mee** int ((skratt))

Anna har för avsikt att upprepa Lisas *inneskorna* men kommer av sig. Sådana självreparationer är vanliga i samtal. De inträffar inte sällan mitt i ett ord så som i exemplet ovan. Riktningsgivande adverb som *in* och *ut* används också för befintlighet i östra Nyland. Därför är *inne* en tydlig standardspråklig markör. När Anna ska bilda ordet *inneskor* säger hennes språkkänsla att det här inte är ett ord som hör till det språk hon uttrycker sig på för ögonblicket. Hon stannar upp på *insk-*, som om hon var på väg att översätta *inneskor* till *inskoonar*, men ändrar sig och minns den rätta termen *fiinskoonana*. Bestämd form pluralis av *ein skona* är *skoonana*.

34 Vera: tenk om vi sku jåå men sett nu **fråteesåkkåna** i [*fiinskoonana*
35 Många: [((skrattar))
36 Anna: he noo liite trangt joo

Reparationen är slutförd när Vera, som använt benämningen *smååskoorna* på rad 8, reparerar sig själv på rad 34 genom att upprepa Annas *fiinskoonana*. Benämningen är den gängse i östnyländska dialekter - man *setär fiinskoonana i kassn* 'sätter finskorna i kassen' när man går på fin fest.

Det är en normal reaktion att vilja rätta till fel som man själv har gjort. Man kan skönja en lättnad hos Vera när hon upprepar *fiinskoonana*, en term som hon känner igen. Det att Lisa har rättat till hennes felsägning var inte så ödesdigert, samtalsgemenskapen är tillräckligt trygg för att klara ett sådant initiativ.

”En reparation är inte genomförd förrän alla samtalsdeltagare är överens om innehållet” hävdar Norrby (1996:125). Det gemensamma skrattet (35) kan tolkas som att alla är överens, *fiinskoonana* är den rätta benämningen.

5.7.5 *å dehäär at* – markörer för kodväxling och citat

Övergången från ett språk till ett annat då man kodväxlar kan antingen ”flaggas” eller ske genom en ”mjuk övergång” då språken glider in i varandra (se Poplack, Wheeler & Westwood 1987:34f.). I sekvenserna förekommer exempel på bägge dessa uttryck.

En markering kan ha formen av en kommentar, en partikel men också något annat tveksamhetstecken (Saari 1989:200). Saari poängterar att markeringsförfarandet är socialt betingat. Det är artigt att göra samtalsparten uppmärksam på att något oväntat följer, men det är inte alltid nödvändigt eftersom bägge två (eller alla) behärskar språken.

Även om samtalsdeltagarna i exemplen ovan behärskar båda språkvarieteterna kan det vara på sin plats att markera att en kodväxling är på väg. Övergången till standardvarietet är inte neutral utan medför ett förändrat perspektiv. Hur denna perspektivförändring mottas i gruppen är oförutsägbart och kräver därför förberedelse.

I exemplet TVÅÅ DAAGAR PÅ JÅBB markeras övergången till standardvarietet med en paus (.) och ett tvekljud *eh* samt en inandning (hh).

(1) TVÅ DAAGAR PÅ JÅBB
01 Anna: jo he va annårs jännä ju nää ja börja **här** (.) **på mitt @jåbb@** eh
02 (hh) så [((SKRATT))
03 Många: [((SKRATTAR))

Eftersom de övriga i gruppen reagerar på kodväxlingen med ett gemensamt skratt kan Anna konstatera att alla har uppfattat hennes iscensättning av en annan verklighet.

Exemplet ur MAN SKA HAA SIN SKOOPÅASSE visar hur kodväxling inte får det bifall som talaren har förväntat sig. Orsakerna till att hennes yttrande ger upphov till tveksamma reaktioner har jag behandlat i kapitel 5.7.3. Vera flaggar med *å dehäär at* och förändrar dessutom rösten:

07 Vera: å dehäär at @ man absåluut int får taa av sej skoorna när
08 man käämår [man ska haa sin skoopåasse å smååskoorna mee
09 Lisa: [nä
10 (Siv): [jåo
11 Vera: **när man gåår** ti byyn man fåår int gåå i strumpföötren
12 [å **klee**
13 (Moa): [nä joo
14 Siv: [nä så e
15 Vera: **aav sej**
16 (Moa) joo
17 Siv: de ju noo

Partikeln *att*, som då den uttalas så kortstavigt transkriberas endast som ett *at*, kategoriseras enligt Lindström (2008:102) som en konnektiv, additiv partikel. I ovannämnda sekvens fungerar partikeln dock på samma sätt som t. ex. *ba*, *typ*, *liksom*, *sär*, *sån här/där*, *så här/där*, vilka utgör nyanserande, typifierande partiklar. Lindström har baserat sina kategorier på sekvenser ur samtal som förts på standardvarietet. Partikeln *ba* klassificeras som en fokalpartikel som placeras framför ett anført segment. Det anförda segmentet markeras prosodiskt med ändrad röstkvalitet (Lindström 2008:75). Vi kan se att *at* fungerar enligt principerna för *ba* nedan, men det är viktigt att komma ihåg att partiklarna i dialekt fungerar enligt andra mönster, vilken Östman har redogjort för bl.a. i *Pragmatic Markers in Contrast* (2006:237–257) där han presenterar olika partiklars funktion i Solvdialekten (Österbotten, Finland). En systematisk genomgång av partiklar och deras funktion finns inte att tillgå då det gäller dialekterna i östra Nyland.

I den utsträckning jag analyserar partiklarnas funktion utnyttjar jag den kunskap som finns om partiklar i standardvarietet och i dialekt, och drar därefter mina egna slutsatser på basis av det jag kan avläsa i materialet. I kapitel 5.2.2 presenterar jag Henricsons (2010:111–122) resultat ur en studie av citatmarkören *att* i ungdomars språk både i Sverige och i Finland (Helsingforsregionen och på språköarna Kotka, Tammerfors, Björneborg och Uleåborg). Hon visar att det är synnerligen vanligt i finlandssvenska samtal att man återger ett citat med hjälp av konstruktionen *sade & att & citat* och att dessa konstruktioner också kan kompletteras med expanderande led. Konstruktionen kan också sakna ett verb som inledning. Veras yttrande: *å dehäär at @ man absåluut int får taa av sej skoorna när man kåmmär*, är inte ett direkt anförande även om hon med genom att förändra rösten ger en illusion av att en ny person befolkar rummet. Vi kan därför beteckna *å dehäär at* som en markör för kodväxling.

När Anna i exempel 18, TVÅÅ DAAGAR PÅ JÅBB vill bjuda in en fiktiv aktör i samtalet markerar hon också yttrandet med ett *at*. Här handlar det inte om kodväxling till en person som talar standardvarietet utan ett aktörbyte till en som talar samma språk som Anna, alltså dialekt. Anna ger plats för en ny röst i samtalet som beskriver sin förfäran över att det *luktar föus* i affären.

- 18 Siv: du sku kansje nåån gång måsta lukta kudda nääär du e-
 19 Anna: tenk man sku tål taa [föusbyksåna
 20 Lisa: [fålk kåm in rikit i stoora mengdär
 21 [((SKRATT))
 22 Anna: [jååo (hh)

23 Många: [((SKRATTAR))
 24 Anna: @ at veit tu ti tii i te butiikin tii sãm e luktar föus (hh)
 25 jo nää men he va liksãm (.) [man veit ju at man fãår eitt visst
 26 Vera: [jo]
 27 Anna: sådäär

Vi kan applicera Henricsons schema över citatmarkörer på Annas yttrande: *at veit tu, att & citat*. Anna citerar en dialektalande person och konstruerar citatet med hjälp av *att*. Vi har tidigare (5.2.2) sett att kvinnorna utelämnar *att* i citat där kodväxling ingår, men behåller *att* om de återger dialekt. Annas yttrande ovan överensstämmer med tidigare iakttagelser.

I samma exempel (18 TVÅ DAAGAR PÅ JÅBB) återfinns en sekvens där Anna beskriver hur hon talar med sin chef. Hon citerar både sig själv och chefen och skapar citatstrukturer efter schemat konnektiv & basstruktur & att-expansion & citat (Henricson 2010:117), *så & saa hon & at & ja va nu såtäär..., ja & saa & at & man ska int vara en för fiin hellär..., så & saa hon nej & att & man fãår noo int...* Vi kan se att Anna konstruerar citaten med *att* då hon låter bli att växla kod.

Anna avslutar det fiktiva citatet med ett *jo nää men*. Markören *jo nää men* är en gränsmarkering till att ”föreställningen är över” och att hon övergår till en allvarligare ton. Hon vill dra upp nya ramar för diskursen (Norrby 1996:50).

5.7.6 *man ska vara sådäär neutraal* – reflektioner kring identitetsmarkörer

Enligt Liebkind (1997:48) pågår en ständig underhandling i samverkan med andra människor om vem vi själva är. I varje ny situation återskapas identiteten. Det krävs en utomstående part, ett alter, för att vi ska börja problematisera vår egen (ego) identitet. Denna jämförelse kan utfalla till vår egen fördel eller nackdel. Identitetsuppfattningen på jag/själv-nivå kan även användas om man vill skapa ett skydd mot omvärlden då man misslyckas med något. (Dundes 1983:243).

Begreppet identitet kan spjälkas upp i tre delar enligt (Goffman [1973] 2001): en psykologisk nivå, en personlig identitet som man skapar i social interaktion och slutligen en social identitet som bestäms av roller och social struktur. Den sociala identiteten består av stereotyper, dels sådana som man odlar själv inom gruppen (ego-aspekten), dels sådana som förekommer hos andra grupper utanför (alter-aspekten), se kapitel 3.

Den sociala identiteten uttrycker sig tydligast genom språkliga handlingar, och omprövas i varje möte människor emellan, hävdar Gumperz (1982:111). Han säger dock att det i mindre, väletablerade grupper, där man ofta möts ansikte mot ansikte mera sällan uppstår

problem under kontekstualiseringsprocessen. Människorna i gruppen känner varandras bakgrund och har därför lätt att tolka alla budskap på ”rätt” sätt.

Gumperz slutsats ter sig rimlig, men de två sekvenser jag har presenterat ovan (18, 19) pekar på att verkligheten är mer komplex. Trots att gruppen är väl sammansvetsad sedan länge uppstår det problem då begrepp från en annan social verklighet presenteras i interaktionen. Då Vera i exempel 2, *MAN SKA HA SIN SKOOPÅASSE*, byter kod och roll och ironiserar över företeelsen att behålla skorna på inomhus då man är på fest, uppstår det en osäkerhet i gruppen. Först när man tillsammans har dragit upp riktlinjer för när och hur man ska använda fin skor är problemet avklarat och alla har förstått budskapet på rätt sätt.

Anna återger en diskussion som hon har haft med sin chef i *TVÅÅ DAAGAR PÅ JÅBB* om hur man ska vara klädd på arbetsplatsen. Anna citerar både chefen och sig själv. Under samtalet har Anna och chefen närmast sig varandra och förhandlat sig fram till en gemensam syn på vad som är en godtagbar klädstil och vad som kan anses vara ”för fint”. Vi kan anta att Anna talar standardvarietet på sitt arbete, eftersom hon i sekvensen växlar kod till standard då hon beskriver arbetet som ett *jobb*. Själv beskriver hon sig som *vaanlit men endå stäädit kleeeddär* (9)

08 Anna: nu nääär ja praata me henna Ritva så meina (.) saa hon at ja va
09 nu sätääär vaanlit men endå stäädit kleeeddäär (.) ja sa at (.)
10 man ska nu int vara en för fiin hellär så saa hon nej att man
11 fåår noo int (.) hon ha vari på kursär å dām ha sagt att man fåår
12 int va de fiinaste i en (hh) butiik att man ska vara sådäär
13 neutraal

En identitetsanalys visar att Anna på ett individuellt plan tar hänsyn till yttre förväntningar och rättar sig därefter: *ja va nu sätääär vaanlit, men endå stäädit kleeeddäär*. samtidigt som hon representerar butiken och inte får skrämman bort kunder genom att vara *de fiinaste i en butiik*. Men förklaringen kan också vara av nöden eftersom Anna inte inför gruppen vill visa sig fin, utan helt vanlig, bara hel och ren – *stäädit kläadder*. Tidigare i sekvensen har Anna beskrivit sitt nya arbete som ett *jåbb*, något som tagits emot utan problem, eftersom hon har utnyttjat ironi och humor, och därför distanserat sig till sitt nya arbete och förhållandena där. Alla samtalsdeltagare har uppfattat kontexten omedelbart.

Ändå vill Anna ytterligare förmildra finheten genom att återge diskussionen med chefen och neutralisera värderingarna: *man ska vara sådäär neutraal*. Hon hänvisar både språkligt (*jåbb*) och i sak (*klädstil*) till att arbetet tillhör en annan verklighet än den som

syjuntan, den egna gruppen, representerar. Man är överens om detta men samtalet tar en dramatisk vändning då Anna beskriver hur hon själv upplever det att någon är *åppsnåfsa*.

När Anna beskriver hur någon som klär sig alltför fint kan skapa känslor av underlägsenhet hos en själv (hon uttrycker sig med ett obestämt, generiskt *man*) inflikar Vera (34) att det här kan orsaka *komplex*.

Detta kan tolkas som att Vera nedgraderar sin identitetsuppfattning och skyddar sig genom att spela ”ännu sämre” än hon anser sig vara. Yttrandet är svårtolkat ur identitetssynpunkt eftersom Vera växlar kod och säger *kåmpleks*, ett ord som inte ingår i dialektordförrådet. Vera antar en självvironisk hållning men det kan ligga sanning i påståendet också och då fungerar det som ett skydd. Man känner *sej liite sātäär dååliger* (30), och som om det inte skulle vara nog kan man ytterligare drabbas av *kåmpleks*. De övriga i gruppen skrattar och instämmer i nedgraderingen av den kollektiva självkänslan och beskrivningen av den sociala identiteten.

28 Anna: visst [sådäär åm nåån e för (.)
29 Vera: [jåo
30 Anna: åppsnåfsa [så tjennår man se [liite sātäär dååligår
31 Vera: [joo] [jo .jo]
32 Lisa: att man int våågar gåå närmare
33 Anna: jåå (ohb)
34 Vera: man kan tilåmee fåå kåmpleks ju
35 Många: ((SKRATTAR))
36 Vera: nå jo jo
37 Lisa: he noo he jo * sām e feil ((SKRATT))
38 Anna [(ohb) åm man sku kām för
39 se ((SKRATT))
40 Många: ((många skrattar men skrattet innehåller pauser och suckar))
41 Vera: [he e no någa sām man måst-
42 Pia: ja tenk opa tām täär ludibisana täär vi (ohb)
43 Lisa: [ja om vi ska ta ein
44 slikan mää

Men Lisa protesterar (37) genom att säga att något är *feil*. Om man utpekar något att ’vara feil’ på dialekt betyder detta någonting utöver standardsvenskans ’fel’. Det är fel på ett vidare plan, i ett större socialt sammanhang. Uttrycket beskriver en bedömning av övergripande sakförhållanden snarare än ett påpekande om någon felaktighet som i hastigheten kan rättas till.

Man kan inte veta exakt vad Lisa avser – är det fel att drabbas av komplex eller är det fel att en del är finare än andra? Trots att hon skrattar lägger yttrandet tydligt sordin på stämningen och många skrattar lågt samtidigt som de suckar. Ingen vill längre fortsätta samtalet eftersom det är tabubelagt, man talar inte om sina skamkänslor (jfr Goffmans

”stigmabegrepp” 2001, Norrby 1996:174). Samtalet avstannar och Pia för in ett nytt samtalsämne för att rädda den tryckta stämningen.

När Vera i exempel 2, *MAN SKA HAA SIN SKOOPÅÅSSE*, beskriver etikettsregeln att man inte får ta av sig skorna när man besöker någon, utgår hon ifrån att förbudet inte gäller här i syjuntan. Och hon har rätt, vilket framgår efter en lång förhandling när Anna slår fast att *int op syymööte så haar vi ju int insk- fiinskoonana* (30). Men innan man kommer fram till den gemensamma sociala ramen har mycket skett som rentav skapat några ansiktshotande situationer i samtalet. Problemet uppstår då den individuella identiteten kolliderar med den sociala. Lisa instämmer med en *nä*-uppsbackning (9) innan hon upptäcker att Vera ironiserar. Hon visar sin positionering innan hon vet vilken Veras position är.

07 Vera: å dehäär at @ **man absäluut int får taa av sej skoorna när**
08 **man kämmär [man ska haa sin skoopååsse å smååskoorna mee**
09 Lisa: [nä

Lisa uttrycker sin egen personliga åsikt när hon inte instämmer i Veras ironiska uttalande om etikettsreglerna. För Lisa gäller regeln att behålla skorna på i vissa sociala sammanhang. Eftersom det uppstår problem i interaktionen, vilka jag går närmare in på i kapitel 5.7.1, måste gruppen förhandla sig fram till en gemensam social ram. Det lyckas genom att tydligt betona att *vi* just i *den här gruppen* och i *det här sammanhanget* inte behöver ta av oss skorna. Sådana sociala koder hör inte hemma här. Däremot kan alla gruppmedlemmar göra som de vill i andra kontexter.

De här exemplen på ord ur en annan kontext, *jåbb*, *sin skoopååsse* och företeelser som hör hemma i en annan social verklighet, att klä sig *åppsnåfsa* och att alltid ha med sig *fiinskoonana*, visar att det också kan uppstå problem i en sammansvetsad grupp där man känner till varandras bakgrund.

Vi kan därför på basis av analysen ovan utveckla Goffmans identitetsbegrepp (personlig, psykologisk och social identitet) och tillägga ytterligare en dimension – en *tyst identitet* som vi sällan vågar yppa för någon. En hemlig och nedtystad identitet som ständigt återskapas ur ett trauma som är tabubelagt i samhället. Kvinnorna i gruppen närmar sig med språkliga medel och interaktiva strategier det här hemliga rummet som alla är medvetna om, men som utgör ett socialt minfält där man när som helst kan förlora ansiktet.

5.7.7 Sammanfattning och diskussion

Exempel 19, MAN SKA HAA SIN SKOOPÅASSE innehåller en *gemensam reparation*. Kollektiva reparationer är vanliga i vardagliga samtal hävdar Norrby (1996:124), och tillägger att talare ofta vädjar till de övriga om problem uppstår. När Vera i en kodväxlingssekvens gör en översättningsmiss vädjar hon inte om hjälp (rad 7 och 8) utan säger *smååskoorna* (se *Finlandssvensk ordbok* 2008:154). Hon tillrättavisas på rad 26 av Lisa *man har ju inneskoor*. Men det här är inte den rätta benämningen om man talar dialekt, och Anna för in den korrekta termen efter en viss tvekan, *men int op syymööte så haar vi ju int insk-fiinskoonana*. Vera bekräftar att hon godtar Annas förslag genom att upprepa (34) *tenk om vi sku jää men sett nu fråteesåkkåna i fiinskoonana*.

Trots att samtalsdeltagarna i gruppen behärskar både dialekt och standardvarietet markerar de ofta att en kodväxling är på väg. Övergången till standardvarietet medför ett förändrat perspektiv och det är därför viktigt att förbereda gruppen på detta. En markering kan ha formen av en kommentar, en partikel men också något annat tveksamhetstecken (Saari 1989:200). Pausen, tvekljudet och inandningen introducerar en dramatisk kodväxling där talaren presenterar en annan verklighet med hjälp av ordet *jobb* (sekvens 18). Partiklar som fungerar som markörer förekommer i sekvenserna 18 och 19: *å dehäär at* och *jo nää men*. *Jo nää men* visar att talaren vill dra upp nya ramar för diskursen och i det aktuella fallet övergå från en ironisk och humoristisk attityd till en allvarligare ton. Sekvensen 18 TVÅÅ DAAGAR PÅ JÅBB innehåller flera exempel på citatmarkörer som konstrueras enligt strukturen konnektiv & basstruktur & att-expansion & citat (Henricson 2010:117). Strukturen är kännetecknande för finlandssvenska samtal (ungdomsspråk i Helsingforsregionen och på språköarna Kotka, Uleåborg, Tammerfors och Björneborg).

Anna (exempel 18) utnyttjar ovanstående konstruktion då hon återger samtalet mellan sig själv och chefen i affären på dialekt (chefen har troligtvis talat standardvarietet, men Anna väljer att återge yttrandet på dialekt).

konnektiv	basstruktur	att-expansion	citat
	<i>ja sa</i>	<i>at</i>	<i>man ska nu int vara en för fin hellär</i>
<i>så</i>	<i>saa hon nej</i>	<i>att</i>	<i>man fåår noo int</i>

I exempel 5.2.2 kunde jag konstatera att dialekttalare följer det finlandssvenska mönstret för strukturer då de återger tal på dialekt, men att byte till standardvarietet kan resultera i att

samtalsdeltagarna väljer att följa en skriftspråklig (eller sverigesvensk, jfr Henricson 2010:112) struktur för att återge direkt anföring i tal. Fenomenet kräver en grundligare analys och flera exempel.

Samtalsdeltagarna nyttjar dessutom andra partiklar i diskursen, t.ex. *ju*, som klassificeras som modal (Lindström 2008:102) och vädjar till gruppmedlemmarnas gemensamma erfarenhet, samt *nu*, *noo* (*nog*) som är en ”positiv” motsvarighet till *int* (*inte*) (Östman 1986, 2006, Saari 1995). I exemplen ovan distribueras både partikeln *nu* och partikeln *noo* tillsammans med *int*. En sådan konstruktion modifierar och förmildrar yttrandet. Kombinationen *nu/noo* (*nog*) – *int* signalerar både en bestämd åsikt ”*man ska nu int vara en för fiin hellär*”, men *nu* ger implicit budskap om att det inte är enbart Annas åsikt det handlar om, utan också någon annans. Jag tolkar Annas val av partikel som att hon håller med om ett allmänt vedertaget förhållningssätt, *man ska nu int vara en för fiin*.

Partikelanvändning och ett frekvent uppbackningsmönster utgör en av många strategier som samtalsdeltagarna använder sig av för att visa solidaritet, övriga strategier är t.ex. gemensamma skratt (Adelswärd 1991:106, 83).

Eftersom språket inte kan separeras från sitt sociala sammanhang (Östman 2000:57) skapar växling av kod en ny situation i gruppen där solidaritet och gemenskap sätts på prov. Språket och kulturen är invävda i varandra, vilket innebär att varje ord som tas in från standardvarietetens sfär är starkt belastat av (eller begåvat med) den kultur som det tillhör. Samtalssekvenserna i kapitel 5.1 beskriver kodväxling från dialekt till Helsingforsvarietet. Begreppen *jåbb* och *skoopåsse* är hämtade ur det talade språket som inkluderar en föreställning om klasstillhörighet.

Samtalsdeltagarna förändrar rösten och befolkar rummet med nya fiktiva samtalsmedlemmar (Anward 2007:187–202) som dels talar dialekt, TVÅÅ DAAGAR PÅ JÅBB, dels Helsingforsdialekt, MAN SKA HAA SIN SKOOPÅSSE. Därmed blir den kulturella associationen starkare. Även om denna främmande kultur kan ses som någonting neutralt i sig påverkas reaktionerna i gruppen av den uppfattning och erfarenhet som gruppdeltagarna har när det gäller detta ”främmande språk/denna ”främmande” kultur.

I exempel 1, TVÅÅ DAAGAR PÅ JÅBB, ger växling av språklig kod från dialekt till standardvarietet upphov till en diskussion om att få komplex. Situationen blir ansiktshotande för hela gruppen eftersom den berör ett känsligt område – skammens. Identiteten påverkas av att man bär på ett stigma. Stigmat är som en fläck eller ett kännetecken som väcker negativa

reaktioner. Den som är stigmatiserad upplever skam och skamkänslan är privat. Skam är inte något som man dryftar tillsammans med andra.

Denna stigmatiserade, sociala identitet har aktiverats i och med kodväxlingen och diskussionen som berör värderingar. Eftersom ett identitetsskapande alltid är kontrastivt ger standardvarieteten med sin vidhängande kultur upphov till en diskussion om att ha komplex. Gruppen visar aldrig oenighet under sekvens 18, TVÅÅ DAAGAR PÅ JÅBB; solidariteten uttrycks genom skratt och riktiga uppbackningar. När en ansiktshotande situation uppstår avvärjer man den tillsammans, man samarbetar sig ur det känsliga ämnet (Norrby 1996:175).

En möjlig strategi att klara av en ansiktshotande situation kan också vara att spela ”ännu sämre” än man anser sig vara. Ett prov på detta ger Vera på rad 34 i exempel 18 när hon först har sagt att man får komplex inför sådana som är fint klädda och dessutom tillägger att man känner sig *liite sātäär dååligär*. Vera antar en självironisk hållning, men det kan ligga sanning i påståendet också och då fungerar det som ett skydd.

Problem inom gruppen uppstår däremot i exempel 19, MAN SKA HAA SIN SKOOPÅÅSSE, där den individuella identiteten hos vissa deltagare i gruppen utmanas av en gruppmedlems förväntning på gemensam social identitet. Först när man tillsammans genom en lång interaktiv förhandling dragit upp ramarna för de gemensamma värderingarna och beteendemönstren, kan alla andas ut och känslan av gemenskap är återställd.

Den självironiska attityden som ofta förekommer hos samtalsdeltagarna lämnar möjligheterna för tolkning öppna i diskursen. Samtalsdeltagarna både driver gäck med en främmande företeelse (eller en person eller ett ord) och håller samtidigt en distans till den egna gruppen (och till sig själv). Denna ambivalenta attityd ger möjlighet till reträtt i kommunikationen om det skulle vara nödvändigt. Man kan snabbt signalera sin ståndpunkt utgående från hur gruppen reagerar på ett yttrande. Ovan nämnda strategi fungerar i exempel 18 men inte i exempel 19 där Vera förivrar sig utan att ha någon väg tillbaka. Hon ironiserar med sociala koder, och utgår ifrån att dessa koder inte gäller för deltagarna i den egna gruppen. Det visar sig att Vera har fel och Anna är tvungen att rycka in och dra upp ramar för gemensamma värderingar.

Eftersom identitetsuppfattningar inte är något cementerat, utan ständigt omskapas, kan man i varje ny situation framhäva något som får företräde och som i sin tur får ligga till grund för den nya identiteten. Annas *men int op syymööte så haar vi ju int insk- fiinskoonana* är ett exempel på detta. Ramarna för den gemensamma gruppen dras upp och konfirmeras i talögonblicket.

Trots att Gumperz (1982:111) hävdar att problem med att avläsa och hantera social identitet inte förekommer i grupper där man känner varandra väl och är medvetna om varandras bakgrund, visar exemplen ovan att verkligheten är mera komplex.

Begrepp ur en främmande kontext, som exempelvis *jåbb*, *sin skoopåasse* och företeelser som hör hemma i en annan social verklighet; att klä sig *åppsnåfsa* och att alltid ha med sig *fiinskoonana*, visar att det också kan uppstå problem i en sammansvetsad grupp där man har samma bakgrund och känner varandra väl. Orsaken kan ligga i det faktum att man mycket sällan dryftar så känsliga ämnen som skamkänslor och komplex i större sällskap. Vanligtvis förvisas sådana tankar från det dagliga livet och kan därför sägas tillhöra den *tysta identiteten*.

5.8 Perspektivförskjutningar – vem ser på vem?

Att i samspråk växla mellan dialekt och standardvarietet utgör en resurs då man vill illustrera en ”främmande” social verklighet (se exempel 18, TVÅ DAAGAR PÅ JÅBB) under förutsättning att alla samtalsdeltagare upplever denna verklighet som något främmande. Växling av språklig kod kan också medföra en risk (se exempel 19, MAN SKA HAA SIN SKOOPÅASSE) eftersom vi inte alltid kan utgå ifrån att alla inom gruppen orienterar sig i verkligheten på samma sätt.

I det här kapitlet visar jag hur kodväxling också kan förstärka den stereotypa bilden av den egna gruppen. Samtalsdeltagarna konstruerar tillsammans stereotypier om sig själva som beskriver en förmodad gruppidentitet sedd med utomstående främlingars (*de andra*) ögon. Stereotypa kategoriseringar hjälper oss att upprätthålla skillnaderna mellan *vi* och *de*. Såsom tidigare noterats indelar Åström (2001:146) stereotypa konstruktioner i tre grupper efter social funktion:

- 1) De ger en förklaring till orsakssammanhang i det sociala livet.

Ofta då man vill beskylla annan för något negativt.

- 2) De fungerar som rättfärdiggöranden.

Man försöker med hjälp av stereotypier rättfärdiggöra sitt eget beteende gentemot en annan grupp.

- 3) De fungerar som sätt att markera social och språklig differentiering.

Eftersom stereotypa konstruktioner skapas i den egna gruppen går det inte att utesluta att bilderna också beskriver gruppmedlemmarnas syn på sig själva. Under processen då kvinnorna i samspråk och samspel konstruerar dessa identiteter skapas en stark gemenskap i gruppen.

5.8.1 *å lugnt å tyst å frisk luft å koosjiitlukt* – identitetsbyggen

I sekvensen nedan diskuterar kvinnorna på symötet om ett nytt övernattningsställe för besökare och turister som har öppnats i byn. Några förmögna affärsmän har redan visat intresse för övernattningsstället och kvinnorna dryftar hur gästerna kommer att trivas och hur de kommer att uppleva den lantliga miljön i byn. Vera inleder med att beskriva hur det känns för gästerna att öppna dörren till landet:

(20) EKSÅÅTISKA INFÖÖDINGAR

01 Vera: [(**häär** fåår dām yppn dörrn å så e dām @ **uut på lande** @
 02 Anna: [(ja ha vari diit en daa
 03 Lisa: [(ha dām vari ti Piia (ohb)
 04 Vera: å lungt (.) [å tyst å
 05 (Pia): [å frisk luft
 07 Lisa: [koosjiitlukt
 08 Vera: nej int ha tii ennu vari någon [ennu å tjööri traktår
 09 Anna: [(ohb) men tenk vika (.)
 10 **eksååtiska inföödingar** * tām fåår sii ba tām ååkar förbi däär
 11 näär man gaar me siin lappåga föusbyksår [uut*
 12 Många: [((SKRATTAR))
 13 Vera: =jåo jåo
 14 Lisa: jå
 15 Många: ((SKRATTAR))
 16 Vera: å just kviigåna täär alldeilis yttåråm sām luktar [å så någat i
 17 Lisa: [mm
 18 Vera: illjäärde³⁵

Sekvensen inleds med kodväxling till standardvarietet (1) där Vera säger *uut på lande* för att markera att det inte är landsbygdsperspektivet som gäller. Vera förändrar rösten och byter perspektiv och språkbruk när hon beskriver landsbygden från ett utifrånperspektiv. Därefter följer en lista bestående av tre led eller komponenter som två talare konstruerar (Londen 1995:32): *å lungt å tyst å*, Vera på rad 4, och *å frisk luft*, (Pia) på rad 5. Denna typiska treledskonstruktion kommer att få sitt fjärde led då Lisa inte nöjer sig med *å frisk luft* utan föreslår *koosjiitlukt* (6) i stället.

³⁵ en kviga som är i *illjäärde* är ett kreatur som har hoppat över gärdesgården och gör skada på växande säd (FO:124).

Koosjiitlukt kan tolkas som en social markering, det beskriver landsbygden som en plats där det luktar koskit (illa). Anna växlar kod, rad 10, till standardvarietet med tydligt förlängt *å*-ljud i *eksååtiska* och slutet, tillspetsat *ö*-ljud i *inföödingar* (Reuter 1973, 1983). Därefter beskriver hon sig själv, men eftersom hon använder pronomenet *man*, inkluderar hon de övriga i syjuntan i bilden av en person i vardaglig arbetsdräkt, *föusbyksår*.

Anna har skratt i rösten omedelbart efter kodväxlingen, och när turen är slut faller många in i skrattet. ”Att skratta kan vara ett underbart sätt att sticka håll på sig själv, på andra eller på den situation man befinner sig i”, skriver Adelswärd (1991:84). De övriga i gruppen visar med att skratta tillsammans att de godkänner Annas stereotypa beskrivning av dem som *eksååtiska inföödingar* med *lappåga föusbyksår*.

Vera och Lisa instämmer med *jåo jåo* och *jå* och ett nytt gemensamt skratt följer. Ett skratt som visar att gruppen har kontakt och delar en gemensam erfarenhet. Vera tillspetsar beskrivningen av lantlivets fröjder genom att påminna om *kviigåna täär alldeilis ytteråm såm luktar å så något i illjäärde* (16). Hon tar fasta på *koosjiitlukten* från rad 6. Kvinnorna ironiserar över sig själva. Men man kan också skönja en ambivalens: de driver gäck med de standardvarietetstalande direktörerna (”nokia-direktörer”, en term som förekommer i en tidigare icke-återgiven sekvens), men ironin är också riktad inåt, mot den egna gemenskapen. Diskursen är öppen för tolkningar och man kan lätt anta en annan ståndpunkt om det föreligger skäl till att rädda ansiktet.

Den gemensamt konstruerade stereotypa bilden av hur kvinnorna tror att stadsborna ser på dem kan schematiseras utgående från sekvens 20 så här:

Vera: *fåår dåm yppn dörrn å så e dåm uut på lande*

(på landet har man kontakt med naturen +)

Vera: *å lugnt å tyst* (stillheten på landsbygden +)

(Pia): *å frisk luft* (hälsosam miljö +)

Lisa: *koosjiitlukt* (det luktar illa på landet –)

Vera: *någan (ennu) å tjööri traktår* (på landet färdas man med traktor + –)

Anna: *eksååtiska inföödingar* (landsbor är exotiska + –)

Anna: *lappåga föusbyksor* (landsborna har dåliga kläder –)

Vera: *å just kviigåna täär alldeilis yttåråm såm luktar* (på landet finns det luktande djur –)

Vera: *å så något i illjäärde* (på landet springer korna vilt omkring –)

Kvinnorna konstruerar bilden av landsbygden och människorna där med hjälp av nio påståenden. Tre är odiskutabelt positiva: på landet har man kontakt med naturen, miljön är lugn och hälsosam. Två påståenden kan tolkas både positivt och negativt: landsborna är exotiska och de kör traktor. Fyra påstående är negativa: det luktar illa på landet, där finns det luktande djur som springer vilt omkring, dessutom är landsborna illa klädda. I kapitel 5.8.3 går jag djupare in på hur en kulturell identitet konstrueras.

I följande sekvens (21) återger Anna en diskussion mellan sig själv och sin granne där hon lovar att sticka sig över på visit någon gång. Hon berättar hur hon har uttryckt sig till grannen, *ja saa åt Tua* (fingerat namn) *att ja kan nu kām yvirāntand*. Vi ser att Anna har konstruerat en direkt anföring med hjälp av *att*. Anna återger sitt yttrande på dialekt. Den ålderdomliga verbformen *yvirāntand* skapar ingen omedelbar reaktion hos de övriga samtalsdeltagarna.

Valet av uttryck har eventuellt inte avsiktligt varit att roa, enbart att beskriva hennes sätt att röra sig, eftersom hon fortsätter sin tur, men någonting händer i gruppen och hon tappar rytmen efter Pias *jåå* på rad 3.

(21) JA KAN NU KÅM YVIRÅNTAND

```

01 Anna: he harma no liite men ja saa åt Tua att ja kan nu kām yvirāntand
02      nåån gangå [å helst opa- att he va nu mest ti st-få sii fālk som
03 Pia: [jåå
04 Anna: man ju vil-
05 Vera: jå
06 Anna: ja hadd noo rusta me [men
07 Lisa: [((SKRATT)) * yvirāntand [((SKRATT))
08 Många: [((SKRATTAR))
09 Vera: [rānt- rānt yvi
10 Pia: yvirāntand [((SKRATTAR))
11 Många: [((SKRATTAR))
12 Anna: [nå men no rāntar vi ju [hii på lande
13 Många: [jåå ((SKRATT))

```

Ordet *yvirāntand* är en sammansättning och presens particip med apokope av *yvi* (över) och *rānta* (släntra, gå). På standarvarietet kan man säga ”sticka sig in” eller ”titta in”. Ordet bildas på samma sätt som t.ex. *yvirooand*, ”sticka sig över med roddbåt”.

Efter att Lisa kommenterat Annas beskrivande ord på rad 7 uppstår det något som kan betecknas som allmänt kaos i diskursen. Men som det ofta visar sig är skeendet mycket systematiskt. Anna fortsätter sin tur tills Lisa på rad 7 brister ut i skratt och upprepar ordet *yvirāntand*. Det här sättet att ”provsmaka” och återanvända (Nilsson 2011:223) varandras ord har vi sett flera exempel på tidigare. Många faller in i Lisas skratt och Vera upprepar ordet *rānt- rānt yvi* (9) men nu i infinitiv, osammansatt form. Hon provar ordets grammatiska

struktur och förutsättningar. Pia smakar också på *yvirrântand* (10) med ett gemensamt skratt som följd.

Alla skrattar förutom Anna, även om det är svårt att avgöra på bandet, men jag antar att hon inte deltar i det gemensamma skrattet eftersom hon på rad 11 tar fasta på verbet *rânta* i osammansatt form och poängterar att visst *rântar* vi på landet. Det är viktigt att lägga märke till att Anna kodväxlar till standardvarietetet när hon säger *på lande*. Att hon byter kod kan tolkas som att hon skiftar perspektiv och beskriver hur *de andra* ser på landsbygdsbefolkningen. Därefter vädjar hon till gruppens solidaritet, genom att säga *no rântar vi ju*. Hon använder uttryckligen pronomenet *vi* i stället för *man*.

Vi uttrycker gemenskap och *no* [nog] och *ju* visar att företeelsen torde vara bekant från tidigare (jfr Saari 1989, Östman 2006b). Anna söker tydligt stöd från gruppen och gör det genom att vädja och samtidigt växla kod till standardvarietet. Det är troligt att gruppen inte har för avsikt att kritisera Annas val av ord utan att de endast plötsligt ”får syn” på denna konstruktion och påpekar det ovanliga ordvalet. Det kan också vara ett uttryck för uppskattning hos gruppen inför Annas kreativa språkbruk.

Liknande språkliga metakommentarer förekommer dock sällan. Om samtalsdeltagarna kommenterar något gäller det sociala associationer, se *föusbyksåna* ovan. Det är svårt att avgöra om de metaspråkliga kommentarerna uppstår då samtalsdeltagarna plötsligt blir medvetna om att diskussionen spelas in.

5.8.2 *å just kviigåna täär* – glidande samtalsutveckling

Det privata samtalet kännetecknas av att övergångarna mellan olika samtalsämnen är glidande och inte alltid signaleras eller markeras. När ett samtalsämne inte upplevs som ansiktshotande utvecklas samtalsämnet gradvis och i samspel med många deltagare. Utmärkande för ett glidande ämnesbyte är att det föregående ämnet inte avslutas. Det som för en utomstående kan uppfattas som inkoherent är fullständigt klart för den som delar samma erfarenhet och bakgrund.

Gumperz (1992b:231) utgår från en sådan gemensam språklig och social bas i sin redogörelse över contextualiseringssignaler (se kapitel 5.2.2). Den yttre kontexten som innefattar den kringliggande kulturen och sociala aspekter är väsentlig då man förklarar talarnas intentioner och avsikter (1992b:230). Gumperz perspektiv är vidare än principerna för CA där man enbart ser till sekvensernas ordningsföljd (jfr Sacks 1971, Jefferson 1984,

Norrby 1996:166). Samtalsdeltagarna ger uttryck för sina avsikter och intentioner genom kommunikativa signaler.

Kvinnorna på syjuntan har ingen svårighet att snabbt hänga med i den snabba perspektivförskjutningen. Både i exemplet 20 JA KAN NU KÅM YVIRÅNTAND och 21 EKSÅÅTISKA INFÖÖDINGAR, kan man följa med en snabb kontextualiseringsprocess där samtalsämnet glider över från ett ämne till ett annat, men där gruppen omedelbart uppfattar talarens avsikter.

I exempel 20 utvecklar Vera samtalsämnet till att handla om luktande kvigor på rymmen:

16 Vera: å just kviigåna täär alldeilis yttäråm såm luktar [å så någat i
17 Lisa: [mm
18 Vera: i illjääarde

Anna blir avbruten i exempel 21 av Lisa som skrattar och upprepar *yviråntand*. Omedelbart reagerar hela gruppen och faller in i skrattet. Annas monolog har övergått i en gemensam lek med ord. I båda sekvenserna (20, 21) är det kodväxlingen som hjälper gruppen att orientera sig i diskursen.

06 Anna: ja hadd noo rusta me [men
07 Lisa: [((SKRATT)) * yviråntand [((SKRATT))
08 Många: [((SKRATTAR))
09 Vera: [rânt- rânt yvi
10 Pia: yviråntand [((SKRATTAR))
11 Många: [((SKRATTAR))

5.8.3 nå men no rântar vi ju hii **på lande** – bekräftad tyst identitet

Den sociala identiteten kan enligt etnologer spjälkas upp i en etnisk och en kulturell identitet. Wolf-Knuts (1995:7–21) redogör för kategorierna, samtidigt som hon medger att både begreppet *etnicitet* och begreppet *kultur* är svåra att definiera. Det är dessutom svårt att dra några tydliga gränser mellan dessa olika identitetsyttringar. Identiteten kan manipuleras av olika skäl och för olika syften. ”Den manipulerade identiteten kan tjäna vissa ekonomiska, politiska eller andra ändamål och kan vara resultat av en planerad verksamhet”, hävdar Wolf-Knuts (1995:20, se även kapitel 3.3). Hon hänvisar till Bausinger (1977:214) som ger exempel på hur vissa traditioner hos kulturer kan utnyttjas som redskap för alter (en

utomstående) då man vill göra ekonomisk vinning. Turismen med alla dess jippon och iscensättningar av historiska händelser är ett exempel på detta.

Men gruppen kan också själv dra nytta av föreställningar som florerar. Den kan förstärka den bild som troligtvis redan finns hos *de andra* genom att understryka de föreställningar och fördomar som redan existerar. Gruppen kan också acceptera den konstruerade identiteten och ta till sig den som om den var naturlig (Honko 1988:13).

I exemplet EKSÅÅTISKA INFÖÖDINGAR (23) ser vi hur deltagarna i gruppen konstruerar en utomståendes föreställning om människan på landet. Först beskriver Vera och Pia i ett kreativt samspel den lantliga miljön: här finns lugnet, tystnaden och den friska luften. Det är en traditionell och något förskönad bild av landsbygden. Lisa inflikar med den självironiska kommentaren *koosjiitlukt* (7).

04 Vera: å lungt (.) [å tyst å
05 (Pia): [å frisk luft
07 Lisa: [koosjiitlukt

Kommentaren är ett typiskt uttryck för den barska, svarta humor som kvinnorna i gruppen odlar och som kan sägas vara ett kännetecken för det svenska östra Nyland i övrigt. Den idealiserade bilden av landsbygden kontrasteras mot det faktum att här faktiskt ”luktar skit” – något som inte kan sopas under mattan enligt Lisa. Kvinnorna växlar smidigt perspektiv från att ha gett uttryck för *de andras* idealiserade syn på landsbygden och människorna där, till att beskriva den egna verkligheten inifrån och därefter anta ett utifrånperspektiv igen. De är samspelta och ger uttryck för närhet med gemensamma skratt. Alla är överens om att den gängse bilden av en ”lantis” är en person i lappade ladugårdsbyxor som kör traktor på en gård där korna springer vilt omkring och där det luktar gödsel.

08 Vera: nej int ha tii ennu vari någon [ennu å tjööri traktår
09 Anna: [(ohb) men tenk vika (.)
10 **eksååtiska inföödingar** * tåm fåår sii ba tåm ååkar förbi däär
11 nääär man gaar me siin lappåga föusbyksår [uut*
12 Många: [((SKRATTAR))
13 Vera: =jåo jåo
14 Lisa: jå
15 Många: ((SKRATTAR))

Den *eksååtiska inföödingen* är en identitet konstruerad utifrån. Så uppfattas *vi* av *de andra* anser Anna och ingen protesterar. Man kan tolka det som att gruppen ”bjuder på” den här

klichémässiga uppfattningen av dem – *oss* – som bor på landet. Men samtidigt har gruppen konstruerat denna bild själva. Vad *de andra* verkligen anser vet vi inte.

Övergången till ett ålderdomligare språkbruk i exemplet 21, JA KAN NU KÅM YVIRÅNTAND kan också tolkas som en manifestering av den egna gruppens identitet sedd ur en utomstående ögon. Ordet är målande – man *ser* en människa som rör sig med snabba, slarviga och osköna rörelser. Sättet att gå är en karikatyr av hur ”lantisen” avviker i sitt sätt att röra sig från stadsbornas ”trippande”, något som bevisas av Annas yttrande på rad 12.

```
06 Anna: ja hadd noo rusta me [men
07 Lisa:                [ ((SKRATT)) * yvirântand [ ((SKRATT))
08 Många:                [ ((SKRATTAR))
09 Vera:                [rânt- rânt yvi
10 Pia:                yvirântand [ ((SKRATTAR))
11 Många:                [ ((SKRATTAR))
12 Anna:                [nå men no rântar vi ju [hii på lande
13 Många:                [jåå ((SKRATT))
```

Alla gemensamma skratt vittnar om att den beskrivning som Anna ger inte förorsakar några problem i gruppen. I motsats till bilden av de exotiska infödingarna, är detta en konstruktion av den egna identiteten. Det är *vi* inom gruppen som *vet* att *vi rântar* – *no rântar vi ju hii på lande*. Dock med en liten reservation. Kodväxlingen *på lande* [*op laande* på dialekt] kan tolkas som att Anna byter perspektiv och ser på *de rântande* utifrån. I så fall är detta också ett exempel på att man inom gruppen ger uttryck för en utomståendes syn.

En parallell till Åströms (2001:146) indelning av stereotypiernas funktioner visar att Anna utnyttjar kategori 2) Stereotyper fungerar som rättfärdiggöranden, man försöker med hjälp av stereotyper rättfärdiggöra sitt beteende gentemot en annan grupp, *nå men no rântar vi ju hii på lande* och kategori 3) de fungerar som sätt att markera social och språklig differentiering. Eftersom *vi* bor på landet så äger *vi* rätten att *rânta* och *rântandet* skiljer *oss* socialt och språkligt från *de andra*.

Partiklarna *nå* och *no* och *ju* modifierar yttrandet. Lindström (2008:91) beskriver *nå* som en partikel som ”förekommer i inledningen av disprefererade handlingar, till exempel i en avböjande eller ifrågasättande respons”. Anna har en svagt förebrående men samtidigt vädjande attityd. Den svagt förebrående kan härledas till partikeln *nå*.

En vädjan till de övriga i gruppen kommuniceras med hjälp av partiklarna *no* och *ju*. *No* (*nog*) signalerar en positiv hållning (Saari 1995:94) och *ju* är en frekvent modal partikel i talat språk som modifierar ett yttrade (Lindström 2008:81). Att slå fast betydelsen av partiklar i östnyländsk dialekt utgående från beskrivningar av talad standardvarietet

(Helsingorsdialekt) är riskfyllt. Partiklarna i dialekterna uppvisar ett eget mönster för betydelse och funktion. Östman (2006:327–257) systematiserar ett antal partiklar i Solvdialekten (Österbotten, Finland). En systematiserad beskrivning av diskurspartiklar i östnyländska dialekter saknas. I en redogörelse över uppbackningar i Liljendaldialekten visar Palmén (2008:145– 155) att förrådet av partiklar skiljer sig från de som Green-Vänttinen (2001:94, 95) listar över uppbackningar i Helsingfors.

Eftersom det existerar skillnader på en lexikal nivå kan man anta att det också gör det då det gäller partiklarnas funktion. Man kan också med fog anta att det finns märkbara skillnader mellan partikelbruket i det finlandssvenska standardspråket och bruket i dialekterna.

5.8.4 Sammanfattning och diskussion

Enligt Wolf-Knuts (1995:20) och Bausinger (1977:214) kan en tredje faktor (utöver jaget och alter) påverka uppkomsten av en så kallad *kulturell identitet*. En utomstående makt kan av olika skäl medvetet manipulera vissa grupper (jfr. Lönnqvist 1983, Andersson 1983, Liebkind 2006 och Hyttenstam & Stroud 200). Gruppen kan reagera på manipulationen på olika sätt, ta avstånd eller acceptera den manipulerade bilden eller ytterligare förstärka den. Konkret kan det handla om olika slags turistjippon som makthavare arrangerar för att erhålla ekonomisk vinning. Kvinnorna i sydjuntan idealiserar dels bilden av landet som en plats där det är lugnt och tyst, dels förstärker de den karikerade bilden av landet som en plats där människorna går dåligt klädda, kör traktor och rör sig bland gödselluktande kor. De samspelar i beskrivningen av landsbygdens folk. Kvinnorna konstruerar en identitet som beskriver hur de tror att utomstående upplever dem, bl.a. som *eksååtiska inföddingar*. Diskursen präglas av många skratt och snabba kontextualiseringsprocesser med perspektivskiften och glidande samtalsämnesutveckling, utan att samtalsdeltagarna blir desorienterade och förlorar kontakten med varandras avsikter.

Genom att välja en äldre språkvariant förstärker man också en utomståendes syn på den traditionella, ålderdomliga landsortsmänniskan. Perspektivet är inte helt förskjutet i JA KAN NU KÅM YVIRÅNTAND, eftersom gruppen också skämtar med sig själv. Perspektivet växlar ständigt och samtalsdeltagarna omstrukturerar smidigt kontexten och skapar förståelse och samhörighet. Anna vädjar till gruppens solidaritet genom att använda diskurspartiklar i sitt yttrande, *nå men no råntar vi ju hii på lande*. Kodbytet till standardvarietet, *på lande*, visar dock att perspektivet är *de andras*, den som ser utifrån.

Kvinnorna accepterar delvis den stereotypa bild av landsortsmänskan som de själva skapar, men håller ändå en ironisk distans till stereotypierna. Det är även möjligt att iakttä en ambivalens: samtalsdeltagarna både driver gäck med dem som kommer för att se *eksååtska inföddingar* och beskriver sig själva som ett *råntande* folk. Diskursen är öppen för tolkningar och det är lätt att byta perspektiv om intentionerna inte tolkas på förväntat sätt i gruppen och samtalet därför blir ansiktshotande. En dylik outtalad kommunikation är ett indicium på en *tyst identitet*, se kapitel 3.1 och 3.4. En tyst identitet behövs för att hantera en verklighet med stora skillnader i status mellan olika språkliga varieteter. Genom att utnyttja diskurspartiklar, kodväxling och t.ex. gemensamma skratt kan samtalsdeltagarna implicit kommunicera via en tyst identitet.

5.9 Komplimanger, uttryck för social tillhörighet

I detta kapitel som berör kodväxlingssekvenser i samspråk behandlar jag komplimanger. En komplimang hör till kategorin hövlighetsstrategier (se bl.a. Lakoff & Ide, 2005). Hövlighetsstrategierna är nära förbundna med kulturella seder inom sociala klasser (se även kapitel 5.7). Någon forskning i hövlighetsstrategier mellan dialektalande i östra Nyland och standardvarietetstalande (eller Helsingforsdialekt) har inte gjorts. Jag närmar mig därför materialet med de verktyg som står till buds: *samtalsanalytiskt inspirerad diskursanalys* (kapitel 4),

med hjälp av resultat av forskning i Svenskfinland, t.ex. Forsblom-Nyberg (1993), Saari (1995), Lilius (1998), Östman 2006 och Mattfolk 2011, samt iakttagelser utanför Finlands gränser (bl.a. Melin & Melin 2005, Andersson 1985, Einarsson 2009, Adelswärd 1995 och Lakoff & Ide 2005, Popova 2007).

Hövlighetsstrategierna utgjorde historiskt sett ett reglerat mönster i umgänget mellan personer från det egna ståndet och i umgänget utanför (nedanför och ovanför) sitt eget stånd (Lilius 1998:120, Burke 1993). Ritualerna är alltså viktiga idag men inte lika uttalade och därför svåra att få syn på och ännu svårare att lära sig. Idag är det inte heller politiskt korrekt att öppet tala om klass, vilket innebär att hövlighetsstrategierna kan utvecklas till hemliga koder som differentierar olika grupper. Det finns t.ex. ett outtalat beteendemönster för hälsningsceremonier i de flesta sällskap; ska man ta varandra i hand, kramas, kyssa på en kind, kyssa på båda kinderna eller bara nicka (om hälsningsritualer se bl.a. Asplund 1987,

Melin & Melin 2005). Som ny i ett sällskap är det inte alltid lätt att med hjälp av kontextualiseringssignaler (Gumperz 1992b) veta vilken strategi man ska välja.

Att vi idag inte öppet talar om klass och demonstrerar skillnaderna i umgängeskoder kan ligga till grund för orsakssammanhang i de sekvenser jag analyserar. Klassbegreppet är svårt att definiera, hävdar Popova (2007:18), som har forskat i överklassens identitet i Sverige. Klass definieras inte av den egna gruppen utan av dem som står utanför. De som tillhör överklassen talar inte om sig själva som överklass. Det finns också en motvilja hos överklassen att informera om sig själva; gruppen har auktoritet och integritet.

Ett sätt att hålla samman en grupp är att differentiera sig mot andra grupper (se kapitel 3.3.4). Popova (2007:183) konstaterar på basis av de intervjuer med representanter för överklassen som hon gjort (i Sverige), att personerna skiljer sig i mycket, men att de uppvisar en gemensam egenskap – ”nämligen den uttalade betydelsen av att bete sig väluppfostrat”. Popova definierar inte begreppet *väluppfostrat*, men sammanfattar beskrivningen av en som tillhör överklassen så här (2007:186): ”Den som vägrar låta sitt uppförande rubbas vad som än händer, är faktiskt den som bestämmer utgången av en situation.” I de intervjuer Popova gjort betonar representanterna för överklassen ett vänligt och artigt uppträdande. Till det väluppfostrade, hövliga och vänliga beteendet kan också fogas konsten att ge och ta emot komplimanger.

5.9.1 *hon a blivi rööhåårå jo* – nedgraderande komplimanger

Att ge komplimanger är således ett inövat socialt beteende, liksom konsten att ta emot komplimanger. Saari (1995:88) konstaterar att man i finlandssvenskan – materialet som hon baserar sina iakttagelser på är inspelade samtal i Helsingfors – kan iaktta en nedgradering av komplimangerna. De som får en komplimang har en tendens att ta avstånd ifrån komplimangen.

Jag presenterar fyra sekvenser (22, 23, 24 och 16) där en komplimang är relaterad till ett byte av språklig kod. Sekvenserna visar hur komplimanger utgör en risk och ett problem i samspråk på dialekt. Vi får ta del av en sekvens (22) hos syjuntan, som inleds av att Lisa ger Vera en komplimang. Komplimangen utvecklas till en diskussion som resulterar i kodväxling.

(22) KÅMPLIMANGÄR AV MINA KÅLEEGÄR

01 Lisa: ha du färja hååre Veera
02 Vera: =jo
03 Lisa: de e noo så [snyggt
04 Rut: [hon a blivi rööhåårå jo
05 Vera: ja ha blivi rööhåårå jo ja ha **fått tilåmee kåmplimangär** av *av
06 **mina kåleegär*** eller [åm dām nu inga ha tekkast sejj någå ana
07 Pia: [ja
08 (Många): [(ohb)

Lisa frågar om Vera har färgat håret. Frågan fungerar som en komplimang. På dialekt är det inte vanligt (mina egna empiriska iakttagelser) att uttrycka sig med hjälp av superlativer och emfas. Oftast förmedlar dialekttalare vänligheten genom att visa uppmärksamhet och konstatera faktum eller formulera en fråga: *ha du färja hååre* (eller som ett påstående: du ha färja hååre). Vera svarar omedelbart *jo* (2).

Veras svar har formen av ett konstaterande. Uppbackningen *jo* är instämmande, konstaterar Green-Vänttinen (2001:109). Green-Vänttinen baserar sina iakttagelser på samtal inspelade i Helsingfors. Palmén (2008:151) noterar ett flertal *jo* i olika utformning (kedjor av *jo = joo joo, jo jo jo*) i materialet från Liljendal. Men materialet är för litet för att kunna fastställa vilken funktion ett enkelt *jo* eller kedjor av *jo* har i ett samtal på dialekt. Veras *jo* (2) kan inte heller kategoriseras som en lyssnarsignal utan snarare som ett svarsord. *Jo* som dialogpartikel är reglerande och kan ensam bilda minimala responser (Lindström 2008:81). *Finlandssvensk ordbok* (2008:86) kategoriserar *jo* som ett svarsord som ”används i svenskan endast efter nekande fråga; efter jakande fråga används **ja**. *Jo* som svar på jakande fråga förekommer även i Norrland.”

Eftersom Veras svar är minimalt, preciserar Lisa och ger den egentliga komplimangen (3) *de e noo så snyggt* och Rut kommer in med samtidigt tal och konstaterar *hon a blivi rööhåårå jo*. Partikeln *noo så* förekommer frekvent i östnyländska dialekter för att förstärka ett uttalande (egen empirisk iakttagelse). Man kunde tänka sig att ersätta ordet med ”verkligt/faktiskt” om man valde att inte tala dialekt. *Noo så* kan som fras kategoriseras som en *pragmatisk partikel* som motsvaras av *modala satsadverbial* i grammatiska beskrivningar (se SAG 4 1999: Satsadverbial, § 9–29). I pragmatiska beskrivningar ser man på partiklarna i relation till kontexten. Ett dylikt synsätt har Teleman (1974) presenterat och kallar då dessa artiklar *talartitydsadverbial*. L-G Andersson (1975) har också uppmärksammat partiklarna och benämner dem *talaktsadverbial*.

Trots att partiklar oftast utgörs av korta, enstaviga ord kan de också bestå av fraser. *Noo så* utgör en sådan fras. Mattfolk (2011:197) poängterar att det är bättre att säga att en viss

lingvistisk form eller ett uttryck kan *fungera* som partikel, inte att den *är* en partikel, eftersom partiklarna också kan ha andra funktioner och betydelser. *Noo så* fungerar som förstärkande partikel i Lisas yttrande (3) *de e noo så snyggt*. I yttrandet ingår dessutom en positiv värdering, *snyggt*.

Ruts kommentar kan tolkas som en nedgradering (Saari 1995:88), hon uttalar ingen värdering utan konstaterar endast att Vera nu har blivit *rööhåårå* (4). Vera tar turen (5) och upprepar Ruts nedgraderande yttrande, *ja ha blivi rööhåårå jo*. Diskurspartikeln *jo* i slutet av frasen konfirmerar nedgraderingen ytterligare. Därefter växlar Vera kod till standardvarietet och säger med skratt i rösten (06) *ja ha fått tilåmee kâmplimangär av *av mina kâleegär**. Vi kan se att diskurspartikeln *tilåmee* ('till och med') är placerad efter verbfrasen i direkt förbindelse med objektet, vilket understryker hur ovanligt Vera anser att det är att få komplimanger av kollegerna.

Vera har skratt i rösten då hon berättar att kollegerna har gett henne komplimanger. Genom att skratta kan vi samtidigt säga något och ta tillbaka det sagda (Adelswärd 1991:86), vilket i yttrandet ovan kan tolkas som att Vera signalerar en viss osäkerhet (eller blygsamhet) beträffande kollegernas utlåtande. Vi kan anta att Vera har erhållit komplimangen på standardvarietet i arbetsmiljön eftersom hon växlar kod. Hon markerar att kodväxlingen är över med *ellär* och därefter följer en nedgradering där hon uttrycker sitt tvivel över komplimangens giltighet med *âm dâm nu inga ha tektast sejj någå ana* (6).

Nedgraderingen kan också ses som självironi. Med hjälp av ironin visar Vera att hon tar avstånd från komplimangen. Viveka Adelswärd (1999:105) hänvisar till Gustaf Cederschiöld som år 1899 forskade i samtal mellan kvinnor och redan då drog slutsatsen "Kvinnan tager, tyckes det mig, oftare än mannen sin tillflykt till ironiska uttryck." Ironin kan fungera som ett skydd, en slags reträtt för Vera att gardera sig inför medlemmarna i den egna gruppen. Hon vill inte att de ska tro att hon hör till *dem* (*de andra*) som erhåller komplimanger. Implicit visar Vera att komplimanger tillhör en främmande social kod som hon visserligen känner till, men som hon hyser misstanke mot. Hon använder ordet *tektast* (*Bonniers synonymordbok*: ålderdomligt: "värdigas, behaga, nännas", 2000:536). Vi kan tolka Veras utsaga som så att *vi* här i syjuntan kan säga vänligheter till varandra och ge uppmärksamhet, men *vi* delar inte ut *kâmplimangär*.

Efter Veras självironiska yttrande (6) faller många samtidigt in i talet. Samtalsämnet övergår till att handla om svårigheter med att färga håret på egen hand. Övergången till ett annat ämne kan tolkas som att en djupare diskussion kring komplimanger kan vara ansiktshotande i gruppen.

I kapitel 5.6.1, exempel 16, SÅ TREEVLIGA KUNDÄR, kunde vi se hur Anna signalerar en viss osäkerhet då hon citerar en kund som på finska gett henne en komplimang för god betjäning.

04 Anna: ja hadd **så treevliga kundär** at eina å (.) **däär** va eitt par dām
05 tjöpt ganska myky ja sa at nåjaa ja e noo liite nyyär ja e
06 först ana daan häär å ja pakka å ja knääpa där då å dām blee noo
07 fiina (smackljud) å han too rikit i haanden å så *kiitos hyvästä*
08 *palvelusta*³⁶ (hostning) veet du @ja va[liksäm@
09 Vera: [vet du de ha ja rääka ut
10 för i Virby å kunder sām

Kunden har tackat henne och när hon återger kundens yttrande på finska inför gruppen börjar hon hosta och kommer av sig. Om hon generas över att upphöja sig själv inför de andra i gruppen eller om hon minns hur generad hon blev i butiken (eller eventuellt bägge delarna) är svårt att avgöra men hon stannar upp och Vera räddar situationen genom att berätta att hon har haft en liknande erfarenhet. Vera formulerar sig med frasen *rääka ut för*, som enligt *Norstedts Svenska synonymordbok* (2009:592) motsvaras av: ”bl.a. bli utsatt för, råka i skottgluggen, drabbas av”. Frasen har en negativ innebörd i motsats till exempelvis ”få uppleva”. Implicit signalerar Anna och Vera att komplimanger utgör ett problem för dem, även om komplimanger som genre tillhör hövlighetsstrategierna.

Följande exempel (23) är hämtat ur samtalet i slakthuset mellan mannen i älgjaktlaget. Gustav beskriver vad som hände en gång då älgjägarna fick besök av en kvinna (*tantn*, bestämd form av *tanten*, artikelsynkope) i slakthuset. Kvinnan hade följt med en stund och iakttagit hur jägarna styckade älgen. Gustav återger kvinnans yttrande genom att citera:

(23) ÅÅ SÅ LEKKÄRT

01 Gustav: hon hadd ringt de däär tantn kāmār du ihåg sām va diit neer
02 ((SMÄLL)) å ja blee närvoos(((SMÄLL)) **ÅÅ SÅ LEKKÄRT ÅÅ SÅ LEKKÄRT**
03 Harald: [jå
04 Gustav: saa on nääre de va een sent (.) ti ryggraadn hadd öppna sej redan
05 man såå ryggraadn å då va **de så lekkärt å de va nu så braa**
06 ((man för ett parallellsamtal vid slaktbordet))

Å LEKKÄRT ÅÅ SÅ LEKKÄRT kan också vara avsett som en komplimang till mannen att de gör ett bra arbete, eller att de har fällt en fin älg. Situationen gör Gustav generad. Gustav citerar kvinnan direkt utan citatmarkör, men det hörs en smäll som tyder på att han har rest sig upp och fysiskt beskriver hur kvinnan rörde sig i rummet. Han visar således för mannen att han

spelar en roll och befolkar samtalsrummet med en ny person. Innan han återger kvinnans yttrande meddelar han de övriga i gruppen: *å ja blee närvöös*. Det beskriver honom, Gustav. Det är något i kvinnans beteende som gör Gustav nervös. Därefter följer citatet som han uttalar med förhöjd röst *ÅÅ SÅ LEKKÄRT ÅÅ SÅ LEKKÄRT*. Han markerar slutet på kodväxlingen med *saa on (sa hon)*.

Gustav beskriver att den som höll på att stycka älgen då kvinnan befann sig i slakthuset, inte hade kommit länge än till det första snittet. När Gustav citerar kvinnan förstår han inte rösten men betonar *ÅÅ*. Det att man rimligtvis inte kan säga något om köttets kvalitet så länge man inte har frilagt mera än en glimt av ryggraden, tyder på att Gustav med sitt citat vill visa hur litet kvinnan begrep av vad som pågick i slakthuset. Han signalerar implicit till de övriga i gruppen att kvinnan inte tillhör oss (we-code) utan de andra (they-code). Gustavs kommentar att han blir *nervös* innebär att han blir irriterad.

Då han citerar kvinnans yttrande betonar han *ÅÅ*, som här fungerar som en partikel som uttrycker uppskattning eller förvåning. Mina empiriska iakttagelser har visat att *åå så* som partikel inte används i dialekter i den här funktionen. Men det krävs en systematisk analys för att kunna slå fast om *åå/åå så* förekommer som partikel och vilken funktion den har. Adjektivet *läcker* är standardspråklig och till sin betydelse snarlik *ljuvlig, härlig, underbar*. Adjektiven beskriver en förstärkt positiv känsla eller ett förstärkt positivt tillstånd eller intryck. Gustav distanserar sig från ordet *läcker*, han utnyttjar det för att understryka något han inte gillar. *Läcker* behandlas av Gustav som om ordet vore ”fult” (Andersson 1985:47); det är ett ord som berör Gustavs känslor.

I dialekter konstrueras fraser med partikeln *noo så* (eller andra fraser som kan fungera som förstärkande eller försvagade partiklar: *liite myky, myky liite, så eevit*) och ett neutralt adjektiv, exempelvis *goo (god), gått (gott)* eller *bra*. Vi kan se att Lisa i exempel 22 beskriver Veras hår : *de e noo så snyggt*. Lisa väljer att inte säga att Veras hår är *tjusigt* eller *fantastiskt*.

Kvinnans utrop *ÅÅ Söta* dessa överdrivna betygelser. Att Gustav anser dem vara överdrivna visar hans förhöjda röstläge då han citerar och den kraftiga betoningen på *ÅÅ*. Harald lyssnar förstrött och inskjuter en uppbackning, *jå* (3), men ingen annan i gruppen kommenterar händelsen och samtalet övergår till att handla om något annat.

³⁶ *Kiitos hyvästä palvelusta* är finska och betyder *tack för god betjäning*.

I exempel 24 är vi tillbaka hos kvinnorna i syföreningen. Lisa berättar att hon har varit hos ögonläkaren i en närbelägen stad tillsammans med sin tonåriga son. Sonen har erhållit en komplimang för sitt utseende av läkaren. Lisa återberättar händelsen för kvinnorna i gruppen.

(24) SÅ LÅNGA Å VAKKRA ÖÖGÅNFRANNSSAR

01 Lisa: så saa Marit Sundvik öögonleekarn @ **jaa ja förståår nog** (ohb)
 02 **så vakkra öögån** @ saa hon när hon [stoo däär
 03 Många: [((SKRATTAR))
 06 Lisa: han blee * alldeeles [rööd i öögåna (ohb) hon stoo å [såå ånå
 07 Många: [((SKRATTAR))
 08 Pia: [våj
 09 Lisa: raakt i öögåna
 10 Pia: stakkars påjki
 11 Lisa: (ohb) @ flikkåna e **seekärt heelt sålda** @ [sa hon (ohb) de
 12 Många: [((SKRATTAR))
 13 (Vera): [VÅJ NEJ stakkars
 14 Lisa: gamal gumman när hon [stoo däär hh @ **så långa å vakkra**
 15 (Vera): påjk
 16 **Lisa: öögånfrannssar** (ohb) [((SKRATT))
 13 Många: [((SKRATTAR))
 14 Anna: [ååt ein tännååring tala[sliktäär må hon
 15 Vera: [å ein gamal tant
 16 Många: [((SKRATTAR))
 17 Anna: inga veit
 18 Vera: ennu til-
 19 Anna: må hon inga ha havi eijji bään när [hon kund tal-
 20 (Lisa): [(ohb)
 21 Pia: hon e ju gamalpiiga

Lisa citerar läkaren genom att markera *så saa*, namn och titel (fingerat), varefter hon förändrar rösten och övergår till standardvarietet utan att konstruera citatet med ett *att* (se Henricson 2010:113). Lisa återger yttrandet med ”läkarens röst” och markerar gränsen för kodväxlingen med ett *saa hon*. Gruppen reagerar omedelbart genom att skratta tillsammans, vilket visar att deltagarna solidariserar sig och har uppfattat det som att Lisa vill berätta på ”rätt” sätt. Vi kan se att kontextualiseringssignalerna har fyllt sin uppgift och skapat kontakt (Gumperz 1983:111). Lisa behåller turen och beskriver sin son på dialekt men förändrar rösten då hon citerar läkaren och övergår till standardvarietet. *Helt sålda* (8) är en standardspråklig metafor som innebär ”förlorad” eller ”mycket förtjust” (*Svenskt språkbruk* 2003:169).

Kodväxlingen på rad 12 markeras av en hörbar inandning då Lisa säger: *näär hon stoo däär hh @ så långa å vakkra* och de övriga faller in i repliken med ett gemensamt skratt. Skrattet infaller innan Lisa har hunnit fortsätta sin berättelse. Lisa är väl insatt i hur Helsingforsvarietet låter och säger *öögånfrannssar* med spetsigt och utdraget, överlångt s-ljud

(Reuter 1973:214), varefter hon skrattar och hennes skratt uppgår i de övrigas. Hon skapar en stereotypi av en person från Helsingfors med hjälp av språkliga medel.

Pia, Vera och Anna uttrycker verbalt indignation över läkarens taktlöshet och visar solidaritet med pojken: *stakkars påjki, vāj nej, stakkars påjk, ååt ein tånnååring tala sliktäär*³⁷. Partikeln *vāj nej* har här funktionen av att uttrycka medkänsla och solidaritet. Kvinnorna kommenterar läkarens ålder (15), *ein gamal tant* och civilstånd (21), *gamalpiiga*, men inte hennes sociala, kulturella eller språkliga tillhörighet. Den inkluderas i det sätt på vilket Lisa har återgivit läkarens sätt att tala (Helsingfordsdialekt) och det sammanfaller med den traditionella uppfattningen om hur läkare förväntas uttrycka sig (om de inte talar finska.)

Ett samtal mellan en läkare och en patient kan klassificeras som ett *institutionellt samtal* (se Lindholm 2003:41), som ”utgör möten mellan professionella och lekmän vilka träffas för att utföra en bestämd uppgift”. Samtalets art kan utgöra en bidragande orsak till att Lisa reagerar på läkarens yttrande. Lisa har inte förväntat sig ett så personligt förhållningssätt hos läkaren i den institutionella samtalssituationen.

Komplimangen som ritual tar sig ett annat språkligt uttryck på dialekt jämfört med hur komplimanger konstrueras på standardvarietet (eller Helsingfordsdialekt). Fenomenet är inte utforskat för de östnyländska dialekternas del, men materialet visar att samtalsdeltagarna undviker att använda känslo- och värdeladdade adjektiv och i stället konstruerar hövligheter med hjälp av t.ex. partikeln *noo så* & ett neutralt adjektiv, *noo så snyggt*. Då citaten exemplifierar ett för den egna gruppen främmande sätt att konstruera hövlighet, reagerar gruppen med att visa inbördes solidaritet och empati mot den som blivit föremål för denna ”ohövlighet”. Alla samtalsdeltagare reagerar som om komplimangen eller berömmet de facto utgjort ett problem. I följande kapitel går jag in på vilka orsakerna till dessa reaktioner kan vara.

5.9.2 å ja blee närvöös – obekväma komplimanger

Vi kan konstatera att det i samtliga sekvenser (22, 23, 24 och 16) ovan, förekommer någon form av problem. Det gemensamma för alla citat är att de beskriver en dialekttalande som har mottagit en komplimang av en standardspråkstalande person. Händelsen återges av en dialekttalande och sekvensen innehåller växling av kod.

³⁷ *ååt ein tånnååring tala sliktäär* = *tala så till en tonåring*

Eftersom hövlighetsstrategier utgörs av ett rituellt beteende (se bl.a. Austin 1962, Lakoff & Ide 2205) som sedan länge etablerats i olika sociala grupper (Lilius 1998:120) kan man anta att strategierna upprepats och applicerats på generation efter generation. Inom bestämda, differentierade grupper skapar man särskilda ritualer för att uttrycka uppskattning och hövlighet (se bl. a. Einarsson 2009). Dessa koder lärs ut i det sociala livet (inte i skolan eller i läroböcker) och är därför svåra att få grepp om ifall man inte ingår i ett socialt sammanhang som utövar dessa ritualer. Varje medlem känner till de interna ritualerna för hövlighet i den egna gruppen och en person kan vara delaktig av och inbegripen i flera gruppgemenskaper. Det förekommer ändå att en person rör sig i sociala sammanhang där ritualer och strategier är obekanta. Om skillnaderna är stora är det lätt att identifiera dem.

Om grupper däremot lever nära varandra geografiskt, har sporadisk kontakt och talar varieteter av samma språk (svenska), kan skillnaderna vara subtila men ändå märkbara. Att få besök av en främmande kvinna från Helsingforsregionen eller samtala med en läkare i en närbelägen stad uppfattas inte som något exotiskt och annorlunda i sig. Ändå kan exempelvis strategierna för hövlighet visa sig vara olika, och skillnaderna uttrycks i språket.

Då samtalsdeltagarna återger citat där en standardtalare har gett en komplimang kan man iakttä hur både kvinnorna och männen har noterat komplimangen och känner till att komplimanger uttrycker hövlighet och vänlighet, men eftersom komplimangen yttras inom ramen för en främmande social kod misstänkliggörs de goda avsikterna. Komplimangen skapar en obekväm känsla och osäkerhet.

(16) SÅ TREEVLIGA KUNDÄR

04 Anna: ja hadd **så treevliga kundär** at eina å (.) **däär** va eitt par dām
 05 tjöpt ganska myky ja sa at nåjaa ja e noo liite nyyär ja e
 06 först ana daan häär å ja pakka å ja knååpa där då å dām blee noo
 07 fiina (smackljud) å han too rikit i haanden å så *kiitos hyvästä*
 08 *palvelusta* (hostning) veet du @ja va[liksåm@
 09 Vera: [veet du de ha ja rääka ut
 10 för i Virby å kunder såm

I exempel 16 (som också behandlas i 5.6.1 i samband med språket på arbetsplatsen) visar Anna med en paus och en hostning (7 och 8) en förlägenhet över att den finskspråkiga kunden tackar henne för god betjäning. Hon vädjar därefter till gruppens solidaritet genom att säga *veet du* (8). Detta *du* kan vara riktat till alla i gruppen eller till Vera om hon sitter bredvid henne, vilket jag inte känner till. Vera svarar på Annas vädjan genom att upprepa *du* som tilltal: *vet du de ha ja rääka ut för i Virby å kunder såm*. Vera solidariserar sig med Anna och skapar gemenskap genom att berätta att hon råkat ut för en likadan (problem)situation.

(23) ÅÅ SÅ LEKKÄRT

01 Gustav: hon hadd ringt de däär tantn kâmmär du ihåg sãm va diit neer
02 ((SMÄLL)) å ja blee närvöös[((SMÄLL)) ÅÅ SÅ LEKKÄRT ÅÅ SÅ LEKKÄRT
03 Harald: [jå

Gustav uttrycker sig explicit – han *blee närvöös* över hur en främmande kvinna som ville komma för att se hur jägarna styckar älg i slakthuset uttryckte sin uppskattning. Kvinnan gav en komplimang, men komplimangen gjorde Gustav irriterad obekvämlig.

(24) SÅ LÅNGA Å VAKKRA ÖÖGÅNFRANSSAR

01 Lisa: så saa Marit Sundvik öögonleekarn @ **jaa ja förståår nog** (ohb)
02 **så vakkra öögån** @ saa hon nääh hon [stoo däär
03 Många: [((SKRATTAR))
06 Lisa: han blee * alldeeles [rööd i öögåna (ohb) hon stoo å [såå ånå
07 Många: [((SKRATTAR))

När Lisa återger situationen hos ögonläkaren får hon omedelbart både verbal och icke-verbal respons av de övriga i gruppen. Trots att kvinnorna skrattar åt Lisas dramatiska sätt att återge läkarens yttrande, uttrycker de verbalt sin solidaritet. Vi får veta att Lisas son *blee alldeeles rööd i öögåna* (6), vilket innebär att läkarens komplimanger gjorde honom mycket förlägen. Kvinnorna ger uttryck för sitt stöd genom att skratta (åt läkaren) och visa medkänsla med Lisas son som blev föremål för en så obehaglig situation(10) *stakkars påjki*, (13, 15) *våj nej stakkars påjki*, (14) *ååt ein tånnååring tala sliktäär*.

5.9.3 Sammanfattning och diskussion

Att ge och ta emot komplimanger utgör några av de inövade hövlighetsstrategier som varje social grupp i samhället utvecklar. En del hövlighetsstrategier kan man lära sig genom att läsa böcker om vett och etikett, men för att bli delaktig i en grupp och komma underfund med alla koder är social gemenskap och kommunikation en nödvändighet.

Primärt uttrycker komplimanger uppskattning, men vi kan se i exemplen ovan att en komplimang i fel kontext förlorar sin egenskap av komplimang och i stället förvandlas till en ohövlighet och ett problem. Problem uppstår då komplimangen presenteras i en form som mottagaren av komplimangen inte kan tolka.

Komplimanger kan konstrueras på olika sätt. Kvinnorna i syjuntan visar varandra uppskattning genom att exempelvis ställa en fråga (exempel 22): *ha du färja hååre Veera* eller uttrycka sig med ett påstående och diskurspartikeln *noo så*: *de e noo så snyggt*.

Konstruktionen är inte en öppen, tydligt uttalad komplimang, exempelvis ett utrop som innehåller känsloladdade adjektiv. Hövligheten och den visade uppmärksamheten kommuniceras implicit i form av en fråga eller ett påstående. Formen visar att samtalsdeltagarna är försiktiga då de berömmar varandra. Ett öppet beröm kan vara svårt att hantera för mottagaren och därför väljer kvinnorna en försiktig strategi. Komplimangen som har formen av en fråga kan besvaras med ett enkelt *jo*, och påståendet som är modifierat med *noo så* väcker inte uppmärksamhet i samtalet utan kan bemötas med en nick eller ett leende. Vi ser i exempel 22 att när Lisa yttrar *de e noo så snyggt*, faller Rut omedelbart in i samtalet med en nedgradering *hon a blivi rödhååå jo*. Ruts yttrande är ett konstaterande som inte innehåller några värdeomdömen. Vera håller med om att hon har blivit rödhårig.

Saari (1995:88) har i ett finlandssvenskt material (Helsingfors) kunnat se en nedgradering i sättet att ta emot komplimanger. De som får en komplimang tar avstånd ifrån komplimangen. Vi kan se att kvinnorna garderar sig mot ansiktshotande situationer då någon samtalsdeltagare kan känna sig obekväm av för mycket uppmärksamhet och beröm, genom att verbalt formulera komplimangen på ett icke klart utsagt sätt.

Komplimangerna kan också uttalas explicit, med stor enför och känsloladdade adjektiv. I exempel 23 och 24 ser vi hur komplimanger som uttrycks på standardvarietet och citeras av samtalsdeltagarna förorsakar olust och misstro både bland kvinnorna på symötet och hos älgjägarna i slakthuset. Komplimangerna återges med betoning, förhöjd röststyrka och förändrad röstkvalitet. De skiljer sig till konstruktion och framförande från de komplimanger som kvinnorna ger varandra i exempel 22. Gustav återger kvinnan i slakthuset: ***ÅÅ SÅ LEKKÅRT ÅÅ SÅ LEKKÅRT***, och Lisa citerar läkaren: ***så långa å vakkra öögånfrannssar***. Komplimangerna består av starka värdeomdömen och uttalas utan försiktighet eller diskretion.

Vi kan konstatera att det inte är komplimangerna i sig som utgör problemet utan hur de ges. I en kultur där man är van att inte öppet visa sina goda sidor (se kapitel 3 om stigma och skam) kan beröm och uppskattning skapa känslor av olust. En kulturkollision uppstår då en person från en annan social kontext utdelar komplimanger alltför tydligt och direkt. Hos dialektalande i östra Nyland kan vi se en tendens att tona ner komplimangen redan då den ges och ytterligare att också så diskreta komplimanger som *de e noo så snyggt* omedelbart nedgraderas. Ur ett dylikt perspektiv och med kännedom om hur den östnyländska identiteten (se kapitel 3) tar sig uttryck, kan den obekväma situation som uppstår när en person från ett främmande socialt sammanhang ger direkta och värderande komplimanger därför förstås.

Den främmande komplimangen är dock inte helt främmande, eftersom samtalsdeltagarna (både Lisa och Gustav) kan återge hur komplimangen har uttalats på den andra språkvarietet. Lisa och Gustav identifierar både språket och den sociala kontexten, de klassificerar dem som människor från staden som talar Helsingforsvarietet eller standardvarietet och som har andra sociala koder.

Den nedtonade komplimangens princip kan härledas till den *tysta identitetens existens*. Eftersom samtalsdeltagarna är medvetna om varandras tysta identiteter (se bl.a. kapitel 3.4), ger de varandra implicita komplimanger som kan bemötas utan risk för att förlora ansiktet.

5.10 Sammanfattning av diskursanalysen

I det här kapitlet sammanfattar jag de iakttagelser jag gjort under analysen av samtalssekvenser där kodväxling mellan dialekt och standardvarietet förekommer i vardagliga samtal mellan sju kvinnor i en syjunta och sex män i ett älgjaktlag. Inspelningarna är gjorda utan min närvaro och personerna skulle ha kommit samman också om jag inte hade bett om att få spela in dem.

De nio kategorier jag har skapat under arbetets gång, då jag har närmat mig materialet induktivt, utgör inga fasta kategoriseringar utan ger endast den struktur jag behöver för att kunna hantera materialet. Därför kan en sekvens (16) som behandlats under rubriken ”Jobbet – en offentlig scen” också tas upp till analys ur en annan synvinkel t.ex. i kapitlet ”Komplimanger, uttryck för social tillhörighet”.

Generellt kan vi se att det finns ett samband mellan kodväxlingens art och de kommunikativa reaktionerna i gruppen. Om växlingen av kod sker till en ansiktslös varietet av standardspråk som inte är kopplad till sociala föreställningar om *de andra*, orsakar kodväxlingen minimala förändringar i gruppdynamiken. En ansiktslös standardvarietet kan representeras av skolans språkliga kod, språket i kyrkan och skriftspråket. I min analys stöder jag mig på Giddens ([1991] 2007:128) tankegång om hur de gamla maktstrukturerna förlorat sin faktiska makt men övergått till att bli djupt rotade traditioner som sätter sin prägel på och synliggörs i människans språk. Detta gamla maktspråk som skiljer sig från dialekten upplevs som en del av den egna kulturen (dialekten). Då samtalsdeltagarna växlar kod till en skolnära, kyrknära eller skriftspråksnära varietet utgör kodväxlingen ingen risk för att gemenskaps känslan ska rubbas i gruppen.

Kodväxlingen visar sig däremot vara en resurs med vars hjälp samtalsdeltagarna kan vidga kontexten med språkliga medel. Kodväxlingen berättar också om olika språkliga domäner. Då samtalet närmar sig skolans domän växlar kvinnorna språkvarietet. Om de beskriver barnen i skolan benämner de dem *skoolbaarn*, medan barnen i samma sekvens (kapitel 5.1.1) kallas *båån* då de är hemma.

Skriftbilden och det skriftenliga uttalet ligger till grund för högläsningsspråket hos alla som har dialekt som modersmål, hävdar Östman (2011:360). Om man uttalar så som det skrivs kan man utgå från att det blir rätt. Att utnyttja ett skriftnära uttal kan också fungera som ett skydd då man inte är helt säker på hur ett ord ska sägas. Eftersom det är viktigt att solidarisera sig med den egna gruppen kan ett alltför ”utländskt” uttal vara ansiktshotande.

Ett skriftnära uttal lämpar sig i sådana fall väl som uttalsnorm för dialekttalande som vill bevara känslan av det lokala i det globala. Östman använder begreppet *glokalisering* för att beskriva globala fenomen i lokal tappning. Då samtalsdeltagarna växlar kod, upprepar ett främmande ord i gruppen (exempelvis *låtiån*) och uttalar det skriftenligt, förankras ordet i det lokala sammanhanget och det uppstår genom en glokaliseringsprocess.

Vi kan se att växling till skolans språk och en skriftspråksnära kod inte hotar gemenskapen i gruppen. Språket i kyrkan representerar en *hög* språkvarietet (Trudgill 1974:138) men samtidigt utgör det ett språk som drabbar alla lika. Det representerar också mentalt en *högre* makt som står över våra sociala gränsdragningar på jorden. Mina slutledningar baserar sig på hur iakttagelser av kodväxling mellan dialekt och det som kan kallas kyrkas språk. Då samtalsdeltagarna växlar kod och citerar exempelvis modifierade fraser som *stålt öövär sin moodär*, utgör denna kodväxling ingen risk i samspråket. Jag kan därför slå fast att kyrkans språkmodell är det närmaste *neutral standardvarietet* vi kan komma ur en östnyländsk dialekttales perspektiv.

Det förekommer givetvis inte skarpa gränser mellan då en kodväxling utgör en resurs och då den utgör en risk i kommunikationen. Ambivalensen är ständigt närvarande liksom kontextualiseringsprocesserna (Gumperz 1982, 1992b) då samtalsdeltagarna utgående från samtalets inre struktur, men också med hjälp av den yttre kontexten, sociala faktorer och den kringliggande kulturen omskapar betydelsen under samspråkets gång och orienterar sig mot varandra.

Vi kan se ett mönster, vilket jag tidigare poängterat, som visar att risken för att växling av kod skapar problem i samspråket är större då språket får ett ansikte, än om den språkliga varietet kan hänföras till någon av domänerna jag nämnt ovan; skolan, kyrkan, skriften. Också teaterns språk kan räknas till de domäner som har införlivats i den

dialekttalandes egen identitetsuppfattning, trots att språket utgör en annan varietet. Uppfattningen om att språket på teatern (i seriösa uppsättningar) *ska* vara standardvarietet visar de sekvenser (kapitel 5.5.2) där samtalsdeltagarna växlar kod då de närmar sig teaterns domän. Kodväxlingen utgör dock ingen risk i samspråket.

Det kan däremot ett citat göra, eftersom citatet ger utrymme för en ny aktör i gruppen. Citatet kan återge vad den som citerar själv har sagt i en tidigare kontext, men det kan också vara en återgivning av något som någon annan har yttrat. Ett citat utgör aldrig en exakt återgivning (bl.a. Tannen 1989b). I materialet hittar vi både problemfria och problematiska sekvenser där citat ingår. Både kvinnorna i syjuntan och männen i älgjaktlaget utnyttjar citatets möjligheter att skapa färg och liv i berättelser. Kännetecknande för ett citat som utgör en resurs är att den som citerar tydligt visar att hen antar en roll då den återger ett citat på standardvarietet. Då är det lätt för samtalsdeltagarna i den egna gruppen att uppfatta att den som citerar beskriver en stereotyp av *de andra*.

Men då Kalle (exempel 7) citerar sig själv på standardvarietet utan att anta en tydlig roll eller visa att han distanserar sig till *de andra*, reagerar den egna gruppen (jaktlaget) med aggression. Medlemmarna i gruppen uttalar omedelbart stereotypa beskrivningar om *de andra*. Vi kan anta att det förhåller sig så att *någon* i gruppen (antingen den som citerar eller någon annan) är tvungen att dra upp gränserna mellan *vi* och *de* för att gemenskapskänslan i den egna gruppen ska bibehållas.

Då växling av kod inkluderar ett socialt perspektiv ställs allt högre krav på samtalsdeltagarna då de med språkliga medel orienterar sig mot varandra för att hitta en gemensam plattform. Det föreligger en risk att vara alltför tydlig eftersom det inte går att dra sig ur om strategin visar sig vara misslyckad. Därför utnyttjar samtalsdeltagarna sin medvetna (eller intuitiva) visshet om den *tysta identitetens* existens. De kommunicerar på en icke-uttalad nivå med hjälp av bl. a. diskurspartiklar. Kodväxling med sociala dimensioner blir därför en uppvisning i samtalskonst där kvinnorna och männen ger prov på språklig kompetens i flera varieteter av svenska, och dessutom vidgar kommunikationen till att omfatta en outtalad nivå där det går att hitta en gemensam tyst identitet som grund för att samspråket ska fungera.

6 Syntes

Det här kapitlet består av tre delar: i 6.1 diskuterar jag de forskningsfrågor som jag ställde i kapitel 2.5, 6.2 utgör en sammanställning av det som kan utläsas ur kapitel 3, "Östnyländsk identitet" med resultaten från kapitel 5, "Identitet i samspråk". Kapitel 3 ingår i teoriavsnittet men innehåller utsagor ur undersökningen *Spara det finlandssvenska talet* (Svenska litteratursällskapet i Finland 2005–2008) där östnyländska talare beskriver sitt språk ur olika synvinklar. Utsagorna fungerar som illustrationer och stöder teoridiskussionen. Kapitel 5 utgör avhandlingens egentliga analys där samtalsdeltagarna, kvinnor i en syjunta och män i ett jaktlag, träffas för att samspråka. Ur samtalen har jag excerperat sekvenser där samtalsdeltagarna växlar kod från dialekt till standardvarietet. Dessa sekvenser är föremål för min analys. Då kapitel 3 och 5 ställs emot varandra kan man skönja ett mönster, vilket jag presenterar och diskuterar nedan. Kapitel 6.3 består av ett resonemang och reflektioner kring fem viktiga frågor: Vad är det egentligen jag har gjort? Vilka resultat hade jag fått med ett annat angreppssätt? Hur säkra är mina tolkningar av olika sekvenser? Skulle en annan person med samma språkliga bakgrund göra samma tolkning av sekvenserna? Har jag fått grepp om den språkliga identitet jag ville hitta?

6.1 Diskussion kring forskningsfrågorna

Mitt syfte har varit att fördjupa kunskapen om dialekttalares språkliga verklighet. Jag har närmat mig ämnet genom att iaktta det vardagliga samspråket människor emellan. Eftersom dialekterna inte har samma status som talad standardvarietet, och man därför kan hävda att den dialekttalande "föds utanför språknormen", är den som har dialekt som sitt modersmål tvungen att lära sig flera varieteter av samma språk. Om inte tidigare möts det dialekttalande barnet senast i skolan av ett nytt språk på modersmålstimarna.

För den enskilda människan är denna process både en kompetenshöjande och en stigmatiserande process. Färdigheten i att behärska två språk förstärks och fördjupas men samtidigt fördjupas också skammen relaterad till det egna modersmålet.

Detta ligger till grund för mina forskningsfrågor som jag nu kommer att besvara utgående från de resultat som min analys har gett vid handen. Min första fråga lyder:

1) Hur fungerar standardvarieteteten som resurs i det dagliga dialektala livet?

I frågan tas redan för givet att den dubbla kompetensen (i dialekt och standardvarietet) är en resurs. Eftersom mitt material utgörs av talat språk är det den talspråkliga kompetensen som ligger till grund för analysen. Standardspråket (högsspråket till en början) har alltsedan slutet av 1800-talet successivt övertagit domän efter domän i samhället och man kan därför anta att den som har dialekt som sitt modersmål konfronteras med standardvarieteteten också i tal och inte enbart i skrift. Skolan har här en betydande roll, men också skriften som sådan (t.ex. högläsning, sånger, psalmer, skönlitteratur), samt kyrkan, teatern, medierna och inte minst mötet med sådana personer som är födda ”inom standardnormen”. Dessa personer har högstatusvarietet som sitt modersmål och har därför inte varit tvungna att lära sig en annan varietet senare i livet.

På den implicita frågan *om* dialekttalare har utvidgad språklig kompetens kan jag på basis av min analys svara entydigt: ”Ja”. Östnyländska dialekttalare *har* en bred språklig kompetens som de kreativt utnyttjar i samspråk på dialekt. Mitt material består av sju kvinnor som samspråkar i en syjunta och sex män som träffas och pratar i ett slakthus. Deras gemensamma språk är östnyländsk dialekt (med viss variation, men eftersom mitt syfte inte är att beskriva dialekten använder jag denna övergripande benämning). Under samspråkets gång visar det sig att samtalsdeltagarna växlar kod till standardvarietet. Kodväxlingen är inte slumpmässig utan sker enligt bestämda mönster, avsikter och syften. Jag exemplifierar *hur* samtalsdeltagarna drar nytta av sin språkliga resurs genom att utnyttja den då de växlar kod till standardvarietet i samspråk på dialekt.

Jag har kunnat iaktta att kompetensen kan utgöra en del av den undermedvetna språkliga repertoaren hos kvinnorna och männen och då tar sig uttryck i kodväxling som inte skapar reaktioner i den egna gruppen. Men kodväxling kan också signaleras och produceras som en medveten handling av talaren. Både kvinnorna i syjuntan och männen i jaktlaget ger prov på en glidande skala från ”problemfria” kodväxlingar, då samtalet berör gamla sfärer där ett tidigare språkligt uttryck för makt övergått till att bli en del av den egna traditionen (Giddens [1991] 2007:128), till riskfyllda kodväxlingar där standardvarieteteten är laddad med sociala värderingar.

Då samtalsämnet tangerar skolan, kyrkan eller skriftspråket övergår både kvinnorna och männen till ett skriftspråksnära talspråk. Kodbytet hotar inte gemenskapen i gruppen men befäster den inte heller utan fungerar snarare som ett traditionsbärande element i samtalet.

Genom att växla kod till ett skriftspråksnära talspråk visar talaren var dialekten övergår i standardspråkets domän, men gränsen är inte diskutabel utan omfattas av gruppens medlemmar. Så kan kvinnorna i en och samma sekvens dels benämna barnen i byn som *skoolbaarn* då samtalet närmar sig skolans domän och dels som *båån* då man beskriver barnen i hemmiljön.

En högre risktagning i kodväxlingen kan resultera i en starkare gemenskapskänsla i gruppen om växlingen av kod utfaller väl. Om alla i gruppen lyckas orientera sig mot det som är talarens avsikter (kontextualiseringsprocesser, Gumperz 1982, 1992b) resulterar kodväxlingen i att samhörigheten förstärks. En riskfylld kodväxling har ”ett ansikte” och en social dimension. Detta ansikte representerar *de andra* och inte *oss*.

Att introducera en representant för *de andra* (*they-code*) i samspråket med *de egna* (*we-code*) i gruppen medför en risktagning och den som tar denna risk signalerar till de övriga att en kodväxling är på väg antingen verbalt eller icke-verbalt (t.ex. med pauser) eller rent fysiskt (genom att stiga upp) eller med hjälp av icke-verbala medel t.ex. pauser. Då standardvarieteteten återges i kodväxlingen sker det markerat, stereotypiserat genom stark betoning eller med hjälp av de drag som är utmärkande för högstatusvarieteteten, Helsingfordsdialekt.

Samtalsdeltagarna är skickliga på att efterhärma denna statusvarietet och skapar en illusion av att representanten för språket är närvarande genom att alternera mellan dialekt och högstatusvarietet. Då gruppen kan identifiera talarens intentioner skapas en omedelbar gemenskap som tar sig uttryck i många gemensamma skratt hos i synnerhet kvinnorna.

Sammanfattningsvis kommer samtalsdeltagarnas kompetens till uttryck både genom en problemfri växling av kod där man enbart markerar språkliga domäner (kyrka, skola, skriftspråket, teater) och genom verbala uppvisningar i efterhärmingar och skicklighet att infoga flera varieteter, flera röster, i samspråket. Kommunikationen kan även ske på en implicit nivå eftersom talarna har en gemensam uttalad erfarenhet av vad det innebär att vara dialekttalande i ett samhälle där språket inte möter full acceptans.

Med hjälp av kodväxling kan denna implicita kunskap kommuniceras. Jag har kallat den djupa vetskapen om den egna situationen som dialekttalande har *tyst identitet*. Vetskapen kan identifieras av gruppmedlemmarna. De som lyssnar ger prov på sin kunskap i de båda varieteterna och sin vetskap om den tysta identiteten genom att tyda talarens intentioner och ge uttryck för solidaritet inom gruppen.

Om vi så vänder oss till den andra forskningsfrågan:

2) Vilken språklig identitet kan man spåra bakom de attityder till dialekten som människor i östra Nyland ger uttryck för när de i intervjuer talar om språkbruket i lokalsamhället eller när de kodväxlar i vardagssamtal?

Den språkliga identiteten tar sig uttryck i ett vaksamt och uppmärksamt sätt att samspråka. En sammanfattande kort beskrivning kunde vara: som om den dialektalande rör sig på svag is. Jag har redan då jag besvarade den första frågan tangerat de risker som föreligger då en samtalsdeltagare växlar kod till standardvarietet i samspråk med andra dialektalande. Det är avgörande hur väl förberedd kodväxlingen är. Samtalsdeltagaren är tvungen att tydligt signalera att en ”ny deltagare”, en ny och främmande röst blandar sig i samspråket. Det är också viktigt att markera var man själv som talare står i förhållande till denna nya deltagare. Talaren kan ta avstånd genom att beskriva den nya samtalsdeltagaren med hjälp av stereotypa framställningar och tydligt betona avståndet till *de andra*.

Den egna gruppen får inte missförstå ens intentioner och tolka dem fel. Om någon i gruppen visar att den solidariserar sig med *den främmande* som tagit plats i gruppen via växlingen av kod uppstår en kris. Krisen löses gemensamt genom att gruppmedlemmarna drar upp regler för kommunikation och skapar en ny plattform av gemenskap. Gruppgemenskapen omformas kontinuerligt och är ständigt i riskzonen då dialekten växlas till en språkvarietet med högre social status. Självironisk humor är ett hjälpmedel då gruppgemenskapen ska återställas. Kvinnorna ger många prov på hur de utnyttjar självironisk humor för att distansera sig från det problematiska. De ställer sig över problemet och skrattar bort det. Männen är kärvare och vänder sig kollektivt mot *de andra* med hjälp av en strategi som jag kallar *anfallsstilen* (5.2).

Den tysta identiteten, som jag nämnde ovan, är ständigt närvarande. Den fungerar som en sammanhållande faktor – vi är alla i samma båt – och så länge ingen riktar sin solidaritet åt fel håll utgör den kittet som håller gruppen samlad. Samtidigt utgör den en riskfaktor eftersom den tysta identiteten är förbunden med skam. Var och en hanterar personligen sin språkliga skamkänsla i tysthet. Om man yppar den finns det en risk att man samtidigt förlorar ansiktet. Kommunikationen i gruppen måste därför ske implicit som en icke-uttalad överenskommelse och ta sig uttryck i markerade kodväxlingar till högstatusvarietet som är så markerade att de ser ut som teater eller så tvetydiga att man

snabbt kan dra sig tillbaka och byta strategi om gruppen visar att den inte uppfattar intentionerna rätt.

6.2 Sammanställning och diskussion

I det här kapitlet sammanställer jag kapitel 3 ”Östnyländsk identitet” och kapitel 4 ”Identitet i samspråk” och gör en teoretisk utvidgning av några av de modeller jag har använt för att analysera materialet. Kapitel 3 fungerade som ett verktyg för analysen i kapitel 5. Jag insåg nödvändigheten av att bygga ut Goffmans ([1973] 2001) schema över identitetskonstruktioner. De östnyländska talarnas utsagor beskrev en identitetsuppfattning som inte kunde hänföras till följande kategorier:

- 1) en *jag/själv identitet* eller en *uppfattad identitet*
- 2) en *personlig identitet* som konstrueras i social samverkan
- 3) en *social identitet* som skapas utifrån

Det krävdes ytterligare en kategori för att fånga det som talarna gav uttryck för:

- 4) en *tyst identitet* som ständigt är närvarande

Trots att också denna bild är en stark förenkling av verkligheten kommer vi närmare den östnyländska identiteten med hjälp av den.

Med hjälp av den utvecklade modellen över identitetskonstruktionen som bestod av Goffmans schema, de östnyländska talarnas samlade erfarenhet och hur den tog sig uttryck i utsagorna, min tolkning och utvidgning av detta och Goffmans stigmatteori kunde jag ta mig an analysen där Gumperz kontextualiserings signaler (1992b) var ett av mina viktigaste verktyg.

Det visade sig i analysen att den dialektala människans språkliga verklighet är så komplex att den ibland inte ens går att tyda med hjälp av de verktyg som Gumperz ger, dvs. prosodiska drag (intonation, ordbetoning, tonhöjd), paralingvistiska drag (taltempo, pausering, tvekan, överlappande tal), val av kod (dvs. lingvistisk variation, val av kod/stil/dialekt), val av vissa typer av lexikala uttryck och formelartade uttryck (rutinmässiga öppnings- och avslutningsfraser).

Jag kunde se att samtalsdeltagarna kommunicerade på ett icke-uttalat plan och att de dessutom genom implicita signaler identifierade varandras partikelbruk och motivationer

synnerligen subtilt. Det kunde också hända att kommunikationen gick fel, trots att alla i gruppen kände varandra och varandras bakgrund mycket väl.

Den fjärde parametern, *den tysta identiteten*, kunde förklara både den subtila kommunikationen och de felbedömningar som uppstod i kontextualiseringprocesserna. Om dialekttalare har en djup inre vetskap om att alla andra innehar samma vetskap uppstår en gemenskap på ett outtalat plan. Endast små verbala (t.ex. diskurspartiklar) eller icke verbala (t.ex. en suck) medel är nog för att aktivera den tysta identiteten hos var och en i gruppen.

Vetskapens skuggsida, skammen, får inte yppas eftersom man då riskerar att förlora ansiktet. Den kan kommuniceras genom att utnyttja självvironins möjligheter som i sin tur leder till gemensamma skratt som befäster samhörigheten i gruppen. Det paradoxala är att den dubbla språkliga kompetens som kännetecknar en dialekttalande utgör både en resurs och samtidigt en risk, eftersom gemenskapen i den egna gruppen ständigt står på spel. För den enskilda människan handlar det om att leva med kärleken till sitt modersmål som beskrivs som: ”den finaste dialekten”, ”stark”, ”lysande”, ”en viss kommuns gemensamma” och ”helig” (se kapitel 3.3.5) och samtidigt i tysthet bära på en kollektiv skam, eller uttrycka skammen som Jesper gör (kapitel 3.1.3):

man ha blivi så van att de ska va standardsvenska i teve å radion så när dåm börjar rikit vrida på me sin egi dialekt så tycker man sådär att du sku nu int kun elär sådär skärp dej nu satan at- (SfT 2005:75).

Bilden av östnylänningen domineras dock inte av skammen utan av överlevaren som med svart humor håller fast vid sin svenska (se kapitel 3.3.2), dialektala identitet.

6.3 Resonemang och reflektioner

Det här kapitlet är sammanställt efter att förhandsgranskarna har sagt sitt, och frågorna nedan har formulerats av Lars-Gunnar Andersson, granskare och dessutom min framtida opponent. Frågorna är skenbart enkla. För att kunna besvara dem måste jag gå i dialog med någon som tvingar fram ett ärligt svar. Eftersom jag inte tillåts ha kontakt med min opponent före disputationen, kan jag välja det näst bästa alternativet: att gå i dialog med det sista kapitlet i Lars-Gunnar Anderssons bok *Fult språk* (1985:230–237). Boken utkom visserligen för nästan trettio år sedan, men eftersom rubriken på kapitlet i boken är ”Sammanfattning och moral” kan jag anta att de åsikter och den språksyn som presenteras i texten har relevans också idag. Moral står för något grundmurat, inte något flyktigt och föränderligt hos människan.

Vad är det egentligen jag har gjort?

Ett enkelt svar kunde vara att jag har berett dem som är i underläge möjlighet att uttala sig. Jag har förhoppningsvis nyanserat begreppet dialekt eftersom jag har närmat mig materialet inifrån, som en iakttagare på nära håll. Trots min uttalat subjektiva hållning har jag haft ambitioner att beskriva det som sker på talarnas egna villkor. Andersson (1985:231) understryker att det är ”svårt men nödvändigt” att hålla isär vetenskap och åsikt. ”Alla har åsikter om olika språkbruk”, fortsätter han, ”men man behöver inte göra dessa åsikter till vetenskapliga sanningar”.

Vetenskapliga sanningar kan också uppstå av att alltför generaliserande och förenklande begrepp blir frekventa hos dem som bedriver forskning. Förenklingar blir sanningar. Som exempel kan jag nämna begreppen *dialektutjämning* och *tvåspråkighet*. Två synnerligen komplexa begrepp som också i vetenskaplig prosa kan förekomma utan närmare definition. Jag har inte hört någon beskriva sin egen dialekt som utjämnad och i kapitel 3.3 ser vi att representanter för majoriteten ogärna kallar sig tvåspråkiga även om de kan flera språk. Etiketten tvåspråkig fungerar ofta som en beskrivning av den som representerar en språklig minoritet, där det ena språket står för modersmålet och det andra för majoritetens språk, som samhället förväntar sig att minoritetstalaren ska behärska. Därav det ofta förekommande påståendet ”De flesta finlandssvenskar är tvåspråkiga idag”, vilket kan betraktas som en åsikt och inte en vetenskaplig sanning.

Det ovanliga i mitt sätt att närma mig materialet är att definiera mig som delaktig i den grupp jag undersöker och beskriver. Jag döljer inte att min egen bakgrund är dialektal och tar sålunda en medveten risk. En objektiv beskrivning har ofta godtagits som just objektiv om den utförs av *någon annan* och inte av en som representerar det som ska beskrivas. Men det här förhållningssättet är inte så rättvist och objektivt som det vid första anblicken ser ut att vara.

Den grupp som anser sig utgöra normen och det accepterade, och som dessutom ofta har makt, beskriver och definierar dem som ses som avvikande (från normen). De som representerar normen har också rätt att beskriva och definiera sig själva och sin egen grupp. Men om någon som representerar de avvikande (eller en minoritet) beskriver sig själv anses det ofta föreligga en risk för subjektivitet. Som exempel kan nämnas Jonas Gardells senaste skönlitterära romansvit *Torka aldrig tårar utan handskar* (2012–2013) där han beskriver de homosexuellas situation sett ur ett inifrånperspektiv. Klimatet och värderingarna har förändrats sedan 1980-talet, och boken tas varmt emot av läsarna idag.

Då jag var kursledare i början av 2000-talet för en grupp nordiska studenter på besök i Svenskfinland, ansåg en representant för en språklig majoritet att jag kanske inte var lämplig att berätta om finlandssvenskarna, eftersom jag själv tillhörde den minoriteten. Påståendet blir rent komiskt om man exempelvis skulle förbjuda en stockholmare att berätta om Stockholm med risk för att hen blir för subjektiv.

Forskare som har dialektal bakgrund har förvisso forskat i dialekt, men angreppssättet har ofta varit i Labovs anda där man utgått från vissa på förhand bestämda språkliga drag och beskrivit dem. Intervjun har varit det förhärskande sättet att samla in material (se kapitel 2.3). Min forskning i dialekt har inte ifrågasatts, men jag har fått kommentarer att jag är ”för engagerad” och ”för nära” mitt forskningsområde. Det är dock viktigt att öppet erkänna att ett ämne engagerar och att man har personlig erfarenhet av det man försöker beskriva. Om jag själv är medveten om var jag står kan jag distansera mig från min egen text och granska den kritiskt.

Jag har utan färdiga mallar och variabler iakttagit vad som sker i samspråk mellan dialekttalande människor. Jag har inte självklart utgått ifrån att det finns ett rätt sätt att tala och jag har inte närmat mig det dialektala samspråket med standardvarietetens som måttstock. Jag har försökt bortse från att vi lever i ett samhälle där det förekommer uppfattningar om språkvarieteters olika status. Eller som Andersson (1985:230) uttrycker det:

Boken [Fult språk] vill också påverka och förändra språksynen. Den vill visa att det offentliga svenska standardspråket inte är något märkvärdigare än ett historiskt faktum eller en slump, om vi så vill. Det är en lång serie historiska tillfälligheter som gjort att språket blev som det blev. Fundera över vad som hade hänt om Skara blivit Sveriges huvudstad under tidig medeltid. Då hade verkligen Sveriges vackraste röst stått att finna på ”schlätta”, d v s Skaraslätten.

När jag första gången läste de här raderna hade jag redan hållit några populärvetenskapliga föredrag i skolorna i östra Nyland. Där brukade jag avsluta med att be publiken tänka på hur det hade ha sett ut om Svenska Akademien haft sitt högsäte i Liljendal. På frågan *Vad är det egentligen jag har gjort?* kan jag inte svara att jag har ändrat eller påverkat någons språksyn, men jag medger att jag inte har någonting emot om så sker.

Vilka resultat hade jag fått med ett annat angreppssätt?

Om jag hade intervjuat undersökningsdeltagarna i stället för att spela in vardagliga samtal hade resultatet varit ett annat. Jag kunde ha utgått från att dialekttalande utnyttjar sin dubbla kompetens i både dialekt och standardvarietet och därefter frågat dem hur det här tar sig uttryck i diskussioner på dialekt. Att formulera frågan hade redan varit problematiskt. Vi är inte medvetna om vårt sätt att tala och har därför svårt att beskriva våra val och vårt handlande. Frågor styr och frågeställare förmedlar förväntningar. Jag kunde också ha valt att samla utvalda personer (utgående från kön, ålder, hemort eller yrke) i grupp och spelat in gruppsamtal. Men östnylänningar (och dialekttalande i allmänhet) har en tendens att anpassa sitt språk i olika situationer och övergå till ett mera standardiserat språk när situationen och sällskapet så kräver ”en majoritet bland oss tycker nog att detta är ett gott ideal. Vi anser att man skall förändra sitt språk från en situation till en annan” (Andersson 1985:234).

Med ett annat angreppssätt hade jag fått ett resultat som visar hur östnyländska talare anpassar sig till en formell inspelningssituation och obekanta människor. Därför beslöt jag mig från början att inte själv närvara vid inspelningsögonblicket och att samla in vardagliga samtal som också annars skulle ha förts.

För att återknyta till Andersson (1985:237) hade jag för avsikt att närma mig materialet med ”en mer undersökande attityd och börja med att ställa exempelvis följande frågor. Varför säger man så här? När använder man det här uttrycket? Vilken funktion har det här ordet i språket? Hur reagerar människor på det här uttrycket? Varför reagerar de som de gör?” I synnerhet de två sista frågorna har varit viktiga för mig.

Hur säkra är mina tolkningar av olika sekvenser?

Delar av mitt material har varit föremål för diskussion i så kallade *datasessioner*, där ett antal forskare samlas för att lyssna på varandras material. Varje gång blir man uppmärksam på någon detalj som förbigått en. I vissa fall är det nödvändigt att göra en omtolkning. Hundra procent säker kan ingen tolkning vara. Mina tolkningar kan dock kontrolleras eftersom materialet ingår i avhandlingen. Transkriptionen finns där, men för att verkligen följa upp vad jag har gjort måste man också lyssna till det inspelade materialet. Flera av inspelningarna för *Spara det finlandssvenska talet* finns tillgängliga på nätet.

Trots att jag har lyssnat på de vardagliga samtalen i otaliga repriser är det fullt möjligt att jag fortfarande skulle hitta något nytt. I samtalen ingår många personer och tempot kan

tidvis vara högt. Det är därför svårt att uppfatta allt som sker. I tolkningsarbetet har jag utgått från det som sker i interaktionen. Reaktionerna uttrycks i ord eller med hjälp av icke-verbala signaler som suckar och skratt. Pauserna har naturligtvis också en innebörd i samtalen. Det är det implicita jag vill beskriva eftersom det uttrycker en aspekt av identitetsbygget som jag finner intressant, nämligen det som jag kallar den tysta identiteten. För att kunna kontrollera alla icke-verbala signaler hade det varit bra med videoinspelat material. Jag är medveten om detta.

Skulle en annan person med samma språkliga bakgrund göra samma tolkningar av sekvenserna?

Kanske inte. Det är inte enbart den språkliga bakgrunden som spelar in hur forskaren tolkar en språkhandling. Också faktakunskaper och språksyn är avgörande. Könstillhörighet och personliga erfarenheter kan också vara av betydelse. Jag blev påmind om detta då min handledare Jan-Ola Östman ibland hade uppfattat något i älgjägarnas interaktion som undgått mig. Dock är jag övertygad om att en person som utgår från att analysera kodväxling kan urskilja själva kodväxlingen i materialet. Tolkningarna kan dock skilja sig från varandra, som jag redan nämnde i avsnittet ovan.

Jag försvarar min samtalsanalytiskt inspirerade diskursanalys med att mycket mera kan gå förlorat eller tolkas fel genom andra metoder. Genom att spela in vardagliga samtal och transkribera dem kan man komma språket nära och upptäcka sådant som döljs av våra sociala anpassningsmekanismer i mera tillrättalagda inspelningssituationer. Andersson (1984:236) tangerar också detta faktum: ”Vi vet inte så värst mycket om hur vi själva använder vårt språk. [...] Spela in dig själv på band och lyssna. Skriv ner ljuda- och ordagrant vad du säger. Det finns mycket att upptäcka i ens eget språkbruk. Bli inte förtvivlad. Du är säkert bara som alla andra.”

Har jag fått grepp om den språkliga identitet jag ville hitta?

Nej, jag tror inte att någon kan få ett slutgiltigt grepp om något så komplext som språklig identitet, den är stadd i kontinuerlig förändring, likt språket självt. Men jag har kunnat visa att det finns något som vi kan kalla Den östnyländska språkliga identiteten. Och jag har försökt nyansera bilden av den. Men, som Andersson (1985:237) påpekar: ”Det fula språket handlar

inte bara om språk. Det handlar om människor också.” Applicerat på min studie kan jag säga att östnyländsk dialekt inte bara handlar om språk, det handlar om människor också.

7 Slutord och utblick

Mitt syfte har varit att fördjupa förståelsen av och beskriva hur människor med dialekt som modersmål och med stark kunskap i standardvarietet utnyttjar sin dubbla språkliga kompetens. Fokus har legat på kodväxling till standardvarietet i samtal på dialekt. För att osynliggöra mig som forskare valde jag att spela in vardagliga samtal i min egen frånvaro. Resultatet blev ett material som har gett mig glädje, energi och lust att fortsätta med arbetet varje gång jag återvände till det, men som också ständigt tillfört nya frågor och tankar. *Min* förståelse av de dialekttalandes situation har fördjupats och tidvis har jag blivit både berörd och upprörd, trots att jag i egenskap av forskare förväntas förhålla mig så objektiv som det är möjligt.

De frågor som arbetet har väckt är hur språkplanering kunde kombineras med en tolerantare syn på olika språkliga varieteter. Hur kunde insikten om att dialekt är ett språk med vars hjälp många människor orienterar sig i världen och med vars hjälp de konstruerar sin identitet, nå ut till språkplanerare och språkvårdare? Skolan har ett ansvar att ta hand om alla under modersmålslektionerna.

Arbetet synliggör också en svenskhet som ofta osynliggörs då en språkpolitisk tvåspråkighetsidentitet konstrueras ovanifrån. Jag vill inte använda begreppet enspråkighet eftersom den dialekttalande östnylänningen inte är enspråkig utan har minst en dubbel språklig kompetens (dialekt och standardvarietet).

För kommande forskare finns det mycket att fördjupa. Jag har bara skrapat lätt på ytan och belyst områden som språkkontakt, variation, diskursanalys och kommunikativa strategier. Jag ser framemot sådana studier inte bara i Svenskfinland utan överallt i världen.

Mycket håller också på att hända i takt med att sociala medier utvecklas. Människor umgås med varandra i skrift på dialekt och kan publicera sig utan språklig överrock. I det sociala mediet Facebook finns en grupp som kallar sig ”Föjsbookin. Vi som skriver op östnyylenskå. Ett forum för att överleva språkligt”. Gruppen har idag (5.1.2014) 1090 medlemmar. Samtalen på dialekt pågår ständigt, det gäller bara att fånga dem i flykten.

De östnyländska rösterna och skratten följer mig också efter att jag har satt punkt.

Källor och litteratur

- Adelswärd, Viveka, 1991: *Prat skrott skvaller och gräl och annat vi gör när vi samtalar*. Brombergs. Hälsingborg.
- Adelswärd, Viveka, 1998: Skrottets funktion i gruppsamtal – några tankar. I: *Samtalsstudier*. Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet. [B:199]. Helsingfors. S. 11–20.
- Adelswärd, Viveka, 1999: *Kvinnospråk och fruntimmersprat. Forskning och fördomar under 100 år*. Brombergs. Hälsingborg.
- Ahlbäck, Olav, 1956: Vården av vårt talspråk. *Nya Argus* 16.1.1956.
- Ahlbäck, Olav, 1971: *Svenskan i Finland*. Läromedelsförlagen. Stockholm.
- Ahlfors, Bengt, 1995: Ord, ord, ord! Tankar kring det finländska scenspråket. I: *Svenskan i Finland 3*. Ann-Marie Ivars & Mirja Saari (red.). [Meddelanden från institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet]. Helsingfors universitet. Helsingfors.
- Allardt, Erik, 2000: *Vårt land, vårt språk. Kahden kielen kansa. En attitydundersökning om det svenska i Finland. Suomalaisia asenteita ruotsinkielien Suomessa*. Finlandssvensk rapport nr. 35. Helsingfors.
- Allwood, Jens, 1988: Om det svenska systemet för språklig återkoppling. I: *Svenskans beskrivning 16*. Linell, P. et al. (red.). Linköping. [SIC 21a.] Tema kommunikation. S. 89–106.
- Anderson, Benedict, [1983] 1991: *Imagined communities*. Verso. London.
- Andersson, Lars-Gunnar, 1975: Talaktsadverbial. I: *Nysvenska studier* 55–56. S. 25–47.
- Andersson, Lars-Gunnar, 1985: *Fult språk. Svordomar, dialekter och annat ont*. Carlssons. Stockholm.
- Andersson, Lars-Gunnar, 1989: Attityder till språk. I: *Språkutveckling under skoltiden*. Carin Sandqvist & Ulf Teleman (red.) Studentlitteratur. Lund.
- Andersson, Sten, 1992: *Känslornas filosofi*. Brutus Östlings Bokförlag Symposium. Stockholm. S. 143–151.
- Andersson, Lise-Lotte, Henning, Erik, Lehrer, Solveig, Palmén, Helena & Berit Sjöman, 2006: *Kusten är klar*. Söderströms. Helsingfors.
- Anward, Jan, 2007: Att befolka samtalsrummet. En fallstudie. I: *Interaktion och kontext. Nio studier av svenska samtal*. Elisabet Engdahl & Anne-Marie Londen (red.). S. 187–202. Studentlitteratur. Lund.
- Aspers, Peter, 2007: Interaktionssociologiska perspektiv. I: *Social handling och sociala relationer*. Christofer Edling & Jens Rydgren (red.). Natur och kultur. Stockholm.
- Asplund, Johan, 1983: *Tid, rum, individ och kollektiv*. Liber förlag. Stockholm.
- Asplund, Johan, 1987: *Om hälsningsceremonier, mikromakt och asocial pratsamhet*. Bokförlaget Korpen. Göteborg.
- Auer, Peter, 1998: Introduction: Bilingual conversation revisited. I: *Code-switching in conversation*. Auer, Peter (red.). Routledge. London & New York. S. 1–24.
- Auer, Peter, 1999: From codeswitching via language mixing to fused texts: A dynamic typology of bilingual speech. I: *International Journal of Bilingualism* 3. S. 309–332.
- Auer, Peter & Carol M. Eastman, [1995] 2010: Code-switching. I: *Handbook of Pragmatics*. John Benjamins.
- Austin, J. L., 1962: *How to Do Things with Words*. Harvard University Press. Cambridge MA.
- Bauman, Richard & Charles L. Briggs, 2003: *Voices of Modernity. Language Ideologies and the Politics of Inequality*. Cambridge University Press.

- Bausinger, Herman, 1983: Senseless identity. I: *Identity, personal and socio-cultural*, Anita Jacobson-Widding (red.) Uppsala.
- Bernstein, Basil, 1971–75: *Class, Code and Control*. Volym 1–3. Routledge & Kegan Paul. London.
- Bergroth, Hugo, 1917: *Finlandssvenska. Handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift*. Helsingfors.
- Bergroth, Hugo, 1918: *Högsvenska. Kortfattad hjälpreda vid undervisningen i modersmålet*. Söderströms. Helsingfors.
- Bergroth, Hugo & Pettersson Björn, 1958: *Högsvenska. Kortfattad hjälpreda vid undervisningen i modersmålet*. (Sjätte omarbetade upplagan.) Söderströms. Helsingfors.
- Bibeln*
- Björkqvist, Pirkko, Helena Palmén & Marie Sund, 2009: *Ask*. Lärobok i modersmål för högstadiet. Söderströms. Helsingfors.
- Blom, Jan-Petter & Gumperz, John J., 1972: Språkstrukturers kodeskifte i et norsklokalsamfunn. I: *Språksociologi*. Jan Engh m.fl. (red.). Universitetsforlaget. Oslo.
- Blommaert, Jan, 2006: Language Policy and National Identity. I: *A Introduction to Language Policy. Theory and Method*. Thomas Ricento (red.). Blackwell Publishing. S. 238–254.
- Bockgård, Gustav & Nilsson, Jenny 2011: Dialektologi möter interaktionsforskning. En introduktion till interaktionell dialektologi. I: *Interaktionell dialektologi*. Gustav Bockgård och Jenny Nilsson (red.). Institutet för språk och folkminnen. Uppsala. S. 7–50.
- Bonniers synonymordbok*, 2000. Red. Göran Walter. Albert Bonniers förlag. Stockholm.
- Bonniers konversationslexikon*. Red. Yngve Lorents. Albert Bonniers förlag. Stockholm.
- Bonniers stora lexikon*, 1986. Red. Lena Backström. Bonnier fakta. Stockholm
- Breiter, Carl & Siegfried Engelmann, 1966: *Teaching Disadvantaged Children in the Preschool*. Englewood Cliffs. N. J.
- Brown, Penelope & Stephen Levinson, 1979: Social structure, groups and interaction. I: *Social markers in speech*, Klaus R. Scherer & Howard Giles (red.). Cambridge University Press. Cambridge. S. 291–337.
- Burke, P., 1993: *Samtalskonstens historia*. Daidalos. Göteborg.
- Bäck-Wiklund, Margareta, 2003: Fenomenologi: Livsvärld och vardagskunskap I: *Moderna samhällsteorier Traditioner riktningar teoretiker*. Per Månson (red.). S. 70–98.
- Börestam Uhlmann, Ulla, 1994: *Skandinaver samtalar. Språkliga och interaktionella strategier i samtal mellan danskar, norrmän och svenskar*. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk. Uppsala universitet 38. Uppsala.
- Cederschiöld, G., 1899: Kvinnospråk. I: *Om kvinnospråk och andra ämnen*. Lund 1917.
- Chambers, J. K. & Trudgill, Peter, 1980: *Dialectology*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Clark, Herbert H. & Gerring, Richard J., 1990: Quotations as demonstrations. I: *Language* Vol. 66, No. 4. S. 764–805.
- Coates, Jennifer, 1996: *Women talk. Conversation between women friends*. Oxford & Cambridge.
- Coupland, Nikolas, 1984: Accomodation at work: some phonological data and their implications. I: *International Journal of the Sociology of Language* 46. S. 47–70.
- Cuff E. C. & G. C. F. Payne, [1979], 1983: *Samhällsvetenskapliga perspektiv* (Orig. *Perspectives in Sociology*.) Bokförlaget Korpen. Göteborg.
- Dahlstedt, Karl-Hampus & Ulf Teleman, 1974: Folkmål som klassspråk. Ett samtal om dialekt ur språksociologiskt perspektiv I: *Språket i bruk*, U.Teleman & Tor G. Hultman. Liber läromedel. Lund. S. 133–148.

- Dahlstedt, Karl-Hampus 1982: Talspråkets metamorfoser. I: *Talspråksforskning i Norden. Mål-material-metoder*. Mats Telander (red.). Studentlitteratur. Lund. S. 10–32.
- Dundes, Alan, 1983: Defining identity through folklore. I: *Identity, personal and socio-cultural*. Anita Jacobson-Widding (red.). Stockholm & Atlanti Highlands. [Aya universitatis Upsaliensis. Uppsala studies in cultural anthropology 5.]
- Eastman, Carol, 1995: *Codeswitching*. I: *Handbook of Pragmatics*. Verschueren, Jef & Östman, Jan-Ola (red.). John Benjamins Publishing Company. Amsterdam/Philadelphia.
- Ehn, Billy, 1989: Invandrares stereotypier om svenskar. I: *Blandsverige. Om kulturskillnader och kulturmöten*. Åke Daun & Billy Ehn (red.). Malmö.
- Einarsson, Jan, 1995: Hon och han i samtal. I: *Hon och han*, Andersson, H. & Teleman, U. (red.) University Press. Lund.
- Einarsson, Jan, 2009: *Språksociologi*. Studentlitteratur. Lund.
- Engdahl, Elisabeth & Londen, Anne-Marie (red), 2007: *Interaktion och kontext. Nio studier av svenska samtal*. Studentlitteratur. Lund.
- Eriksson, Mats, 1997: *Ungdomars berättande. En studie i struktur och interaktion*. Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet. Uppsala.
- Filosofilexikonet, Filosofer och filosofiska begrepp från a till ö*, 1988. Poul Lübcke (red.). Forum. Stockholm.
- Fishbein, M. & J. Ajzen, 1975: *Belief, attitude, intention and behavior*. Reading, Mass.
- Fishman, Joshua A., 1971: *Sociolinguistics: A Brief Introduction*. Newbury House. Rowley. Mass.
- Fishman, Joshua A., 1972: Domains and the Relationship between Micro- and Macrosociolinguistics. I: *Directions in Sociolinguistics, The Ethnography of Communications*. John J. Gumperz & Dell Hymes (red.). Holt, Rinehart and Winston, New York.
- Fishman, Joshua A., 1989: *Language and Ethnicity in Minority Sociolinguistic Perspective*. Bristol.
- FO, se *Ordbok över Finlands svenska folkmål*.
- Forsblom-Nyberg, Ylva, 1993: De här e ju gott för fan. Om komplimanger i vardagliga gruppsamtal. I: *Svenskan i Finland 2*, V. Muittari & M. Rahkonen (red.). S. 19–39. [Meddelanden från institutionen för nordiska språk vid Jyväskylä universitet 9.] Jyväskylä.
- Forsblom-Nyberg, Ylva, 1995: Samtal som transkription. *Folkmålsstudier* 36. S. 53–74. Helsingfors.
- Forsman, Ludvig, 2012: Spår av ideologi i skapandet av en älvdalsk standardortografi. I: *Folkmålsstudier* 50. Helsingfors. S. 87–100.
- Forsskåhl, Mona, 2011: Vad är en fast fras? Form, funktion och syntaktisk struktur hos *de e de* i finlandssvenska samtal. I: *Interaktionell dialektologi*. Gustav Bockgård & Jenny Nilsson (red.). Institutet för språk och folkminnen. Uppsala. S. 131–159.
- Fremer, Maria, 1998: *Så va ja helt @UÄ:::@* Dramatiserade sekvenser i ungdomssamtal. I: *Samtalsstudier*. Ann-Marie Ivars & Mirja Saari (red.). [Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet. Helsingfors. S. 57–71.
- Freudenthal, Axel, Olof, 1870: *Om svenska allmogemålet i Nyland*. [Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 5]. Finska Vetenskaps-Societeten. Helsingfors.
- Freudenthal, Axel, Olof, 1889: *Vöråmålet. Ljud och formlära*. Helsingfors: Skrifter utgifna av Svenska litteratursällskapet i Helsingfors, XII.
- Gafaranga, Joseph, 2007: *Talk in Two Languages*. The University of Edinburgh.
- Gardell, Jonas, 2012–2013: *Torka aldrig tårar utan handskar*. Norstedts. Stockholm.
- Giddens, Anthony, [1991] 2007: *Sociologi*. Studentlitteratur. Lund.

- Giles, Howard, 1973: Accent mobility: a model and some data. *Anthropological Linguistics* 15. Bloomington. S. 87–105.
- Giles, Howard & Philip M. Smith, 1979: Accommodation theory: Optimal levels of convergence. I: *Language and Social Psychology*. Giles, Howard, St. Clair, Robert N. (red.) S. 45–65. Basil Blackwell. Oxford.
- Giles, Howard; Smith, Philip (1979). "Accommodation Theory: Optimal Levels of Convergence". In Baltimore: Basil Blackwell.
- Giles, Howard, Coupland, Justine & Coupland, Nikolas, 1991: Accommodation theory: Communication, context and consequence. I: *Contexts of Accommodation: Developments in Applied Sociolinguistics*. Giles, H., Coupland, J. & Coupland, N. (red.). Cambridge. S. 1–68.
- Goodwin, Marjorie Harness & Goodwin, Charles, 1987: Children's arguing. I: *Language, gender, and sex in comparative perspective*. Philips, S., Steele, S., Tanz, C. (red.). Cambridge. S. 200–248.
- Goffman, Erving, 1974: *Frame Analysis*. Harvard University Press. Cambridge, MA.
- Goffman, Erving, 1967: On Face-Work: An Analysis of Ritual Elements in Social Interaction. I: *International Ritual. Essays on Face-to-Face Behaviour*. Goffman, Erving (red.). Pantheon Books. New York.
- Goffman, Erving, 1981: *Forms of talk*. Basil Blackwell. Oxford.
- Goffman, Erving, [1959] 1982: *The Presentation of Self in Everyday Life*. (*Jaget och maskerna: En studie i vardagslivets dramatik*.) New York och London.
- Goffman, Erving, [1973] 2001: *Stigma: den avvikandes roll och identitet*. (Andra omarbetade upplagan.) Originalets titel: *Stigma: Notes on the of Spoiled Identity* [1963] 1968. Prisma. Stockholm.
- Granlund, Karin, 2012: *Prins i en värld som inte fanns. Om en adelsgosses uppväxt på storgodset Tervik i 1920-talets Finland*. Eget förlag. Sibbo.
- Gullmets-Wik, Marie-Charlotte, 2004: *Backa och backe, glader och glad. Formväxling i talspråket i Jakobstad, Kristinestad, Ekenäs och Lovisa*. [Studier i nordisk filologi 82]. Svenska litteratursällskapet i Finland. Helsingfors.
- Gumperz, J, 1982: *Discourse Strategies*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Gumperz, John, J., 1992a: Contextualization Revisited. I: *The Contextualization of Language*. Auer, P. & di Luzo, A. (red.). Benjamins. Amsterdam. S. 39–53.
- Gumperz, John J., 1992b: Contextualization and Understanding. I: *Rethinking Context: Language as an Interactive Phenomenon*. Durati, A & Goodwin, C (red.). Cambridge University Press. Cambridge. S. 229– 252.
- Hall, S. 1996: The Question of Cultural Identity. I: *Modernity and its Futures*. Hall, S., Held, D. och McGrew, A. (red.). Polity Press. Cambridge.
- Halmari, Helena, 1997: *Government And Codeswitching. Explaining American Finnish*. John Benjamins. Amsterdam & Philadelphia.
- Hansén, Sven-Erik, 1991: *Tradition och reform. Urval och konstruktion av modersmålsämnets läroplanstexter från 20-tal till 80-tal*. Åbo Akademis förlag. Åbo.
- Harling-Kranck, Gunilla (red.), 1998: *Från Pyttis till Nedervetil. Tjugonio dialektprov från Nyland, Åboland, Åland och Österbotten*. Helsingfors: SLS.
- Harling-Kranck, Gunilla, 2008: Drombom, Embom, Jossas och Kuggantas. Ortnamnen i Liljendal. I: *Dialekt i östra Nyland. Fältarbete i Liljendal med omnejd*. Helena Palmén, Caroline Sandström & Jan-Ola Östman (red.). [Nordica Helsingiensia 14]. Helsingfors universitet. Helsingfors. S. 199 a–211.
- Henricson, Sofie, 2010: Är att en citatmarkör? I: *Svenskans beskrivning 30*. Falk, Cecilia, Nord, Andreas & Rune Palm (red.). Stockholms universitet. Stockholm. S. 112–122.

- Henricson, Sofie, 2013: *Svenskan i finsk miljö. En analys av interaktion, grammatik och flerspråkighet i samtal på s.k. svenska språköar i Finland*. Doktorsavhandling 2013. Helsingfors universitet.
- Herrgårdar i Finland, Nyland I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IV, X, XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI, XVII*. 1920–1930. Söderströms förlagsaktiebolag. Helsingfors.
- Herrgårdar i Finland, Österbotten*. 1925. Söderströms aktiebolag. Helsingfors.
- Hinskens, Frans, 1996: *Dialect levelling in Limburg. Structural and sociolinguistic aspects*. [Linguistische Arbeiten 356]. Niemeyer. Tübingen.
- Hipping, Anders Johan, 1886: *Om nyländska språkdialekten*. Helsingfors.
- Hudson, R. A., 1980: *Sociolinguistics*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Hultgren, Sven O. 1983: *Skola i dialektal miljö. Språkanvändning och språkliga attityder i övre Dalarna*. Uppsala universitet.
- Hyltenstam, Kenneth & Stroud, Christopher, 1991: *Språkbyte och språkbevarande. Om samiskan och andra minoritetsspråk*. Studentlitteratur. Lund.
- af Hällström-Reijonen Charlotta & Mikael Reuter, 2008: *Finlandssvensk ordbok* (4 uppl). Forskningscentralen för de inhemska språken. Schildts. Helsingfors
- af Hällström-Reijonen Charlotta, 2012: *Finlandismer och språkvård från 1800-talet till i dag*. Nordica. Finska, finskugriska och nordiska institutionen. Helsingfors universitet. Helsingfors.
- Höckerstedt, Leif, 2006: Helsingforssvenskan – vem är du? I: *Helsinki kieliyhteisönä* Kaisu Juusela & Katariina Nisula (red.). Helsingfors universitet: Institutionen för finska språket och inhemsk litteratur. S. 123–141. Helsingfors.
- Höckerstedt, Leif, 2010: *Svenskan på plats! Helsingforssvenskan visar vägen – födelse, liv och död*. Söderströms. Helsingfors.
- Ivars, Ann-Marie, 1996: Stad och bygd. Finlandssvenska stadsmål i ett regionalt och socialt perspektiv. *Folkmålsstudier* 37. Helsingfors.
- Ivars, Ann-Marie, 2003: Lokalt och regionalt i svenskan i Finland. Tendenser i språkutvecklingen i norr och söder. I: *Nordisk dialektologi*. Gunnstein Akselberg, Anne Marit Bodal och Helge Sandøy (red.). 51–81. Novus. Oslo.
- Ivars, Ann-Marie, 2006: Svenskan i Finland på 1800-talet. I: *Vårt bästa arv. Festskrift till Marika Tandefeldt den 21 december 2006*. Ivars, Ann-Marie, Reuter, Mikael, Westerberg, Pia & Ådahl-Sundgren, Ulla (red.). [Ekonomi och samhälle. Skrifter utgivna vid Svenska handelshögskolan 165.] Helsingfors. S. 17–28.
- Ivars, Ann-Marie & Södergård, Lisa, 2007: Spara det finlandssvenska talet. I: *Nordisk dialektologi og sociolingvistik*. Torben Arboe (red.). Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning. Aarhus Universitet. S. 202–206.
- Ivars, Ann-Marie, 2008: *Dialektinspelning i sex decennier*. [http://www.sla.fi/media/pdf/sprakarkivet_ivars_sprakinsamling..pdf]
- Jaakkola, M., 1973. *Språkgränsen*. Aldus/Bonniers. Stockholm.
- Jefferson, Gail, 1984: On stepwise transition from talk about a trouble to in-appropriately next-positioned matters. I: *Structures of Social Action: Studies in conversation analysis*. Atkinson, M. & Heritage, J. (red.). Cambridge University Press. Cambridge. S. 346–369.
- Jonsson, Stefan, 1996: *Andra Platser. En essä om kulturell identitet*. Norstedt. Stockholm.
- Josephson, Olle, 1998: Chronsoug på kommunalstämmen. Hur folket erövrade ett offentligt språk för hundra år sedan. I: *Svenskan i tusen år. Glimtar ur svenska språkets utveckling*. Moberg, Lena & Westman, Margareta (red.). Norstedts Ordbok. Stockholm. S. 123–142.
- Kalliokoski, Jyrki, 2005: Referointi ja moniäänisyys kielenkäytön ilmiöinä. I: *Referointi ja moniäänisyys*. Haakana, Markku & Kalliokoski, Jyrki (red.). Finska litteratursällskapet. Helsingfors. S. 9–42.

- Kekki, Lasse, 1999: Queer-teoria ja homoliike. I: *Homo Fennicus – miesten homo ja biseksuaalisuus muutoksessa*. Jukka Lehtonen (red.). Sosiaali-ja terveystieteiden tutkimuskeskus. Naistutkimusraportteja 1999:1. Helsingfors.
- Kristeva, Julia, [1988] 1991: *Främlingar för oss själv (Etrangers à nous mêmes)*. Natur och Kultur. Lund.
- Kim, Yuni, 2008: Liljendaldialektens fonologi i språkhistorisk belysning. I: *Dialekt i östra Nyland. Fältarbete i Liljendal med omnejd*. Helena Palmén & Caroline Sandström & Jan-Ola Östman (red.). Nordica. Helsingfors universitet. Helsingfors. S. 27–36.
- Kotsinas, Ulla-Britt, 1994: *Ungdomsspråk*. Hallgren & Fallgren. Uppsala.
- Kroskrity V. Paul, [2001] 2010: Language ideologies – Evolving perspectives. I: *Handbook of Pragmatics*. John Benjamins. Amsterdam.
- Kuvaja, Christer, 2008: Språkgräns – verklighet eller myt? I: *Maktens mosaik. Enhet, särart och självbild i det svenska riket*. Max Engman & Nils Erik Villstrand (red.). [Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 715]. Svenska litteratursällskapet i Finland och Bokförlaget Atlantis.
- Labov, William, 1972: *Language in the inner city: studies in the black English vernacular*. University of Pennsylvania Press. Philadelphia.
- Labov, William, [1972] 1978: *Sociolinguistic patterns*. Basil Blackwell. Oxford.
- Labov, William, 1982: Building on empirical foundations. I: *Perspectives on Historical Linguistics*. Winfred P. Lehmann & Yakov Malkiel (red.). [Current issues in linguistic theory vol 24]. John Benjamins. Amsterdam/Philadelphia. S. 17–92.
- Labov, William & Waletzky, J., 2006 [1997/1967]: Narrative analysis: oral version of personal experience. I: *Narrative methods*. Vol. 1. Atkinson, P & S. Delamont (red.). Sage Publications. London. S.1–40.
- Lakoff, Robin, 1975: *Language and woman's place*. Harper & Row.
- Lakoff, Robin, 2000: *The language war*. University of California Press. Berkeley.
- Lakoff, Robin & Sachiko, Ide, red. 2005: *Broadening the horizon of linguistic politeness*. John Benjamins. Amsterdam. Philadelphia PA.
- Lambert, W. E., 1972: *Language, Psychology and Culture: Essays by Wallace E Lambert*. Stanford.
- Landqvist, Hans, 2012: Hennes röst blev tonlös när hon började prata svenska: litterär flerspråkighet och språkväxling. I: *Kielet liikkeessä, Språk i rörelse, Languages in Motion, Sprachen in Bewegung*. N. Nissilä & N. Siponkoski (red.). [VAKKI-symposium XXXII 11–12.2. 2012, Publications 1] Vasa. S. 142–152.
- Lappalainen, Hanna, 2004: *Variaatio ja sen funktiot. Erään sosiaalisen verkoston jäsenten kielellisen variaation ja vuorovaikutuksen tarkastelua*. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsingfors.
- Lappalainen, Hanna, 2011: Förändring, variation och variationens funktioner. En fallstudie av variationen i bruket av personliga pronomen på en finsk landsbygdsort. I: *Interaktionell dialektologi*. Gustav Bockgård och Jenny Nilsson (red.). Institutet för språk och folkminnen. Uppsala. S. 159–199.
- Larsen, Amund B., [1917] 1993: Nabooppoosition – knot. I: *Historisk språkvitenskap/Historical linguistics*, (red.) Ernst Håkon Jahr & Ove Lorentz. [Studier i norsk språkvitenskap/Studies in Norwegian Linguistics 5; Fra: Maal og minne, 1916–17, s. 34–46]. Novus forlag. Oslo.
- Laver, John & Peter Trudgill, 1979: Phonetic and linguistic markers in speech. I: *Social markers in speech*. Klaus Scherer & Howard Giles (red.). Cambridge University Press. Cambridge. S.1–32.
- Laurén, Christer, 1985: *Normer för finlandssvenskan. Från Freudenthal till 1970-tal*. Schildts. Helsingfors.

- Lehti-Eklund, Hanna, 1992: Användningen av partikeln *nå* i helsingforssvenska samtal. I: *Svenskans beskrivning 19*. Hellberg, Staffan, Kotsinas, Ulla-Britt, Ledin, Per & Linell, Inger (red.). Lund University press. Lund. S. 174–184.
- Lehti-Eklund, Hanna, 1997: *alltså* som diskurspartikel. I: *Svenskan i Finland 4*. Haapamäki, Saara (red.). Föredrag vid fjärde sammankomsten för beskrivningen av svenskan i Finland. Skrifter från svenska institutionen vid Åbo Akademi 3/1997. Åbo. S. 75–83.
- Lehti-Eklund, Hanna, 2001: Om *att* som diskursmarkör. I: *Språk och stil* NF 11. S. 81–118.
- Lehti-Eklund, Hanna, 2002: Dictoglossamtal som övningsform i svenska språkbadsklasser. I: *Samtal och interaktion*, Mirja Saari (red.). [Meddelanden från institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet.] S. 69–144. Helsingfors.
- Leyens, Jaques-Philippe, Vincent Yzerbyt & Georges Schadron, 1994: *Stereotypes and social cognition*. Melksham. Wiltshire.
- Levinson, S. C., 1983: *Pragmatics*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Liebkind, Karmela, 1997: Mellan etnicitetens skylla och assimilationens charybdis. I: *Invandrare & minoriteter*, 21 (2). Stiftelsen invandrare & minoriteter. Norsborg.
- Liebkind, Karmela, 2006: Upplevelser av hot mot finlandssvenskarnas etnolingvistiska identitet. I: *Vårt bästa arv. Festskrift till Marika Tandefeldt den 21 december 2006*. Ann-Marie Ivars m fl (red.). [Skrifter utgivna av svenska handelshögskolan.] Helsingfors. S. 164–175.
- Lilius, Pirkko, 1998: Hövlighet och samtal i ett diakroniskt perspektiv. I: *Samtalsstudier*. [Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet.] Ann-Marie Ivars & Mirja Saari (red.). Helsingfors. S. 120–131.
- Lilja, Agneta, 1996: *Föreställningen om den ideala uppteckningen. En studie av idé och praktik vid traditionssamlade arkiv – ett exempel från Uppsala 1914–1945*. [Skrifter utgivna genom dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala. Ser. B: 22]. Dialekt- och folkminnesarkivet. Uppsala.
- Linell, Per, 1979: *Människans språk. En orientering om språk, tänkande och kommunikation*. Liber Läromedel. Lund.
- Linell, Per, 1998: Leken och avgörandet: försök till en elementär samtalspsykologi. I: *Samtalsstudier*. [Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet. Ann-Marie Ivars & Mirja Saari (red.). Helsingfors. S. 155–165.
- Lindberg, Inger, 2002: Myter om tvåspråkighet. I: *Språkvård* nr 4. Svenska språknämnden, Stockholm. [www.sprakradet.se/2228]. (Hämtat den 20 oktober 2011.)
- Lindholm, Camilla, 2003: *Frågor i praktiken. Flerledade frågeturer i läkare-patientsamtal*. [Studier i nordisk filologi 81.] Svenska litteratursällskapet i Finland. Helsingfors.
- Lindström, Anna, 2003: Skärningspunkter mellan sociala och språkliga strukturer i studier av tal-i-interaktion. *Folkmålsstudier* 42. S. 91–111. Helsingfors.
- Lindström, Jan, 1999: *Vackert, vackert! Syntaktisk reduplikation i svenskan*. Svenska litteratursällskapet i Finland. Helsingfors.
- Lindström, Jan, 2008: *Tur och ordning. Introduktion till svensk samtalsgrammatik*. Stockholm.
- Lindström, Jan & Londen, Anne-Marie, 2008: Constructing reasoning. The complex connectives *för att* (causal), *så att* (consecutive) and *men att* (adversative) in Swedish conversations. I: *Constructional reorganization*. J. Leino (red.). [Constructional approaches to language. 5.] Benjamins. Amsterdam. S. 105–152.
- Lindström, Jan, 2009: Negationen *inte* i satsens spets – *Int e de ju rimlit*. I: *Konstruktioner i finlandssvensk syntax. Skriftspråk, samtal och dialekter*. Wide, Camilla & Lyngfelt, Benjamin (red.). Svenska litteratursällskapet i Finland. Helsingfors. S. 163–189.

- Lindström, Jan, 2011: Samtalsgrammatik på dialekt? I: *Interaktionell dialektologi*, Gustav Bockgård & Jenny Nilsson (red.). Institutionen för språk och folkminnen. Uppsala. S. 199–223.
- Lindqvist, Yrsa, 2001: Den äkta finlandssvensken? I: *Gränsfolkets barn. Finlandssvensk marginalitet och självhävdelse i kulturalanalytiskt perspektiv*. Anna-Maria Åström, Bo Lönnqvist & Yrsa Lindqvist (red.). [Folklivsstudier XXI utgivna genom Folkkultursarkivet.] Svenska litteratursällskapet i Finland. Helsingfors. S. 259–270.
- Lindqvist, Yrsa, 2001: Hur ”de andra” varit och upplevts som annorlunda. I: *Gränsfolkets barn. Finlandssvensk marginalitet och självhävdelse i kulturalanalytiskt perspektiv*. Anna-Maria Åström, Bo Lönnqvist & Yrsa Lindqvist (red.). [Folklivsstudier XXI utgivna genom Folkkultursarkivet.] Svenska litteratursällskapet i Finland. Helsingfors. S. 185–205.
- Loman, Bengt, 1972: Språksociologi. I: *Språksociologi*. Jan Engh m.fl. (red.) Universitetsforlaget. Oslo.
- Loman, Bengt, 1974: Ett experiment kring språket som klassmärke. I: *Språket i bruk*. U. Teleman & Tor G. Hultman (red.). Liber Läromedel. Lund. S.118–133.
- Loman, Bengt, 1981: Om svenskan i Finland. I: *Så talar vi Svenska i Finland*. Programhäfte för en serie om språk utg. Svenska undervisningsprogrammen, Vuxenutbildningen. Helsingfors. S. 37–53, även publicerad 1998 i *Från Pyttis till Nedervetil. Tjugonio dialektprov från Nyland, Åboland, Åland och Österbotten*. Gunilla Harling-Kranck (red.). SLS. Helsingfors. S. 161–175.
- Loman, Bengt, 1983: Perspektiv på Bergroth. I: *Svenskt i Finland 1, studier i språk nationalitet efter 1860*. [Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland Nr 311.] Svenska litteratursällskapet i Finland. Helsingfors.
- Loman, Bengt, 1985: Axel Olof Freudenthal. I: *Folkmålsstudier 29*. Föreningen för nordisk filologi. Åbo. S. 15–29.
- Londen, Anne-Marie, 1989: *Litterärt talspråk. Studier i Runar Schildts berättarteknik med särskild hänsyn till dialogen*. Helsingfors: SLS.
- Londen, Anne-Marie, 1991: Sori nu att ja här i snagakön talar svenska. Om direkta citat i samtal. I: *Stilistik och finlandssvenska. En samling artiklar tillägnade Birger Liljestrand den 25 jun 1991*. [Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Umeå universitet.Umeå.] S. 112–125.
- Londen, Anne-Marie, 1995: Samtalsforskning: en introduktion. *Folkmålsstudier 36*. Helsingfors. S. 11–52.
- Londen, Anne-Marie, 1997: Då e man ju fri liksom. Om användningen av partikeln *liksom* i ett finlandssvenskt radiosamtal. I: *Svenskan i Finland 4*. Haapamäki, Saara (red.).[Skrifter från svenska institutionen vid Åbo Akademi 3/1997.] Åbo. S. 101–118.
- Löfström, Jan, 1998: Sivilisaation historiallinen antropologia. I: *Toinen sivilisaatio. Arkielämä, sivilisaatio ja kansankulttuuri Suomessa noin 1500–2000*. Pekka Junkala & Elina Kiuru (red.). Jyväskylän yliopisto, etnologian laitos. [Tutkimuksia 36.] Jyväskylä.
- Lönnqvist, Bo, 1981: *Suomenruotsalaiset. Kansatieteellinen tutkielma kieliryhmästä*. Gummerus. Jyväskylä.
- Lönnqvist, Bo, 1983: Folkkulturen i svensketens tjänst. I: *Svenskt i Finland 1, studier i språk och nationalitet efter 1860*. [Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland Nr 311.] Svenska litteratursällskapet i Finland. Helsingfors.
- Lönnqvist, Bo, 1996: *De andra och Det annorlunda*. [Skrifter utgivna av Svenska Folkskolans Vänner, serie III. Vol. 12.] Helsingfors. S. 149–157.
- Lönnqvist, Bo, 2001: Retoriken i den etniska mobiliseringen. I: *Gränsfolkets barn. Finlandssvensk marginalitet och självhävdelse i kulturalanalytiskt perspektiv*. Anna-Maria

- Åström, Bo Lönnqvist & Yrsa Lindqvist (red.). [Folklivsstudier XXI utgivna genom Folkkultursarkivet.] Svenska litteratursällskapet i Finland. Helsingfors. S. 16–25.
- MacDonland, Maryon, 1993: The Construction of Difference. An Anthropological Approach to Stereotypes. I: *Inside European Identities. Ethnography in Western Europe*. Sharon MacDonald (red.). Ann Arbor.
- Malmberg, Bertil, 1968: *Svensk fonetik*. Gleerups. Lund.
- Mattfolk, Leila, 2005: Investing attitudes to "ordinary spoken language": reliability and subjective understandings. I: *Subjective processes in language variation and change* Tore Kristiansen, Peter Garrett & Nikolas Coupland (red.). [Acta Linguistica Hafniensia 37]. S.171–191.
- Mattfolk, Leila, 2008: Östnyländsk regionalstandard? En fallstudie. I: *Dialekt i östra Nyland. Fältarbete i Liljendal med omnejd*. Helena Palmén, Caroline Sandström & Jan-Ola Östman (red.). [Nordica Helsingiensia 14]. Helsingfors universitet. Helsingfors. S. 157–172.
- Mattfolk, Leila, 2009: On assessing Finland Swedish: The impact of subtle regional features. I: *Language attitudes, standardization and language change*. Marie Maegaard (red.). Novus. Oslo. S. 211–230.
- Mattfolk, Leila, 2011a: *Finlandssvenska åsikter om och attityder till modern språkpåverkan*. [Nordica Helsingiensia 26.] Helsingfors universitet.
- Mattfolk, Leila, 2011b: *Attityder till det globala i det lokala. Finlandssvenskar om importord*. [Moderne importord i språka i Norden XII.] Novus förlag. Oslo.
- Mattfolk, Leila, Åsa Mickwitz & Jan-Ola Östman, 2004: Finlandssvensk språknormering. I: Helge Sandøy & Jan-Ola Östman (red.) *"Det främmande" i nordisk språkpolitik. Om normering av utländska ord*. [Moderne importord i språka i Norden II.] Novus förlag. Oslo. S. 219–252.
- Mattfolk, Leila & Tore Kristiansen, 2006: Svenskfinland. I: *Nordiske sprogholdninger. En masketest* Tore Kristiansen (red.). Novus. Oslo. S. 117–141.
- Mazzarella, Merete, 2002: *Linjer mellan stjärnor; essäer om identitet*. Söderströms. Helsingfors.
- Meinander, Henrik, 1999: *Finlands historia 4*. Helsingfors. Schildts.
- Melin, Lars & Martin Melin, 2005: *Fiint språk. Språket som förhöjer, förför och förargar*. Svenska förlaget. Stockholm.
- Milroy, L., 1980: *Language and Social Networks*. Blackwell. Oxford.
- Mitts, Åsa, 1999: "Kva tu ha blivi spansk!" Om statuskillnader mellan dialekt och högpråk. I: *Språkbruk* 1999:3. Helsingfors.
- Nesse, Agnete, 2004: Bergensdialekten – et språkontakresultat. *Folkmålsstudier* 43. S. 87–101.
- Nilsen, Alice Randi, 2000: Tonale saertrekk i norske lavtonedialekter. I: *Folkmålsstudier* 39. Forskningscentralen för de inhemska språken. Helsingfors. S. 219–238.
- Nilsson, Jenny, 2011: Dialektal anpassning i interaktion. I: *Interaktionell dialektologi*. Gustav Bockgård och Jenny Nilsson (red.). Institutet för spåk och folkminnen. Uppsala.
- NordAnd*, 2012. Nr 2: Temanummer om *Domænetab og parallelsproglighed på nordiske universiteter*.
- Nordberg, Bengt & Eva Sundgren, 2000: Från lokalspråk till standard i en mellansvensk stad – individuell eller generationell förändring? I: *Folkmålsstudier* 39 Forskningscentralen för de inhemska språken. Helsingfors. S. 235–255.
- Nordlund, Ivar, 1981: Folkkulturarkivet. Centralarkiv för finlandssvensk folkkultur. I: *Fynd och forskning. Till Ragna Ahlbäck 17.7.1981*. [Meddelanden från Folkkulturarkivet 7]. Svenska litteratursällskapet i Finland. Helsingfors. S. 45–68.
- Nordisk familjebok*, 1884. Red. av John Rosén och Th. Westrin. Stockholm.

- Norrby, Catrin, 1996: *Samtalsanalys. Så gör vi när vi pratar med varandra*. Studentlitteratur. Lund.
- Norstedts svenska synonymordbok, 2009. [Femte upplagan.] Norstedts. Stockholm.
- Nuolijärvi, Pirkko & Sampo Nuolijärvi, 2003: Hur kan en finskspråkig individ leva ett tvåspråkigt liv i Finland? I: *Boken om våra modersmål*. Ann-Marie Ivars m fl (red.). Schildts. Helsingfors.
- Nyholm, Leif, 1973: Ändelsevariation i helsingforsiskan. I: *Folkmålsstudier* 23 [7. sammankomsten för svenskans beskrivning]. Helsingfors. S. 225–228.
- Nyholm, Leif, 1984: *Helsingforssvenska – tre studier i talspråk*. [Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur. Serie A, nr 3.] Helsingfors universitet. Helsingfors.
- Ochs, E., 1986: *Culture and Language Acquisition: Acquiring Communicative Competence in Western Samoa*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Ordbok över Finlands svenska folkmål*. 1976 –. [Skrifter utgivna av Forskningscentralen för de inhemska språken 1]. Helsingfors: Edita, band 1–III och Svenska litteratursällskapet i Finland, band IV–.
- Palmén, Helena, 2004: *Kodväxling i dialekt*. Avhandling pro gradu vid Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur. Helsingfors universitet. Helsingfors.
- Palmén, Helena, 2007: Kodväxling i dialekt. I: *Nordisk dialektologi og sociolingvistik*, Torben Arboe (red.). Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning. Aarhus Universitet. S. 304–313.
- Palmén, Helena, 2008: Lyssnarsignaler i östnyländsk dialekt. I: Helena Palmén, Caroline Sandström & Jan-Ola Östman (red.), *Dialekt i östra Nyland. Fältarbete i Liljendal med omnejd*. [Nordica Helsingiensia 14]. Helsingfors universitet. Helsingfors. S. 145–156.
- Palmén Helena, Caroline Sandström & Jan-Ola Östman, 2008. *Dialekt i östra Nyland. Fältarbete i Liljendal med omnejd*. [Nordica Helsingiensia 14]. Helsingfors universitet. Helsingfors.
- Pedersen, Inge Lise, 1999: Hvornår er en kode ikke laengre den samme kode – og hvem afgør det? Om forholdet mellem sprogbrugernes og sprogforskernes gaensdragning, specielt i forbindelse med regionalisering. I: *Målbrytning 2*. Akselberg, G. (red.). Bergen. S. 18–40.
- Pedersen, Inge Lise, 2000: Lille fag hvad nu? Et oplæg til en diskussion af nordisk dialektforsknings vilkår og muligheder. I: *Folkmålsstudier* 39. Helsingfors. S. 257–276.
- Poplack, S & S. Wheeler & A. Westwood, 1987: Distinguishing language contact phenomena: evidence from Finnish-English bilingualism. I: *The Nordic Languages and Modern Linguistics* 6. Linguistics in Helsinki, August 18-22. 1986. P. Lilius & M. Saari (red.). S. 33–56. Helsingfors universitet. Helsingfors.
- Preston, Dennis, 2002: Language with an Attitude. I: *The handbook of language variation and change*. J.K Chambers, Peter Trudgill & N. Schilling-Estes (red.). Blackwell.
- Poplack, S., D. Sankoff & C. Miller 1988. The social correlates and linguistic processes of lexical borrowing and assimilation. *Linguistics* 26:47–104.
- Popova Susanna, 2007: *Överklass*. Lind & Co. Stockholm.
- Rampton, Ben, 2010: Speech Community. I: Jürgen Jaspers, Jan-Ola Östman & Jef Verschueren (red.). *Society and Language Use*. John Benjamins. Amsterdam. S. 274 – 303.
- Reich, Wendelin, 2007: Kommunikativ interaktion. I: *Social handling och sociala relationer*. Natur och kultur: Stockholm. S. 171–205.
- Registret för *Ordbok över Finlands svenska folkmål* på Institutet för de inhemska språken.
- Reuter, Mikael, 1973: Kvantitetsförhållanden i Helsingforssvenskan. I: *Folkmålsstudier* 23 [7. sammankomsten för svenskans beskrivning]. Helsingfors. S. 214–224.

- Reuter, Mikael, 1980: Kortstavighet i Helsingforssvenskan. I: *Studier i nordisk filologi* 62 [Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 460]. Helsingfors. S. 222–233.
- Reuter, Mikael, 1982: *Kvantitet i Helsingforssvenskan*. Licentiatavhandling. Helsingfors universitet.
- Reuter, Mikael, 2006: Svenskan i Finland på 1900-talet. I: *Vårt bästa arv. Festskrift till Marika Tandefeldt den 21 december 2006*. Ann-Marie Ivars m fl (red.). [Ekonomi och samhälle. Skrifter utgivna vid Svenska handelshögskolan 165.] Helsingfors. S. 29–45.
- Rosing, Hans, 1982: *Medvetandets filosofi*, Helsingfors och Stockholm.
- Rosing, Hans, 1986: *Den personliga identiteten och livets mening*. Holger Schildts förlag. Helsingfors.
- Rosenberg, Thomas, 1994: *Svenskfinlands sönderfall*. Eget förlag. Åbo.
- Rosenberg-Wolff, Carita, 2010: Norm och verklighet i finlandssvenskt radiospråk. I: Gunilla Harling-Kranck & Hanna Lehti-Eklund (red.), *Folkmålsstudier* 48. [Meddelanden från föreningen för nordisk filologi]. S. 129–139.
- Rosengren, Annette, 1989: Etniskt möte i Virsbo. Om finnar och finlandssvenskar i Sverige. I: *Blandsverige. Om kulturskillnader och kulturmöten*. Åke Daun & Billy Ehn (red.). Malmö.
- Röst och språk*, 2006. Rundradions svenska språknämnd. Svenska Yle.
- Saari, Mirja, 1989: Kodbyte och lån. *Folkmålsstudier* 32. Helsingfors. S. 197–208.
- Saari, Mirja, 1995: Jo, nu kunde vi festa nog. Synpunkter på svenskt språkbruk i Sverige och Finland. I: *Folkmålsstudier* 36. Helsingfors. S.75–108.
- Saari, Mirja, 2003: På väg mot ett blandspråk? Finska inslag i svenskan förr och nu. I: *Boken om våra modersmål*. Festskrift till Mikael Reuter. Schildts. Helsingfors. S. 294–308.
- Sandström, Caroline, 2003: *Från tre genus till två i östra och mellersta Nyland*. Licentiatavhandling i nordiska språk vid institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet. Helsingfors.
- Sandström, Caroline, 2010: *Genus i östra Nyland – från dialektutjämning till dialektmarkör*. Nordica. Finska, finskugriska och nordiska institutionen, Helsingfors universitet. Helsingfors.
- Sandøy, Helge & Jan-Ola Östman (red.) 2004. "Det främmande" i Nordisk språkpolitik. *Om normering av utländska ord* [Moderne importord i språka i Norden II]. Novus. Oslo.
- SAG = Teleman, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson 1999. *Svenska Akademiens grammatik*. Norstedts. Stockholm.
- SAG 4 = Teleman, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson, 1999: *Svenska Akademiens grammatik. 4. Satser och meningar*. Svenska Akademien och Norstedts ordbok. Stockholm.
- SAOB = Svenska Akademiens Ordbok.
- SAOL = Svenska Akademiens ordlista, 1998. [12 upplagan.] Stockholm.
- Shohamy, Elana, 2006: *Language Policy: Hidden agendas and New Approaches*. Routledge. London.
- Shohamy, Elana, 2006: How Come We Don't Deliver? I: *Imagied Multilingual Schools, Languages in Education and Glocalizatio*. Ofelia García, Tove Skutnabb-Kangas och Maria E. Torres-Guzmán (red.). [Linguistic Diversity and language rights 2.] Roskilde Universitet. Roskilde. S. 171–183.
- Sebba, Mark & Wotton Tony, 1998: We, they and identity. I: *Code-Switching in Conversation, Language, interaction and identity*. Peter Auer (red.). Routledge. London och New York. S. 276–286.
- Sirén, Olle, 1995: *Lovisa stads historia 1974–1995*. Lovisa.
- Språkrådet*, <http://vww.sprakradet.se> (hämtat 15.5.2010).

- Strömberg, Alva, 1998: *Stora synonymordboken*. [Andra helt omarbetade upplagan.] Strömbergs. Stockholm.
- Ståhlberg, Krister, 1995: Den finlandssvenska identitetens variationer. I: *Finlandssvensk identitet och kultur*. Meddelanden från Ekonomisk-statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi. Ser. A:441. Åbo.
- Svenskt språkbruk. Ordbok över konstruktioner och fraser*. 2003. Svenska språknämnden och Norstedts ordbok. Stockholm.
- Taifel, H. & J. Turner, 1979: An integrative theory of intergroup conflict. I: *The social psychology of intergroup relations*, W. G. Austin & S. Worchel (red.). Brooks/Cole. Monterey, CA. S. 33–47.
- Tandefelt, Marika, 1993: De tre önskingarna. Om attityder till språk, språkbrukare och språkvård. I: *Språk och social kontext*. [Meddelanden från institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet.] Helsingfors. S. 105–120.
- Tandefelt, Marika, 2003: *Tänk om..., Svenska språknämndens förslag till handlingsprogram för svenskan i Finland*. Forskningscentralen för de inhemska språken. Helsingfors.
- Tannen, Deborah, 1984: *Conversational Style: Analyzing talk among friends*. Norwood: Ablex.
- Tannen, Deborah, 1989a: *Det var inte så jag menade!* (Svensk upplaga av *That's Not What I Meant!* 1986) Wahlström & Widstrand. Stockholm.
- Tannen, Deborah, 1989b: *Talking Voices. Repetition, dialogue, and imagery in conversational discourse*. Cambridge. Cambridge University Press.
- Tannen, Deborah, 1990: *You Just Don't Understand. Women and Men in Conversation*. Ballantine Books. New York.
- Tannen, Deborah, 1993. (red.) *Framing in Discourse*. Oxford University Press. New York & Oxford.
- Tannen, Deborah, 1995. *Prat från 9 till 5. Om kvinnors och mäns samtalsstilar på jobbet*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Thelander, Mats, 1979: *Språkliga variationsmodeller tillämpade på nutida Burträsktal. Del I. Materialbeskrivning och analys på språkdragsnivå. Del II. Teoretiska utgångspunkter och analys på språkartsnivå*. [Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Philologiae Scandinavicae Upsaliensia 14:1 och 14:2] Almqvist & Wiksell International. Uppsala.
- Thelander, Mats, 1996: Från dialekt till sociolekt. I: *Svenskan i tusen år. Glimtar ur svenska språkets utveckling*. Lena Moberg & Margareta Westman (red.). Norstedts. Stockholm. S. 63–181.
- Thors, Carl-Erik, 1955: Provinsmål och riksspråk. *Horisont*.
- Thomason, Sarah & Kaufman, Terrence, 1988: *Language Contact, Creolization, and Genetic Linguistics*. University of California Press. Berkeley/Los Angeles/Oxford.
- Teleman, Ulf, 1974: *Manual för Grammatisk Beskrivning av Talad och Skriven Svenska*. Studentlitteratur. Lund.
- Teleman, Ulf, 1983: Guds ord och människornas meningar. I: *Struktur och variation. Festskrift till Bengt Loman 7.8.1983*. [Meddelanden från stiftelse för Åbo Akademi forskningsinstitut nr 85]. Åbo Akademi. Åbo. S. 65–83.
- Teleman, Ulf, 2002: Språkpolitikens väsen och vanskligheter. I: *Språkpolitik. Rapport från ASLA:s höstsymposium, Göteborg, 9-10 november 2000*. Boyd, S. m fl. (red.). Uppsala.
- Teleman, Ulf, 2002: *Ära, rikedom & reda*. Norstedts ordbok. Stockholm.
- Torp, Arne, 2001: Den norske språksituasjonen i nordisk perspektiv. I: *Våra språk i tid och rum*, Marianne Blomqvist (red.). Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur. Helsingfors. S. 279–295.
- Trotzig, Birgitta, 1977: *Jaget och omvärlden*. Författarförlaget. Stockholm.

- Trudgill Peter, 1976: *Språk och social miljö. En introduktion till sociolingvistik*. Original: *Sociolinguistics* (1974). Norstedts. Stockholm.
- Trudgill, Peter, 1986: *Dialects in Contact*. Oxford.
- Trudgill, Peter, 2002: *Sociolinguistic variation and change*. Edinburg University Press. Edinburg.
- Trudgill, Peter, 2011: *Sociolinguistic typology: social determinants of linguistic complexity*. Oxford University Press. Oxford
- Vesamäki, Heli, 2002: *Kodväxling och polyfoni. En fallstudie i kodväxling mellan standardsvenska, edamål och finska*. Licentiatavhandling. Institutionen för nordiska språk. Jyväskylä.
- Voloshinov, Valentin N. 1973: *Marxism and the philosophy of language*. New York & London. Seminar Press.
- Wallgren Hemlin, Barbro, 1997: *Att övertyga från predikstolen. En retorisk studie av 45 predikningar hållna den 17:de söndagen efter trefaldighet 1990*. Nya doxa. Nora.
- Wei, Li, 1998: Why do bilingual speakers switch from one language to another in conversational interaction. I: *Code-Switching in Conversation. Language, interaction and identity*. Peter Auer (red.). Routledge. London och New York. S. 156–180.
- Wei, Li, 2005: Starting from the right place: introduction to the special issue on conversational code-switching. *Journal of Pragmatics* 37. S. 275–279.
- Wellander, Erik, [1939] 1959: *Riktig svenska*. Norstedts. Stockholm.
- Wessén, Elias, 1969: *Våra folkmål*. Stockholm.
- Wessman, V. E. V., 1937: Till frågan om äldre bebyggelse och nutida dialektgränser med särskild hänsyn till Nyland. *Folkmålsstudier V*. Helsingfors
- Westman, Margareta, 1991: Har svenska språket en framtid? I: *Svenskan i tusen år. Glimtar ur svenska språkets utveckling*. Lena Moberg & Margareta Westman (red.). Norstedts. Stockholm.
- Westman, Margareta, 2001: *Språkets myller*. Svenska språknämnden. Norstedts ordbok. Stockholm.
- Wiik Barbro & Östman Jan-Ola, 1983: Skriftspråk och identitet. I: *Struktur och variation. Festskrift till Bengt Loman 7.8.1983*. Stiftelsen för Åbo Akademi forskningsinstitut, 85. Åbo. S. 181–216.
- Wiik, Barbro, 1994: Den språkliga identiteten. I: *Finlandssvenskt i skolan*. Skrifter utgiva av Svenska folkskolans vänner, serie III, vol. 7. Helsingfors. S. 45–49.
- Wiik, Barbro, 2002: *Studier i de österbottniska dialekternas fonologi och morfologi*. [Studier i nordisk filologi 80.] Svenska litteratursällskapet i Finland, nr 642. Helsingfors.
- Wide, Camilla, 2011: Pronomenen *den här* och *den där* som planeringspartiklar i finlandssvenska dialekter. I: *Interaktionell dialektologi*. Gustav Bockgård & Jenny Nilsson (red.). Institutionen för språk och folkminnen. Uppsala. S. 251–307.
- Wolf-Knuts, Ulrika, 1991: Djävulen i natur och kultur. I: *Laboratorium för folk och kultur*.
- Wolfram, W. & Fasold, R. W, 1974: *The Study of Social Dialects in American English*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Åström, Anna-Maria, 2001: Stereotyper och språkligt baserade bidningar. I: *Gränsfolkets barn. Finlandssvensk marginalitet och självhävande i kulturellt perspektiv*. Anna-Maria Åström, Bo Lönnqvist & Yrsa Lindqvist (red.). [Folklivsstudier XXI utgivna genom Folkkultursarkivet.] Svenska litteratursällskapet i Finland. Helsingfors. S. 145–149.
- Östman, Jan-Ola, 1978: Om svenskans talarattitydsadverbial. I: *Svenskans beskrivning 11*. Olle Josephson, Hans Strand & Margareta Westman (red.). Stockholms universitet. Stockholm. S. 195–209.
- Östman, Jan-Ola, 1981: *You know. A discourse-functional approach*. John Benjamins. Amsterdam.

- Östman, Jan-Ola, 1986: *Pragmatics as Implicitness: An analysis of question particles in Solf Swedish, with implications for the study of passive constructions and the language of persuasion*. PhD Dissertation. University of California. Berkeley..
- Östman, Jan-Ola, 1995a: Pragmatic particles twenty years after. I: *Organization in discourse*. B. Wårvik m.fl. (red.), [Anglicana Turkuensia]. University of Turku, Åbo. S. 95–108.
- Östman, Jan-Ola, 1995b: Östersjöeuropa i ett pragmatiskt grepp. I: *Svenskans beskrivning 21*. Lund University Press. Lund. S. 34–51.
- Östman, Jan-Ola: 1995c: Recasting the deictic foundation, using physics and Finnish. I: *Essays in Semantics and Pragmatics. In honor of Charles J. Fillmore*. Masayoshi Shibatani & Sandra Thompson (red.). John Benjamins. Amsterdam/Philadelphia. S. 247–248
- Östman, Jan-Ola, 2000: Ethics and appropriation – with special reference to Hwalbáy. I: *Issues of Minority Peoples*, Frances Karttunen & Jan-Ola Östman (red.). Helsingfors universitet, Institutionen för allmän språkvetenskap. S. 30–60.
- Östman, Jan-Ola, 2006a: Constructions in cross-language research: verbs as pragmatic particles. I: *Pragmatic markers in contrast*. Aijmer, Karin & Simon-Vandenberg, Anna-Marie (red.). Elsevier. S. 237–257.
- Östman, Jan-Ola, 2006b: Finlandssvenskan under dubbelpress. I: *Nordmålforum 2005: "Nordiske språkklima under engelsk press"* [Nordiska ministerrådets konferens på Schaffergården i Danmark, 1–2 december 2005]. Nätpublikation: <http://homepage.mac.com/thowsen/moderne/aktiviteter.html#forum>.
- Östman, Jan-Ola, 2006c: Ordstäv som en central del av språket. Om att få med "allt" i en grammatisk beskrivning. I: *Svenskans beskrivning 28*. [Förhandlingar vid Tjugoåttonde sammankomsten för svenskans beskrivning. Örebro den 14–15 oktober 2005]. Per Ledin, Lena Lind Palicki, Christina Melin, Gunvor Nilsson, Karolina Wirdeñäs & Håkan Åbrink (red.). Humanistiska institutionen. Örebro University. Örebro. S. 389–401.
- Östman, Jan-Ola, 2008a: Det globala i det lokala: Regionalisering är inte utjämning. I: *Svenskan i Finland 10*. Jan Lindstöm, Pirjo Kukkonen, Camilla Lindholm & Åsa Mickwitz (red.). [Nordica Helsingiensia 11.] Helsingfors universitet. Helsingfors. S. 22–34
- Östman, Jan-Ola, 2008b: Expedition Liljendal. I: *Dialekt i östra Nyland, Fältarbete i Liljendal med omnejd*. Helena Palmén, Caroline Sandström & Jan-Ola Östman (red.) [Nordica Helsingiensia 14]. Nordica. Helsingfors universitet. Helsingfors. S. 9–25.
- Östman, Jan-Ola, 2011: Standardspråk, dialekter och populärmusik i ett senmodernt Svenskfinland I: *Studier i dialektologi och sociolingvistik. Föredrag vid Nionde nordiska dialektologkonferensen i Uppsala 18–20 augusti 2010*. Lars-Erik Edlund, Lennart Elmevik och Maj Reinhammar (red.). [Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi CXVI]. Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur. Uppsala. S. 357–366.

NORDICA HELSINGIENSIA

- NH 1/KKN 1 Hadle Oftedal Andersen: *Ikkje for ingenting. Jon Fosses dramatikk* (2004)
- NH 2 Mona Forsskåhl: *Mitt emellan eller strax utanför. Språkkontakt i finlandssvensk slang* (2005)
- NH 3/KKN 2 Hadle Oftedal Andersen: *Kroppsmmodernisme* (2005)
- NH 4/TS 1 Jan-Ola Östman (red.): *FinSSL – Finlandssvenskt teckenspråk* (2005)
- NH 5/KKN 3 Hadle Oftedal Andersen & Idar Stegane (red.): *Modernisme i nordisk lyrikk 1* (2005)
- NH 6/TS 2 Karin Hoyer, Monica Londen & Jan-Ola Östman (red.): *Teckenspråk: Sociala och historiska perspektiv* (2006)
- NH 7 Helga Hilmsdóttir: *A sequential analysis of nú and núna in Icelandic conversation* (2007)
- NH 8 Hanna Lehti-Eklund (red.): *Att växa till lärare – svenskläraryr utbildning i utveckling* (2007)
- NH 9 Nina Martola: *Konstruktioner och valens: verbfraser med åt i ett jämförande perspektiv* (2007)
- NH 10/SI 1 Jan Lindström (red.): *Språk och interaktion 1* (2008)
- NH 11 Jan Lindström, Pirjo Kukkonen, Camilla Lindholm & Åsa Mickwitz (red.): *Svenskan i Finland 10* (2008)
- NH 12 Anne Huhtala: *Det pedagogiska självet: en narrativ studie av direktvalda svenskläraryrstudenters berättelser* (2008)
- NH 13/KKN 4 Hadle Oftedal Andersen, Peter Stein Larsen & Louise Mønster (red.): *Stedet. Modernisme i nordisk lyrikk 2* (2008)
- NH 14/DF 1 Helena Palmén, Caroline Sandström & Jan-Ola Östman (red.): *Dialekt i östra Nyland. Fältarbete i Liljendal med omnejd* (2008)
- NH 15 Camilla Kovero & Monica Londen: *Språk, identitet och skola. En undersökning i svenska skolor i huvudstadsregionen* (2009)
- NH 16 Lieselott Nordman: *Lagöversättning som process och produkt. Revideringar och institutioner vid lagöversättning till svenska i Finland* (2009)
- NH 17 Anita Schybergson: *Kognitiva system i namngivningen av finländska handelsfartyg 1838–1938* (2009)

- NH 18/KKN 5 Hadle Oftedal Andersen, Per Erik Ljung & Eva-Britta Ståhl (red.): *Nordisk lyriktrafikk. Modernisme i nordisk lyrikk 3* (2010)
- NH 19/SI 2 Camilla Lindholm & Jan Lindström (red.): *Språk och interaktion 2* (2010)
- NH 20/DF 2 Caroline Sandström: *Genus i östra Nyland – från dialektutjämning till dialektmarkör* (2010)
- NH 21 Åsa Mickwitz: *Anpassning i språkkontakt – Morfologisk och ortografisk anpassning av engelska lånord i svenskan* (2010)
- NH 22 Maria Green-Vänttinen, Christina Korkman & Hanna Lehti-Eklund (red.): *Svenska i finska gymnasier* (2010)
- NH 23/KKN 6 Hadle Oftedal Andersen, Per Bäckström & Unni Langås (red.): *Samspill mellom kunstartene. Modernisme i nordisk lyrikk 4* (2010)
- NH 24/DF 3 Sinikka Segerståhl: *Vaggvisor i Kvevlax. Språkliga strukturer och konstruktioner* (2011)
- NH 25 Minna Nakari: *Variation i kvinnors namnfraser i officiella dokument i Helsingfors 1780-1930. Socioonomastiska synvinklar på makt och identitet* (2011)
- NH 26 Leila Mattfolk: *Finlandssvenska åsikter om och attityder till modern språkpåverkan* (2011)
- NH 27 Hanna Lehti-Eklund & Maria Green-Vänttinen: *Svenska i finska grundskolor* (2011)
- NH 28 Charlotta af Hällström-Reijonen: *Finlandismer och språkvård från 1800-talet till i dag* (2012)
- NH 29/TS 3 Karin Hoyer: *Dokumentation och beskrivning som språkplanering – perspektiv från arbete med tre tecknade minoritetsspråk* (2012)
- NH 30/SI 3 Jan Lindström & Sofie Henricson (red.): *Språk och interaktion 3* (2012)
- NH 31 Anne Huhtala & Hanna Lehti-Eklund (red./toim.): *TAITOA kehittämässä: vieraiden kielten opiskelijoiden kielitaidosta ja kielenkäytöstä* (2012)
- NH 32 Tomas Lehecka: *Interrelaterade lexikala egenskaper. Engelska adjektivimporter i en svensk tidningskorpus* (2012)
- NH 33/KKN 7 Randi Brenden: *Åsta Holth - Feminist og postkolonialist*. (2013)
- NH 34/DF 4 Helena Palmén: *Identitet i samspråk. Kodväxling till standardvarietet som risk och resurs i östnyländska samtal på dialekt* (2014)

